

İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ

MEDENİYET KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR BELLETENİ

Bulletin of Medeniyet Cultural Studies

Sayı/Issue: 5 Cilt/Volume: 3 Aralık/December 2023

ISSN: 2792-0348

Medeniyet Belleten

**İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından
hazırlanmaktadır. It is published by Faculty of Arts and Humanities at Istanbul
Medeniyet University.**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni Dergisi (MEDBEL) / Bulletin of Medeniyet Cultural Studies'te yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne aittir. Dergide yayımlanan makaleler, yayın kurulunun yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Bilimsel çalışmalar için kurallara uygun alıntı ve atıf yapılabilir. Dergide neşredilen makalelerdeki görüş ve düşünceler, yazarların şahsına ait olup, dekanlığımızı ve editörümüzü/alan editörlerimizi sorumlu kılmamaktadır.

Aralık 2023 / December 2023

ISSN: 2792-0348

DERGİ ADI / Title of the Journal
MEDENİYET KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR BELLETENİ
Bulletin of Medeniyet Cultural Studies

DERGİ DİLİ / Language of the Journal
Türkçe, İngilizce, İspanyolca, Almanca
Turkish, English, Spanish, German

YAYINCI / Publisher
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İstanbul Medeniyet University, Faculty of Arts and Humanities

İMTİYAZ SAHİBİ / On Behalf of the Faculty
Prof. Dr. Selim KARAHASANOĞLU

EDİTÖR / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU

EDİTÖR YARDIMCILARI / Editors
Doç. Dr. Betül ÖZBAY
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇINAR

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / Turkish Editor
Arş. Gör. Gülşah TOPUZ

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / English Editor
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇINAR

MİZANPAJ / Layout
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇINAR
Özge YILMAZ

WEB ADRESİ / Web address
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/medbel>

E-Posta / E-mail
medeniyetbelleten@gmail.com

YAZIŞMA ADRESİ / Address
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Güney Yerleşkesi, Dumlupınar Mah. D-100
Karayolu No:98, 34720 Kadıköy/İstanbul/Türkiye

TELEFON / Telephone
+90 216 280 2685/2599

DERGİYE ERİŞİM MODELİ
Access Model to the Journal
Açık Erişim / Open Access

ÜCRET POLİTİKASI / Charge Policy
Yazarlardan ücret talep edilmez / No fees will be
charged from the authors

ALAN EDİTÖRLERİ KURULU / Field Editors

Doç. Dr. Fatih DURGUN (Tarih/History)
Doç. Dr. Kenan YILDIZ (Bilgi ve Belge Yönetimi /
Information and Document Management)
Doç. Dr. Olcay ÖZTUNALI (İspanyol Dili ve Edebiyatı/
Spanish Language and Literature)
Doç. Dr. Turgay ŞAFAK (Fars Dili ve Edebiyatı/
Persian Language and Literature)
Dr. Öğr. Üyesi İ. Berk ÖZCANGİLLER
(Felsefe/Philosophy)
Dr. Öğr. Üyesi Resul YELEN (Sanat Tarihi/
Art History)
Doç. Dr. Oğuz YARLIGAŞ (Tarih/History)
Dr. Öğr. Üyesi Cenk BEYAZ (Sosyoloji/Sociology)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Kıran ELKOCA (Alman Dili ve
Edebiyatı/German Language and Literature)
Arş. Gör. Mustafa Gökmen COŞGUN
(Psikoloji/Psychology)

YAYIN KURULU ÜYELERİ / Editorial Board

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turhan Kaçar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İ. Hakkı Kadı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bilgin Aydın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. M. Hakkı Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kadir Pektaş
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. F. Işıl Bilican Yurteri
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Muharrem Dayanç
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Olivier Bouquet
Université Paris Diderot, Fransa
Prof. Dr. Asiye Kakırman Yıldız
Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik
Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe Ayçiçeği-Dinn
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Jure Zovko
Zadar Üniversitesi, Hırvatistan
Doç. Dr. Bahattin Yalçınkaya
Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Müstakim Arıcı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Menent Şükriyeva
Şumnu Üniversitesi, Bulgaristan
Dr. Özgen Felek
Yale Üniversitesi, A.B.D.
Dr. Tuba Tokgöz
IPTAR, A.B.D.

DANIŞMA KURULU ÜYELERİ / Advisory Board

- Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Turhan Kaçar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Bilgin Aydın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. M. Hakkı Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Lütfi Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Kadir Pektaş
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İ. Hakkı Kadı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. F. Işıl Bilican Yurteri
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Muharrem Dayanç
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşe Ayçiçeği-Dinn
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Stephen Mitchell
*Exeter Üniversitesi, UK,
(Emeritus)*
- Prof. Dr. Geoffrey Greatrex
*Ottawa Üniversitesi,
Canada*
- Prof. Dr. Jure Zovko
Zadar Üniversitesi, Hırvatistan
- Prof. Dr. Orlin Sabev
Bulgar Bilimler Akademisi, Bulgaristan
- Prof. Dr. Edina Solak
Zenica Üniversitesi, Bosna Hersek
- Prof. Dr. Ekrem Čaušević
Zagreb Üniversitesi, Hırvatistan
- Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi
Tiran Üniversitesi, Arnavutluk
- Prof. Dr. Suzan Canhasi
Priştine Üniversitesi, Kosova
- Dr. Özgen Felek
Yale Üniversitesi, A.B.D.
- Dr. Tuba Tokgöz
IPTAR, A.B.D.

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of This Issue

- Prof. Dr. Rıfat GÜNALAN
İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Filiz DIĞIROĞLU
Marmara Üniversitesi
- Doç. Dr. Ensar MACİT
Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Mustafa DURDU
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
- Doç. Dr. Rahmi TEKİN
Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Güzin ÇAYKIRAN
Milli Savunma Bakanlığı
- Doç. Dr. Mehmet Akif KORKMAZ
Giresun Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih GENCER
Bitlis Eren Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Gülseren DUMAN KOÇ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ÜNSAL
Milli Savunma Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇETİN
Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Muhsin ÖNAL
Yalova Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Yakup ÖZTÜRK
Dokuz Eylül Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Feray KORUCU YAĞIZ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Csilla BALOGH
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Tuğba DIRİ APAYDIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK
Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mesut ALGÜL
Batman Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Neşe IŞIK
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Seval KASIMOĞLU
Çankırı Karatekin Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Sinan YAMAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan POLAT
Ardahan Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ
Erciyes Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAZDAL
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
- Dr. Nesrin AKTARAN
Serbest Araştırmacı
- Dr. Yusuf Ziya SÖYLEMEZ
Serbest Araştırmacı
- Dr. Esma ALTIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Arş. Gör. Dr. Yasemin YAZICI
Erciyes Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Bilim İnsanları, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin resmî yayın organı olan Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni (MEDBEL) / Bulletin of Medeniyet Cultural Studies'in beşinci sayısını yayımlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimiz, ilk sayısıyla ilim dünyasının ilgisini çekmeyi başarmıştır. Bu çerçevede, ilerleyen dönemde yayınlayacağımız sayılarımızda, gerek alanında önemli eserler kaleme almış tecrübeli akademisyenlerimizin gerekse genç meslektaşlarımızın çalışmalarlarıyla dergimizin ilim dünyasına önemli katkılar sağlamayı hedeflediğini belirtmek isteriz.

Dergimiz birinci sayıdan itibaren ASOS Index, ResearchBib, ROAD indeksler tarafından taranmaya başlanmıştır. Dördüncü sayımızla birlikte MLA International Bibliography indeksi tarafından da taranmaya başlanmıştır. İlerleyen sayılarda mevcut indekslere ek olarak yeni indekslere dâhil olunması planlanmaktadır.

Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni (MEDBEL) / Bulletin of Medeniyet Cultural Studies bu sayısında altı tanesi Tarih, iki tanesi Türk Dili ve Edebiyatı, iki tanesi Sanat Tarihi, bir tanesi Japon Dili ve Edebiyatı, olmak üzere on bir makaleye; ayrıca bu sayımızda bir adet kısa rapor ve iki kitap tanıtımına yer vermekteyiz.

Dergide yer alan ilk makale, Ahmet Şefik Şenlik'e ait olup "Almanya'da Yaşayan Türklerde Geleneksel Müziğin Sosyalleştirici Rolü Üzerine: Neustadt Projesi ve Saz-Treff" başlığını taşımaktadır. Şenlik hem öznesi hem nesnesi olmak zorunda olduğu bu çalışmada, 1993-1999 yılları arasında Almanya'nın Mainz kentinde yürütülen Neustadt Projesi şemsiyesi altında faaliyet gösteren SazTreff adlı müzik buluşmalarında bağlama hocalığı boyunca edindiği izlenimlerden bahsetmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı sahasında yazılan ikinci makale, Ahsen Adıbeş'in "Şemseddin Sivâsî'nin "İbretnüma" Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın" başlığı adı altında ele alınmıştır. Bu çalışmada geleneksel mesnevilerden hareketle Şemseddin Sivâsî'nin İbretnüma mesnevisinde kadının "iffet" erdemini aktarmasındaki farklılıklar ele alınmış ve kadının konumu hakkındaki bakış açısı tespit edilmiştir.

Tarih alanında ilk makale Şule İyigönül Atasagun' a ait olup "17. Yüzyıl İstanbul Kadınlarının Terekelerine Göre Bir Servet Unsuru Olarak Köle (1656-1676)" başlığını taşımaktadır. Makale, 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Suriçi'nde yaşayan kadınların servetlerinde yer alan köle, bir servet unsuru olarak incelenmiştir. Dönem itibariyle İstanbul toplumunda köle kökenliler, köle sahibi olma, köle sahiplerinin cinsiyetleri, köle fiyatları, köle cinsleri ve isimleri, azad olan kölelere dair tespitlerde bulunulmuştur.

Özlem Yılmaz'a ait olan "27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili (H.1013-1014 /M. 1604-1605)" başlıklı makale Tarih alanında dergimizde yer alan ikinci makedir. Zengin arşiv kaynakları içerisinde yer alan şeriye sicillerinin incelenmesiyle sosyal ve kültürel, idarî, hukukî ve iktisadî alanlardaki pek çok bilgiye ulaşabilmektedir. Ayrıca mahkeme kayıtlarının tutulduğu bu siciller şerî ve örfî hukuk konusunda değerlendirme yapılabilecek önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Muhtelif konulardaki bu sicillerin Osmanlı tarihi için mihenk taşı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada 27 numaralı Galata şeriye sicilini tanıtmak amaçlanmıştır. Defterin nasıl incelendiği ve defterin bulunduğu H.1013-1014 (M. 1604-1605) tarihli dönemin sosyo-ekonomik hayatına dair değerlendirmeler yer almaktadır. Defterin incelenmesini kolaylaştırmak adına iki bölüme ayırarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Emel Ayhan'a ait olan "1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nın Birleşik Krallık Gazetesi The Sun'a Yansımaları" başlıklı makale Tarih alanında dergimizde yer alan üçüncü makedir. Çalışmada Birleşik Krallık'a ait The Sun gazetesinde yayımlanan Amerikan İç Savaşı haberlerine yer verilmiştir. Bu haberler doğrultusunda Amerikan İç Savaşı incelenmiştir. Bu savaşın "The Sun" gazetesine nasıl yansdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Medâris-i İlmiye Nizamnamesi Sonrasında Osmanlı Taşrasında Medrese Kurma Teşebbüsleri (1910-1914)" başlıklı makale Hasan Şahintürk tarafından kaleme alınmıştır. 1910 Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nden 1914 İslah-ı Medâris Nizamnamesi'ne kadar geçen dört yıllık süreçte, Osmanlı taşrasında asr-ı hazıra uygun, programında fûn-ü cedide derslerini barındırır şekilde kurulması amaçlanan medreseler hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışma dergimizin Tarih alanında dördüncü makalesi olarak yer almıştır.

Tarih sahasında yazılan beşinci makale, Şahin Sert' ait olup "Diyarbakir Gazetesine Göre Islahhanenin Kuruluşu ve Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları (1869-1870)" başlığını taşımaktadır. Bu araştırmada Diyarbakır'da zanaat ve ziraatin gelişmesine katkı sağlayan kuruluşlardan biri olan Diyarbakır Islahhanesinin kuruluş süreci ve bunun ekonomik anlamda Diyarbakır'a yansımalarının nasıl olduğu yerel bir gazete olan Diyarbakir Gazetesinin bakış açısıyla anlatılmıştır.

Tarih alanında altıncı ve son makale "14. Yüzyılın Son Çeyreğinde Moğolistan'daki Siyasi Durum ve Bu Durumun Timurlu-Ming İlişkilerine Etkisi The" başlığını taşımaktadır. Nureddin İzbasar çalışmasında söz konusu ilişkileri dönemin Moğol, Çin ve Timurlu dönemi ana kaynaklarına yansıyan şekilde ele alarak literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Dergide yer alan Sanat Tarihi alanındaki ilk makale, Berna Yıldırım Ateş'e ait olup "Orta Çağ Avrupa'sında Hıristiyan Törenlerinde Kullanılan Taşınabilir Kutsal Su Kabı ve Serpme Üzerine Genel Bir Bakış" başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada, Hıristiyan liturjisinde büyük bir öneme sahip olan kutsal su kabı ve birlikte kullanılan serpme objesinin, tarihsel süreç içerisindeki uğradığı değişimler ve bu değişimin sonucunda edindiği yer üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmıştır.

Sanat Tarihi alanındaki ikinci makale "Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali Temalı Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Değerlendirme" başlığını taşımaktadır. Serkan Aycil tarafından kaleme alınan araştırmada, geleneksel sporlar içerisindeki yerini kendine özgü ayrımlarla belirleyen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'nin oyun türü yönünden oldukça zengin bir çeşitlilik sunduğu görülmekle birlikte hem pullarda hem de filatelik zarflarda aynı pozisyonların tekrarı biçiminde devam eden bir kurguya yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Kırkpınar'ın karakteristik özellikleri arasında bulunan Kırkpınar ağası ve zurnacı figürleri ile altın kemer objesinin de mevcut tasarımlarda yer almadığı fark edilmiştir. Sonuç olarak, çalışma sayısının azlığı ve birbiri ardına sıralanan tekrarlarla birlikte kompozisyonlardaki nitelik ve özgünlük anlayışının bozulduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Japon Dili ve Edebiyatı alanında dergimizde yer alan makale "Japon Dilinde Kültürel Bir Öge Olarak "Aimai" (Belirsizlik) İfadeleri ve "Chotto" başlığını taşımaktadır. Şeyda Nur Yıldız Çolaker tarafından hazırlanan makale, hedef dili Japonca olan öğrenciler için dilbilgisine ek olarak Japon dilindeki kültürel arka planın öğretilmesi ve öğrenilmesi zorunlu üzerinde durulmuştur. Bu zorunluluk diğer dillerde olduğu gibi Japon dilinde de bulunan belirsizlik ifadelerinin anlam ve kullanımı açısından doğru kavranabilmesi için de geçerlidir. Yazar Japon Dilinde Kültürel Bir Öge Olarak "Aimai" (Belirsizlik) İfadeleri ve "Chotto" ayrıntılı şekilde ele alıp incelemiştir.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından Ziraat Bankası Kütüphanesinde 04.05.2023 tarihinde gerçekleşen "İstanbul Depremler Tarihi" başlıklı panel, Prof. Dr. Recep Karacakaya moderatörlüğünde gerçekleştirilmiştir. Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Vahdettin Engin ve İMU Tarih Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan konuşmacı olarak programda yer almışlardır. İlgili panel, Kısa Rapor çalışmasıyla Fatih Gürcan tarafından hazırlanmış ve dergimizde yayınlanmıştır.

Dergimizin bu sayısı ayrıca iki kitap tanıtımına da yer vermektedir. Zeki Taştan ve Ali Sait Yağar editörlüğünde hazırlanan "Şiirimizin Kadın Kahramanları" başlıklı kitap Büşra Okutan'ın tanıtım yazısı ile sunulmuştur. İkinci kitap tanıtımı Abidin Karasu tarafından hazırlanan "Georgi Pulevski'nin Makedonca-Arnavutça-Türkçe Sözlüğü (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)" başlıklı eseriyle ilgilidir. Eser Emre Özkurt'un kitap tanıtım yazısıyla okuyuculara tanıtılmıştır.

Dergimizin beşinci sayısına çalışmalarını gönderen değerli yazarlarımıza, hazırlanmasında emeği geçen yayın kurulu üyeleri ile alan editörlerine ve kıymetli vakitlerini ayırarak makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkür ediyoruz. Sözlerimi, dergimizin sonraki sayılarında aydınlatıcı, ilgi çekici, bilime katkı sağlayan makalelerle bir adım daha ileri giderek yayın hayatını sürdüreceğini belirterek sonlandırmak isterim.

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU

Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Ahmet Şefik ŞENLİK

Almanya’da Yaşayan Türklerde Geleneksel Müziğin Sosyalleştirici Rolü Üzerine: Neustadt Projesi ve Saz-Treff/
01-11
On the Socializing Role of Traditional Music among Turks Living in Germany: The Neustadt Project and Saz-Treff

Şule İYİGÖNÜL ATASAĞUN

17. Yüzyıl İstanbul Kadınlarının Terekelerine Göre Bir Servet Unsuru Olarak Köle (1656-1676)/12-33
Slaves as an Element of Wealth of Istanbul Women in the 17th Century (1656-1676)

Ahsen ADİBEŞ

Şemseddin Sivâsi’nin “İbretnüma” Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın/ 34-45
Woman As a Representation of Chastity in Şemseddin Sivâsi’s İbretnüma Masnavi

Özlem YILMAZ

27 Numaralı Galata Şer’iyye Sicili (H.1013-1014 /M. 1604-1605)/ 46-66
Galata Court Register Numbered 27 (Dated A.H. 1013-1014 /A.D. 1604-1605)

Berna YILDIRIM ATEŞ

Orta Çağ Avrupa’sında Hıristiyan Törenlerinde Kullanılan Taşınabilir Kutsal Su Kabı ve Serpme Üzerine Genel
Bir Bakış/ 67-84
*A General Overview of Portable Bucket for Holy Water and Holy Water Sprinkler Used in Christian Ceremonies
in Medieval Europe*

Emel AYHAN

1861-1865 Amerikan İç Savaşı’nın Birleşik Krallık Gazetesi The Sun’a Yansımaları/ 85-105
Reflections of the 1861-1865 American Civil War on the UK Newspaper The Sun

Hasan ŞAHİNTÜRK

Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi Sonrasında Osmanlı Taşrasında Medrese Kurma Teşebbüsleri (1910-1914)/ 106-
133
Attempts to Establish Madrasahs in the Ottoman Provinces after the Medaris-i İlmiye Nizamnamesi (1910-1914)

MEDBEL
Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni
(Bulletin of Medeniyet Cultural Studies)

Sayı / Issue: 5

Cilt / Volume: 3

Aralık/ December 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Serkan AYCİL

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali Temalı Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Değerlendirme/ 134-146
An Evaluation on Kırkpınar Oil Wrestling Festival Themed Philatelic Designs

Şahin SERT

Diyarbakir Gazetesine Göre Islahhanenin Kuruluşu ve Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları (1869-1870)/147-159
The Establishment of the Reformatory and Its Economic Reflections on the Province according to Diyarbakir Newspaper (1869-1870)

Şeyda Nur YILDIZ ÇOLAKER

Japon Dilinde Kültürel Bir Öğe Olarak “Aimai” (Belirsizlik) İfadeleri ve “Chotto”/ 160-171
“Aimai” (Uncertainty) Expressions and “Chotto” as a Cultural Element in Japanese Language

Nureddin İZBASAR

14. Yüzyılın Son Çeyreğinde Moğolistan’daki Siyasi Durum ve Bu Durumun Timurlu-Ming İlişkilerine Etkisi/ 172-198
The Political Landscape in Mongolia during the Final Quarter of the 14th Century and Its Influence on the Relationship between the Timurids and Ming Dynasty

Fatih GÜRCAN

İstanbul Depremler Tarihi Kısa Raporu/ 199-203
A Short Report on Istanbul Earthquakes History

Emre ÖZKURT

Abidin Karasu. *Georgi Pulevski'nin Makedonca-Arnavutça-Türkçe Sözlüğü (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. 2023. Kriter Yayınevi. 452 sayfa. ISBN: 9786256894907/ 204-207
Abidin Karasu. *Georgi Pulevski's Makedonian-Albanian-Turkish Dictionary (Research-Text-Index-Facsimile)*. Kriter Publishing House. 2023. 452 pages. ISBN: 9786256894907

Büşra OKUTAN

Zeki Taştan ve Ali Sait Yağar (ed.). *Şiirimizin Kadın Kahramanları*. Hiper Yayın. 2023. 718 sayfa. ISBN:9786256482180/ 208-214
Zeki Taştan and Ali Sait Yağar (eds.). *Female Heroes of Our Poetry*. Hiper Publishing. 2023. 718 pages. ISBN: 9786256482180

DİZİNLER

Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni aşağıdaki dizinlerce taranmaktadır.

ASOS
indeks

Almanya’da Yaşayan Türklerde Geleneksel Müziğin Sosyalleştirici Rolü Üzerine: Neustadt Projesi ve Saz-Treff

On the Socializing Role of Traditional Music among Turks Living in Germany: The Neustadt Project and Saz-Treff

Ahmet Şefik ŞENLİK*

ÖZ

Hem öznesi hem nesnesi olmak zorunda olduğum bu çalışmada, 1993-1999 yılları arasında Almanya’nın Mainz kentinde yürütülen Neustadt Projesi şemsiyesi altında faaliyet gösteren Saz-Treff adlı müzik buluşmalarında bağlama hocalığım boyunca edindiğim izlenimlerden bahsedeceğim. Metin tabii ki sadece kişisel gözlemlerim üzerine bina edilmedi. Kullanılan basılı ve online kaynakların yanı sıra belki de en yetkili ağızdan, projenin en emektar çalışanlarından Sibel Soyer’den aldığım bilgilerle desteklendi. Neustadt Projesi, yabancıların Almanya toplumuna entegre olmalarına destek vermek üzere Arbeit und Leben adlı derneğin koordinatörlüğünde, kamu kaynakları kullanılarak finansmanı sağlanan uzun soluklu bir projedir. Proje, 2023’te 40’ıncı kuruluş yılını kutlamıştır. Proje faaliyetleri kapsamında yabancılara Almanca dil dersleri verilmekte, ev hanımlarıyla daimî buluşmalar düzenlenmekte, çocuklara ve gençlere yönelik danışmanlık ile ev ödevi yardımı gibi hizmetler sunulmaktadır. Proje bünyesinde ayrıca 1987’den 2000 yılı başına kadar sürdürülen müzik faaliyetleri de bulunmaktaydı. Finansmanı belediye ve birtakım resmî kuruluşlarca sağlanan bu müzik faaliyetlerine Saz-Treff (Saz Buluşmaları) adı verilmişti. Bu çalışmada daha çok buluşmaların müzikal ve sosyal etkinlik olarak mahiyeti konusuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Almanya’da Türkler, Müzik sosyolojisi, Etnomüzikoloji

ABSTRACT

This study, for which I had to act both as subject and object, describes the experiences that I gained during my time as a *bağlama* teacher at the Saz-Treff music gatherings that operated under the auspices of the Neustadt Project in Mainz, Germany between 1993 and 1999. Yet, the text is of course not based solely on my personal observations. Beside printed and online resources, it was supplemented with the information provided by Sibel Soyer, probably the most authoritative person and one of the most veteran employees of the project. The Neustadt Project is a long-term government-funded project coordinated by the *Arbeit und Leben* association to promote the integration of foreigners into German society. The project celebrated its 40th anniversary in 2023. Project activities include German language classes for foreigners, regular meetings with housewives, counseling for children and young people, as well as homework assistance. The project also featured music activities from 1987 until early 2000. Sponsored by the municipality and a number of government organizations, these musical activities were called Saz-Treff (Saz Meetings). This study mostly focuses on the scope of these gatherings as musical and social events.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, as.senlik@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8037-7657>).

Keywords: *Immigration, Turks in Germany, Sociology of music, Ethnomusicology*

Extended Summary

The first empire (*Deutsches Reich*), established in 1871 under the name ‘German’, came to an end with the close of World War I (1918), and subsequently became a republic (Weimerer Republik, 1918). With the rise of the Nazis from 1933 onwards and World War II between 1939 and 1945, the country entered another phase. After the defeat in the war, the country was left in ruins. Later, under the control of the victorious countries, efforts were initiated to bring the country back on its feet.

Right at that point, a labor shortage emerged due to the loss of manpower in the war, and some arrangements were made in order to provide the necessary labor force for rapid development. From the 1960s onwards, the country started to recruit guest workers (*Gastarbeiter*) from other countries. Following the creation of the necessary legal basis and agreements with Turkey, there started the influx of Turkish workers to Germany in 1961. Initially, guest workers usually traveled to Germany alone (those with families often left their spouses and children in Turkey). Their intention was to work in Germany for a certain period of time, and return after saving the intended sum of money. However, things may not always go as planned; and indeed, the Turkish guest worker presence in Germany is longer than 60 years today. Turks living in Germany now strongly reject the term ‘*Gastarbeiter*’. Today, there are over 3 million people of Turkish origin living in Germany, and around half of them have acquired German citizenship.

The Neustadt Project (*Neustadt-Projekt*) is a non-profit civic initiative centered on the Neustadt neighborhood of Mainz. A magnificent historic building of about 500 m² at a very special location of the neighborhood was allocated as the project headquarters. Tram and bus stops are located right in front of the center. There are parking facilities for vehicles near the center. Thus, it is very easy to access the headquarters. The Neustadt (meaning ‘new town’) neighborhood is located on the banks of the Rhine and, together with the Altstadt (i.e. ‘old town’) neighborhood, is the most central area of the city. Together with the adjacent Mombach neighborhood, Neustadt is one of the two neighborhoods with the highest number of foreigners in Mainz. Therefore, it is no coincidence that this neighborhood was chosen as the home of the project’s activity center.

The Neustadt Project was launched in 1983 by the ‘Association for Work and Life’ (*Arbeit und Leben e. V.*). The main motive behind the establishment of the project and the center was the integration of foreigners into German society. The Association for Work and Life is a social-democratic association with a political background, founded by the German Trade Union Association (DGB). It also receives financial backing from the city of Mainz, the “Bundesland” government and the Sprachverband (language association). One of the most important goals of the association is to support the politicization of society down to school students. This may seem a bit strange from a Turkish perspective. What is meant by politicization here is to prevent individuals from living ignorant of politics and how it works, and create a wall of consciousness and resistance against racism, fascism and radical nationalism, which are extremely important for Germany. A conscious public educated towards this end is believed to act as a safety valve to prevent the repetition of the crimes against humanity committed in the 1930s. Nevertheless, it should be underlined that right-wing radicalism is growing stronger day by day in the country.

The first prerequisite for the integration of foreigners into German society is the elimination of the language barrier in order to maximize social reconciliation and understanding. Therefore, the first activity of the project involved German language courses (1983). These courses were called Integration Courses (*Integrationskurse*), and are usually at the beginner level. The Women’s Meetings (*Frauentreff*), which also started the same year, was intended to attract foreign women who had limited opportunities to go out into the community, and thereby promote integration. Mothers with children were also considered here, and staff were employed to take

care of their children during the meetings. In later years, these two main areas of work were joined by Child-Parent Work (KEA - Kinder Eltern Arbeit). This consists of three separate concepts: Girls' Group (Mädchengruppe), Boys' Group (Jungengruppe) and Homework Assistance (Hausaufgabenbetreuung). The gender distinction here is probably intended to ensure that foreign families (especially Turkish and Arab families) favorably receive the project. As is well known, such organizations in Germany normally do not adopt a sexist attitude. In addition, the project also provides general counseling services for foreigners. A later addition to the project named 'Women Active' (Frauenaktiv) also aims to provide women with vocational counseling services. One of the systematic and long-term activities of the project was the Literacy Courses, which chose illiterate Turkish women as target audience and were taught in Turkish. The aim was to prepare Turkish women for the next step, i.e. German language courses.

The cultural activities within the scope of the project can be considered in two basic categories: one-time events and continuous/regular gatherings. It would be practically impossible to mention the countless 'one-time events' one by one here.

In the Neustadt Center, music bands have always had the opportunity to meet and work regularly. These are usually Turkish, Kurdish, German, Iranian, Albanian and Bosnian groups. Unlike its counterparts, Saz-Treff (Saz Meetings) is a music working group coordinated and financed by the project.

In fact, Saz-Treff is composed of two independent parts: A group of trained musicians who have met regularly since 1988, and a bağlama course, which started in 1993, for which I act as the director and instructor. Both groups met on the same days and times (Thursday at 18.30) and conducted their activities in separate rooms of the center. Both groups were funded by the Neustadt Project. The funding addressed various items such as the hourly fees of the lecturers/administrators; expenses such as tea, coffee, sugar, cake and cake; procurement of some teaching materials, travel expenses of the lecturers and participants to attend development seminars and bearing the costs, as well as the fees of invited speakers who visited the center to give seminars, etc.

In 1998 it was announced by the 'Work and Life' office that there would be a general reduction in funding. This resulted in a reduction in the working hours of some units active in the Neustadt Project. The Original Music Group and the Saz-Treff continued to meet in 1999 with reduced hours, but these activities ceased in 2000 when the teachers of both groups decided that they could no longer work under these conditions. Saz-Treff was the first element to be discarded here. Because this activity was considered to be the one that contributed the least to the integration desired by the German government.

The activity report for Neustadt Project that I wrote for the year 1998 stated that the meetings lasting for three hours started on Thursdays at 18.30 and the target audience was participants who aimed to learn traditional Turkish folk music through the bağlama. Following the remark that some of the participants had been attending the course since the previous years and that folk songs from all regions of Anatolia were taught in the course, the report underlined that a possible time restriction would have negative consequences. The report also mentions the trip to Paris and the cooperation with 'Elele'.

Giriş

1. Almanya ve Türkler

Almanya, aslında bugünkü coğrafyası ve siyasi yapısıyla Avrupa'nın en genç ülkelerinden biridir. 1990 yılında Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesiyle meydana gelmiştir. Resmî adı olan 'Federal Almanya Cumhuriyeti'nden (Bundesrepublik Deutschland) anlaşılacağı üzere siyasi yapısı federal bir sistem (eyaletler birliği) üzerine kurulmuştur. İdari ve coğrafi olarak 16

eyaletten oluşur; birlik hükûmetinin dışında her eyaletin kendine ait parlamentosu, seçilmiş bir hükûmeti, başbakan, bakan ve vekilleri bulunur.¹

1871’de kurulan, ‘Alman’ adının ilk defa geçtiği imparatorluk (Deutsches Reich), I. Dünya Savaşı sonu ile ömrünü tamamlamış (1918), daha sonra cumhuriyet rejimine geçilmiştir (Weimerer Republik, 1918). Nazilerin 1933 yılından itibaren yükselişe geçmeleri ve 1938-1945 arası baş gösteren II. Dünya Savaşı ile ülke başka bir evreye girmiştir. Kaybedilen bu savaş sonrasında ülke tam bir harabeye dönmüştür. Bilahare galip ülkelerin kontrolü altında yeniden ayağa kalkmak/kaldırmak için çalışmalar başlatılmıştır (Almanların ve Almanya’nın tarihçesi için bk. Müller 1994, Deuschle & Gönner 1972; tarih boyunca Türk-Alman ilişkileri için bk. Şenlik 2021).

Bu noktada son savaşta kaybedilen insanlar sebebiyle iş gücü açığı ortaya çıkmış, hızlı kalkınma için gerekli iş gücünü temin etmek amacıyla bazı düzenlemelere gidilmiştir. 1960’lardan itibaren başka ülkelerden misafir işçi (Gastarbeiter) alınmaya başlanmıştır. Türkiye ile gerekli hukuki zemin ve anlaşmalar 1961 yılında hazırlanmış, yine bu yıldan itibaren de Almanya’ya Türk işçisi akını başlamıştır. Misafir işçiler ilkin genellikle tek başlarına (ailesi olanlar eş ve çocuklarını Türkiye’de bırakarak) Almanya yolunu tutmuştur. Niyet, çoğunlukla yalnızca belli bir süre Almanya’da çalışmak, hedeflenen meblağı biriktirmek ve geri dönmektir. Fakat genellikle evdeki hesap çarşıya uymamıştır; nitekim Almanya’daki misafir Türk işçisi varlığı 60 yılını geride bırakmıştır. Almanya’da yaşayan Türkler, artık ‘Gastarbeiter’ adlandırmasını şiddetle reddetmektedirler. Bugün Almanya’da 3 milyonun üzerinde Türkiye kökenli insan yaşamaktadır. Bunların yaklaşık yarısı Alman vatandaşlığı almıştır (Türk işçilerinin Almanya macerası için bk. Korkmaz 2021).

Almanya, bugün 82 milyonluk nüfusu ve muazzam ekonomik gücüyle Avrupa’nın en güçlü ülkesi, Avrupa Birliği’nin de lokomotifidir.

2. Rheinland-Pfalz Eyaleti, Eyalet Başkenti Mainz ve Neustadt Mahallesi

Rheinland-Pfalz, Almanya’nın siyasi/idari yapısını oluşturan 16 eyaletten biridir. Eyalet orta Almanya’nın batısında bulunmaktadır. Güney’de Fransa ile Batıda Luxemburg ve Belçika ile sınırları vardır. Ayrıca diğer eyaletlerden Baden Württemberg, Hessen, Saarland, Nordrhein Westfalen ile komşudur. Eyalet nüfusu 4 milyon civarındadır.

Rheinland-Pfalz Eyaleti’nin başkenti olan **Mainz**, Ren Nehri kıyısında kurulmuştur; Romalılar zamanından kalma tarihî bir şehirdir. Sınırdış Hessen Eyaleti’nin başkenti Wiesbaden ile Mainz şehri komşudur. Bu iki başkent arasında yalnızca Ren Nehri bulunur. Birinden diğerine araçla ulaşım yaklaşık 10 dakika sürer. Nüfusu ve şöhreti daha büyük olan Frankfurt, Hessen Eyaleti’nde bulunur. Frankfurt, Mainz’a otomobil ya da trenle yaklaşık yarım saat uzaklıktadır. Avrupa’nın en büyük hava limanı bu üç şehrin arasında bulunur (Frankfurt Flughafen).

Mainz’in nüfusu 200.000 civarındadır. Bunun yaklaşık % 20’si yabancılardan oluşur. Şehirde ülkenin köklü üniversitelerinden biri olan Johannes Gutenberg Üniversitesi bulunur (benim de lisans ve doktora mezuniyetimin bu okuldandır). Matbaa, bu şehirde yaşamış olan Gutenberg tarafından icat edilmiştir. Mainz’ın diğer belirgin özellikleri arasında Alman resmî/ulusal TV kanalı ZDF’in merkezini barındırmak, bir (Katolik) kardinallik şehri olmak (tarihî katedrali meşhurdur) ve Mainz 05 gibi şöhretli bir futbol takımını çıkarmış olmak sayılabilir.

¹ bk. Deutscher Bundestag (1994).

Mainz şehri mahalleleri

Mainz kenti 15 mahalleden oluşur. Bunlardan birisi de çalışmamıza konu olan projeye ismini veren **Neustadt**'tır. Mahalle nüfusu 30.000 civarındadır. Bu nüfusun % 23,5'ünü yabancılar oluşturur. % 28,2'si yabancı olmak üzere 14.000 kişilik nüfus barındıran komşu mahalle Mombach, yabancı oranıyla mahalleler içinde zirvede bulunur. Bu iki mahallede ve Mainz genelinde yaşayan yabancıların çoğunluğunu Türkiye kökenliler oluşturur.

Mainz'da Türk toplumunu bir araya getiren merkezler, genellikle camiler ve cem evleridir. Bunların dışında şehirde başka birçok Türk sivil toplum kuruluşu da mevcuttur.

3. Neustadt Projesi ve Faaliyetleri

'Neustadt Projesi' (*Neustadt-Projekt*) Mainz kentinin Neustadt mahallesinde konuşlanmış, kamu yararına faaliyet gösteren, kâr amacı gütmeyen sivil bir oluşumdur. Proje için Neustadt mahallesinin çok müstesna bir yerinde yaklaşık 500 m² alan içerisinde bulunan görkemli, tarihî bir bina, merkez olarak tahsis edilmiştir. Tramvay ve otobüs durakları bu merkez tam önünde bulunmaktadır. Merkezin yakınlarında araçlar için park imkanları mevcuttur. Dolayısıyla merkeze ulaşım gayet rahattır. Neustadt ('yeni şehir' demektir) mahallesi Ren nehri kenarında kurulmuş olup Altstadt ('eski şehir' demektir) mahallesi ile birlikte şehrin en merkezî mahallesi konumundadır. Neustadt, komşusu durumundaki Mombach mahallesi ile beraber Mainz kentinin en çok yabancı barındıran iki mahallesinden biridir. Dolayısıyla projenin faaliyet merkezi ve binası için bu mahallenin seçilmiş olması tesadüfi olmasa gerektir.

Neustadt Projesi 1983 yılında 'İş ve Yaşam Derneği' (Arbeit und Leben e. V.)² tarafından hayata geçirilmiştir. Projenin ve merkezin kuruluşundaki ana sebep, yabancıları Alman toplumuna entegre etmektir. İş ve Yaşam Derneği, Alman Sendikalar Birliği (DGB) tarafından oluşturulmuş, politik arka planlı, sosyal-demokrat bir dernektir. Dernek bunun yanı sıra Mainz Belediyesinden, eyalet hükümetinden ve Dil Birliği (Sprachverband) adlı kuruluşun finansal destek alır. Derneğin en önemli hedeflerinden birisi, toplumun okul öğrencilerine varıncaya kadar politize edilmesine destek vermektir. Bu, Türkiye'den bakınca biraz tuhaf gelebilir. Burada politize etmekten kasıt, bireylerin politikadan ve politikanın işleyişinden bihaber yaşamalarının önüne geçmek; ırkçılığa, faşizme ve radikal milliyetçiliğe karşı bir bilinç ve direnç duvarı

² Dernek yapılanmasında daha sonra birtakım değişikliklere gidilerek limited şirket (GmbH) statüsüne geçilmiştir. Bugün de bu statü devam etmektedir.

oluşturmaktır. Bu, Almanya için çok önemlidir. Zira 1930'lardan itibaren işlenmiş olan insanlık suçlarının bir daha tekrar etmemesi, halkın bu yönde bilinçlendirilmiş olmasına bağlıdır. Buna rağmen sağcı radikalizmin ülkede günbegün güçlenmekte olduğunu belirtmek isterim.

Yabancıların Alman toplumuna entegre edebilmesinin ilk şartı, toplumsal uzlaşmayı ve anlaşmayı maksimum düzeyde sağlayabilmek için dil bariyerini ortadan kaldırmaktır. Bu yüzden projenin ilk faaliyet alanı Almanca dil kursları düzenlemek olmuştur (1983). Bu kurslara Entegrasyon Kursları (Integrationskurse) adı verilmiştir. Bunlar genellikle başlangıç düzeyi kurslarıdır. Yine hemen kuruluş yılında faaliyete başlayan Kadın Buluşmaları (Frauentreff) etkinliği de entegrasyonu teşvik etmek üzere evden dışarı çıkma imkânı kısıtlı olan yabancı kadınları toplum içine çekmeyi hedeflemektedir. Burada çocuklu anneler de düşünülmüş, buluşma süresince onların çocukları ile ilgilenecek personel istihdam edilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu iki temel çalışma alanına Çocuk-Ebeveyn-Çalışmaları (KEA – Kinder Eltern Arbeit) dâhil edilmiştir. Bu da üç ayrı konseptten müteşekkildir: Kızlar Grubu (Mädchengruppe), Oğlanlar Grubu (Jungengruppe), Ev Ödevi Refakatı (Hausaufgabenbetreuung). Burada cinsiyet ayrımına gidilmesi, muhtemelen yabancı ailelerin (özellikle Türk ve Arap ailelerinin) konuya sıcak bakmalarını sağlayabilmek maksadına binaen düşünülmüştür. Malum, Almanya'da bu tür oluşumlarda normal şartlarda cinsiyetçi bir tutum sergilenmez. Bunların dışında projede yabancılara yönelik genel danışmanlık hizmetleri de verilmektedir. Projeye daha sonra eklenen kadınlara mesleki danışmanlık hizmetleri vermeyi amaçlayan 'Kadınlar Aktif' (Frauenaktiv) çalışmalarıdır. Projenin sistematik ve uzun süreli etkinliklerinden biri de Okuma-Yazma Kursları olmuştur. Bu kurslar okuma yazma bilmeyen Türk kadınlarına yönelik ve Türkçe olarak verilmiştir. Amaç, Türk kadınlarını bir sonraki basamak olan Almanca dil kurslarına hazırlamaktır.

Bunların dışında nihayet Neustadt Projesi'nin faaliyetlerinden olan ve bu mütevazı çalışmanın asıl konusunu oluşturan müzik aktiviteleri konusundan (Saz Buluşmaları *Saztreff*) aşağıda ayrıca bahsedeceğim.

Neustadt Merkezi ayrıca proje kapsamında faaliyet göstermeyen serbest gruplara da mekân imkânı sağlamaktadır. Çok çeşitli olan ve saymakla bitmeyecek bu grupları burada tek tek zikretmeyi çalışmanın kapsamını aşacağı için bırakıyorum.

Neustadt Projesi Çalışanları: Dönem dönem değişmekle birlikte daimî/maaşlı statüde proje çalışmalarını koordine etmek üzere genellikle iki kişi görevlidir. Diğer çalışanlar ders ücreti mukabili istihdam edilmektedir. Daimî statüde çalışanlardan birinin yabancı (genellikle Türk) olmasına özen gösterilmiştir. Ders ücreti mukabili çalışanlar daha çok yabancılardan oluşmaktadır.

Daimî statüde çalışmış olanlardan Nurhayat Canpolat'ın canhıraş gayretleri, Türk toplumuna ve projeye sunduğu hizmetler ne kadar şükranla anılsa azdır.

4. Kültürel Faaliyetler, Müzik Grupları ve Saz-Treff (Saz Buluşmaları)

Projede yer alan kültürel faaliyetleri, bir defalıklar ve sürekli/düzenli buluşmalar olarak iki kısma ayırabiliriz. Saymakla bitmeyecek 'bir defalık aktiviteler'den burada tek tek bahsetmek mümkün değildir.

Neustadt Merkezi'nde müzik grupları mekân olarak daima düzenli olarak buluşabilme ve çalışabilme imkanına sahip olmuşlardır. Bunlar genellikle Türk, Kürt, Alman, İranlı, Arnavut, Boşnak gruplar olmuşlardır. Düzenli buluşmalar içerisinde Saz-Treff (Saz Buluşmaları), diğerlerinden farklı olarak 'Proje'nin koordine ve finanse ettiği bir müzik çalışma grubudur.

Aslında Saz-Treff birbirinden bağımsız iki kısımdan oluşmuştur: Bunlar 1988'den beri buluşmalarını sürdüren ve yetişmiş müzisyen olarak müzik icra eden bir grupla 1993 yılında faaliyete başlamış olan yöneticiliğini ve hocalığını benim üstlendiğim bağlama kursudur. Her iki grup da aynı gün ve saatlerde buluşmakta (Perşembe 18.30), merkezin ayrı odalarında

faaliyetlerini yürütmekteydi. Her iki grup da Neustadt Projesi tarafından finanse edilmekteydi. Bu, şu anlama geliyordu: Hocaların/yöneticilerin saat ücretlerini ödemek, çay-kahve-şeker, kek-pasta gibi giderleri karşılamak, kimi ders malzemeleri satın almak, hocaları ve katılımcıları gelişme seminerlerine göndermek ve masrafları üstlenmek, seminer vermek üzere merkeze gelen davetli konuşmacıların masraf ve ücretlerini ödemek vs.

1988’de kurulmuş olan icra grubu, kendisini daha sonraları ‘Özgün Müzik Grubu’ olarak adlandırmaya başladı (bundan böyle bu çalışmada bu adla geçecek). Saz-Treff ismi bundan sonra sadece benim yönetimimde olan grubun adı olarak kaldı. Burada her iki gruptan da sosyolojik ve müzikal bağlamda ayrı ayrı bahsetmek isterim.

Özgün Müzik Grubu 1988’de çalışmaya başlamıştır. Grup üyeleri kimileri ileri derecede usta olmak üzere bağlama çalanlardan ve okuyuculardan oluşmakta idi. Başka bir enstrüman icrası genellikle söz konusu olmuyordu (gerekli durumlarda ritim sazı bu grupla ben icra ediyordum). Kendi gözlemlerime dayanarak grup katılımcı sayısının 1993-2000 yılları arasında 15 ile 30 arasında gidip geldiğini söyleyebilirim. Katılımcıların yaş aralığının 15-40 arasında olduğu söylenebilir. Bu grup inanç yönü bakımından nispeten homojendi. Zira 30 kişinin en az 28’i Alevi köken ve inanca mensuptu. Hatta katılımcıların yakın coğrafya Alevileri oldukları da söylenebilir. Grup üyeleri genellikle Muş-Varto, Tunceli-Ovacık, K.Maraş-Pazarcık, Erzincan, Çorum yöreleri Alevileriydi. Alevilik en batıda Çorum ile temsil edilmekteydi. Grubun yöneticisi durumunda da bağlama icracısı bir “dede” bulunmaktaydı. Repertuarda Alevi deyiş, semah ve nefesleri bulunduğu gibi Ahmet Kaya gibi popüler müzik temsilcilerinin parçaları da mevcuttu. Fakat deyiş, semah ve nefesler de popüler bir üslupla icra ediliyordu. Grupta istisnasız olarak kısa saplı bağlama kullanılmaktaydı. Nota ve nazariye bilgisi grup üyelerinin hiçbirinde mevcut değildi. Burada daha çok bir inanç cemaati havası vardı. Özgün Müzik Grubu’nun çalışmalarını sadece müzikal bir etkinlik olarak görmek yanlış olur. Burayı genel olarak Türkiyeliliğin, özel olarak da Alevi kimliğinin yaşadığı, yaşatıldığı bir küçük cemaat buluşması, bir dayanışma ortamı olarak görmek yerinde olacaktır. İnsanlar yabancı olarak yaşadıkları yerlerde geldikleri ve kendilerini mensup hissettikleri yerlere ait kültürlere ve kimliklere daha sıkı bağlı oluyorlar. Bu, Almanya’da yaşayan kimi Türk insanının, Türkiye’de yaşayanlardan neden daha muhafazakâr kaldıkları sorusuna da cevap olabilir. Yok olma tehlikesine karşı kendi kültüründen insanlarla daha fazla dayanışma içinde olmak, köken değerlere daha sıkı sarılmak çokça gözlemlenmektedir. Üstelik bu sadece Alevilikle alakalı bir durum da değildir, Almanya’da yaşayan Türklerin genelinde müşahade edilebilir.

Saz-Treff çalışmaları 1993 yılında benim yöneticiliğimle/hocalığımla başlamış ve 2000 yılının başına kadar devam etmiştir. 2000 yılından itibaren her iki müzik grubu da Neustadt Projesi kapsamından çıkarılmıştır. Sebeplerine aşağıda değineceğim.

Yıldan yıla değişmekle birlikte Saz-Treff’e katılan öğrenci sayısı 7 yıl boyunca 8-15 arasında oldu. Öğrencilerin yaş aralığı ise 7-40 arasında idi. Bu grup hem inanç ve ideoloji bakımından hem de Türkiye coğrafyasında kökenin bulunduğu yere göre daha heterojendi. Katılımcıların eğitim/öğrenim durumları da ilkokul öğrencisinden üniversite öğrencisine/mezununa kadar farklılıklar gösteriyordu. Öğretim dili Türkçe olmakla beraber, buluşmalar süresince kullanılan iletişim dili Türkçe, Almanca ya da ikisinin karışımı melez bir dil olabiliyordu.

Bağlama öğretiminde amaç, şartlar ve katılımcı profiline uygun olarak yöntem belirlemem ve geliştirmem gerekiyordu. Bu insanlar için ne çok ileri giden, kapsamlı bir teorik temel öğretimi uygundu ne de teoriden tamamen yoksun, bağlamayı sadece pratik derslerle öğretmeyi ve çaldırmayı hedefleyen bir yöntem. Katılımcıları uzun uzadıya anlatılabilecek teorik temellerle sıkıp, kaçırmayı göze alamazdım ama müzik işinin nota bilmeden çok zor ilerleyeceğinin de bilincinde idim. O yüzden hem nota (gayet basitleştirilmiş şekilde dizi, donanım ve usul bilgileri ile) öğrettim hem de bağlama üzerinde hızlı bir şekilde uygulamaya geçmeye gayret ettim. Katılımcılar, genellikle bağlama çalmayı hiç bilmeyenler ya da başlangıç düzeyinde çalanlardan

oluşuyordu. Bununla birlikte iyi derecede bağlama çalmakla birlikte nota ve nazariye bilgisi edinmek/geliştirmek için gelenler de oluyordu.

O zamanlar her ne kadar idealist bir yaklaşımla yalnızca halk türkülerini öğretmeyi istesem de bu her zaman mümkün olmuyordu. Öğrencilerden gelen ısrarcı taleplere bazen boyun eğip çalışmalarda popüler bestelere de yer veriyordum. Bu alandaki repertuarım çok zayıf olduğu için istenen parçayı öğrencilerin bana verdikleri kasetlerden (o zamanlar henüz kasetler revaçtaydı) dinleyip notaya alıyordum. Sonra bunu derste geçiyorduk. Ama çalışmalarda % 90 oranında halk türküsü ve oyun havalarına yer veriyordum. Bu repertuarı mümkün mertebe Türkiye'nin her yöresini dikkate alarak oluşturmaya çalışıyordum.

Her iki grupta da müzikal faaliyet asıl niyet olarak görülmeyle birlikte, buluşmalar belki de daha önemli bir amaca yani sosyalleşmeye, küçük toplum/cemaat dayanışmasına hizmet etmekteydi. Müzik çalışmaları mutlaka yapılmakla beraber buluşmalar her defasında bir eğlence partisi havasında geçmekteydi. Bu, katılımcıların büyük ölçüde içinde buldukları toplumda bir yabancı olarak sorunlarının konuşulduğu, tartışıldığı ve çözüm arandığı; insanların politize olduğu bir buluşmaydı.

Söz konusu iki grup arasında ilişkiler gayet dostane ve iyi idi, kimi zaman gruplar arası geçişler de oluyordu. Ortak çalışmalar, konserler, geziler seminerler sıkça yapılmaktaydı. Ortak faaliyetlerden olmak üzere şunlar zikredilebilir:

- Her yıl Mainz'ın en büyük meydanında düzenlenen ve halka açık olarak yapılan 'Interkulturelles Fest'te (Kültürlerarası Festival) ortak konser vermek. Kimi zaman başka şehirlerde yapılan benzer organizasyonlara da gidilmekteydi.
- Her yıl kış aylarında karın diz boyu olduğu mekanlarda doğa ile baş başa yapılan kaynaşma gelişme seminerlerine katılmak. Bu gibi yerlere katılım grup üyeleri arasındaki ilişkileri düzenliyor, grup aidiyeti hissini perçinliyordu.
- Benzer oluşumlara ziyaretler. Neustadt Projesi gibi hedefleri ve çalışma yöntemleri olan sivil toplum yapılanmaları ziyaret ediliyordu. Bunlardan birisi olarak 1998 yılında Paris'te ziyaret edip dernek merkezlerinde bir konser verdiğimiz, birçok konuda fikir alışverişinde bulunduğumuz "Elele" zikredilebilir. Yine bu cümleden Frankfurt'ta bulunan (Almanyalı) Yusuf Arslan'a ait müzik okunula Saz-Treff üyeleri ile bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.
- Uzman şahsiyetleri seminer ve konserler vermek üzere davet etmek. Bunlardan belki en önemlisi, halk müziğinin zirve isimlerinden Talip Özkan'ın Paris'ten bir günlük seminer ve bir konser için Mainz'a gelmesi ve Saz-Treff'i ziyaret etmesidir.

5. Saz-Treff'in akıbeti

'İş ve Yaşam' bürosundan 1998 yılında finansmanda genel manada bazı kısıtlamalara gidileceği duyurulmuştur. Bu Neustadt Projesinde faal bazı birimlerin çalışma saatlerinin azaltılması ile sonuçlanmıştır. Özgün Müzik Grubu ve Saz-Treff, buluşmalarına 1999'da kısıtlanmış saatlerle devam etmiş fakat 2000 yılı itibarıyla her iki grubun hocasının bu şartlarda çalışmaya artık devam etmeme kararı almasıyla faaliyetler son bulmuştur. Saz-Treff burada gözden çıkarılan ilk kalem olmuştur. Çünkü bu faaliyet Almanya'nın arzu ettiği entegrasyona en az katkısı olan etkinlik olarak değerlendirilmiştir.

Tarafımdan kaleme alınmış olan 1998 yılına ait Neustadt Projesi faaliyet raporunda, üç ders saati süren buluşmaların perşembe günleri 18.30'da başladığı, hedef kitlenin geleneksel Türk halk müziğini bağlama üzerinde öğrenme amacı güden katılımcılar olduğu ifade edilmektedir. Katılımcıların bir kısmının geçen yıllardan beri kursa devam ettiği, kursta Anadolu'nun her yöresinden türküler öğretildiği belirtildikten sonra, muhtemel bir saat kısıtlamasının olumsuz

sonuçları olacağı ifadesi rapora dâhil edilmiştir. Raporda yine Paris seyahati ve ‘Elele’ ile olan iş birliğinden de bahsedilmiştir.

Sonuç

Almanya’da bulunduğum süre içinde yedi farklı merkezde/dernekte müzik dersleri verdim. Neustadt Projesi’nin koordine ettiği Saz-Treff, diğer altısından birçok noktada farklılaşmaktaydı. Her şeyden önce en uzun süreli (yedi yıl) bu merkez oldu. Ayrıca Saz-Treff, finansmanını katılımcıların sağlamadığı yegâne kurs idi. Katılımcı sayısı yine en fazla ve istikrarlı olarak burada bulunuyordu. Katılımcılar arasında uzun süreli beraberliğin getirdiği bir dostluk havası mevcuttu. Özgün Müzik Grubu ile birlikte Saz-Treff, bir ölçüde Alevi duyusunun ve dayanışmasının yaşandığı bir yer olması bakımından da önemlidir.

Saz-Treff’in çalışmalarına son verilmesi Soyer’in ifadesine göre projenin diğer ayaklarının işleyişini de olumsuz yönde etkilemiştir (2022). Çünkü Saz-Treff kendi dinamiği dışında diğer faaliyetlere katılımcı akışında besleyici bir damar işlevi görüyordu. Saz-Treff’e gelen bir müzik âşığı, aileden ya da arkadaş çevresinden bir yakını projenin diğer faaliyetleri hakkında bilgilendiriyordu ve böylece bu çevrelerden diğer etkinlik alanlarına katılımlar sağlanıyordu. Saz-Treff’in kapatılmasıyla bu damar kesilmiş oldu.

4 Kulturalarbeit

Durch Informationsveranstaltungen sollen zum einen Migrantinnen und Migranten über unterschiedliche Themen informiert werden. Zum anderen ist es ein Ziel, durch Informations- und Kulturveranstaltungen Verständnis für die Lebenssituation von Migrantinnen und Migranten bei Deutschen zu erreichen.

Ein weiteres Ziel stellt die Förderung der Eigeninitiative der Stadtteilbewohnerinnen und –bewohner dar. Sie planen und gestalten die Literatur-Cafés mit Unterstützung unserer MitarbeiterInnen.

4.1 Saz-Treff

Die Interessierenden der anatolischen Volksmusik haben sich auch im Jahr 1998, wie in den vergangenen Jahren, donnerstags jeweils um 18:30 Uhr für drei Stunden getroffen. Das Ziel der Gruppe war, die möglichst aus allen Gebieten der Türkei ausgesuchten Volkslieder zu erlernen. Die Teilnehmerinnen und Teilnehmer verfügten bereits über Vorkenntnisse, die sie in den vergangenen

23

Jahresbericht 1998

Jahren erworben hatten. Sie waren nämlich bereits über Instrumentenbau (Baglama), Musikgeschichte, Tonarten, Taktarten etc. informiert worden. Dennoch wurden die Hintergrundinformationen der jeweiligen Musikstücke einzeln vermittelt, wie z.B. die örtliche Spielweise und dialektalische Artikulation einzelner Lieder. Die Gruppe bestand aus ca. 10 Teilnehmerinnen und Teilnehmern zwischen den Altern 17-30. Einige von ihnen wohnten im Stadtteil Neustadt, andere kamen aus anderen Ortschaften. Sogar gab es Personen, die aus Hessen kamen. Der Kurs wurde in türkischer Sprache durchgeführt, da alle Teilnehmerinnen und Teilnehmer aus der Türkei stammten und es um türkische Lieder ging. Die Entsprechungen in deutscher Sprache wurden in den Fällen vermittelt, in denen es sich um allgemeine Musik handelte.

Das Neustadt-Projekt wurde von der Gruppe durch Auftritte bei verschiedenen Veranstaltungen auch im Jahr 1998 vertreten. Im Jahre 1998 wurde in Paris in Kooperation mit der Institution "Elele", die sich mit Immigration und Integration der Ausländer in Frankreich beschäftigt, ein Wochenendseminar veranstaltet. Es ging dabei um Erfahrungsaustausch im erwähnten Bereich und ein Konzert. Wir haben auch in 1999 vor, auf dieselbe Art und Weise den Kurs fortzusetzen. Ich kann mir leider wegen der wöchentlichen Stundenkürzung für das Jahr 1999 auf 2 Stunden vorstellen, dass der Kurs nicht mehr so effizient durchgeführt werden kann, wie in den vergangenen Jahren.

Ahmet Sefik Senlik

Neustadt Projesinin 1998'a ait yıllık raporunda Saz-Treff'ten bahsettiğim kısım

KAYNAKLAR

Online:

<https://www.rlp.de/de/startseite/> (Erişim: 4 Ocak 2023)

<https://www.mainz.de/> (Erişim: 4 Ocak 2023)

<https://www.arbeit-und-leben.de/> (Erişim: 4 Ocak 2023)

<https://neustadtprojektinmainz.wordpress.com/kontaktimpresum/> (Erişim: 4 Ocak 2023)

<https://www.arbeit-und-leben.de/projekte/neustadt-projekt> (Erişim: 4 Ocak 2023)

Mülakat:

Soyer, S. (2022) *1 Aralık 2022 tarihinde Arbeit und Leben işleyiş ve eğitim danışmanı, siyaset bilimci Sibel Soyer ile zoom üzerinden yapılan 2 saat 15 dakikalık mülakata ait ses kayıtları*, Mainz-İstanbul.

<https://www.arbeit-und-leben.de/kontakt/ansprechpartner/profil/sibel-soyer>

Basılı:

Deuschle F. & Gönner K. (1972) *Gesellschaft-Staat-Politik*. Berlin, Zürich.

Deutscher Bundestag [yayıncı] (1994) *Fragen an die Deutschen Geschichte, Ideen, Kraefte, Entscheidungen von 1800 bis zur Gegenwart*. Bonn.

Korkmaz, M. A. (2021) *Almanya Türkleri, Deutsch-Türken*. İstanbul.

Müller, H. M. (1994) *Schlaglichter der Deuschen Geschichte*. Bonn.

Şenlik, A. Ş. (1999) “Saz-Treff”, *Jahresbericht des Neusatdt-Projekts 1998* [Neustadt Projesi’nin birkaç nüsha basılmış fakat yayımlanmamış yıllık kurumsal raporu 1998]. Mainz.

Şenlik, A. Ş. (2021) *Ana Hatlarıyla Almanya Türkolojisi*. Ankara, Kırklareli.

17. Yüzyıl İstanbul Kadınlarının Terekelerine Göre Bir Servet Unsuru Olarak Köle (1656-1676)

Slaves as an Element of Wealth of Istanbul Women in the 17th Century (1656-1676)

Şule İYİGÖNÜL ATASAĞUN*

ÖZ

Bu makale, 17. yüzyıl ikinci yarısında İstanbul Suriçi'nde yaşayan kadınların servetlerinde yer alan köle, bir servet unsuru olarak incelenmiştir. Bu inceleme için 1656-1676 yılları arasında ait Mülga Beledî Kısmet Mahkemesinde yer alan kadın terekeleri kullanılmıştır. Bu mahkeme kayıtları orta halli Osmanlı halkına dair kayıtlar içermektedir. Bu kayıtların yanı sıra mukayese için aynı yıl aralığında ait askerî sınıfa ait tereke kayıtları içeren Kısmet-i Askerî Mahkemesi kayıtlarından da istifade edilmiştir. Buna göre Mülga Beledî Kısmet Mahkemesinde 591 kadın, 1230 erkek terekesi ve Kısmet-i Askerî Mahkemesinde yer alan 172 kadın, 610 erkek toplam 2603 tereke kaydı tespit edilmiştir. Bu terekelere göre 290 kişinin 583 kölesi bulunmaktadır. Makale konusu olan kadınlarda 21 kişinin köle sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Her iki mahkemede Suriçi halkına ait tereke kayıtlarının bulunmasından yola çıkarak o dönem İstanbul toplumunda köle kökenliler, köle sahibi olma, köle sahiplerinin cinsiyetleri, köle fiyatları, köle cinsleri ve isimleri, azad olan kölelere dair tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İstanbul, Kadın, Tereke, Servet, Köle, 17. Yüzyıl*

ABSTRACT

This article presents a study on the place of slaves as an element of wealth in the fortunes of women living in Istanbul Suriçi in the second half of the 17th century. For this study, women's probate records from the Mülga Beledî Kısmet Court between 1656 and 1676 were used. These court records contain records of the middle-class Ottoman people. In addition to these records, Records of the military class belonging to the Kısmet-i Askerî Court for the same year range were also used for comparison. Accordingly, 591 women and 1230 men's probate records were found in the Mülga Beledî Kısmet Court, and 172 women and 610 men's probate records were found in the Kısmet-i Askerî Court, totaling 2603 probate records. According to these probates, 290 people had 583 slaves. It is understood that 22 women who are the subject of the article owned slaves. Based on the fact that both courts have probate records belonging to the Suriçi people, findings have been made about slave originators, slave ownership, genders of slave owners, slave prices, types and names of slaves, and freed slaves in Istanbul society at that time.

Keywords: *Istanbul, Women, Probate Records, Wealth, Slave, 17. Century*

Extended Summary

Tereke is a resource group with rich data, but it has representation problems and limitations. Despite this problematic aspect, it is valuable in terms of getting information about the Ottoman society. It is becoming clearer day by day that it has an undeniable importance in studies on Ottoman society. In this study, estate records were used to investigate the slave ownership status

* Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, suleiyigonul@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-9891-5257>).

of Istanbul women. Slaves were considered as an element of wealth in the fortunes of women living in the Suriçi of Istanbul in the second half of the 17th century. For this purpose, women's inheritances in the Mülga Beledî Kismet Court between 1656 and 1676 were examined. In addition, Kismet-i Askerî court records were used to make a comparison about the status of slaves in the wealth of middle-class women and the distribution of the slave population. As a result, there were 591 women and 1230 men in the Mülga Beledî Kismet Court; In Kismet-i Askerî, a total of 2603 inheritance records were found, 172 for women and 610 for men.

Inheritances were examined for the slave ownership status of Istanbul women. Although inheritances have rich data, they are a source group whose representation problems and limitations should be taken into consideration. Being aware of this problem, an investigation was carried out. The slave, which was included in the wealth of women living in the Walled City of Istanbul in the second half of the 17th century, was examined as an element of wealth. For this analysis, women's inheritances in the Repealed Municipal Kismet Court between 1656 and 1676 were used. In addition, Kismet-i Askerî court records were also used to make a comparison about the place of slaves in the wealth of women and the slave population. Accordingly, in the Mülga Beledî Kismet Court, 591 women's inheritances, as well as 1230 men's inheritance records belonging to the same court, and in Kismet-i Askerî, a total of 2603 inheritance records, 172 women and 610 men, were identified.

The inheritances used in the study point to Istanbul Suriçi as the location. By looking at the father names of the people in these records, an attempt was made to get an idea about the converted or freed population in Suriçi. The fact that the father's name is Abdullah means that the person is mostly a freedman or a convert. Based on this information, it was seen that 341 of 2603 inheritance records belonged to Abdullah's daughters/sons (13%). Considering the 341 men and women who owned inheritances and their spouses, it is thought that 694 people were freed people in the period we examined. In other words, there are 694 people who became free, having been emancipated and removed from their wealth, while they were part of someone else's wealth. It is understood that women were freed more often. In the Mülga Beledî Kismet, there are more inheritance records belonging to freed people than to those belonging to the military class. In other words, it can be said that in the 20-year period, there were more people of slave origin among middle-class Istanbulites than in the military class. Among the women in our study group, there are many freed women.

There are 21 women who own slaves. There are 22 slaves in total, all of them concubines. In other words, 4% of 591 women are slave owners. The slave element has a share of 1.2% in women's wealth. It ranks eighth among other wealth elements. Muslim women are the largest slave owners (94%). 71% of slave-owning women were wealthy women. In light of all this information, slave ownership was not common among middle-class Ottoman women from Suriçi. Most of the owners are wealthy women.

In the years 1656-1676, the average price of a concubine in Istanbul was 9,000 akçe, and the average price of a ghulam was 10,000 akçe. These prices are equivalent to the price of a modest house in Suriçi. Slave ownership is 19% among middle-class women and 81% among men. The most common type of slave owned by the people in this group is câriye (71%). It appears that men owned more slaves (85%).

Emancipation, which means the loss of an amount of wealth, was examined through the itkname documents in the books of the Mülga Beledî Kismet Court. In this 20-year period, there were 74 itknames, 46 of which belonged to female slaves and 28 to male slaves. Mostly men and non-Muslims freed their slaves. When the countries of origin of the freedmen were examined, it was determined that they were Russian, Georgian, Hungarian, French and Wallachian, respectively.

Giriş

Köle, eşya gibi alınıp satılabilen, hak ve fiil ehliyetinden yoksun, onu satın alan kimsenin mülkiyeti ve emri altında bulunan, özgürlüğü kaldırılmış kimsedir.¹ Tarihin her döneminde doğu ve batı kültürlerinde kölelik var olmuştur.² Savaş esirliği ve köle ticareti yanı sıra suç işleyenlerin, borcunu ödemeyenlerin, korsanlarca kaçırılanların, aileleri tarafından satılanların da köleleştirildiği bilinmektedir.³

Osmanlı toplumunda köleler, zengin halkın servetinin önemli bir parçasını oluştururdu. Osmanlı’da köleler genelde savaş esirleri arasından seçilirdi. Ordunun ve esir tacirlerinin gittiği yerlerde savaş sonrası esir pazarları kurulurdu. Köle kullanımı ekonomik açıdan birçok avantaj sağlardı.⁴ Köleler ayrıca yüksek mevki sahiplerine arz edilen ya da astatlara bağışlanan toplumun en değerli emtialarından olan bir hediye unsuru idi. Bu şekilde hediye veren ile alan arasında bir kaynaşma ve özdeşleşme sağlanırdı. Evliya Çelebi’nin annesi ve annesinin kuzeni Abhaz kökenli kölelerdi, I. Ahmed’e hediye olarak sunulmuşlardır. Padişah da bu kızı saray kuyumcusuna bağışlamıştı ki, bunlar Evliya Çelebi’nin babası ve annesi olacaktır. Annesinin kuzeni olan diğer köle ise 1650’de veziriazamlığa yükselen Melek Ahmed Paşa’dır.⁵

Osmanlı Devleti’nde köle ticareti önemli bir ekonomik faaliyet olarak görülmekte ve köleler sosyal hayatın çeşitli alanlarında istihdam edilmekteydi.⁶ Macar Györg, Türklere esir düşmesinin ardından yaşadıklarını anlatırken, savaşa askerlerle birlikte katılan köle tüccarlarından bahsetmektedir. Bazı tüccarların ise askerlik görevi üstlendiklerini ifade etmektedir.⁷ Savaşta esir alınanlar, bu tüccarlar aracılığıyla, askerlerin ve askerî zümrenin ganimetleri olarak satın alınmakta ve imparatorluğun dört bir yanına gönderilmekteydiler. Köleler

¹ Osmanlı’da köleden başka kul, bende, esir, Farsça gulâm, Arapça abd, rakik, memlûk, kinn, rakabe, vasîf, milkü’l-yemîn ve “kadın köle” anlamında câriye, odalık, Farsça keniz, Arapça memlûke, vasîfe, eme, gurra kelimeleri kullanılmıştır. Bkz. M. Akif Aydın ve Muhammed Hamidullah, “Köle”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002).

² Hint, Çin, Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Yunan, Orta Asya medeniyetlerin de kölelik vardı ve bahsi geçen şekillerde bu müessese beslenilmekteydi. Yunan ve Romalılar bunlara ilaveten, barbar olarak niteledikleri kavimleri kendileri için köle yaratıldığına inanmaktaydı. 9. yüzyılın sonlarından itibaren Venedikliler kilisenin karşı çıkmasına rağmen köle ticaretinde etkili olmuşlardır. Kaynaklarını çoğunlukla kaçırdıkları ya da satın aldıkları genç Slavlar oluşturuyordu. Batı dillerinde köle anlamına gelen “slave” sözcüğü Slav kölelerden mülhemdir. Bkz. Gülnihal Bozkurt, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 38 (1981): 65-103.

³ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı’nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* IX, sy 12 (Aralık 2005): 214.

⁴ Bursa’da tekstil sektöründe mükâtebe usulüyle çalıştırılan esir işçiler, tüccarlar ise esirleri ve azadlı köleleri ticari temsilcileri olarak kullanırlardı. Bkz. Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-I*, 16. bs (Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2009), 215.

⁵ Madeline C. Zilfi, “Mahalledeki Mallar: 18. Yüzyıl İstanbul’unda Bölüşüm Karşılaşması”, içinde *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*, Donald Quataert, Çev. Tanju Günseren (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 357.

⁶ Osmanlı toplumuna katılan köle sayısı ne kadardı sorusu akla gelmektedir. İncelenen dönem olan XVII. yüzyıl üzerinden bakıldığında, Halil İncalcık’ın Rus kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilere göre 1607-1645 arası Kırım akınlarında elde edilen Rus köle sayısı için tahmini olarak aşağıdaki tabloyu vermiştir. Bkz. Halil İncalcık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara 2008, 147. 1607- 1645 yılları arası Rus kaynaklarına göre; 126.840 kişi köle olarak Osmanlı topraklarına getirilmiştir. Zübeyde Güneş Yağcı, 1606-1607 yılına ait İstanbul Gümrük Defterine göre, bir yıllık süreçte 3,488 kişinin köle olarak İstanbul’a getirildiğini tespit etmiştir. Bkz. (Yağcı, 2017, s. 221). Jean du Mont 1691’de, her yıl Osmanlı’ya 50.000 köle girdiğini belirtmektedir. Bkz. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)* (İletişim Yayınları, 2003), 328.

⁷ Esirlerin ve seyyahların gözüyle kaleme alınmış Osmanlı hakkındaki hatıratlar mühim kaynaklardır. Bkz. Ümit Ekin, “Seyahatnamelerin Işığında Osmanlı Toplumunda Köleler”, içinde *Osmanlı Devleti’nde Kölelik Ticaret, Esaret*, ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Dilek İnan (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017), 187-209; Macaristanlı György, *Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*, Çev. Lale Aslan Özcan (İstanbul 2009: Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2009), 11-50.

ticari hayatta üretim sektöründe çalıştırıldıkları gibi ev içi hizmetlerde de kullanılmaktaydılar. Gelibolulu bu köleler için “müştera kul” ifadesini kullanmaktadır.⁸ Saraydan sivillere kadar herkesin -maddi gücü yeterliyse- köle sahibi olabildiği görülmektedir. Gayrimüslimlerin de Osmanlı tebaası olmak ve gayrimüslim köle almak kaydıyla, bazı yasaklamalara rağmen, köle sahibi oldukları görülmektedir. Avrupa’da esir edilen Türklere uygulanan toplu vaftizlerle hristiyanlaştırma baskısı, Osmanlı topraklarında görülmemiştir.⁹ Dinini yaşamaya devam eden köleler olduğu gibi, dileyen gayrimüslim köle de müslüman olabilmekteydi. Ancak müslüman olduktan sonra sahibi bir gayrimüslim ise müslüman kölesini ya bir müslümana satmak ya da azad etmek zorundaydı. Diğer yandan müslüman bir aileden gelen kimsenin de köle olarak satılması yasaktı.

Osmanlı toplum hayatında hizmet sektörü için önemli bir yere sahip olan köle, sahibi için de kıymetli bir yatırımdır. Busbecq, bir kimsenin zenginliğinin sahip olduğu esir sayısına göre ölçüldüğünü, bir esiri bile olmayanın fakir sayıldığını belirtir.¹⁰ Köleler her zaman pahalı bir mal-ı nâtik olagelmıştır.¹¹ Sahiplerinin servet birikimine katkı sağlayan bir unsur olduğu terekelerde görülmektedir. Tereke ölen kimsenin geride bıraktığı taşınır-taşınmaz mal varlığına verilen isimdir. Bunların İslam miras hukukuna göre taksimi yapılmaktadır ki, buna da kısmet denilmektedir. Bu miras taksimi aile arasında yapılırken bazı mecburiyetler veya mirasa dair yaşanan çekişmelerde mahkemeye getirilmekte ve bu taksim muamelesi burada yapıp kayıt altına alınmaktadır. Bu kayıtlara tereke kayıtları denilmektedir. Terekeler Osmanlı toplumunu tanımamız için önemli verilere sahiptir. Ancak tüm toplumun tereke kaydının yapılmaması, tereke sahibinin sahip olduğu her şeyin kaydedilmemiş olma ihtimali ve makalenin konusu olan kölelerin azad edildiği veya öldüğü için terekede yer almaması gibi durumlar söz konusudur. Bu da kullanılan kaynağı sınırlı hale getirmektedir. Terekelerin temsiliyet problemi ve sınırlılığı unutulmadan kesin yargılardan kaçınılması ve değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Makalenin öznesi İstanbul Suriçi’nde yaşayan sıradan diğer bir deyişle orta halli kadınlardır. Faroqhi ve Artan, Osmanlı toplumunda yer alan saray mensubu ve seçkinler muhiti dışında kalan daha aşağı statü ve/veya gelir gruplarını oluşturan sıradan insanları orta halliler olarak tanımlamıştır.¹² Bu tanımlama referans alınarak, çalışmamızda orta halli kadın ifadesi kullanılmıştır. Mülga Beledî Kısmet ve Kısmet-i Askerî tereke kayıtları incelenerek, 20 yıllık bir süreçte azad edilen kölelerin sayısı, köle sahiplerinin kimlikleri, kölenin servet oluşumuna etkisi, köle fiyatları ve nitelikleri, ümm-i veled statüsündeki câriyelerin durumu gibi konular ele alınmıştır.

1. Suriçi’nde Köle Kökenliler ve Köle Sahipliği

Osmanlı arşiv belgelerine göre, baba ismi *Abdullah* olan kişilerin çoğunlukla eski köle veya yeni müslüman olduğu bilinmektedir. Bu kişiler için Mülga Beledî Kısmet sicillerinde nadiren *Abdulvehhab* ve *Abdulmennan* gibi isimlerin de kullanıldığı görülmüştür.¹³ Kısmet-i Askerî

⁸ Cornell H. Flesicher, *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, Haz. Ekrem Çakıroğlu, Çev. Ayla Ortaç (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996), 13.

⁹ II. Viyana Kuşatmasından sonra Macar topraklarında yaşayan özellikle yönetici sınıfa mensup binlerce Türk kadın, erkek, çocuk esir edilmişler, toplu vaftiz törenlerinden sonra Avusturya, Frankonya, Bavyera, Saksonya, aşağı Almanya, Silezya, Vestfalya ve Hannover bölgelerine yerleştirilmişlerdir. (Coşan, 2008, s.43-60).

¹⁰ Ogier Ghiselin Busbecq, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, Haz. Aysel Kurutoğlu (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 31, 1974), 99.

¹¹ Mal-ı Natık: Konuşabilen mal. Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, Çev. Hamit Çalışkan (İstanbul, 2009), 110.

¹² Tülay Artan, “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış, Orta Halliliğin Aynası”, içinde *18. yy Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 57.

¹³ H. Sahillioğlu, bunun daha anlaşılabilir olması için köle menşeli kimseler için “... b. Abdullah’l-hür” ya da mühtedi ise “... b. Abdullah” V. L. Menage, “Seven Ottoman Documents from the Reign of Mehmed II.”, içinde *Documents*

defterlerinde *Abdülmennan* ismine daha fazla rastlanmıştır. Bu isim hem erkek hem kadın terekelerinde görülmektedir. Askerî sınıfa mensuplarda bu isme daha sık rastlanmasının sebebi Sahillioğlu'nun belirttiği gibi olmalıdır.¹⁴ Baba adı *Abdullah* olan kişilerin her zaman köle veya mühtedi olmadığı ancak metinlerdeki köle isimlerinin bu konuda ipucu verdiği belirtilmelidir. İncelediğimiz metinlerde köle isimleri bu hususta oldukça yardımcı olmaktadır. Köleler için kullanılan isimler oldukça bariz olup, “köle isimleri” başlığı altında ayrıca incelenmiştir. Köle menşe'li insanların baba isimlerinin Abdullah olması ve köleler için sıklıkla kullanılan isimlere sahip olmaları dolayısıyla bunlar köle olarak kabul edilmiştir.

Sahillioğlu, Bursa'da kölelerin sosyal ve ekonomik hayattaki yerlerini incelerken, Bursa nüfusunun ne kadarının köle olduğu bilgisinin de izini sürmüştür. Çalışmasında, Bursa'da “Azatlı ve Köle Nüfusu Tahminleri” başlığına yer vermiş, köle nüfusu tespit etmeğe çalışmıştır. Bunun için iki aşamalı bir usul takip etmiştir. İlk olarak, vergi ve sayım defterlerine bakmış, 1492-1493 ve 1501-1502 yıllarında 2.289 kişinin %15'inin azadlı olduğunu tespit etmiştir. İkinci olarak, elde ettiği bilgilerin Bursa tereke defterlerinden iki defter üzerinden sağlamasını yapmıştır. Buradan elde edilen sonuca göre azadlıların sayım defterinde bulunanın iki katı olduğu belirlenmiştir. Sayım defterleri önemli bir kaynak olmasına rağmen, bu defterlerde bazı mahallelerin eksik olması, kaydedilen kişilerin çoğunun baba isimlerinin bulunmaması, kaydedilen kişilerin daha çok vergi ödeyen kişiler olması, bu defterlerden elde edilen bilginin güvenilirliğini azaltmaktadır. Terekelerin bu anlamda sağlama yapma imkânı vermesi, hatta daha fazla bilgiye ulaşılması açısından Sahillioğlu'nun çalışmasına önemli katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler ışığında Sahillioğlu Bursa'daki şehir nüfusunun üçte birinin köle menşe'li olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Sahillioğlu'nun bu konuya dikkat çekmesi, çalışmamızdaki tereke kayıtlarından, İstanbul Suriçi'ndeki azadlı nüfusu tespit etmemiz hususunda ilham kaynağı olmuştur. İncelenen Mülga Beledî Kısmet Defterlerindeki veriler 1656-1676 yılları içerisinde Suriçi'nde yaşayan 591 kadından 101 kadının (%17) baba adının Abdullah olduğunu göstermektedir. 1230 erkekten 109 (%9) erkeğin baba ismi Abdullah'tır. Kadınlarda babanın köle asıllı olma durumu erkeklere göre yaklaşık iki kat fazladır. Kısmet-i Askerî Mahkemesinde 1659-1675 yıllarında 172 kadının

from *Islamic Chanceries*, Edt. Samuel M. Stern (Oxford: Bruno Cassirer, 1965), 112-18.

¹³ Sahillioğlu, “On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, 107-108, 122.

¹³ Kısmet-i Askerî Defterlerinde çok sayıdaki erkek terekesinde sadece ölenin ismi yazılmış baba ismi boş bırakılmıştır. Bu sebepten *Abdullah oğlu* kaydı daha fazla olabileceği aklı gelmektedir. Burada sadece kaydedilen *Abdullah* ismi sayılmıştır.

¹³ Faroqhi, 17. yüzyılda İstanbul'da azad edilen kölelerin çoğunlukla kadın olduğu belirtir. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, Çev. Çağdaş Sümer (İstanbul: Akılçelen, 2018), 163.hü'l-mühtedi” şeklinde ifade edildiğini belirtmektedir. Bkz. Halil Sahillioğlu, “On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1980 Özel Sayısı, Ankara 1979, 85. Makalenin kaynak grubunu oluşturan, Mülga Beledî Kısmet Defterlerinde 20 yıllık süreçte 1821 tereke kaydında, itk hüccetlerinde bu ifadelerin kullanılmadığı görülmüştür.

¹⁴ Bu isimlerin elbette herhangi bir Müslümana da ait olması ihtimal dâhilindedir. Itkname, isbat-ı itk hüccetleri üzerinden bu değerlendirme yapılmıştır. H. Sahillioğlu, “XVI. asır ve daha sonraki yıllarda, devletin ileri kademelerine kadar yükselmiş zevatın, Abdullah kelimesi altında yatan gerçekten incindikleri için bunun yerine baba adı olarak “Abdülmennan” adını kullanıyorlardı.” şeklinde tespit etmiştir. Bkz. Sahillioğlu, 85. Sıradan halk arasındaki köleler için bu ismin kullanımı kimliğini saklamaktan ziyade efendilerinin uygun görmesi olmalıdır. Menage, 15 yy.'da Osmanlı'nın ileri gelenleri haline gelenlerinin kendilerini ayırt etmeyi tercih ederek Abdüllatif veya Abdurrahim isimlerini aldıklarını belirtir. Bkz. V. L. Menage, “Seven Ottoman Documents from the Reign of Mehmed II.”, içinde *Documents from Islamic Chanceries*, Edt. Samuel M. Stern (Oxford: Bruno Cassirer, 1965), 112-18.

¹⁵ Sahillioğlu, “On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, 107-108, 122.

55'inin (%29), 610 erkeğin 76'sının (%12) baba isimleri Abdullah'tır.¹⁶ Aynı şekilde bu tereke sahiplerinin eşlerinin baba isimleri Abdullah olanlar da hesaba katıldığında toplam (hem Mülga Beledî hem Kısмет-i Askerî'de yer alan) 694 kişinin *bin/binti Abdullah* oldukları görülmektedir. Suriçi'nde köleler için kullanılan isimlere sahip ve bin/binti Abdullah olan bu kimselerin mühtediden ziyade köle menşe'li oldukları kabul edilebilir.

Tablo 1. Köle Kökenli Tereke Sahiplerinin Sayısı (1656-1676)

Kısмет Mahkemeleri	Terekesi Olan Kadın Sayısı	Eşleri	Terekesi Olan Erkek Sayısı	Eşleri	Toplam
Mülga Beledî Kısмет	101	16	109	167	393
Askerî Kısмет	55	3	76	167	301
Toplam	156	19	185	334	694

Azadlı oldukları varsayılan 204 erkek ve 490 kadındır. Kadınların daha çok azad edildikleri ve sayılarının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Sıradan insanlarda köle menşe'li olanların sayısının askerî sınıfa göre daha fazla olduğu görülmektedir. Mülga Beledî Kısмет ve Kısмет-i Askerî Mahkemelerinde yer alan 2603 tereke kaydının 341'inde, yani %13'ünde tereke sahiplerinin köle kökenli oldukları anlaşılmaktadır. Bu insanlar büyük ihtimale azad edilmiş “*harâyer-i asliye gibi hür*” olmuş kimselerdir.

İncelenen tarih aralığında, bir câriye fiyatı ortalama 9.000 akçe, bir gulâm fiyatı ortalama 10.000 akçedir. Köle kökenli olabilecek 156 kadın için 1.404.000 akçe, 185 erkek için ise 1.850.000 akçe değer biçilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak, toplam 3.254.000 akçe tutarındaki bu büyük meblağın, İstanbul iktisadî hayatındaki köleliğin ekonomik boyutunu açıkça gösterdiğini iddia edebiliriz.

2. Servet Birikiminde Kölenin Yeri

Köle mülkiyeti, servet birikiminde önemli bir faktördür. Mülga Beledî Kısмет'teki kadın terekelerine göre, 591 kadından 21'i köle sahibiydi (%4).¹⁸ Bu kadınların toplam köle değeri 189.600 akçedir. Genel servet toplamı olan 15.756.419 akçe içerisinde %1,2 oranında yere sahiptir. Diğer servet unsurları arasında sekizinci sırada yer almaktadır. Öztürk, Kısмет-i Askerî'de, toplam servet tutarında köle unsurunu %2,76 oranında tespit etmiştir.¹⁹ Sahip olunan köle türü câriyedir. 21 kadının 22 câriyesi vardır, gulâm bulunmamaktadır. Câriye sahibesi

¹⁶ Kısмет-i Askerî Defterlerinde çok sayıdaki erkek terekesinde sadece ölenin ismi yazılmış baba ismi boş bırakılmıştır. Bu sebepten *Abdullah oğlu* kaydı daha fazla olabileceği akla gelmektedir. Burada sadece kaydedilen *Abdullah* ismi sayılmıştır.

¹⁷ Faroqhi, 17. yüzyılda İstanbul'da azad edilen kölelerin çoğunlukla kadın olduğu belirtir. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, Çev. Çağdaş Sümer (İstanbul: Akılçelen, 2018), 163.

¹⁸ Bu sayının daha fazla olma ihtimali bulunmaktadır. Kadınların öldükten sonra câriyelerini azad ettiklerine dair pek çok hüccetin bulunması bunu göstermektedir. Bu nedenle elde ettiğimiz bilgi sadece tereke kayıtlarında mevcut olan kölelere aittir. Mesela; Çadırcı Ahmed Mahallesi'nde vefat eden Mihri Bt. Derviş'in ölümünden hemen sonra azad edilmiş Gülistan bt. Abdullah'tan (Mülga Beledî Kısмет 4/68b), Karabaş Mahallesi sakini Saliha Bt. Abdullah'ın Melek ismindeki câriyesi azad edilmiştir. (Mülga Beledî Kısмет, 6/48a).

¹⁹ Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995), 189.

olanların 2'si gayrimüslimdir ve %10 oranındadır.²⁰ 19'u müslümandır, %90 oranındadır. Cârîyelerin kıymeti 3.600 akçe ile 13.000 akçe arasındadır.

Tablo 2. Beledî Kısım'te Yer Alan Kadınların Köleleri ve Servet Miktarları (1656-1676)

Kadınlar	Kişi Sayısı	Köle Tutarı (Akçe)	Servet (Akçe)	Yüzde
Müslüman	19	179.000	1.686.898	%94
Gayrimüslim	2	10.600	84.733	%6
Toplam	21	189.600	1.771.631	%100

Tablo 2'ye göre, kadın kölelerin büyük çoğunluğu (%94) müslümanlara aittir. Cârîye sahibi kadınların servet tutarı 1.771.631 akçedir. Kölesi olan kadınların servetinde köle %11'lik bir paya sahiptir. Bu kadınların 8'inin babası *el-Hac*, 1'inin *seyyid*, 3'ünün babası *Abdullah* unvanlıdır. Eşleri bakımından incelendiğinde 4'ünün eşi *çelebi*, 4'ünün *el-Hac*, 2'sinin *Ağa*'dır. Kadınların 7'si *hatun*, 1'i *hanım*, 1'i *şerîfe* unvanlı ve 10'u unvansızdır. Buna göre köle sahibi olmada unvanlılar %43, unvansızlar %48, muhtemelen geçmişte kendileri de köle olan Abdullah kızları %14 oranındadır. Kadınların büyük kısmının baba ve eşlerinin unvanlı olmalarına bakılarak, köle sahibi olmalarında baba ve eş servetlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Cârîye sahibi kadınların servetleri incelendiğinde, altı kadının *orta sınıf* (10.000 akçeden üzerinde), on kadının *iyi halli* (50.000 akçe üzerinde), beş kadının *zengin* (100.000 akçe üzerinde) olduğu görülmektedir. Yüksek fiyatlarda satılan cârîyelere sahip olmak için, yüksek miktarda servete sahip olunması gerektiği sonucuna varılmaktadır.²¹ Orta sınıftaki kadınların sahip olduğu cârîyelerinin ise diğerlerine göre nispeten düşük fiyatta olduğu söylenebilir.

Mülga Beledî Kısım'teki 1230 erkek tereke kaydından 96'sının köle sahibi olduğu görülmektedir (%8). Bu erkeklerin 70'i müslüman (%73), 26'sı gayrimüslimdir (%27). Kölelerin 123'ü cârîye (tutarı 789.230 akçe), 65'i gulâm (tutarı 649.235 akçe) olup toplam sayıları 188'dir. Kölelerin tutarı 1.438.465 akçe, köle sahiplerinin toplam serveti 19.348.776 akçedir. Orta halli erkeklerin servetlerinde köle %7'lik bir paya sahiptir.

İstanbul Suriçi'nde köle sahibi olma temayülünün daha iyi anlaşılabilmesi için Kısım-i Askerî'de aynı süreç içerisindeki tereke kayıtlarına da bakılmıştır. Kısım-i Askerî'de yer alan

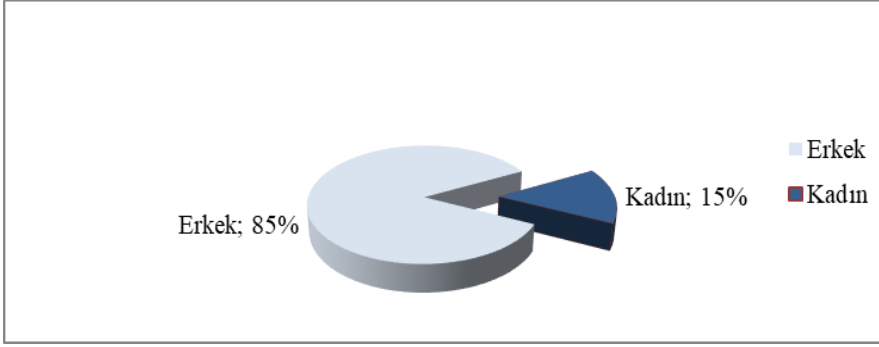
²⁰ Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin Müslüman olmayan köle sahibi olmalarına izin verilmekle beraber, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1559 yılında Bursa kadısına gönderilen bir fermanla Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin köle sahibi olmaları tamamen yasaklanmıştır. Akabinde diğer Osmanlı şehirlerine de ferman gönderilmiş, yasaklanmıştır. Lakin bu yasağın sıklıkla ihlal edilmesi üzerine, 1650'den önce gayrimüslimlerin köle sahibi olma yasağı kalkmıştır. Bkz. Ali İhsan Karataş, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İstem*, sy 9 (2007): 141. XVII. yüzyıl başlarına kadar gayrimüslimlere köle satışı yasaktı. Ancak dostları olan bir Türk aracılığıyla köle alıyorlardı. Sonlandığını belirtse de Mülga Beledî Kısım Defterlerinde daha erken bir tarih olan 1655 yılında köle sahibi gayrimüslimlerin bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar gayrimüslimlere köle sahibi olma yasağı kalkmış olsa dahi, sayılarının az olduğu anlaşılmaktadır. 1689 kanunu ile gayrimüslimlerin köle sahibi olmaları kabul edilmiştir, çünkü sahip oldukları köleler için devlete vergi ödüyorlardı. Bkz. Robert Mantran, *XVI-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Eren Yayınları, 1965), 113. Diğer taraftan gayrimüslimlerin sahip olabileceği kölelerin yaşlarına sınırlama getirilmiştir. Küçük yaşta köle sahibi olmalarına izin verilmemiş, onların da 1714 yılında Müslümanlara satılması emredilmiştir. Zaman zaman bu yasaklar esnemiş bir süre sonra tekrar geri getirilmiştir. Bkz. Karataş, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", 140-41. 1731 yılında Kıbrıs'ta gayrimüslimlerin köle sahibi olabildikleri görülmektedir Bkz. Ümit Güler, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 54 (2018): 123.

²¹ İnalçık, 15. Yüzyılda Bursa'da zenginlerin genellikle birkaç erkek ve kadın kölesi olduğunu ve bu köleleri dokumacı ya da ticarî temsilcileri olarak kullandıklarını belirtir. Bkz. Halil İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History* 29, sy 1 (1969): 109.

kadın tereke kaydı toplamı 172 olup, 23 kadının köle sahibi olduğu belirlenmiştir (%13). Bu kadınların köleleri arasında sadece 4 gulâm bulunurken, câriye sayısı 28'dir. Kısmet-i Askerî'de bulunan 610 erkek tereke kaydından ise 150'sinin köle sahibi olduğu anlaşılmaktadır (%25). Köle sahiplerinin 149'u müslüman (%99), sadece biri gayrimüslimdir (%1)²². Kölelerin 239'u câriye, 102'si gulâmdır ve toplam sayıları 341'tir.

Tablo 3. Kadın- Erkek Köle Sahiplerinin ve Kölelerinin Sayıları (1656-1676)

Kısmet Defterleri	Köle Sahibi Kadın (Kişi)	Yüzde (%)	Câriye (Kişi)	Gulâm (Kişi)	Köle Sahibi Erkek (Kişi)	Yüzde (%)	Câriye (Kişi)	Gulâm (Kişi)	Köle Sayısı Toplam	Köle Sahipleri Toplam
Mülga Beledî	21	%19	22	0	96	%81	123	65	210	117
Askerî	23	%13	28	4	150	%87	239	102	373	173
Toplam	44	%15	50	4	246	%85	362	167	583	290

Grafik 1. Suriçi'nde Köle Sahipliği Oranı (1656-1676)

Mülga Beledî Kısmet ve Kısmet-i Askerî sicillerinde 1656-1676 yılları arasında kaydedilen 583 kölenin %71'inin câriye, %29'unun gulâm olduğu görülmektedir. Cârîyelerin %69'u Beledî Kısmette yer alan terekelerde, %72'si Kısmet-i Askerî'de yer alan terekelerde bulunurken, gulâmların %31'i Beledî Kısmet'te, %28'i Kısmet-i Askerî'de yer almıştır. Bu veriler, Osmanlı Devleti'nde köleliğin cinsiyete göre farklılaştığını ve kadın kölelerin erkek kölelere göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Mülga Beledî Kısmet Mahkemesinde köle sahiplerinin sayısı 117 olup, bunların %18'i kadın, %82'si erkektir. Erkeklerin kadınlardan daha fazla köle sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Kısmet-i Askerî tereke kayıtlarında da benzer bir tablo vardır: Kadınlar %13, erkekler %87 oranında köle sahibidirler. Bu sonuçlar, Öztürk'ün İstanbul Kısmet-i Askerî'de (1591-1669 yılları arası) tespit ettiği sonuca yakındır.²³ Kadınların köle sahibi olma oranının erkeklere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. 591 kadından sadece %4'ü köle sahibidir. Kadınların yüksek meblağlı kölelere nasıl sahip oldukları hakkında incelenen metinlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kendileri satın almış olabilecekleri gibi, mehir karşılığı almış olabileceği, eş ya da aile bireylerinin hediyesi de olabileceği düşünülmektedir. Kadına ait câriye sadece kendi

²² Bu oranın düşüklüğü Kısmet-i Askerî Defterlerinde askerî olan gayrimüslimin az olmasından ve dolayısıyla Kısmet-i Askerî defterine tereke kayıtlarının az yansması ile alakalıdır. Gayrimüslimlerin köle sahipliği hakkında bir kanyana varmak, bu veriye bakarak değerlendirmek hatalı olabilir.

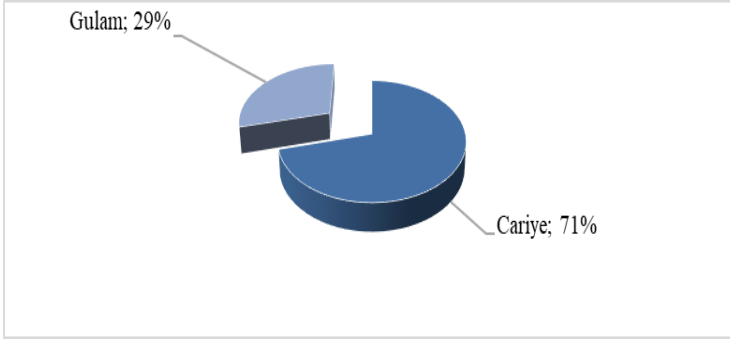
²³ Öztürk'ün köle sahibi erkeklerin %83, kadınları %17 olarak tespit etmiştir. Öztürk, *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, 202.

hizmetine mahsus olup, eşi kendi câriyesi olarak kullanamaz.²⁴ Dolayısıyla köle eve ait değil, bireye ait bir mülkiyettir. Küçük çocukların veya küçük çocuklu ebeveynlerin terekesinde, sağlığında ya da öldükten sonra (vasîsi tarafından) sağire/sağirin bakımı için alındığına dair bilgiler mevcuttur.

17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da sahip olunan kölelerin cinsiyetleri, köle cinsiyeti tercihinin ne yönde olduğunu ortaya koymak için Tablo 4 hazırlanmıştır.

Tablo 4. Sahip Olunan Köle Cinsiyet Oranı

Köle Cinsiyeti	Beledilerde Köle Sayısı	Yüzde (%)	Askerîlerde Köle Sayısı	Yüzde (%)	Toplam Köle Sayısı	Yüzde (%)
Câriye	145	%69	267	%72	412	%71
Gulâm	65	%31	106	%28	171	%29
Toplam	210	%100	373	%100	583	%100

Grafik 2. Suriçi’nde Tercih Edilen Köle Cinsi Oranı

Tablo 4’te Mülga Beledî ve Kısmet-i Askerî’deki kölelerin cinsiyet ve sayısal dağılımları sunulmaktadır. Buna göre toplam 583 kölenin %71’i câriye iken %29’u gulâmdır. Sadece Mülga Beledî Kısmet defterleri değerlendirdiğimizde %69 câriye, %31 gulâmdır. Askerî sınıfın câriye tercihi %72, gulâm tercihi %28’dir. Bu verilere göre, Beledî Kısmet’te ve Kısmet-i Askerî’de yer alan terekelerdeki köle cinsiyetinin benzer bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Öte yandan Barkan, “Edirne Kassamına Ait Tereke Defterleri” adlı çalışmasında 1550-1625 yıllarına ait terekelerden tespit ettiği verilere dayanarak Edirne’deki kölelerin %33’ünün câriye, %67’sinin ise gulâm olduğu anlaşılmaktadır. Barkan’a göre Edirne’deki gulâmların fiyat ortalaması 4.700 akçe iken, câriyelerin fiyat ortalaması 5.700 akçedir.²⁵ Edirne’de gulâmların fazla olmasının sebebi ise Edirne’de çok sayıda çiftlik bulunması ve tarım faaliyetlerinin yoğun olması nedeniyle insan gücüne duyulan taleptir.²⁶

Terekelerde işgücü olarak kullanılan köleler *işçi gulâm/câriye* ifadesi ile kaydedilmektedir. Bu ifadeyle kaydedilen köleler sadece bazı erkek terekelerinde görülmektedir; kadın terekelerinde rastlanmamıştır. Suriçi’ndeki kadınların köleleri ise genellikle ev işlerinde çalıştırılmak üzere *hane-i memluke* adıyla satın alınmıştır.²⁷ Seyyahlar, ev hizmetlerinde çalışan bu kölelerden güzel

²⁴ Suraiya Faroqhi, *Women in the Ottoman Empire (A social and Political History)* (IB Taurus, 2023), 49.

²⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Kassamına Ait Tereke Defterleri”, *Belgeler* III, sy 5-6 (1966): 81-434.

²⁶ Halil İnalçık, *Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar’, Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak (İstanbul, 2010), 21.

²⁷ Mülga Beledî Kısmet, 4/39b (R. ahir 1079 – Eylül 1668).

ve eğitilmiş olanların Osmanlı toplumunda statü sembolü sayıldığını belirtir.²⁸ Gulâm kaydına, Kısım-i Askerî'deki bir kadın terekese hariç, sadece erkek terekelerinde rastlanmıştır. Bu verilerden hareketle İstanbul Suriçi'nde kölelerin üretim (dokuma, ziraat vb.) amaçlı işgücü ihtiyacını karşılamak için değil de ev hizmetlerinde efendilerine destek olmak için alındıkları sonucuna varılabilir.

Mülga Beledî Kısım'ten elde edilen verilere göre 20 yıl içinde câriye fiyatının ortalama 9.000 akçe, gulâm fiyatının ise 10.000 akçe olduğu görülmektedir. Câriye fiyatı 900 akçe ile 20.000 akçe, gulâm fiyatı 3.000 akçe ile 25.200 akçe arasındadır. Kısım-i Askerî'de ise câriye fiyatı 600 akçe ile 50.000 akçe, gulâm fiyatı da 800 akçe ile 80.000 akçe aralığındadır. Kısım-i Askerî'deki köle sahiplerinin servetlerinin ise 50.000 akçeden fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı dönem için, Konya'daki köle fiyatlarına bakıldığında, 1660-1681 tarihleri arasında Konya'da köle fiyatlarının 6.000 akçe ile 20.000 akçe arasında olduğu görülmektedir.²⁹ 1670 senesinde Sofya'da 3.600 akçe ile 20.000 akçe aralığında seyretmektedir.³⁰ 1630-1670 yılları arasında Bursa'da köle fiyatı 10.179 akçe, 1671-1700 yılları arasında ise 9.639 akçedir. 1686-1717 yılları arasında Şam'da köle fiyatları 68 gurusun üzerindedir. Halep'te 18.yüzyılda köle fiyatları 20 ila 250 kuruş arasında idi.³¹ Bursa'da 15. yüzyılın ikinci yarısında câriyeler 1.500 akçe ile 5.000 akçe civarında satılırken, şarkıcı, rakkase gibi hususiyetleri olanlar 6.500 akçe ile 10.000 akçe civarında değer bulmaktaydı. Altınla ifade edildiğinde fiyatlar 175 altından 250 eşrefi altına kadar yükselmekteydi.³² Kıbrıs'ta 17. yüzyılda köle fiyatları 4.000 akçe ile 10.000 akçe olarak belirlenmiştir.³³ Edirne'de 1703-1727 yıllarında köle fiyatları 6.000 akçe ile 96.000 akçe arasında değişmektedir. Şimdiye kadar tarafımızdan yapılan alan çalışmasında en yüksek köle fiyatı Oğuz'un çalışmasında tespit edilmiştir.³⁴

Buna göre câriye ve gulâm toplam tutarlarına göre hesaplandığında Beledî Kısım'te câriye tutarı 1.305.000 akçe, gulâm tutarı 650.000 akçedir. Askerî Kısım'te câriye tutarı 2.700.000 akçe, gulâm tutarı 1.166.000 akçedir. Beledî Kısım (câriye 9.000 gulâm 10.000 akçe) ve Kısım-i Askerî defterlerindeki (câriye 10.000, gulâm 11.000 akçe) ortalama köle fiyatlarına göre hesaplanmıştır. 1656-1676 yıllarında Suriçi'ndeki Beledî ve Kısım-i Askerî'de tespit edilen 583 kölenin toplam tutarı 5.821.000 akçedir.

Beledî Kısım'te kadınlarda câriye sahipliğinde müslüman kadınlar çoğunluktadır. Bu kadınlardan biri olan Saime bt. İbrahim'in annesi, çocuğuna bakması için bir câriye satın almıştır.³⁵ Ancak Saime küçük yaşta ölünce, câriye için verilen meblağ terekeden masraf olarak düşülmüştür. Bu çocuğun daha önce babası ve kız kardeşi ölmüş, annesi sağdır. Saime vefat ettiğinde ise, anne Ayşe hamiledir. Anne kızı vefat ettiğinde bu câriyeyi doğacak çocuğuna hizmet için alıkoymaktansa satmayı tercih etmiştir. Beledî Kısım'te ayrıca, yetim ya da öksüz çocuklara bakmak için, anne yahut baba tereke kayıtlarından câriye alımı yapıldığı görülmektedir. Bu

²⁸ Lady Montagu, *Şark Mektupları*, Ter. Ahmed Refik, Haz. Dursun Gürlek (İstanbul: Timaş Yayınları, 1998), 63.

²⁹ İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu-17.yüzyıl başı)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 9, sy 9 (1989): 168.

³⁰ Rossitsa Gradeva, "Osmanlı Taşra Toplumunda 'Zengin' Portresi: 1670'lerde Sofya", içinde *Osmanlı Taşra İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, Ed. Antonis Anastasopoulos, çev. Elif Aksoy (Küre Yayınları, 2021), 260.

³¹ Fariba Zarinebaf, "Women, Patronage and Charity", içinde *Beyond the Exotic- Women's Histories in Islamic Societies*, Ed. Amira El-Azhary Sonbol (Egypt: The American University in Cairo Press, 2006), 100.

³² Sahillioğlu, "On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", 112. Busbecq, genç ve güzel esirlerin bir de maharetleri varsa, bu meziyetleri dolayısıyla değerinin iki misline yükseldiğini belirtir Bkz. Busbecq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, 100.

³³ Güler, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", 121.

³⁴ 96.000 akçe kıymetindeki caryenin özelliklerine dair bir bilgi verilmemiştir. Sahibinin Sultan I. Mahmud'un Vakıf Kâtibi olan El-hac Mehmed Efendi b. Abdullah olduğu tespit edilmiştir. Gülser Oğuz, "Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği" (Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013), 155.

³⁵ Mülga Beledî Kısım, 4/48b (C. ahire. 1079 – Kasım 1668).

çocuklar büyüdüğünde dâye câriyelerini yanında tutmaya devam edebilirler ya da servetlerinin bir unsuru olarak satıp nakde çevirebilirlerdi.

3. Kölenin Özellikleri

Esir piyasasında kölenin fiyatını belirleyen faktörler arasında yaş, cinsiyet; kadınlar için güzellik, erkekler için fiziksel güç, hüner ve kabiliyet gibi özellikler yer almaktaydı. Köle satın alanlar, kaçma riski olan kölelere daha az para ödemeyi tercih etmekteydiler. Bu nedenle kaçmış ve yakalanmış kölelerin fiyatları düşük oluyordu. Kaçkın köle, yeni alıcısı için riskli bir yatırım haline dönüşüyordu.³⁶ Kaçkın köle olması fiyatı etkileyen bir unsur haline gelmekteydi.³⁷

Köle fiyatları konusunda en önemli kaynaklar tereke defterleridir.³⁸ Tereke kayıtlarında mirasın bir parçası olan kölelerin bazı özellikleri de kaydedilmiştir. Kölelerin nereli oldukları, varsa özürleri, bakire olup olmadıkları, çocukları, aileleri, sağır/sağire³⁹ gibi nitelikleri üzerinden bir kıymet biçilmekte zaman zaman bu özellikleri ile terekelere kaydedilmektedirler. Beledî Kismet ve Kismet-i Askerî defterlerinde yer alan tereke kayıtlarına göre kölelerin özellikleri ve fiyatları şu şekildedir.

Tablo 5. Kölelerin Özelliklerine Göre Fiyatları

Özellikleri Belirtilen Köleler	Fiyatları (Akçe)
Arap câriye	7.920
Arap gulâm	8.400
Abaza	26.000
Gulam	12.000
Çerkes câriye	8.000
Dâye	3.600-16.000
Frenji câriye	8.400

³⁶ Kaçkın köle, abd-ı abık, yave, kölenin sahibinden kaçtıktan sonra kullanılan ifadelerdir. Kaçkın köle konusu, devleti meşgul etmiş, bunun için çeşitli tedbirler alınmıştır. Kaçkın köle şikâyetleri ile başlayan süreç, yaveci tarafından yakalanması, kimin sınırları içerisinde yakalandığı ve kime ait olduğu tartışmaları, elde tutulma süresi olan müddet-i örfinini belirlenmesi, sahibinin beklediği sürede kaçkın köleye yapılan masraf, sahibi geldiği zaman sahipten beklenen yave müjde parası, sahibi çıkmadığı takdirde satılması, satıldıktan sonra sahibinin çıkagelip kölesini yahut istircâ'-ı semeni talep etmesi durumunda izlenecek yol gibi konular kanunlarla belirlenmiştir. Bkz. Şule İyigönül Atasagun, "Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi 5278 No'lu Münşeat Mecmuası" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araş. Ens., 2013), 25,50,70,369.; Ekrem Tak, "1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler", içinde *Üsküdar Sempozyumu*, c. 1 (İstanbul, 2004), 19-28.

³⁷ Sahillioğlu, "On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", 111.

³⁸ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550 -1684", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 36 (2014): 206; Mustafa Akkaya, "XVII, Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 14 (25) (2011): 213.

³⁹ 17.yüzyıl Kırım Sicillerinde çocuk köleler *çora*, *devke* ve *dogma* şeklinde kaydedilmektedir. Bkz. Fırat Yaşa, "Born and Bred in Seventeenth-Century Crimea: Child Slavery, Social Reality and Cultural Identity", içinde *Children and Childhood In the Ottoman Empire From The 15th to the 20th Century*, Ed. Gülay Yılmaz and Fruma Zachs (Edinburgh University Press, 2021), 179.

Habeş câriye	6.000
Siyam	24.000-30.000
Sağire câriye	5.000-8.000
Sağir gulâm	3.000-8.000
Kebir gulâm	11.500
Çolak câriye	3.600
İşçi	12.000-16.000
Rus işçi	10.000
Bakire	6.000-50.000
Hadım	15.000 – 48.000
Müzevvec câriye	6.400
Gulâm ma zevce ve kızı	24.000
Anne ve çocuğu birlikte	5.400-14.400

Tablo 5’te, kölelerin etnik kökenleri, cinsiyetleri ve özellikleri belirtilmiştir. En pahalı köleler Abaza, Siyam kökenli olanlardır. En ucuz köleler ise dâye, sağire ve çolak câriyelerdir. Tablodaki fiyatlar, o dönemdeki ekonomik koşullara göre yüksek seviyededir. Bir Arap câriyenin fiyatı 7.920 akçe iken, bir işçinin yevmiyesi 20 akçe civarındadır.⁴⁰ Bu durum, bir Arap câriyenin yaklaşık 400 işçinin günlük kazancına denk geldiğini göstermektedir. Bakire ve işçilerin fiyatlarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu özelliklere sahip olanlar Kısmet-i Askerî’de karşımıza çıkmıştır. Mülga Beledî Kısmet defterlerinde ise, bulunan kadın terekelerinde çocuklu anne köleler, çolak câriye ve sağir-sağire köleler dışında bilgi bulunmamaktadır. Kısmet-i Askerî defterlerinde ise köle özelliklerine dair daha fazla kayıt mevcuttur. Mercan isimli dâye köle 16.000 akçedir. Ahmed Ağa ibn Hüseyin Çavuş isimli askerî sınıfa mensup bir erkeğin terekesinde kaydedilmiştir. Ahmed Ağa’nın eşi Kamer bt. Abdullah’ın iki küçük kızının bakımı için alınmıştır.⁴¹ Hadım köle 2 kişidir ve sadece bir Başbakı kulu tereke kaydında bulunmaktadır.⁴² Yine ailesi ile satılan gulâm Dilaver de bu kişiye aittir. Aynı kişinin 16 köle ile

⁴⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Çev. Gökhan Aksay (İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2020), 70.

⁴¹ Dâye veya taye; Bebeğe sütannelik yapan kimse, çocukların bakımını üstlenen ve temel ihtiyaçlarını karşılayan kişidir. Kısmet-i Askerî, 4/5a (C. ahire 1058 – Haziran 1648). Sütanne olarak satın alınan câriyeler kadar, ücret mukabili bu hizmeti veren kadınlarda bulunmakta idi. Mesela Siyavuş b. Abdullah’ın eşi vefat etmiştir. Geride kalan küçük çocuğu için *Dâye Hatunu* tuttuğu anlaşılmaktadır. Siyavuş’un bu kadına 6.000 akçe borcu terekede yer almaktadır. Bu ne kadar süreye ait bir borç olduğu belirtilmemiştir. (Mülga Beledî Kısmet, 6/31a (Zilhicce 1081- Nisan 1671).

⁴² Hadım kölelere orta halli insanların sahip olmadığı söylenebilir. Hadım köle sahibi başbakı kulu olan bir askeridir. 1723-24 yılında Damad İbrahim Paşa’nın hanesinde 82 hadım, Şehid Ali Paşa hanesinde 5 hadım köle olduğuna bakılırsa hadım kölelere devletin yüksek kademelerindeki görevlilerin hane hizmetleri için sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bkz. Selim Karahasanoğlu, “Challenging the Paradigm of the Tulip Age: The Consumer Behavior of

en fazla köleye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hem Askerî hem Beledî Kısmet'teki terekelerden yola çıkarak hadım köle kullanımının nadir olduğunu söyleyebiliriz. Tavaşi de denilen hadım gulâmlar diğer gulâmlara göre daha yüksek fiyattan satılırlardı. Sebebi, hadım edilmek için seçilen kölelerin işleminden sonra birçoğunun yaşamamaları ve hayatta kalanların da daha pahalıya satılmasıydı.⁴³ 48.000 akçe kıymete sahip Hadım Ali tespit ettiğimiz köle fiyatları içerisinde en yüksek fiyattaki kölelerden biridir. Yüksek tutarda servete sahip efendisinin servetinde önemli bir yere sahiptir. Zira o günün şartlarında İstanbul'da mütevazı ölçülerde birkaç ev alınabilecek bir kıymettedir. Diğer hadım gulâm Mercan 15.000 akçe kıymetindedir, yine ortalama kıymetin üzerindedir.

4. Kölelerin İsimleri

Terekelerde kaydedilen köle isimleri, o dönemin ve bölgenin köle ismi tercihlerini yansıtmaktadır. Rusçuk'ta gulâmlara verilen isimler Suriçi'ndekilerle aynı olmakla birlikte, câriyelere verilen isimler oldukça farklıdır.⁴⁴ Evliya Çelebi Belgrad'daki câriyelerin isimlerinin çoğunlukla Bîzâre, Bîçâre, Şekerpare, Mehpâre, Şâdimân ve Balkız olduğunu belirtir.⁴⁵ Sofya'da da gulâm isimleri Suriçi'ndekilere benzerken, câriye isimleri farklılık göstermektedir.⁴⁶ Kırım Bahçesaray'da da durum aynıdır. Gulâm isimleri benzerlik gösterirken, câriye isimleri Suriçi'ndekilerden farklıdır.⁴⁷ Câriye isimleri arasında en çok tercih edilenler şunlardır; Mülayim, Timurhan (zaman zaman Demirhan olarak kaydedilmekte), Gülistan, Müstakim, Üftade, Şahbaz, Belkıs, Payıdar, Badısaba, Gonca, Gaye, Tevekkül, Lalegül. Gayrimüslim câriye isimleri de Marya, Marsika, Roksan, İsmihan'dır. Marsika, Marya bir isim değil, 20'li yaşındaki câriyeleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir.⁴⁸ Gulâmlar için en çok kullanılan isimler ise, Yusuf, Ali, Hasan, Şahin, Kenan, Dilaver, İvaz, Abdullah, Hüseyin'dir. Gayrimüslim kölelerin isimleri ise Kurd, Sam, Ohan olarak tespit edilmiştir. Kısmet-i Askerî'de de gulâmlar için aynı isimler tercih edilmiştir.

Gayrimüslim kölelerin baba isimlerinde “Yuvan” isminin sıkça görülmesi, “Abdullah” gibi bir kullanımının olduğunu düşündürmektedir.⁴⁹ “Yuvan” künyesi olan gayrimüslimlerin azad edilmiş olma ihtimali yüksektir. İtknelerde baba ismi Yuvan olarak geçen köleler bu düşünceyi desteklemektedir.

Beledî ve Kısmet-i Askerî'deki erkek ve kadın tereke kayıtları ve itknemelere göre Mülayim, Timurhan, Üftade, Marya, Kenan, Yusuf, Şahin isimlerinin o dönemde kölelere en çok verilen isimler olduğu anlaşılmaktadır. Bu isimlere sahip kimselerin, daha önce de köle olabilecekleri ihtimali vardır. Özellikle Mülayim, Müstakim, Timurhan bazen Demirhan, Gülistan, Gülboy, Üftade isimleri yalnızca köleler için kullanılmaktadır denilebilir. Bu sonuca erkek tereke kayıtlarındaki erkeklerin *Abdullah kızı* olan eşlerinin isimleri de desteklemektedir. Mirasçılar arasında cihet-i vala'dan eski sahiplerinin bulunmasının da katkısı olmuştur. İncelenen

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa and His Household”, içinde *Living the Good Life- Consumption in the Qing and Ottoman Empires of the Eighteenth Century*, Ed. Suraiya Faroqhi, Elif Akçetin (Boston: Brill, 2018), 138.

⁴³ Hadım etme İslam'da yasaklandığından, beyaz hadımlar Fransa ve İspanya'da Yahudi cerrahlar tarafından, siyah hadımlar Sudan, Mısır'da Kıpti erkekler tarafından hadım edilerek satılırlardı. Bkz. Sergio Bertelli, *La Porta d'Oriente, Lettere di Pietro Della Valle: İstanbul 1614* (Roma: Velti Della Storia, 2001), 194.

⁴⁴ Duygu Tamdı, “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri 'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 34 (2013): 230.

⁴⁵ Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IV. Kitap (İstanbul, 2016), 159.

⁴⁶ Çakır, “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550 -1684”, 207.

⁴⁷ Ahmet Doğan, “Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725)” (Ankara, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022), 286.

⁴⁸ Şirhor-şirhore bebek köleleri, duhter-duhterek 10-12 yaşlarına kadar olan kızları, Marya 20'li yaşlarda genç kadın, fertute –acuze yaşlı ve özrü olan kadın köleler için kullanılmaktadır. Bkz. (Yağcı, 2017, s. 211).

⁴⁹ Hz. İsa'nın öncüsü vaftizci Yahya'nın ve dördüncü İncil yazarının adıdır. Yani, Yanaki, Yanko, Yanis gibi pek çok yazımı gibi Yuvan da bunlardan biridir. Bkz. (*Nişanyan Adlar Türkiye Kişi Adları Sözlüğü*, 2021, s. 655).

terekelede mirasçılar arasında yer alan kız çocuklarının bu isimlere sahip olmadığı görülmüştür. İtknamelerde de azad edilen kölelerin isimleri de yukarıda bahsedilen isimlerle uyumludur. Özellikle Kısmet-i Askerî’de geçen köle isimleri de yine aynı isimlerin kullanıldığını göstermekle beraber, özellikle câriye isimlerinde Eğlence, Şivenaz, Dilaver, Gülboy kullanım sıklığı ile dikkat çeker. Dilaver ismi hem câriye hem gulâmlarda kullanılmakla beraber, yazım farklılığı bulunmaktadır, gulâmlar için yazılırken “a” harfi üzerinde çizgi çekilmektedir.

Aynı döneme ait Rusçuk⁵⁰, Sofya⁵¹, Kırım⁵² sicillerinde kaydedilmiş köle isimleri ve 1545-1659 Edirne Askerî Kısmet’te⁵³ kaydedilmiş köle isimleri ile Suriçi halkının kölelerine tercih ettiği isimler karşılaştırıldığında, her bölgenin kendine has bir isim tercihi yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan Hadice, Ayşe, Fatma, Saliha, Rabia, Âmine gibi İslam dünyasında saygı duyulan kadınlara ait isimlere sahip *Abdullah kızları* da dikkati çekmektedir. Bu isimler tereke kayıtlarında sıkça görülmektedir. Bunlar köle statüsündekilerde neredeyse yok denecek kadar az rastlanılan isimlerdir. Bu isimler ve *Abdullah kızı* olmaları ya mühtedi olduklarını ya da azad edildikten sonra sahiplerinin verdikleri isimleri terk ederek daha özgür kadınların tercih ettiği kutsallık içeren isimleri aldıklarını düşündürmektedir.

5. Kölenin Servetten Çıkarılması (İtknameler ve İspat-ı İtk Hüccetleri)

Kölelik azad yolu ile sona ermektedir. Azad kelimesi “itk, tahri, fek” tabirleriyle ifade edilmiştir. İslam dini, bu süreci farklı sona eriş yolları ile kabul etmiştir. Bunlar; gönüllü azad, kefaret yoluyla, mukatebe yoluyla, kanuni azad, ölüme bağlı azad, ümmüveled olma, devlet tarafından azad şeklinde gerçekleşmektedir.⁵⁴ Osmanlı toplumunda görülen en yaygın olan köle azad etme usulü gönüllü azaddır; amaç, hiçbir karşılık beklemeden Allah rızasına nail olmaktır. Hukuki formalitede “hasbeten lillahi Teâla” şeklinde ifade bulmuştur. Genel temayül altı-yedi sene kölelik yaptıktan sonra azad etmek şeklindeydi.⁵⁵ Kendi kölesini azad etmekle kalmayıp başkalarının kölesini satın alarak azad etmek de oldukça yaygındı.⁵⁶ Öldükten sonra sevaba kavuşmak amacıyla her yıl belli bir sayıda kölenin azad edilmesini vakfedenleri de görmek mümkündü. Misal, Bursa’da yaşayan Abdülaziz Efendi, 1656 yılı kurduğu vakıf şartnamesine vakıf gelirlerinden 50 riyalin bir câriye ve gulâmın azadı ve azad edilenlere beşer riyalin de elbise parası için tahsis edilmesi şartını koydurmuştu.⁵⁷

Tedbir, efendinin ölümü ile gerçekleşen kölesine hürriyetinin iadesini düzenleyen bir mukaveledir. Aslında söz konusu olan bir vasiyet durumudur. Vasiyet mirasın 3/1’ini aşmamalı kaidesi kölenin azad edilmesinde de geçerlidir. Şayet kölenin mutlak tedbir ile azad edilmesi bahis konusu ise kölenin o günkü kıymeti mirasın 3/1’ini aşmamalıdır. Bu takdirde hürriyetine kavuşabilirdi. Bu yüzden ölümünden sonra kölesinin hürriyetine dair bir sıkıntı yaşanmaması için mukayyet tedbirin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Buna göre getirilen şart, efendinin ölümünden bir müddet evvel azadın gerçekleşmesidir. Bu şekilde tedbir, vasiyet mahiyetini

⁵⁰ Tanıdı, “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri ’ne Göre Rusçuk’ta Köleler ve Cariyeler”, 230.

⁵¹ Çakır, “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550 -1684”, 207.

⁵² Zeynep Özdem Köse, “Kırım Hanlığı ’nda Kölelik (1648 -1699)” (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SB Ens, 2017), 38-43.

⁵³ Barkan, “Edirne Kassamına Ait Tereke Defterleri”, 81-434.

⁵⁴ Aydın ve Muhammed Hamidullah, “Köle”, 246.

⁵⁵ Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909* (İstanbul, 2004), 76.

⁵⁶ İzzet Sak, “Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18.Yüzyıllar)” (Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 91.

⁵⁷ Karataş, “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”, 147.

almaz, efendinin hayatta iken yaptığı bir tasarruf halini alırdı. “... bin... isimli kimsenin vefatından 7,10, 40 gün mukaddem azad edilmek” şeklinde formüle edilmiştir.⁵⁸

Azad etme sadece müslümanlara has bir uygulama değildi, gayrimüslimler arasında da tıpkı müslümanlar gibi ahirette günahlarının affı için benimsedikleri bir usuldü. Yahudi taifesinden Kurtuva cemaatından Paruh veledi Avraham, Rapuna binti Beleb nam câriyesini yedi seneye varıncaya değin kitabete kesdim” diyerek mükatebe usulü ile azad etmiştir. İslam dini köleliği tedricen kaldıracak yollar belirlemiştir, bunlardan biri de “kitabete” usulüdür. Bu örnekten anlaşıldığı gibi gayrimüslim tebaada İslam’ın getirdiği köle azad etme usullerini benimsemektedir.⁵⁹ Sevap kazanmak için köle azad eden zimmilerin yanında, bu işi cemaat duygusu ile yapan gruplar da vardı. Özellikle yahudi cemaatlerinin, Yahudi esirleri satın alarak serbest bıraktıkları anlaşılmaktadır.⁶⁰

1656-1676 yılları arasına ait Beledî Kısmet defterlerinde itka (kölelikten kurtulma) ait 74 hüccet tespit edilmiştir. Bu hüccetlerin 46’sı kadın, 28’i erkek kölelere aittir. 32 hüccet kaydında köle sahibi müslümandır, bunların 6’sı kadın, 27’si erkektir. 41 hüccet kaydında sahip konumunda olanlar gayrimüslimdir, 6’sı kadın 32’si erkektir. Bu hüccetlerin 54’ü isbat-ı itk, 20’si itkname dir. 54 kişinin sahipleri öldükten sonra azad edildiklerini artık köle olmadığını ispatlama çabasına düştükleri ve mahkemeye başvurdukları, 20 kişinin efendileri tarafından azad edildiğini tescilledikleri anlaşılmaktadır. Azad edilen kölelerin çoğunluğunun Rus, sırasıyla Gürcü, Macar, Frenci, Eflak asıllı oldukları anlaşılmaktadır.

Sevap kazanmak için yapılan azad etme fiili, aynı zamanda servetten bir miktarının da kaybı anlamına gelmektedir. Suriçi’nde ortalama câriye fiyatı 9.000 akçe, gulâm 10.000 akçedir. Buna göre 369.000 akçe câriye, 230.000 akçe gulâm olmak üzere toplam yaklaşık 599.000 akçe, Suriçi’nde insanların sevap kazanmak için servetten feragat ettikleri tutardır.

İtknamele rin çoğunluğunun gönüllü azad için olduğu görülmektedir. İspat-ı itk hüccetleri, tedbir usulü ile azad olmuş kölenin, mevlâsının vefatından önce kendisini azad ettiğini mirasçılara karşı ispat etme çabaları ile ilgilidir. Bilindiği üzere “tedbir” ile azad, mevlâsının ölümünden sonra hürriyete kavuşması şeklindeki bir uygulamadır. Köle, yüksek tutardaki bir servet unsuru olduğundan, azad ile mirastan çıkması mirasçılarının istemediği bir durumdur. Tedbir ile azad edilen köleler, sahipleri öldükten sonra mirasçılarla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Mirasçılar köleyi satmak isterken, köle hürriyetine kavuşmak için uğraş verir. Bunun için kölelerin itkını ispat etmek üzere mahkemeye gittiği görülmektedir. Mevlâsının ölmeden “maraz-ı mevte” duçar olmadan önce şahitler huzurunda bu azadı gerçekleştirmesi gerekmektedir ki ölüm vaki olduğunda müdebber köle şahitlerle mahkemeye gidip hür olduğunu ispatlayabilsin. İspat-ı azad hüccetlerinde genellikle belirtilen tedbir süresi ölmeden kırk gün öncesi şeklindedir. Bazen “bir sene mukaddem” şeklinde kaydedildiği de olur. Bazen de *helakından sonra bir sene tamamına değin oğlu İshak’a hizmet edip* gibi bir şart konulduğu da görülmektedir.⁶¹

Bir gayrimüslim kadın beş kölesini azad etmiştir. Bu kölelerden dördünün müslüman olmaları dikkat çekicidir. Ayrıca bu kölelerden biri erkektir. Ana bt. Aznavur nam bu kadının hem müslüman köle hem de erkek köle sahibi olması mevcut kurallara aykırıdır.⁶² Belki de sahip olduğu köleler müslümanlığı seçmişlerdir. Gayrimüslimlerin müslüman köle sahibi olamayacakları kuralına göre azad edilmiş olabilirler.⁶³ Gayrimüslim efendilerine bağlı olan kölelerin, özgürlüklerini kazanmak için müslümanlığı tercih ettikleri sık görülen bir durumdur.

⁵⁸ Sahillioğlu, “On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, 80.

⁵⁹ İKA, Mülga Beledî Kısmet, 1/51a (Şaban 1067 – Mayıs 1657).

⁶⁰ Karataş, “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”, 147.

⁶¹ Mülga Beledî Kısmet, 8/3a (Muharrem 1084 – Nisan 1673).

⁶² Mülga Beledî Kısmet, 8/1b, 2a, 2b (Muharrem 1084 – Nisan 1673).

⁶³ Karataş, “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”, 139.

Azad ile uteka ve mevlâsı arasındaki ilişki devam etmektedir. Köle-mevlâ ilişkisi hukuki bir bağ oluşturmaktadır. Her ikisi de birbirine belli koşullarda mirasçı olabilmektedirler. İncelediğimiz defterlerde bu konuda pek çok örnek bulunmaktadır. Öne çıkan birkaç tanesi burada değerlendirilmiştir.

Anna bt. Sergis isimli kadın, ölen efendisinin mirasının beytümâlâ intikal etmesine karşı çıkmıştır. Kendisinin bir köle olarak mirasa dâhil edildiğini şikâyet ederken, diğer taraftan mevlâsının mirasında cihet-i asabe-i sebebiye ile vâris olduğunu iddia etmektedir.⁶⁴ Hem azadlısı olarak kendinin hem de mevlâsının eşinin mirasta hakları olduğunu ve Beytümâl-i Âmme'nin terekeye haksız müdahalesini mahkemeye dava etmiştir. Burada hem özgürlüğüne hem de mevlâsından intikal edecek servete müdahale edilen gayrimüslim bir azadlı kadının verdiği mücadele dikkat çekicidir. Diğer yandan efendisinin çocuğu olmadığından, ölenin eşi ve beytümâl arasındaki paylaşımında daha az miras payı alacaktır (üçte biri). Anna'nın haklılığını kanıtlamasıyla ölenin eşinin alacağı miras payı yükselecek, daha karlı bir sonuç elde edilecektir. İspat-ı itk ile mirasa muhatap olanların miras paylaşımında sonuçlar değişecektir.

Başka bir belgede ise, bu sefer efendinin mirasta hakkı olduğu görülmektedir. Saliha Hatun bt. Mehmed'in azadlısı Havva'nın büyük kızı Rabia ölmüştür.⁶⁵ Rabia'nın annesinden başka kimsesi olmadığından Beytümâl-ı Amme emini terekeye müdâhil olmuştur. Saliha Hatun burada devreye girerek, bu mirasta mevlâ cihetiyle mirasçı olduğunu iddia ve ispat etmeye çalışmıştır.

Derviş Mehmed b. Abdullah sekiz yaşındaki kölesi Siyavuş b. Abdullah'ı şahitler huzurunda *oğlumdur* demekle azad etmiştir.⁶⁶ Bir süre sonra efendisi Derviş Mehmed ölmüş, mirasçısı olmadığı için mirası Beytümâl-ı Amme'ye intikal etmiştir. Çocuğun vasîsi, çocuğun Derviş Mehmed'in hem azadlısı hem de *oğlumdur* diyerek sahiplendiğini ispatlayarak ve mirasçı sıfatıyla Beytümâl-ı Amme'ye intikal eden mirası talep etmiştir.

Dilaver b. Abdullah'ın efendisi Nuh Bey b. el-merhum vezir Hüseyin Paşa'dır.⁶⁷ Dilaver'in terekesinden Şehzadebaşı'nda manifaturacı olduğu ve çeşitli kumaş cinsleri sattığı anlaşılmaktadır. Aslan isimli bir zimmi ile ortak iş yürütmektedir. Hem borç verdiği hem de borçlandığı kişiler vardır. Dilaver'in yakını bulunmadığından mirası efendisi Nuh Bey'e intikal etmiştir.

Anna bt. Yuvan isimli Ermeni kadın öldüğünde, mirası eşi, kızı ve efendisinin küçük oğluna kalmıştır.⁶⁸ Anna azad edilmiş bir kadındır, kız çocuğa sahip olduğu için mirasına mevlâsı da hissedar olmuştur. İslam miras hukukuna göre, çocuk erkek olsaydı, miras baba ve çocuk arasında paylaşılacaktı. Öte yandan efendisi de ölmüş, bu miras hissesi onun oğluna geçmiştir. O da henüz küçük olduğu için vasîsi devreye girmiştir. Bu tereke kaydı, İslam hukukuna göre efendi ve azadlı kölesi arasındaki hukuki bağın koşullara göre her daim korunduğunu göstermektedir. Anna'nın *zevcinden intikal ve isabet eden 20.000 akçe menzil hissesi* ibaresi de daha önce bir evlilik yaptığı, eşinin ölümü ile bu hisselerin servetine dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Diğer dikkat çeken şey, Anna'nın 2.000 akçe mehr-i müeccel alacağı bulunmasıdır. Bu da Anna'nın cârîye olarak Osmanlı topraklarına getirildiği, gayrimüslim bir efendisi olduğu, efendisi tarafından azad edildiği, bir hristiyan olarak müslüman nikâhı ile evlendiği, servet miktarından anlaşıldığı üzere hali vakti yerinde bir durumda iken ölmüş ve 55.215 akçe mirasının İslam hukukuna göre taksim edildiği sonucunu vermektedir.

⁶⁴ Sebebiyye; bu kısma giren asabe, miras bırakan şahsa (ölüye) kan bağı ve nesep ile değil, âzat olma sebebiyle bağlı bulunmaktadır. Bu durumda köleyi âzat eden erkek veya kadın (mevlâ), eski kölesinin nesebî asabe veya ashâbü'l-ferâiz nevinden vârislerinin bulunmaması halinde ona, sebebi asabelik ile vâris olmaktadır. Bkz. Hamdi Döndüren, "Ashâbü'l-Feraiz", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991).

⁶⁵ Mülga Beledî Kısmet, 1/77b (Safer 1068 – Kasım 1657).

⁶⁶ Mülga Beledî Kısmet, 1/25b (C. ahire 1086 – Ağustos 1675).

⁶⁷ Mülga Beledî Kısmet, 3/48a (Safer 1077 – Ağustos 1666).

⁶⁸ Mülga Beledî Kısmet, 8/25b (C. evvel 1084 – Eylül 1673).

6. Ümm-i Veledder Durumu

Kadın kölelerin azad edilme usullerinden biri de efendilerinden çocuk sahibi olmalarıdır. Çocuk doğduktan sonra câriye ümm-i veled statüsüne geçer.⁶⁹ Burada en önemli nokta, efendinin çocuğun babası olduğunu kabul etmesi ve câriyeyi ümm-i veled olarak tanımasıdır.⁷⁰ Ümm-i veledin çocuğu, eşinden olanlarla aynı hukukî ve sosyal statüye sahiptir.⁷¹ Efendisi öldüğünde câriyenin çocuğu mirasçı olur. Câriye de çocuk doğurduktan sonra hür konumuna geçer. İslamiyet öncesi Araplar, câriyeden doğan çocukları “annenin statüsüne tabidir” kaidesi ile câriyeyle birlikte satabiliyorlardı. İslam hukukunda ise, doğan çocuğun efendisine ait olduğu şüphesiz ise “babanın statüsüne tabidir” kaidesi benimsenmiş, efendinin sahip olduğu çocuk ile de câriye, “ümm-i veled” statüsüyle efendisinin ölümünden sonra özgürlük hakkı elde etmiştir. Bu hakkı kaybetmemek için başkasına satılması da yasaklanmıştır.⁷²

Beledî Kısmet defterlerinde yer alan bir örnekte, Kürkçübaşı Mahallesi’nde sakin iken vefat eden Yusuf b. Abdullah’ın üç çocuğu vardır.⁷³ Câriyesi Belkıs da efendisinden hamiledir. Yusuf’un mirasçıları çocukları ve bu doğmamış çocuktur. İslam hukukunda anne karnındaki çocuk, erkek sayılarak mirastan hissesi erkek çocuğa düşen oranda hesaplanmaktadır. Belkıs’ın bebeği için de bu şekilde diğer erkek kardeşlerine düşen miktar olan 19.530 akçe olarak belirlenmiştir. Belkıs bu bebek ile ümm-i veled statüsüne sahip olan bir câriye olarak hürriyetine kavuşmuştur. Efendisinin diğer çocuklarının vasilğini üstlenmiş ve onlara nafaka bağlanmasını talep etmiştir. Belkıs bir câriye iken ümm-i veled cihetiyle hürriyetine kavuşmuş hem anne hem vasî hem de diğer öksüzlerin annesi olmuştur. Belkıs, ümm-i veled olmasa veya tedbiren azad edilmeseydi, mirasın bir parçası olarak satılabilirdi. Bu durumda hem kendisi köleliğe devam edecek hem de diğer öksüzler mağdur olacaktı.

Hacı Selim b. Cum’a mirasından üç ümm-i veledde yani câriyelerine vasiyet yolu ile nakit miras bırakmıştır.⁷⁴ Bu kadınlar Şakire bt. Abdullah, Mülayim bt. Abdullah, Şahbaz bt. Abdullah isimlerinde olup, *Berâ-yı vasiyyet li-ümm veled Şakire* ve diğerleri kaydı ile sırasıyla 20.000, 10.000 ve 10.000 akçe almışlardır. Hacı Selim’in üç oğlu muhtemelen bu kadınların çocuklarıdır. Ayşe Hatun bt. Abdullah ise Hacı Selim’in nikâhlı eşi olup, diğer kadınlar ümm-i veled statüsünde kalmışlardır. Hacı Selim, vasiyetiyle bu kadınların gönüllerini hoş tutmak istemiş gibi görünmektedir. Hacı Selim’in eşlerine bıraktığı nakitler, kadınların servetlerine önemli bir katkı niteliğindedir.

Ayşe bt. Ahmed isimli kadının servetinin büyük kısmı, kendinden önce vefat eden oğlu el-Hac Ali’nin miras hissesinden gelmektedir.⁷⁵ Ayşe vefat ettikten sonra mirası oğlunun altı çocuğuna kalmıştır. Ayşe’nin, vasiyetinde de ümm-i veledler yer almaktadır. Anlaşılan o ki, Ayşe, oğlunun câriyeleri ve daha sonra ümm-i veledleri olan, aynı zamanda kendisinin de torunlarının anneleri olan Belkıs ve Hakimiye’ye vasiyet yoluyla 4.000 ve 9.000 akçe bırakmak

⁶⁹ Efendisinden bir çocuk doğuran câriye, onun ölümünden sonra başka bir muameleye gerek olmaksızın hürriyetini elde eder. Hz. Peygamber’in câriyesi Mâriye, İbrâhim’i dünyaya getirmesi üzerine ümm-i veled statüsüne geçirilmiş ve bu olay Müslümanlara örnek teşkil etmiştir. İslâm ülkelerinde ümm-i veled haline gelerek hürriyetine kavuşan birçok câriyenin bulunması, bu usulün kölelerin azaltılması bakımından geçerli bir yol olduğunu göstermektedir. Böyle bir câriyeden doğan çocuk hür sayılır, onunla baba arasında normal bir nesep bağı kurulur ve her bakımdan normal evlilikten doğan çocukların statüsüne sahip olur. Bkz. Aydın ve Muhammed Hamidullah, “Köle”.

⁷⁰ Madeline Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, Çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 131-36.

⁷¹ Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetâvâ’sında Mehr”, içinde *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 78.

⁷² Barkan, “Edirne Kassamına Ait Tereke Defterleri”, 24.

⁷³ Mülga Beledî Kısmet, 5/76a (R. ahir 1081 – Haziran 1673).

⁷⁴ Mülga Beledî Kısmet, 7/60b (Zilhicce 1082 – Mart 1672).

⁷⁵ Mülga Beledî Kısmet, 6/5a (Şaban 1081 – Ocak 1671).

istemiştir. Böylece Belkıs ve Hâkime, bir başka kadının kollaması sayesinde bir servete kavuşmuşlardır.

Câriyelerin efendilerinden çocuk doğurmasıyla kazandıkları ümm-i veled statüsü, farklı bakış açılarına göre değişen anlamlar taşımaktadır. Efendi için bu durum, servetinden kaybettiği bir mal anlamına gelirken, câriye için çocuğu sayesinde satılma ihtimali ortadan kalkan, belki efendisi ile evlenip eş statüsüne geçen, evlenmediği takdirde efendinin ölümünden sonra da özgürlüğüne kavuşan bir birey, doğan çocuk için ise efendinin evladı ve mirasçısı olmak gibi çok yönlü bir ilişkiyi içermektedir. Ev ahalisi için ise, miras hissesine birinin daha katılması, nikâhli eşe bir rakip anlamı taşımaktaydı. Câriyenin, ümm-i veled statüsüne geçmemesi için hamile olduğu anlaşılır anlaşılmaz satılması ya da çocuğun başkasından olduğu iddiası ile efendinin gözünden düşürülerek satılmaya teşvik edilmesi yahut çocuğun düşürülmesi, bu esnada câriyelerin hayatını kaybetmesi gibi durumlar da söz konusu olmaktadır.⁷⁶

Sonuç

İstanbul kadınlarının köle sahibi olma durumu için terekeler incelenmiştir. Terekeler zengin verilere sahip olmakla birlikte temsiliyet problemi ve sınırlılığı gözünde bulundurulması gereken bir kaynak grubudur. Bu problemin bilincinde olarak bir inceleme yapılmıştır.

Suriçi'nde mühtedi veya azadlı nüfusa dair bir fikir vermesi bakımından tereke sahiplerinin baba isimlerine bakılarak geçmişte köle olanlar belirlenmeye çalışılmıştır. 2603 tereke kaydının 341'i Abdullah kızı/oğullarına aittir (%13). 341 tereke sahibi kadın ve erkek ve bunların eşlerine de bakıldığında incelediğimiz dönemde 694 kişinin azadlı nüfus olduğu düşünülmektedir. Diğer deyişle, bir başkasının servet parçası iken, azad edilerek servetten çıkarılmış, özgür olmuş 694 insan görülmektedir. Kadınların daha çok azad edildikleri anlaşılmaktadır. Beledî Mülga Kısmette, askerî sınıfa mensup olanlara göre daha çok azadlı kimselere ait tereke kaydı bulunmaktadır. Yani 20 yıllık süreçte orta halli İstanbullularda askerî sınıfa göre daha çok köle kökenli insan bulunduğu söylenebilir. İnceleme grubumuz olan kadınlarda azadlılar çok sayıdadır.

Orta halli kadınlarda köle sahibi olan 21 kişidir. Toplam 22 köle olup, hepsi câriyedir. Diğer bir deyişle 591 kadının %4'ü köle sahibidir. Kadınların servetinde köle unsuru %1,2 oranında paya sahiptir. Diğer servet unsurları içerisinde sekizinci sırada yer almaktadır. Müslüman kadınlar en fazla köle sahibi olanlardır (%94). Köle sahibi kadınların %71'i varlıklı kadınlardır. Tüm bu bilgiler ışığında Suriçili orta halli Osmanlı kadınlarında köle sahipliği yaygın değildir. Sahip olanların çoğu da varlıklı kadınlardır.

1656-1676 yıllarında İstanbul'da câriye fiyatı ortalama 9.000 akçe, gulâm fiyatı ise ortalama 10.000 akçedir. Bu fiyatlar, Suriçi'nde mütevazı bir ev fiyatına eşittir. Orta halli kadınlarda köle sahipliği %19 ve erkeklerde %81 oranındadır. Bu gruptaki ahalinin sahip olduğu köle cinsi en fazla câriyedir (%71). Erkeklerin daha fazla köle sahibi olduğu anlaşılmaktadır (%85).

Servetten bir miktarın kaybı anlamına gelen azad etmeye, Mülga Beledî Kısmet Mahkeme defterlerinde yer alan itkname hüccetleri üzerinden bakılmıştır. Bu 20 yıllık süreçte 74 itkname olup bunların 46'sı kadın, 28'i erkek kölelere aittir. En çok erkekler ve gayrimüslimler kölelerini azad etmişlerdir. Azad edilenlerin mensup oldukları ülkelere bakıldığında sırasıyla Rus, Gürcü, Macar, Frenci ve Eflak olduğu saptanmıştır.

Teşekkür

100/2000 Osmanlı Müessesesi ve Medeniyeti YÖK Bursiyeri olarak YÖK'e teşekkür ederim.

⁷⁶Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, 192; Yahya Araz, "Cariyeler, Efendiler ve Pusuda Bekleyenler: Osmanlı İstanbul'unda Hamile ve Çocuk Annesi Cariyeler Üzerine Düşünceler (1790-1880)", *Kebikeç*, sy 37 (2014): 37.

KAYNAKLAR

Kadı Sicilleri

Mülga Beledî Kısmet Mahkemesi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Kısmet-i Askerî Mahkemesi 5, 6, 7, 8.

Yayınlar

Akkaya, Mustafa. “XVII, Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 14 (25) (2011): 204-17.

Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı’nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi IX*, sy 12 (Aralık 2005): 214.

Araz, Yahya. “Cariyeler, Efendiler ve Pusuda Bekleyenler: Osmanlı İstanbul’unda Hamile ve Çocuk Annesi Cariyeler Üzerine Düşünceler (1790-1880)”. *Kebikeç*, sy 37 (2014).

Artan, Tülay. “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış, Orta Halliliğin Aynası”. İçinde *18. yy Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*. Ed. Tülay Artan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Atasağun, Şule İyigönül. “Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi 5278 No’lu Münşeat Mecmuası”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araş. Ens., 2013.

Aydın, M. Akif ve Muhammed Hamidullah. “Köle”. İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 26:237-46. Ankara, 2002.

Barkan, Ömer Lütfi. “Edirne Kassamına Ait Tereke Defterleri”. *Belgeler III*, sy 5-6 (1966): 1-479.

Bertelli, Sergio. *La Porta d’Oriente, Lettere di Pietro Della Valle: İstanbul 1614*. Roma: Volti Della Storia, 2001.

Busbecq, Ogier Ghislelin. *Türkiye’yi Böyle Gördüm*. Haz. Aysel Kurutoğlu. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 31, 1974.

Çakır, İbrahim Etem. “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550 -1684”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 36 (2014).

Doğan, Ahmet. “Kırım Bahçesaray’da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725)”. Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi, 2022.

Döndüren, Hamdi. “Ashabü’l-Feraiz”. İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 3:467-68. İstanbul, 1991.

Ekin, Ümit. “Seyahatnamelerin Işığında Osmanlı Toplumunda Köleler”. İçinde *Osmanlı Devleti’nde Kölelik Ticaret, Esaret*, 187-209. ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Dilek İnan. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017.

Erdem, Hakan. *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*. İstanbul, 2004.

Faroqhi, Suraiya. *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*. Çev. Hamit Çalışkan. İstanbul, 2009.

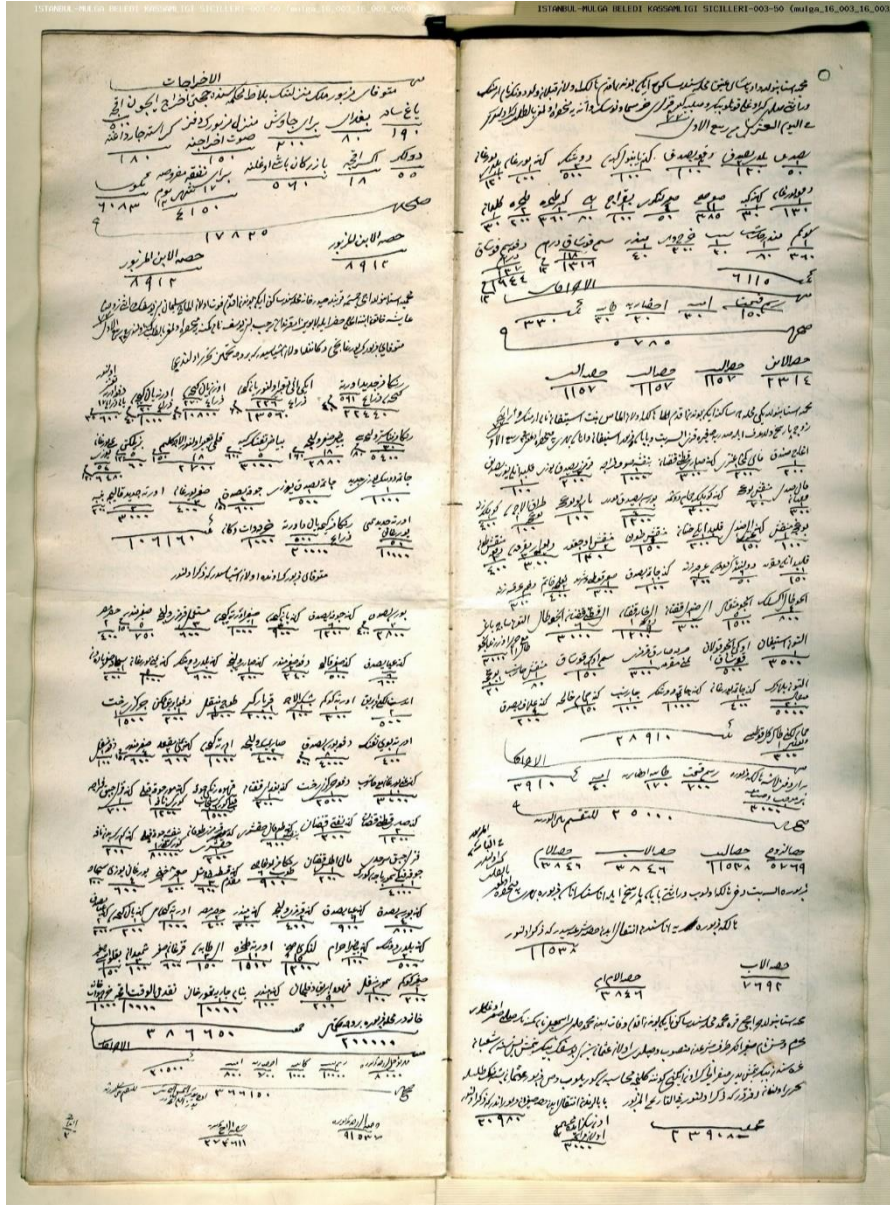
———. *Osmanlılar Kültürel Tarih*. Çev. Çağdaş Sümer. İstanbul: Akılçelen, 2018.

———. *Women in the Ottoman Empire (A social and Political History)*. IB Taurus, 2023.

- Flesicher, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Haz. Ekrem Çakıroğlu, Çev. Ayla Ortaç. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Gradeva, Rossitsa. “Osmanlı Taşra Toplumunda ‘Zengin’ Portresi: 1670’lerde Sofya”. İçinde *Osmanlı Taşra İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri*. Ed. Antonis Anastasopoulos, çev. Elif Aksoy. Küre Yayınları, 2021.
- Güler, Ümit. “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs’ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 54 (2018): 104-35.
- Gülgün Üçel-Aybet. *Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*. İletişim Yayınları, 2003.
- Gülnihal Bozkurt. “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 38 (1981): 65-103.
- Imber, Colin. “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetâvâ’sında Mehr”. İçinde *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- İnalçık, Halil. “Capital Formation in the Ottoman Empire”. *The Journal of Economic History* 29, sy 1 (1969).
- . *Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar’, Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak. İstanbul, 2010.
- . *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-I*. 16. bs. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2009.
- . “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”. *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara 2008, 147.
- Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. C. IV. Kitap. İstanbul, 2016.
- Karahasanoğlu, Selim. “Challenging the Paradigm of the Tulip Age: The Consumer Behavior of Nevşehirli Damad İbrahim Paşa and His Household”. İçinde *Living the Good Life-Consumption in the Qing and Ottoman Empires of the Eighteenth Century*. Ed. Suraiya Faroqi, Elif Akçetin. Boston: Brill, 2018.
- Karataş, Ali İhsan. “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”. *İstem*, sy 9 (2007).
- Köse, Zeynep Özdem. “Kırım Hanlığı ‘nda Kölelik (1648 -1699)”. Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SB Ens, 2017.
- Lady Montagu. *Şark Mektupları*. Ter. Ahmed Refik, Haz. Dursun Gürlek. İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.
- Macaristanlı György. *Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*. Çev. Lale Aslan Özcan. İstanbul 2009: Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2009.
- Mantran, Robert. *XVI-XVII. Yüzyıl’da İstanbul’da Gündelik Hayat*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Eren Yayınları, 1965.
- Menage, V. L. “Seven Ottoman Documents from the Reign of Mehemmed II.” İçinde *Documents from Islamic Chanceries*. Edt. Samuel M. Stern. Oxford: Bruno Cassirer, 1965.
- Oğuz, Gülser. “Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013.
- Öztürk, Said. *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995.

- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. Çev. Gökhan Aksay. İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2020.
- Sahillioğlu, Halil. “On Beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1980 Özel Sayısı, Ankara 1979.
- Sak, İzzet. “Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu-17.yüzyıl başı)”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 9, sy 9 (1989).
- . “Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Tak, Ekrem. “1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler”. İçinde *Üsküdar Sempozyumu*, 1:19-28. İstanbul, 2004.
- Tanıdı, Duygu. “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri’ne Göre Rusçuk’ta Köleler ve Cariyeler”. *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 34 (2013): 210-35.
- Yaşa, Fırat. “Born and Bred in Seventeenth-Century Crimea: Child Slavery, Social Reality and Cultural Identity”. İçinde *Children and Childhood In the Ottoman Empire From The 15th to the 20th Century*. Ed. Gülay Yılmaz and Fruma Zachs. Edinburgh University Press, 2021.
- Zarinebaf, Fariba. “Women, Patronage and Charity”. İçinde *Beyond the Exotic- Women’s Histories in Islamic Societies*. Ed. Amira El-Azhary Sonbol. Egypt: The American University in Cairo Press, 2006.
- Zilfi, Madeline. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Zilfi, Madeline C. “Mahalledeki Mallar: 18. Yüzyıl İstanbul’unda Bölüşüm Karşılaşması”. İçinde *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*. Donald Quataert, Çev. Tanju Günseren. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.

Ekler

Ek 1. Tereke Örneği; Mülga Beledî Kısım Mahkemesi 3/6a (H.1077/M.1666).

Şemseddin Sivâsî'nin "İbretnümâ" Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın Woman As a Representation of Chastity in Şemseddin Sivâsî's İbretnümâ Masnavi

Ahsen ADİBEŞ*

ÖZ

Kadının mekânla ve zamanla kurduğu ilişki, zamanın ve mekânın değişimiyle farklı görünürlükler kazanmıştır. Türk yazınına da yansıyan kadın konusu, Türk toplumunun geçirdiği toplumsal ve kültürel değişimlere göre ilişkilendirilmektedir. Klasik Türk edebiyatı eserlerinde ise kadın genelde hilekârlığı vurgulanıp "mekr-i zenân" olarak adlandırılmaktadır. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın genellikle olumsuz bakış açısıyla güvenilmez, yalancı, kötü olarak edilgen konumda aktarılmaktadır. İslam kültürü etkisinde verilmiş klasik Türk edebiyatı ürünlerinden olan mesnevilerin bazılarında ise kadın ahlâkına ilişkin en önemli erdemler "iffet ve namus" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın kahramanların en dikkat çeken özellikleri mübalağalı güzellik tasvirlerinin yanı sıra son derece iffetli olmalarıdır. Bu eserlerde kadınların yaşamları alışlagelmiş geleneklerle düzenlenmiş olup namus ve iffet gibi ahlâkî değerler kadınların sosyal yaşamdan büyük ölçüde soyutlanmasına neden olmuştur. Değer yargıları iffetini koruma görevini tamamen kadınlara yüklemiştir. Bu nedenle erkeklerin bulunduğu alanlardan uzak, kadın meclislerinde bir yaşam sürmüşlerdir. Kadınlar dış dünyaya o kadar kapalıdır ki bir erkeği ya rüyalarında ya bir resimde görürler ya da methini duyarak âşık olurlar. Çalışmamızda ele aldığımız Şemseddin Sivâsî'nin İbretnümâ adlı mesnevisinde ise, yazma geleneğinin ve devrin toplumsal yapısının etkisi sebebiyle hedef kitle erkek okuyuculardır. Öğütler erkeklere hitap etse de kadını cinsiyetinden dolayı tahkir söz konusu değildir. Aksine kadın çeşitli hikâyelerde yüceltilir. Dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de hayatın içinden sahnelerin mesnevide tasvir edilmiş olmasıdır. İbretnümâ'nın en uzun hikâyesi olan ilk hikâyede şehvetten uzaklaşan, her türlü musibete rağmen iffetini koruyan bir kadın yüceltilir. Eşi Hac yolculuğuna çıkmış olan bu kadının sosyal hayatın içerisinde iffetini koruma mücadelesi takdir edilir hatta o kadın "ermiş" sayılır. Geleneğin aksine bu eserde kadın etken bir rol almıştır. Bu bağlamda çalışmamızda geleneksel mesnevilerden hareketle Şemseddin Sivâsî'nin İbretnümâ mesnevisinde kadının "iffet" erdemini aktarmasındaki farklılıklar ele alınmış ve kadının konumu hakkındaki bakış açısı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mesnevi, Şemseddin Sivâsî, İbretnümâ, Kadın, İffet*

ABSTRACT

The relationship of women with space and time has gained different visibility with the changes in time and space. The subject of women, which is also reflected in Turkish literature, is associated with the social and cultural changes that Turkish society has undergone. In the works of Classical Turkish Literature, women are generally called "mekr-i zenân" by emphasizing their deceitfulness. In the language of Divan poets, the woman, who appears mostly as a lover, is

* Öğr. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ahsen.adibes@izu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-5106-7550>).

usually conveyed in a passive position as unreliable, liar and evil with a negative perspective. In some of the masnavi, which are products of Classical Turkish Literature under the influence of Islamic culture, the most important virtues related to women's morality are “chastity and honor”. The most striking features of the heroines are their exaggerated depictions of beauty as well as their extreme chastity. In these works, women's lives are regulated by conventional traditions, and moral values such as honor and chastity have led to women's isolation from social life to a great extent. Value judgments put the task of protecting their chastity entirely on women. For this reason, they lived a life in women's assemblies, away from areas where men were present. Women are so closed to the outside world that they either see a man in their dreams, in a picture or fall in love with him by hearing his praise. In Şemseddin Sivâsî's masnavi “İbretnümâ”, the target audience is male readers due to the influence of the writing tradition and the social structure of the period. Although the advice is addressed to men, there is no denigration of women because of their gender. On the contrary, women are glorified in various stories. One of the most noteworthy elements is that scenes from life are depicted in the masnavi. In the first story, which is the longest story of İbretnümâ, a woman who turns away from lust and maintains her chastity despite all kinds of calamities is glorified. The struggle of this woman, whose husband is on a pilgrimage, to preserve her chastity in social life is admired and she is even considered a “Saint”. Contrary to tradition, the woman plays an active role in this work. In this context, in our study, the differences in Şemseddin Sivâsî's representation of women's virtue of “chastity” in “İbretnümâ” based on traditional masnavi have been discussed and his point of view on the position of women has been determined.

Keywords: *Masnavi, Şemseddin Sivâsî, İbretnümâ, Woman, Chastity*

Extended Summary

As in every field of life, women have gained a unique place in literature. In Divan Literature, however, in proportion to her withdrawal from social life, one witnesses the distancing of women from reality in the works. In Divan Literature, the woman is reflected as a deified being. The legendary love of the lover, that is, the man, for his beloved is the most basic element of Divan Literature (Adıbeş and Başak, 2022: 2). In other words, it can be said that the main orientation of Divan poetry is mostly on women. Women are also one of the main subjects dealt with in masnavis and ghazals. Naturally, “love” formed the core of this main orientation. In Divan poetry, love was dealt with in two ways, and human love was framed by female interest. Mesnevis mostly dealt with the love aspect. In literature, as in every field, social, political and religious influences were the main reasons for the changes in women's lives. The image of women reflected in the works within the framework of changing culture and civilization has been subjected to these changes, while at the same time making women subject to restrictions in their social and social life. In ghazals, masnavis or pend-nâmas written to give advice, women have been mentioned in many works from different angles, in different positive and negative ways. In other forms of Divan poetry, the formal qualities of the beloved that the poets have dealt with are mostly handled in the same ways, with the exception of a few poets. The physical characteristics of these lovers reflected in poetry are always in the same mold. In fact, the beloved that the Divan poets fell in love with has never undergone any change and has described a single, impossible to reach, type of beloved and the states of that beloved (Aktan, 2019: 52). Hamdullah Hamdi, who wrote the most famous Yusuf u Züleyha masnavi of Turkish Literature, mentioned that women are no different from the devil because they deceive even prophets. Hamdullah Hamdi also states that Kittis restricts Züleyha and does not allow her to leave the house without permission because Züleyha's beauty would cause chaos. In other words, he mentions that even with her beauty, she can stir up trouble. Enderunlu Fâzıl, in his Zenânnâme, also discusses that the ideal wife type should live in her house, and the beauty and honor of a woman in this regard. Kemalpaşazade goes a little further and says that women's deceitfulness and deceitfulness will exceed the limits of patience and tolerance, that their intellect and religion are incomplete, that the one who is far from them will be close to Allah, that the first bloodshed on earth was caused by women, that

women taught the devil to deceive, and that it was women who caused Adam to be expelled from paradise. In these masnavi, moral values such as honor and chastity have led to women's isolation from social life to a great extent. Women's social lives are regulated by established rules, customs and traditions. Therefore, social life for them is often limited to women's assemblies (Çetinkaya, 2008: 895). Since chastity and honor are the most important values of women's morality, the protection of these values is also extremely important for women. Because value judgments have placed the task of protecting chastity entirely on women and they are aware of their responsibilities. For this reason, women lead a woman-to-woman social life away from the sight of men. Their relations with men are extremely limited. Şemseddin Sivâsî is one of the Sufî poets of Divan literature. Written in the 16th century, *Ibretnümâ* (Tercüme-i İîlâhînâme-i Attâr) consists of 100 stories and at the end of the stories, advice is given to the reader. The work, written in masnavi style, was completed in Sivas in 983 (1575) (Çöm, 2007: 23). In this masnavi, which we have discussed in our study, the target audience is male readers due to the influence of the writing tradition and the social structure of the period. Although the advice is addressed to men, there is no denigration of women because of their gender. On the contrary, women are glorified in various stories. One of the most noteworthy elements is that scenes from life are depicted in the masnavi. In the first story, which is the longest story of *Ibretnümâ*, a woman who turns away from lust and maintains her chastity despite all kinds of calamities is glorified. The struggle of this woman, whose husband is on a pilgrimage, to preserve her chastity in social life is admired and she is even considered a “Saint”. Contrary to tradition, the woman plays an active role in this work. In the parable part, the poet advises the reader to learn science and religion from this woman's story, and that those who abandon lust and have chastity and patience will find miracles, and that this cannot be associated with being a man or a woman. As a result, in our study, a perspective other than the generally observed attitude about the place and importance of women in divan literature has been captured. Chastity and honor are the most important moral values for the heroines in the masnavis. It is seen that the heroines who want to protect this value lead a very modest life in the masnavis, but the woman in *Ibretnümâ* is almost the representation of the value of chastity in the very center of social life. The determinations made document a different view of the conventional position of women in the society of the period.

Giriş

Kadınlar hayatın her alanında olduğu gibi edebiyatta da kendilerine has bir yer edinmiştir. Divan edebiyatında ise toplumsal yaşamdan şekiliyle orantılı olarak, kadının eserlerdeki gerçeklikten uzaklaşmasına da tanık olunmaktadır. Divan edebiyatında kadın ilahlaştırılmış bir varlık gibi yansıtılmıştır. Aşğın yani erkeğin sevgilisine olan dillere destan aşkı divan edebiyatının en temel ögesidir (Adıbeş ve Başak, 2022: 2). Yani divan şiirinin ana yöneliminin daha çok aşğın sevgilisi ve onun özellikleri üzerine olduğu söylenebilir. Mesneviler ve gazelerde de ele alınan başlıca konulardan biri kadındır. Tabii olarak “aşk” da bu ana yönelimin çekirdeğini oluşturmuştur. Divan şiirinde aşk iki biçimde ele alınmış, beşerî aşk kadın ilgisiyle çerçelenmiştir. Mesnevilerde daha çok aşk yönü işlenmiştir. Her alanda olduğu gibi edebiyatta da toplumsal, siyasal ve dinî tesirler kadın hayatının uğradığı değişikliklerin asıl nedeni olmuştur. Değişen kültür ve medeniyet çerçevesinde eserlere yansıtılan kadın imajı bu değişimlere maruz kalan bir yandan da kadını toplumsal ve sosyal hayatında kısıtlamalara mahkûm bir hale sokmuştur. Gazelerde, mesnevilerde veya öğüt vermek amaçlı yazılan pend-nâmelerde kadın; fiziksel, psikolojik ve sosyal özellikleri bakımından birçok eserde, olumlu-olumsuz farklı şekillerde anılmıştır. Divan şiirinin diğer biçimlerinde ise şairlerin işlediği sevgilinin biçimsel nitelikleri, birkaç şair haricinde çoğunlukla aynı şekillerde ele alınmıştır. Bu sevgilileri şiire yansıtan fiziki özellikleri hep aynı kalıp halindedir. Esasında divan şairlerinin âşık olduğu sevgili, hiç değişikliğe uğramamış, ulaşılmaz, tek bir sevgili tipi ve o sevgilinin hallerini anlatmıştır (Aktan, 2019: 52).

Kadın ilk yaratılış sebebiyle erkeğe bağlı görünse de Cenâb-ı Hakk'ın yaratma gücünün tezahür ettiği en önemli varlık olması hasebiyle varlığın sürdürülebilmesinin de temelidir.

Yaradılıştan itibaren her hikâyenin, olayın içinde kadın vardır. Bu durum, kadına verilen önemi göstermesi yanında her alanda etkinliğinin de bir göstergesidir. Ancak şiirde kadın söz konusu olduğunda kadın etken olmaktan çok edilgendir. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın, bunun dışında dinî kişilikler şeklinde görünür (Tunç, 2010: 226).

Türk edebiyatının en ünlü Yusuf u Züleyha mesnevîsini kaleme almış olan Hamdullah Hamdi'nin, kadının peygamberlere dahi hileler yapmalarından şeytandan bir farkları olmadığına değinmiştir.

Keyd ile zen azîzi hâr eyler

Mekr ile fikrini figâr eyler

Er isen avrete inanma ahi

Avret âl etti enbiyâya dahi¹

Aynı zamanda Hamdullah Hamdi, Züleyha'nın güzelliğinin kargaşaya sebep olacağından Kittis'in, Züleyha'yı kısıtlayıp evden izin almadan çıkmasına müsaade etmediğini de belirtir. Yani kadının güzelliğiyle bile ortalığı karıştırabileceğinden söz eder. Enderunlu Fâzıl da *Zenânnâme* eserinde ideal eş tipinin hanesinde oturması gerektiğini, kadındaki güzelliği ve namusunu bu minvalde ele almıştır.

Değmemiş turesine bâd-ı sabâ

Görmemiş rûyunu hurşîd asla

Sâhib-i gayret ü nâmus u vekâr

Hânesinde oturur leyl ü nehâr (Yılmaz, 2016: 67).

Yahya Bey de kadının eşinin evinde mahrem olmayanların göremeyeceği şekilde yaşaması gerektiği konusundaki düşüncesini dile getirir. Ayrıca bunun sünnet olduğunu belirtir. Şairin bu düşüncesinden kadının sosyal yaşamdaki varlığının hangi boyutta olduğu da anlaşılacaktır:

Resûlüñ sünnetini iden icrâ

Helâlin kıldı beytinde mu 'ammâ (Çavuşoğlu, 1979: 85).

Kemalpaşazâde ise biraz daha ileri giderek kadınların yalancılığının, hilekârlılığının sabır ve hoşgörü sınırlarını aşacağını ve onların aklının ve dininin eksik olduğunu, onlardan uzak olanın Allah'a yakın olacağını, yeryüzünde ilk kan dökme olayının kadınlar yüzünden olduğunu, şeytana hileyi kadınların öğrettiğini, Âdem'in cennetten kovulmasına kadının neden olduğunu söyler:

Zen-i mekkâredür bu seddi bozan

Niçe sedd-i Sikender bozdı bu zen

Dilidür bunlaruñ bu sed külüñgi

Ne hoşdur bunlaruñ lâli vü güñgi

Çü bildüñ aşlını bu dâstânuñ

Şakın olma emîn mekrinden anuñ

Yirüñ yüzünde evvel kan dökilmek

Bu 'avretler ucından oldı bî-şek

Bulardan ötrü kâtil oldı Kâbil

¹ Zehra Öztürk, Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, 2.cilt-metinden akt. Kazan, (2008: 42).

Bulardan ötrü maqtûl oldu Hâbil

Bulardur “nâkışatü”l- ‘aql ve ‘d-dîn”

Taşı şıdk u şafâ içi tolu kîn

Cinânı Âdem’e tar eylediler

Siyâvuş’uñ yirin nâr eylediler

Bulara uyanuñ başı kayudur

Ki mekri bunlaruñ dipsüz kuyudur

Niçe bî- ‘aybı pür-âhû iderler

Niçe arslanları âhû iderler (Demirel, 2004: 185-186).

Divan şairleri şiirlerinde daha çok kadınlardan uzak durulmasını, onların hilelerinden, vefasızlıklarından sakınmayı, onlara güvenmemeyi, kadın aklına uymamayı ve kadınlara güvenenlerin başlarına kötülükler geleceğini söylemişlerdir. Klasik Türk edebiyatında bu özelliklere sahip kadınlar Delle-i Muhtâlâ’de müşahhas bir hale gelmiştir. Yani Delle, bu tür özelliklere sahip kadınları temsil eden evrensel bir “tip”e dönüşmüştür (Deniz ve Ünlü, 2017: 33).

Söz konusu mesnevilerde namus ve iffet gibi ahlâkî değerler kadının sosyal yaşamdan büyük ölçüde soyutlanmasına yol açmıştır. Kadınların sosyal yaşamları yerleşmiş kurallarla, âdet ve geleneklerle düzenlenmiş durumdadır. Dolayısıyla onlar için sosyal yaşam çoğu kez kadın meclisleriyle sınırlanmıştır (Çetinkaya, 2008: 895).

Osmanlı saray hayatında da saray kadınlarının bir mesireye gidişlerinde yanlarında bulunan harem ağaları ve baltacılar derhal o mesireyi halvet ilan ederek kapatır, insanlar varsa boşaltır, böylece kadınlar orada rahat bir şekilde eğlenirlermiş.² Aynı şekilde kadın hamama gitmek veya alışveriş yapmak için sokağa çıkmak istese, mutlaka evin diğer kadınları, cariye ve hâdimler ona refakat ederler. Kadınların tek başına sokağa çıkmaları mümkün değildir (Altındal, 1994: 70).

İffet ve namus kadın ahlâkının en önemli değerleri olduğundan bu değerlerin korunması da kadınlar için son derece önemlidir. Çünkü değer yargıları iffetini koruma görevini tamamen kadınlara yüklemiştir ve onlar da sorumluluklarının farkındadır. Bu nedenle kadınlar erkeklerin görüş alanından uzak, kadın kadına bir sosyal yaşam sürerler. Onların erkeklerle ilişkileri son derece sınırlıdır. Osmanlı Devleti’nde kamusal alan içerisinde, cami, bakkal, kasap, manav gibi alışveriş yerleri, meyhane, kahvehane, hamam, mesire alanları gibi insanların bir araya geldikleri eğlence mekânları bulunmaktadır. İnsanların sosyalleştiği bu mekânlar modernleşmeye paralel olarak zamanla değişime uğramıştır (Işık, 2018: 26). Modernleşmenin tetiklediği hızlı değişimin öncesinde, kadın özel alana ait bir varlık olarak görülmekte olup, yaşam alanı neredeyse evle sınırlandırılmıştır. Kadını yabancı erkeklerden ayırma çabası (Çakır, 2009: 80) ve kadınlara yüklenen mahremiyet olgusu geleneksel Osmanlı evlerinde de kendini göstermektedir. Barınma mekânlarında kadın ve erkeğin bir arada oturmadığı, kadınlara ait mekânlar ayrı olarak planlanmıştır. Harem ve selamlık olarak planlanan evlerin her bölümünde sofa ve merdiven yapılmış, sokağa bakan pencereler kafes ile kaplanmıştır. Harem ve selamlık arasında mahremiyeti muhafaza edecek şekilde yemek alışverişinin sağlanması için dönme dolaplar bulunmaktadır. Evlerin sokağa bakan zemin kat duvarlarına pencere açılmaması, bahçe avlularının yüksek duvarlar ile çevrilmesi ve aile yaşantısının yabancılardan gizlenmesi mahremiyete verilen önemi göstermektedir (Demirarslan, 2017: 222-223). Kapsamı ve amacı ne olursa olsun harem selamlık gibi bir mekânsal düzenlemenin varlığı, kadınların mekânsal sınırlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Çakır, 2009: 80). Osmanlı Devleti’ne etki eden en önemli yapılardan biri olan “harem” yalnızca Müslüman toplumlara ait bir özellik

² Ali Rıza Bey (Balıkhane Nazırı). (1981). Osmanlı Saray Hayatında Kadınlar. Tarih ve Edebiyat Mecmuası, s.7.’den akt. Çetinkaya, (2008: 897).

değildir. Bu özellik dönemlere ve yerlere dağıldığı için her toplumda bulunan bir yapıdır. Harem kavramının bulunmadığı devletlerde kişilerin ve liderlerin kadınlarına iyi davrandığı düşüncesi bir hayli yanlıştır. Zira Osmanlı Devleti’nin padişahları olan II. Mustafa ile III. Ahmed’in aksine XIV. Louis çok sayıda eş ve harcamaya sahiptir. Çin İmparatorluğunda, Hindistan’da, İran’da, Bizans’ta ve Floransa’da harem ögeleri bulunmaktadır. Görüldüğü üzere harem en son Osmanlı Devleti’nde bulunmaktadır. Ayrıca bu yapı saray kadınlarına oldukça fazla katkı sağlamıştır. Bunlar, kazandıkları Osmanlı kültürü, farklı dillerde konuşabilme yeteneği ve müzik bilgisidir (Ortaylı, 2019: 73-76). Bu minvalde ilk bakışta sadece erkek şairlerin eser verdiği bir edebî gelenek görüntüsü arz eden divan edebiyatında azımsanmayacak sayıda kadın şair de yetişmiştir. Bu şairler kadına karşı tahkir edici bakış açısına meydan okumuşlardır bir bakıma. Dönemin kadın şairi Mihri Hatun bu isimlerden biridir. Mihri Hatun, kadının şair olmasını toplumun eleştirmesine şöyle bir cevap vermiştir:

“Çün nâkıs akl olur dirler nisâ

Her sözün mağrûr tutmaktır revâ

Lîk Mihrî dâinün zannı budur

Bu sözi dir ol ki kâmil usludur

Bir müennes yigdürür kim ehl ola

Bin müzekkerden ki ol nâ-ehl ola

Bir müennes yig ki zihni pâk ola

Bin müzekkerden ki bî- idrâk ola” (İspirli, 2007:18)

Mihri Hatun ile *İbretnümâ* mesnevisindeki kadına bakışın benzerliği dikkat çekicidir. İki şair de kadının yeri geldiğinde erkekten üstün konumda olabileceğini vurgulamış ve dönemlerinin ötesine geçen bir çerçeve çizmiştir. İki şair de zihni ve idrâki açık bir kadının böyle olmayan bin erkekten yeğ olacağını ifade etmiştir.

***İbretnümâ* Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın**

Şemseddin Sivâsî, divan edebiyatının mutasavvıf şairlerindedir. 16. yüzyılda kaleme almış olduğu *İbretnümâ* (Tercüme-i İlahînâme-i Attâr) 100 hikâyeden oluşmakta, hikâyelerin sonunda okuyucuya nasihat verilmektedir. Mesnevi tarzında yazılan eser 983’te (1575) Sivas’ta tamamlanmıştır (Çöm, 2007: 23). Çalışmamızda ele aldığımız bu mesnevide yazma geleneğinin ve devrin toplumsal yapısının etkisi sebebiyle hedef kitle erkek okuyuculardır. Öğütler erkeklerle hitap etse de kadını cinsiyetinden dolayı tahkir söz konusu değildir. Aksine kadın çeşitli hikâyelerde yüceltilir. Dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de hayatın içinden sahnelerin mesnevide tasvir edilmiş olmasıdır. *İbretnümâ*’nın en uzun hikâyesi olan ilk hikâyede şehvetten uzaklaşan, her türlü musibete rağmen iffetini koruyan bir kadın yüceltilir. Eşi Hac yolculuğuna çıkmış olan bu kadının sosyal hayatın içerisinde iffetini koruma mücadelesi takdir edilir hatta o kadın “ermiş” sayılır. Geleneğin aksine bu eserde kadın etken bir rol almıştır.

Mesnevinin “Hikâyet-i İbtîlâ-yı Ān Bânû-yı Pākîze- Dâmen Bâ-Merdân-ı Ālûdegân-ı Şehvet ü Mübtelâ-şüden-i İşân u Necât-ı Ān Bi-Berekât-ı Terk-i Şehvet” başlığıyla ele alınmış olan hikâyesinde; güzellikte eşsiz, iffet ve zühdü benzersiz bir kadın vardır. Kadın evlidir ve kocası hacca, niyet eder. Adam erkek kardeşine, hac yolculuğu esnasında karısının yiyecek içecek gibi zarurî ihtiyaçlarını gidermesini tembih ederek evinden ayrılır. Kardeşi görevini uzun bir süre eksiksiz yerine getirir. Yine evin ihtiyaçlarını gidermek için uğradığı bir günde yengesinin yüzünü görür ve akli başından gider, şeytana uyup yengesine sahip olmak ister.

Adam niyetini gerçekleştirmeye çalışınca kadın ona, “Edeceğin hizmetten, ölmen evladır. Allah peygamber bilmez misin, kardeş namusuna ne oldu?” diyerek evinden kovar.

İşidüp didi ol bânû-yı enver

میا اینجا دآر ای مرد چون خر

(Defol buradan eşek kılıklı herif!)

Yaraşmaz bir dahı bu bâba gelmek

Gerekmez hıdmetüñden yigdür ölmek (Çöm, 2007: 242).

Adam yengesini tehdit eder. Kadın buna karşılık; “Öte dünyada rezil olacağıma bu dünyada rüsva olurum. Dini bütün kimseler böyle şeylerden korkmaz.” deyince adam ümidi keser. Ancak abisi gelmeden bu işi halletmek ister ve dört tane yalancı şahit bulup kadına zina iftirasında bulunur. Kadın ibret-i âlem için meydanda recmedilir. Öldü zannedilerek orada bırakılır ancak kadın bir gece sonra kendisine gelir. Bu sırada yoldan devesiyle geçen bir Arap, kadının acı ile inlediğini duyar. Kadını devesine bindirip evine götürür ve karısına, ona iyi bakmasını tembih eder. Aradan zaman geçer kadının yaraları iyileşmeye, güzelliği ortaya çıkmaya başlar. Kadının güzelliğini gören Arap’ın da gönlü ona kayar ve evlenme teklif eder. Kadın teklifi “Ben zaten evliyim” diyerek reddeder. Adam “Bari visaline erdir.” der. Kadın buna karşılık adama, yaptığı iyiliği boşa çıkaracak bir kötülük yapmamasını daha önce böyle bir şeye razı olmadığı için taşlandığını anlatır. Arap’ın aklı başına gelir, pişman olur. Kadını kendisine “kız kardeş” edinir. Arap’ın bir de zenci kölesi vardır. Bir yolculuktan dönmüştür. Evdeki güzel misafiri gördüğünde kölenin de aklı başından gider ve imayla “Geceyle mehtap birbirine ne de yaraşır.” der. Kadın “Efendinden yeni kurtuldum sen de kim oluyorsun.” şeklinde azarlayınca köle tehdit eder. Kadın tehditlere aldırmaz. Köle öfkelenir, şeytanın hükmü altına girer. İntikam için evin bebeğini öldürür, bebeğin kanlı gömleğini kadının yatağının altına gizler. Sabah evin hanımı uyanıp çocuğunu emzirmeye gidince durumu görür feryat eder. Yataklar toplanırken kanlı gömlek bulunur. Evin hanımıyla köle masum kadını öldüresiye döverler. Akşam Arap eve gelip durumu öğrenince kadına sitemle “Ben sana iyilikten başka bir şey yapmadım ki neden bana bunu reva gördün?” der. Kadın da iyiliğe karşılık böyle bir kötülük etmeyeceğini anlatarak kendini savunur. Adam ona inansa da artık kadının o evde kalması mümkün değildir. Kadına 300 dirhem harçlık verip onu gönderir.

Kadın Arap’a veda eder ve yolu bir köye düşer. Köyde üç yüz dirhemlik öşür borcu olan bir genç idam edilmek üzeredir. Bunu öğrenen kadın elindeki üç yüz dirhemle genci idamdan kurtarır ve oyalanmadan yola koyulur. İdamdan kurtardığı genç, iyiliğin karşılığını ödeme niyetiyle peşine düşer. Kadının yüzünün bir kısmını görmesiyle bu genç de âşıklar kervanına katılır, “Bu aşka düşeceğime keşke bıraksaydın da idam edilseydim.” diyerek vuslat talep eder. Gencin sözleri fayda etmez birlikte sahile varırlar.

Kıyıda yelken açmaya hazır bir gemi beklemektedir. Genç, kadından ümidi kesince gemideki tacirlerden birine “Benim güzel bir cariyem var fakat anlayamıyoruz. İstersen sana satayım” der. Tacir, kadının “Ben hür ve evliyim.” beyanına aldırmaz yüz altına satın alır. Kadını zorla gemiye bindirirler. Güzelliğini gören tacir yaptığı ticaretten çok memnundur ve uygun bir anda vuslat talep eder. Kadın çaresiz kalınca gemidekilere hitaben “Ey Müslümanlar! Bu zalim bana kötülük itmek, istiyor. Hepinizin karısı, kızı, kız kardeşi var. Onlara yapılmasını istemediğiniz bir şeyin bana yapılmasına göz yummayınız.” feryadıyla yardım ister.

Didi ey cem '-i İslâm dâd u feryâd

Baňa zulm eylemek diler bu bî-dâd

Helâlüm var benüm ben hür-i aşlam

Helâl olmaz benüm kimseye vaşlum

Güvâhum bu söze 'ilm-i Hudâdur

Buňa dîn ehli inanmak sezâdur

Müselmân u hep ehl-i hânumânsız

*Zen ü duhter ü h`âherle çünânsız
Eger bir kes olara olsa bed-kâr
Ya bed-gû oluban olsa sitemkâr
Aña râzî degülsiz siz bilâ-reyb
N`içün men` olmaya baña olan `ayb
Garîbem `avretem dervîş ü h`âram
Za`ifem `âcizem zâr u nizâram
Çü şâdıkdı sözinde ol behiştî
Aña rahm eyledi erbâb-ı keşti (Çöm, 2007: 258).*

Gemidekiler kadına bir müddet sahip çıkarlar ama çok geçmeden birer birer bütün yolcular kadına talip olmaya başlarlar. İsteklerine karşılık bulamayınca kendi aralarında anlaşarak maksatlarını topluca ve zorla yerine getirmeye karar verirler. Kadın amaçlarını anlar ve “Bende bu beden olmasa kimse bana kastetmez, bunca eziyet çekmezdim. “Ya tenden canımı al veya şu azgın topluluğu kahret!” diye Cenab-ı Hakka yalvarır. İçtenlikle dudaklarından dökülen duası kabul görür; deniz coşar, ateşten bir dalga peyda olur ve gemideki kadın hariç herkesi yok eder. Ardından deniz durulur, uygun bir rüzgâr eser, gemi bir şehrin sahiline varır.

*Baña cismüm belâdur çün be-her-hâl
Kerîmâ lutf idüp bu cânımı al
Kafesden kurtarup virgil necâtı
Gerekmez baña bu nev`a hayâtî
Ki her gün bir belâya mübtelâyam
Gören nâ-dân elinde pür-belâyam
Ya irgür sâhile fülk-i vücûdı
Ya ğark eyle yitişdür lutf u cûdı
Çü sabrum kalmadı yâ Rab be-her-hâl
Baña ya bu şîrâra virme imhâl (Çöm, 2007: 261-262).*

Gemi şehre yaklaşırken kadın, kılık değiştirerek erkek kıyafetleri giyer. Gemiye kıyıda karşılayan tüccarlar, içinde yakışıklı bir delikanlıdan başka kimse olmamasına şaşırır neler olduğunu öğrenmek isterler, delikanlı kılığındaki kadın “Padişahınız dışındaki kimseye, anlatmam. Onunla görüşmek isterim.” der. Delikanlı, padişaha “Aslında gemide pek çok kişi vardı. Benim gibi yalnız bir genci görünce şehvetle saldırdılar. Allah da onları kahretti. Sahilde bana bir mabet yaptırın. Kendimi, ibadete vermek istiyorum.” der. İsteği kabul edilir. Delikanlı suretindeki kadın, padişahın himayesinde gece gündüz ibadetle meşgul olurken padişahın ölüm vakti yaklaşır. Vezirlerini toplar, öldükten sonra yerine delikanlının geçmesini vasiyet eder ve kısa bir süre sonra da ölür. Vezirler delikanlının kapısına gidip “Artık mühür senindir.” diyerek vasiyeti bildirirler. Delikanlı zahitliğini bahane ederek kabul etmek istemese de ısrarcı olurlar. Delikanlı “Mâdem çare yok, beni evlendirin o zaman.” der. Şehre haber salınır, anneler kızlarını alıp mabet içinde toplanırlar. Herkes toplanınca kadın erkek kıyafetini çıkararak kim olduğunu gösterir ve “Ben kadını, kadına da saltanat yakışmaz.” der. Herkes bu işe hayret eder.

*Dir ol hatunlara açup hicâbı
Ki ben bânüyam itmeñ ihticâbı
Benem çün `avret ü bürrîde-zânû*

Yaraşmaz saltanat emrine bânû (Çöm, 2007: 268).

Bu arada kadının namı yayılmakta ve “duasının müstecaplığı” dilden dile dolaşmakta, Hz. İsa’ya benzer nefesiyle körlere, felçlilere şifa olduğu konuşulmaktadır.

Kadının kocası uzun bir süre sonra hacdan dönünce felaketlerle yüzleşir: Ailesi dağılmış, kardeşi hem kör hem de felçlidir. Kardeşi ona, karısının zina ettiği için recmedildiğini, kendisinin de üzüntüden körlük ve felç illetine yakalandığını anlatır. Adam bir süre sonra kendine gelir ve kardeşinin tedavisini bulmak ister. Duası kabul gören kadının şöhreti kendisine de ulaşır ve kardeşini bir eşeğin sırtına bağlayarak yola düşerler. Yolda, daha önce karısının evinde kaldığı ve ona 300 dirhem verip yardım eden Arap’ın evine, misafir olurlar. Adam yolculuk sebebini anlatınca Arap “Benim de aynı dertlerden mustarip, bir kölem var, ben de sizinle geleyim.” der ve zenci köle de bir eşek sırtına bindirilir, birlikte yola çıkarlar. Yolda ilerlerken kadın tarafından idamdan kurtarılan gencin köyüne gelirler. O genç de aynı illete yakalanmıştır. Onu da bir eşek sırtına bindirip kervan hâlinde yola koyulurlar. Bir seher vakti kadının bulunduğu şehre girerler. Kadın uzaktan gelenleri görür, kocasını tanır, şükür secdesine kapanır. Fakat içini kocasının kendisine inanmayacağına dair bir korku kaplar. Kervan biraz daha yaklaşınca diğerlerini de tanır ve “Şahitlerim de kocamla birlikte geliyor.” diye sevinir. Yüzünü örttüktan sonra gelenleri huzuruna kabul eder, kocası gelenlerin rahatsızlıklarını anlatır ve dua ister. Kadın, duasının kabul görmesi için bu adamların günahlarını itiraf etmeleri gerektiğini söyler. Önce adamın kardeşine gidilir. Kardeş “İtiraf etmektense bu derdi ölünceye dek çekmek yeğdir.” der ama kardeşi ısrar edince gerçeği açıklar. Aynı şekilde zenci köle, çocuğu öldürdüğünü; idamdan kurtarılan genç de kendisini kurtaran kadını cariye diye sattığını itiraf eder. Hepsine dua edilir ve şifa bulurlar.

Dua faslı bitince kadın, kocasına “Size söyleyeceklerim var, diğerleri çıksın.” der ve yüzünden peçesini açar. Adam onun karısına benzediğini görüp “Eğer onun toprak altında olduğunu bilmesem, şekliniz şemailinizle size eşimsiniz derdim. Sizi görünce eski yaram yine sızlamaya başladı.” der. Kadın artık daha fazla uzatmaz ve “Allah’a şükürler olsun tekrar kavuştuk. Ben o kaybettiğini sandığın eşinim.” sözleriyle kendisini açık eder. Adam dışarı çıkıp olayı diğerlerine de anlatır. Kadın, kocasını tahta geçirir, Arap’ı vezir yapar, diğerlerine de yol harçlığı vererek gönderir. Kendisi de ibadetle meşgul olmaya devam eder.

Helâlini yirine eyledi şâh

Ol A'râba vezâret viridi nâ-gâh

Birâder hem gulâm ile civâna

Virüp bahşîş ider yola revâne

Sa'âdetden çü yapdı beyt-i maqbûl

'İbâdet emrine oldı o meşgul (Çöm, 2007: 282).

Şair kıssadan hisse kısmında ise okuyucuya, bu kadının hikâyesinden ilmi ve dini öğrenmelerini, şehveti bırakıp iffet ve sabır sahibi olanın keramet bulacağını ve bunun kadın ya da erkek olmakla ilişkilendirilemeyeceğini nasihat ediyor.

Kulağ tut baña ey merd-i güzâfi

Bu zenden 'ilm-i dîn öğren ço lâfi

Çü lâf ile bilinmez 'ilmi dînüñ

Bu dersi gel oğı var ise dînüñ

Ƙodı zen şehvetin buldı kerâmât

Kerâmât ehli şehvetle olur mât

Ƙo lafz-ı merdî şâhum gözle mâ'nî

Kimüñ ki şabrı var merd oldı ya'nî

Dime bu er durur ya bu dişidür

Kimüñ ki ma'nîsi var ol kişidür

Şamer alur çü nûrını güneşden

Eger tıyduñsa 'ibret al bu işden (Çöm, 2007: 282-283).

Sonuç

Sonuç olarak çalışmamızda klasik Türk şiirinin kadına dair zengin malzemesinden küçük bir bölümü ele alarak şiirde kadının konumu hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Divan edebiyatında genel olarak kadının erkekten daha pasif konumda, İslam öncesi eserlerinde görülen kahramanlık niteliklerini kaybederek bir aşk ve hayranlık konusu olduğuna dair gözlemlenen tutumun dışında bir bakış açısı yakalanmıştır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde aile ve toplum hayatı içinde müstesna bir yeri olan kadının, İslam ve Arap, Fars kültürü etkisi altında verilen edebî ürünlerde bu değerini kaybettiği, âdeta kötülük sembolü olarak anlatıldığı görülür. Bu anlayış daha XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcîp tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* gibi İslamî dönem eserlerinin ilklerinde bile görülmeye başlanır. *Kutadgu Bilig*'de Yusuf Has Hâcîp “Sana son sözüm: Kız doğmazsa, doğarsa da yaşamazsa daha iyi olur. Dişileri dışarı çıkarma, yemede içmede birlikte bulunma, evden dışarı çıkarırsan doğru yoldan ayrılırlar. Dişide vefa yoktur. Gözü baksa bile gönlü başka tarafta olur. Kadın yüzünden nice erkeklerin nesli kesildi, niceleri toprak oldu. Nice asiller toprağa gömüldü.” demiştir (Günay, 2000:7). Bu eserlerde kadının toplumsal değer ve öneminin sarsılmaya başladığı görülmekle birlikte, dönemin bazı eserlerinde ise kadının eski itibarlı konumunu tümüyle yitirmediği görülür. Mesela Mevlana'nın, eserlerinde kadını gerçek değer ve saygınlığı ile ele aldığını, *Mesnevî*'nin birinci cildinde ve *Fihî Mâ-fih*'te görmek mümkündür (Cunbur, 1966: 6).

Nitekim divanlar, mesneviler ve pend-nâmeler başta olmak üzere pek çok edebî eserde kadının şeytan, kaşık düşmanı, akrep hatta yılana benzetildiği; hakkında saçlı uzun aklı kısa, nâkîsatü'l-akl (aklı eksik), yalancı, vefasız, güvenilmez, aldatıcı, hilekâr, fettan gibi epeyce olumsuz sıfatın yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca dönemin edebî muhitinde kadın şairlerin sayısının erkek şairlerin sayısı kadar az oluşu da Osmanlı edebiyatında kadınlara verilen söz hakkı konusunda bilgi vericidir. Zaten söz konusu kadın şairlerin yazdıkları şiirler, -bir nebze de olsa Mihrî Hatun hariç tutularak- bir kadın hissiyatını yansıtmaktan çok dönemin edebiyatının alışlagelmiş mazmunlarıyla söylenen bir erkek hissiyatının aynası gibidir.

Dönemin en önemli eserlerinden olan mesnevilerde de kadın kahramanlar için iffet ve namus en önemli ahlâkî değerlerdir. Bu eserlerde kadınlara bakış “mahrem bir nesne” konumundadır. Kadınların dış dünya ile bağlantıları sınırlıdır. Toplumsal hayatla ilişkileri küçük çevreleri içerisinde gerçekleşir. Bu değerleri korumakla yükümlü olan kadın kahramanların, mesnevilerde son derece mazbut bir yaşam sürdükleri, ancak *İbretnümâ*'daki kadının ise sosyal yaşamın tam içinde ve iffet değerinin adeta timsali olduğu görülmektedir.

İbretnümâ'da kadının, şairin nesnesi olmaktan ziyade özne konumunda ve irade sahibi olarak yer aldığını söylemek anlamlı olacaktır. Eserde kadının, sosyal hayatta kendi adına var olabilirse erkekle aynı zekâ seviyesinde ve hatta ondan daha üstün bir ahlâkî konumda olabileceği gösterilmiştir. Ayrıca kadının ne kadar tahkîr edilirse edilsin ahlâkî erdemlerini korumak için erkeklere gerektiğinde meydan okuması, onun -her ne kadar kadın olduğu bilinmese de- sosyal statüsünü de en üst seviyeye taşımıştır. Zira hikâyede devlet yöneticiliği görevi kadına tevdi edilmiştir. Burada da dikkat çeken bir diğer husus kadının kendisini de bu konuma layık görmemesidir. Çünkü toplumsal öğretisi onun böyle önemli bir göreve layık olamayacağını söylemektedir. Şair ise bu hikâyeye ile bir nevi bu anlayışı eleştirmiştir, diyebiliriz. Bu eserde kadın ahlakına ilişkin en önemli değerler iffet ve namustur. Kadın kahramanın abartılı güzelliği

tasvirinin yanı sıra en dikkati çeken özelliği son derece iffetli, namuslu olmasıdır. Dolayısıyla en çok vurgu yapılan konu kadının iffetidir. Bu nedenle kadın kahramanın vazgeçilmez yaşam prensibi iffet ve namusa yani bu iki değeri korumaya dayanmaktadır. Bu değerler de onu neredeyse erkeklerden üstün bir ahlâkî seviyeye ulaştırmıştır. Sonuçta *İbretnümâ* üzerinden yapılan tespitler kadının dönemin toplumunda alışlagelmiş konumuna farklı bir bakışı belgeler niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Adıbeş, Ahsen ve Başak G. Merve. (2022). “Nakşi Ali Kirmâni’nin Gavriyye Mesnevîsi ile Dede Korkut Kitabında Bazı Kadın ve Erkek Tipleri [Öz]”. (Yayımlanmamış bildiri). İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi III. İZÜ Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi.
- Altındal, Meral. (1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Aktan, Mustafa. (2019). “Türk Edebiyatında Kadın Divan Edebiyatında Kadının Yeri (Önemi, Nicelik ve Nitelikleri)” (Lisans Mezuniyet Tezi). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- Baş, K. Münire. (2010). “Yûsuf İle Züleyhâ Aşkının Klasik ve Modern İfadesi: Hamdî ve Nazan Bekiroğlu Örneği.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 51.
- Cunbur, Müjgan. (1966). “Mevlâna ve Kadınlık”. *Türk Kadını*, 1 (7). Aralık, 6-8.
- Çakır, Serpil. (2009). “Osmanlı’da Kadınların Mekanı, Sınırlar İhlaller”. *Cins: Cins Mekan (Der. Ayten Alkan), Varlık Yayınları*, 76-101.
- Çavuşoğlu, Mehmet. (1979). *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelihâ (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çetinkaya, Ülkü. (2008). “Aşk Mesnevilerinde Kadın - Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri”. (Doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çöm, Erol. (2007). “16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî’nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)”. (Doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Demirarslan, Deniz. (2017). “Osmanlı Barınma Kültüründe Mekânda Cinsiyet Ayırımı ve Günümüz Konutlarına Etkisi”. *Asead I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Sarajevo Bosna-Hersek.
- Demirel, Mustafa. (2004). *Kemâl Paşa-zâde (Şemseddin Ahmed bin Süleymân) Yusuf u Zelihâ*. Harvard: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınevi.
- Günay, Umay. (2000). “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”. *Millî Folklor*, Yıl: 12. S. 46 (Yaz), 4-9.
- Işık, Zekeriya. (2018). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alanda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğiyle Kadın (1839-1900): Çorum Şer’iyye Mahkemesi Örneği”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.85, 25-56.
- İspirli, S. Alkan. (2007). *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kazan, Şevkiye. (2008). “Klâsik Türk Şiirinde “Solduran Sop” İle “Dolduran Toplar”. *Turkish Studies International Academic Journals*, C.3. S.1, 34-58.
- Onur, M. Naci. (1991). *Hamdullah Hamdî Yusuf u Züleyha*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

Ortaylı, İlber. *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 26.Basım.

Tunç, Semra. (2010). “Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-C.3*. S.15, 225-259.

Ünlü, Osman ve Deniz Meltem. (2017). “Klasik Türk Edebiyatında Hilekâr Kadın Tipi: Delle-i Muhtâle”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5. S. 41, 32-42.

Yılmaz, Ozan. (2016). “Şehrin Güzelleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: CX sayı: 778, 63-71.

27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili (H.1013-1014 /M. 1604-1605)*

Galata Court Register Numbered 27 (Dated A.H. 1013-1014 /A.D. 1604-1605)

Özlem YILMAZ**

ÖZ

Asırlar boyunca geniş bir coğrafyaya hükmeden ve hükmü altında zengin bir etnik yapı barındıran Osmanlı Devleti'ne dair olaylar ve olguları günümüze intikal eden arşiv kaynaklarından yararlanarak tespit edebilmekteyiz. Zengin arşiv kaynakları içerisinde yer alan şeriye sicillerinin incelenmesiyle sosyal ve kültürel, idarî, hukukî ve iktisadî alanlardaki pek çok bilgiye ulaşabilmekteyiz. Ayrıca mahkeme kayıtlarının tutulduğu bu siciller şerî ve örfî hukuk konusunda değerlendirme yapılabilecek önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Muhtelif konulardaki bu sicillerin Osmanlı tarihi için mihenk taşı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada 27 numaralı Galata şeriye sicilini tanıtmak amaçlanmıştır. Defterin nasıl incelendiği ve defterin bulunduğu H.1013-1014 (M. 1604-1605) tarihli dönemin sosyo-ekonomik hayatına dair değerlendirmeler yer almaktadır. Defterin incelenmesini kolaylaştırmak adına iki bölüme ayırarak değerlendirmeler yapıldı. Defterin ilk bölümü kadı tarafından ele alınan satış, borç, alacak-verecek, rehin, muhallefât, vakıf, ortaklık, köle, gümrük, suç, aile ve miras gibi davaların yer aldığı hükümleri barındırmaktadır. Bu kısımda Osmanlı tebaasının günlük yaşamını, uğraşını, sorunlarını ve sorunlar karşısında çözüm arayışlarını görebilmekteyiz. İkinci bölümde ise merkezden kadıya gönderilen ferman, berat, buyruldu, tezkire, temessük ve arz-ı hâl gibi belgelerin değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu kısımda ise merkez ile taşra arasındaki iletişimi görmekteyiz. Merkezden kadıya gönderilen ve deftere kaydedilen belgelerde merkeze iletilen şikayetler ve talepler, devlet memurunun görevlendirilmesi ve vergilerin ödendiğine dair belgeler yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Galata, Şeriye Sicili, Sosyo-Ekonomik Hayat

ABSTRACT

We can determine events and facts about the Ottoman Empire, which ruled over a wide geography for centuries and had a rich ethnic structure under its rule, by using archive sources that have survived to the present day. By examining the sharia registers, which are among the rich archive resources, we can access a lot of information in the political, administrative, legal, economic, social and cultural fields. We can see that these records, which we call court records, are an important source of how the law is applied and where Islamic law and sharia law can be evaluated. We can say that these registers, which have a wide range, are touchstones for Ottoman history. This study introduces the Galata sharia registry number 27, as well as how the book was examined

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan 27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili (H.1013-1014/ M.1604-1606) başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Programı Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya/Türkiye, ozlem.yilmaz12@ogr.sakarya.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-2490-6160>).

and evaluations of the socio-economic life of the period dated H.1013-1014 (A.D. 1604-1605) in which the book was found. In order to facilitate the examination of the notebook, evaluations were made by dividing it into two parts. The first part of the book contains the provisions of cases such as sales, debt, credit, pledge, opposition, foundation, partnership, slave, customs, crime, family and inheritance, which are handled by the kadi. In this section, we can see the daily life of the Ottoman subjects, their struggles, their problems and their search for solutions to the problems. In the second part, there are evaluations of documents such as edict, berat, buyruldu, tezkire, temessük and supply-hal sent from the center to the judge. In this section, we see the communication between the center and the provinces. The documents sent from the center to the kadi and recorded in the book included complaints and requests submitted to the center, the appointment of civil servants, and documents indicating that taxes were paid.

Keywords: *Ottoman Empire, Şer‘iyye Sicilleri, Socio-Economic Life*

Extended Summary

In order to understand the Ottoman Empire, it is first necessary to understand the order it established. Because the Ottoman Empire was a strong state that survived throughout the centuries and was able to maintain its expanding borders for a long time. The order he established was effective behind this power. In order to understand and solve this order, it is necessary to evaluate the materials in the Ottoman archives. There are millions of sources in the Ottoman archives, and these sources convey to us the functioning, structure and mechanism of the state. Among these sources, it is the religious records that convey to us the socio-economic life of the society and the relationship between the center and the countryside. In order to understand this source, it is first necessary to know the provincial organization, which is one of the building blocks of the order established by the state and where social order is ensured. In the shortest definition, the countryside is a structure formed by the combination of accidents. An attempt was made to establish order by appointing judges from the center to the districts, which are the smallest structural units of the provincial organization, and making them responsible for non-military, religious and legal matters. While the judge creates the connection between the center and the stone, he carries out judicial affairs with his identity as a judge. The kadi handles these judicial matters in the court called the sharia court and records the cases in the book called the sharia registry.

Sharia registries are the main source that contains copies of the provisions sent from the center to the provinces, such as edicts, charters, temessuk, orders, as well as issues such as legal disputes submitted to the court, inheritance, property sales and rental, foundation, debt, marriage, divorce and trade. This source gives us information about the political, economic, military, legal, social and cultural areas of the period and helps us to determine the law applied and the order that was tried to be created. Records are started to be kept in these books by adding a date to the book as of the day the kadi appointed to the provinces by the center starts his duty. The first part of the notebook contains the documents handled by the kadi. If the documents handled by the kadi include the ruling of the kadi in the case, it is called a verdict. In the rulings, judges evaluate the disputes between people and make a decision. The judge makes these decisions according to sharia and customary law. If the people in the case just come to the court and register the incident, this is called proof. We see in the documents that they protect their rights by recording the situations between people in the notebook. We see the judge identity of the kadi, who has a wide variety of duties, in the foreground in these two types of documents.

In the other part of the notebook, there are documents such as edict, berat, buyruldu, tezkire, temessük and supply-hal sent to the kadi from the center or by an authority. These documents are recorded in the book as soon as they are received by the woman. However, these documents are recorded at the back of the notebook. These documents vary in terms of where they are sent and

the subject. For example; Edicts are the orders that people send to the provinces to convey their demands to the center, to request the preparation needs of a war in the current period, or to resolve the complaint of a person living in the countryside to the centre. Berat, on the other hand, contains information about appointments, privileges and the right to use something. Temessuk refers to the document given to the other party in case something is delivered or received. Tezkire refers to the document that enables communication between official offices in the same city or town or among the public. As can be seen, the books containing the records of the cases heard in the courts, which we call registry, are named according to the decision made in the cases, the record kept, the document sent from the center or an authority, the reason for sending and the subject.

Giriş

Osmanlı Devleti'ni anlayabilmek için öncelikle kurduğu düzeni anlamak gerekir. Çünkü Osmanlı Devleti asırlar boyunca ayakta kalmış ve genişleyen sınırlarını uzun bir süre muhafaza edebilmiş güçlü bir devlettir. Bu gücün arkasında ise kurduğu düzen etkili olmuştur. Bu düzenin yapı taşlarından biri olan ve sosyal düzenin sağlandığı taşra teşkilatıdır. Taşra teşkilatının önemli yapı birimi olan kazalara merkezden kadılar tayin edilerek askerî olmayan şerî ve hukukî hususlardan sorumlu tutularak düzen oluşturulmaya çalışılmıştır.¹ Kadı, merkez ile taşra arasındaki bağlantıyı oluştururken hâkim kimliği ile adli işleri görmektedir. Kadı bu adli işleri meclis-i şer' denilen mahkemede görür ve davaları şer'iyeye sicili denilen deftere kaydeder.²

Şer'iyeye sicilleri mahkemeye intikal etmiş hukukî anlaşmazlıklar, miras, mülk satışları ve kiralanması, vakıf, borç, evlenme, boşanma ve ticaret gibi konular yer almaktadır. Muhtelif konular içeren bu sicillerden yararlanarak bir bölgenin tarihi, iktisadi ve sosyal yapısını ortaya çıkartabilmekteyiz. Ayrıca ferman, berat, temessük, buyruldu gibi merkezden taşraya gönderilen hükümlerin birer suretlerini içeren ana kaynaktır. Merkezden gönderilen bu resmi kayıtlar eski düzenin içyüzünü de bize aktarmaktadır.³

Şer'iyeye sicilleri üzerine uzun süredir çalışmalar yapılmaktadır. Son olarak İSAM'ın başlatmış olduğu İstanbul Kadı Sicilleri Projesi ve daha sonra İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi ortaklığı ile devam eden sicil transkripsiyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Galata sicilleri ile ilgili çalışmaların daha az yapıldığı göze çarpmaktadır. Oysaki Galata, Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden biri ve herkesin uğrak noktasıdır. Konumu ve önemi gereğince Osmanlı hakkında daha çok bilgi edinebileceğimiz bir alandır. Bu nokta da 27 numaralı Galata sicili incelenerek çalışmalara katkı sunulması amaçlanmıştır.

1. Galata Kadılığı

Galata, İstanbul'un fethinden önce Bizans sınırları içerisinde yer alan ve Cenevizlilere özel haklar ile verilmiş bir yerdir. Bu durum Latinlerden İstanbul'un geri alınmasından sonra yaşanmıştır. Bu özel haklardan yararlanan Cenevizliler Bizans'ın zayıflığından yararlanıp bölgeyi surlarla çevreleyerek koloni kurmuşlardır. Kurulan koloninin idaresini sağlaması için "podesta" denilen bir vali tayin edilerek düzen oluşturulmuştur.⁴ Bu düzen İstanbul'un fethiyle birlikte değişiklik göstermiştir, artık Kostantinopolis Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir ve Galata'da bulunan Cenevizlilerin bir kısmı kaçmıştır. Kalan Cenevizlilere II. Mehmet, 1 Haziran 1453

¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), s. 73-75.

² Feda Şamil Arık, "Osmanlılar 'da Kadılık Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.8, (Ankara: OTAM, 1997), s. 15.

³ Ahmet Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 120.

⁴ Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, (İstanbul: Literatür Yay., 1998), s. 88-89.

tarihli ahidnâme ile ayrıcalıklar tanımıştır.⁵

Osmanlı Devleti yaptığı fetihler sonucunda sınırlarını genişletmiştir ve genişleyen sınırlarının yönetimi kolaylaştırmak için merkezde görev alan Kazaskerlik ikiye çıkartarak, bunlara bağlı taşra yönetimini sağlamak için de her kazaya kadı tayini yapılarak yargı teşkilatının organizasyonu sağlamaya çalışmıştır.⁶ Oluşan bu organizasyonun baş rolünde yer alan kadının görev alanına velayet-i kaza denilmektedir.⁷ Kadı⁸, askerî olmayan şerî ve hukukî hususlardan sorumluydu.⁹ Verilen bu sorumluluklarla birlikte merkez ile taşra arasındaki bağlantıyı oluştururken merkezden kendisine verilen yargılama yetkisi ile o bölgede düzeni sağlamaya çalışmıştır. II. Mehmed de İstanbul'un fethinden sonra düzen oluşturmak için İstanbul'a Hızır Bey'i kadı olarak görevlendirmiştir. Ancak Hızır Bey'in ölümü nedeniyle İstanbul kadılığı, Galata ve Üsküdar kadılıkları ile birleştirilerek Molla Hüsrev'e verilmiştir. İstanbul yakınlarında bulunan kazalar birleştirilerek tek bir kadılık haline getirilmesi 16. yüzyılda yaşanan bir durumdur. Eyüp 1552(959) ve 1574'te (982) Galata ile birleştirilerek mevleviyet¹⁰ yapılmıştır. Ancak bir süre sonra bu kazalara farklı kadılar tayin edilmiştir.¹¹

Galata, Eyüp, Üsküdar ve İstanbul olmak üzere dört kadılık bulunmaktadır. Sur içindeki kadılığa İstanbul kadılığı denmiştir.¹² Sur dışında kalan Eyüp, Üsküdar ve Galata'ya bilâd-ı selâse denilmiştir.¹³ Galata kadılarının yargı bölgesi boğazın Rumeli yakası ile güney Marmara'daki bazı yerleşimlerin de dahil olduğu kaza sınırlarını oluşturulmuştur. Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Yeniköy, Kapıdağ (Kapudağ) yarımadası ile Marmara ve İmralı (Mîr Ali) adaları, Galata kazasına bağlı belli başlı yerleşimlerdir.¹⁴ Bazen kasaba veya nahiye şeklinde kayıtlara yansıyan bu yerleşim yerlerinde Galata kadısına bağlı birer naip bulunuyordu. Ulema biyografileri incelendiğinde ise Galata'nın 250 ve 300 akçeli mevleviyet kadılığı içerisinde yer aldığı belirtilmektedir.¹⁵ Ancak Evliya Çelebi, Galata'nın 500 akçe mevleviyet olduğunu yazmıştır. Mahreç mevleviyeti statüsünde bulunan Galata'da kadının mahkemesi Arap Cami yakınında olup kendi sınırları içerisinde üç yüz köy ve kırk dört nahiye barındırmaktadır. Her nahiyede yüz elliler akçe yevmiyeli naipler bulunmaktadır.¹⁶ Tophane "ayak naipliği" olup, aynı kadılığın Kasımpaşa, Beşiktaş, Yeniköy ve İstinye'de naiplikleri mevcut olduğu kaydedilir. Ancak 19. Yüzyıl ortalarında Kasımpaşa ile Beşiktaş'ta daha yüksek derecede sayılan "Mahreç mevalisi"

⁵ İlber Ortaylı, "Galata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, (İstanbul: TDV Yay., 1996), s. 303.

⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, (Ankara: Tekin Yayınevi 1979), s. 398-399.

⁷ Ebul'ulâ Mardin, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, (İstanbul: İslâm Araştırma Merkezi), s. 42.

⁸ Arapça'da kazâ (kadâ) kökünden ism-i fâili olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. Fahrettin Atar, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, (İstanbul: TDV Yay., 2001), s. 66.,

⁹ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, s. 73-75.

¹⁰ Stratejik, nüfus ve kültür bakımından önde gelen büyük şehirler yönetim ve halkın güvenliği açısından önemli olan bu yerlere adlî ve kazâ idaresinin başına tecrübeli ulemâ gönderilir ve bu kadılıklar mevleviyet olarak anılırdı. Bkz. Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, (Ankara: TDV Yay., 2004), s. 467.

¹¹ Hızır Bey'in ölümünden sonra İstanbul kadılığı, Galata ve Üsküdar kadılıkları ile birleştirilerek Molla Hüsrev'e verilmiştir. Ancak Galata'ya ilk atanan kadının kimliği ve atanma zamanı konusunda herhangi bir bilgi sahibi değiliz. Bkz. Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), s. 194.

¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, s. 133.

¹³ Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, (İstanbul: TDV Yay., 1992), s. 151.

¹⁴ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 196-197.

¹⁵ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 197.

¹⁶ Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C.1, Kitap 2, (İstanbul: Yapı Kredi Yaay., 2003), s. 392. Evliya Çelebi'nin verdiği bu sayıların abartılı olduğu ve Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Yeniköy, Kapıdağ (Kapudağ) yarımadası ile Marmara ve İmralı (Mîr Ali) adalarında naip bulunduğunu Galata kadı sicillerinden tespit edilmiştir. Belki bunlara 17 ve 18. Yüzyıllarda bir iki yer daha eklenmiş olabilir. Fakat İnciyan, 18. Yüzyıl için bile Beşiktaş'ta diğeri Yeniköy'de olmak üzere boğazın Rumeli yakasında iki yerde Galata kadısına bağlı naipler bulunduğu bilgisini vermektedir. Çelebi'nin bu konuda yanıldığı açıkça ortadadır. Bkz. Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 199-200.

vazifelendirilmiştir. Marmara Adası, Kapudağ, Erdek, Mudanya ve Bandırma kazaları da Galata mevleviyetine bağlı olmaktadır ve bunlar tayin edilen naiple yönetilmektedir.¹⁷

Kazalarda yönetici sınıf olarak yer alan kadı'nın dışında subaşı ve alaybeyi de yer almaktadır. Subaşı, asayiş sağlayan ve kadı'nın verdiği hükümlerin uygulayıcısı olarak görev alırken, ayrıca vergi toplamakla da görevlendirilmiştir ve onu görevlendiren kişiye vergileri teslim etmektedir. İlk başlarda merkezden atanan subaşıları 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sancak beyi ve beylerbeyine bırakılmıştır. İstanbul subaşısını sadrazam tayin etmekteydi. Galata'da ise 1455'ten beri bağımsız bir subaşının görev yaptığı bilinmektedir. Galata'ya subaşığı kaptan paşa tarafından tayin edildiği ve Venedik balyos raporlarıyla tespit edilmiştir.¹⁸ Atama yetkisi kaptan paşanın elinde olduğuna göre subaşı topladığı vergileri de kaptan paşaya teslim etmelidir. Anlaşılacağı üzere Galata mukataası kaptan paşanın has gelirlerindedir.¹⁹

İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed'in 1 Haziran 1453'te Cenevizlilere verdiği ahidnâme, verilen ayrıcalık ve kapitülasyon niteliğindedir.²⁰ Bu ahidnâme Batı Avrupa'nın söylemiyle "kapitülasyonlar" olarak anılacak birçok anlaşmanın ilk örneğini oluşturmaktadır. İlk anlaşma, Konstantinopolis'in alınmasının hemen ardından, İtalyan ticari güçleri -Cenova, Floransa, Venedik- Doğu Akdeniz ve Karadeniz ticaretindeki çıkarlarını koruma altına almak istedikleri için yapıldı. Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu, Habsburglara karşı birbiriyle anlaşarak 1536 yılında -büyük olasılıkla resmi olarak tasdik edilmeyen- bir anlaşmanın önce pazarlıklarını yaptılar, en sonunda bu tür ayrıcalıkları ancak 1569 yılında onayladılar. İngiltere, Felemenk ve diğer Avrupalı güçler, 16. yüzyıl sonunda ve 17. Yüzyılda aynı yolu takip ettiler.²¹ Osmanlı Devleti, bahsettiğimiz devletlere sağladığı kapitülasyonlar sayesinde Galata'yı serbest bir liman haline getirdi. Böylece Galata, Avrupa mallarının ve bankalarının da yer aldığı bir ticaret merkezi haline geldi. İstanbul'un başka semtlerinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudiler Galata'ya talepleri artarak burada toplanmaya başladılar ve şehrin etnik yapısı değişerek Levanten denilen kozmopolit bir tip ortaya çıktı.²²

Verilen kapitülasyonların sonucunda Galata kozmopolit bir yapıya dönüştüğünü yapılan tahrirlerin karşılaştırılmasıyla tespit edebilmekteyiz. İlk olarak İstanbul'un fethinden hemen sonra 1455'te yapılan tahrir ile halk vergi tespiti için sayıldı ve hane sayıları kaydedildi. Bu sayıma göre Galata'daki gayri müslim nüfus üç kategoriye ayrılmıştır: Birinci kategori de kente geçici olarak gelmiş Cenevizli ve Venedikli tüccar; ikincisi Osmanlı tabiiyetine geçen yerli Cenevizliler; üçüncüsü de Ceneviz döneminde yerleşmiş Rumlar, Yahudiler ve Ermenilerdir.²³ 1455'ten sonra en yakın tarih olan 1478'de Kadı Muhyiddin'in yaptığı bir sayıma göre İstanbul'da yer alan Galata'nın hane sayısı: Müslümanlar 535, Hristiyanlar(Rum) 592, Ermeniler 62, Frenkler 332, Yahudi yoktur.²⁴ Fetihden önce az olan Müslüman nüfusun fetihden sonra hızlı artışında yatan temel etken II. Mehmed'in Kasımpaşa ve Tophane'de uyguladığı iskân politikasıdır.²⁵ 1540'ta hazırlanan ve Fatih Vakfı'na kayıtlı kayıtlı bir defterde Rumlar 131, Latinler 94, Ermeniler de 32 hanedir. 1545'te ki bir defterde ise Rumlar 77, Latinler 79, Ermeniler 89 hanedir. Galata'da cizye veren nüfusta ciddi bir düşüş görülmektedir. Bu nüfusun düşmesinin bölgedeki gayri müslim

¹⁷ A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2015), s. 102.

¹⁸ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 201-203.

¹⁹ İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, (İstanbul: TDV Yay., 2001), s. 355.

²⁰ Ortaylı, "Galata", s. 303.

²¹ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Çev. Ülkün Tansel, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s. 216-217.

²² Halil İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 2019), s. 283.

²³ İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, s. 279.

²⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2016), s. 128.

²⁵ Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikler*, Çev. Taciser Ulaş Belge, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2012), s. 233.

halkın ihtida olması ve Müslüman nüfusun baskısı sonucu gerçekleşen tersine göç olaylarıyla açıklanabilir.²⁶

Kapitülasyonların bir diğer sonucu ise Galata'yı ticaret merkezi haline getirmesidir. Bunu Kadı Muhyiddin'in yaptığı tahrir ve dönemin görgü tanığı olan Evliya Çelebi'nin açıklamalarında görmekteyiz. Kadı Muhyiddin'in 1478'de yaptığı sayımda Galata'da 260 dükkânın olduğu belirmiştir. XVII. yüzyılda ise Evliya Çelebi, Galata'da toplam 3.080 dükkân, 8 çarşı, bir yağ pazarı, bir bedesten, bir balıkhane, bir gümrük binası, bir yağ kapanı, kentin güvenliğini sağlayan yeniçerilere ait bir kışla ve 200 meyhane yer aldığını belirtmektedir. Buradaki çeşitli meslek gruplarını da saymaktadır; denizciler, tüccarlar, zanaatkarlar, marangozlar, kalafatçılar; meyhaneciler (Rum veya Yahudi), satıcılar (Ermeni), simsarlar (Yahudi).²⁷ Galata içerisinde barındırdığı çeşitli azınlıklarla kozmopolit yapının yanı sıra ekonominin hareketli noktalarından biri olduğunu görmekteyiz. Dönemin görgü tanıkları olan Evliya Çelebi gibi kişilerin aktardıklarının dışında kadınlar tarafından tutulan şeriye sicillerinden yararlanarak tespitler yapabilmekteyiz.

2. 27 Numaralı Galata Şeriye Sicili

1536-1923 yılları arasında Galata mahkemesine ait 1040 adet sicil defteri bulunmaktadır. Bu defterler içerisinde 12 sicil İSAM tarafından Medipol Üniversitesi ile ortak yürütülen İstanbul Kadı Sicilleri Projesi kapsamında orijinal nüshalarıyla birlikte günümüz Türkçesine çevrilerek hazırlanmıştır.²⁸ İncelediğimiz 27 numaralı Galata Şeriye Sicili ise H.1013-1014 (M. 1604-1605) yıllarını kapsamaktadır. Defter 42x15 cm ebadında ve varak usulüne göre numaralandırılmış olup toplam 100 varaktan oluşmaktadır. Varakların sayfa sayısı sol üst köşede yer almaktadır. Defterdeki yazılar genellikle talik ve divanîdir. Defter içerisinde toplam 827 hüküm yer almakta ve bu hükümlerin 248 adeti Arapçadır. Defter genel olarak temiz ve okunaklı bir haldedir. Ancak ilk ve son sayfalarında yazılar zarar görmüş ve rutubet izlerine rastlanmaktadır. Defterin 61. sayfasında kitap kurdu defterin kenarlarını kemirmeye başlamış, 95. Sayfada ise yazıları kemirmiştir. Kemirilen yerlerdeki yazıların okunmasını zorlaştırmıştır.

Defterin dış kapağında *1013-1014 Mezbur Hüccec Galata Kadısı* yazmaktadır. Defterin ilk varağında 1013 Zi'l-ka'de ayının onuncu günü, son varağında ise 1014 Safer ayının ikinci gününde son kayıt alınmıştır. Sicilde belirtilen yıl aralığında 1013 Rebi'u'l-aahir'inde Abdulaziz Efendi yerine Muzaffer Efendi (Iyani) Galata kadısı oldu ancak Cemaziye'l-aahir'de Bursa kadılığı ile tevcih olundu. Muzaffer Efendi'den sonra göreve Bostan-zâde Yahya Efendi geldiğini ancak 1013 Zi'l-hicce'sinde el-Mevla Mehemmed (Hasan Kethüda-zâde Efendi) Galata kadılığı görevinde bulunduğunu tespit ettik.²⁹ Defter içerisinde de Galata kadınlarından Yahya Efendi ve Hasan Kethüda belirtilmiştir.³⁰

İncelediğimiz defterin ilk varağında 1013 Zi'l-ka'de ayının onuncu günü tarihli olduğunu belirtmiştik. Son varağında yer alan son hükmünde 1014 Safer ayının ikinci günü tarihi belirtirken bu hükümden önce bulunan 100b-2 hükmünde de ise 1013 Zilhicce ayının altıncı günü olarak kayıt alınmıştır. Bu şekilde bakıldığında kronolojik bir hata var gibi görünüyor. Aksine herhangi bir hata yoktur. Kadı defterin ön kısmını kronolojik olarak tutarken aynı zamanda merkezden gelen belgeyi, gönderildiği tarih ile defterin arka kısmına kaydeder. Bu durum defterin ön ve arka kısmında yer alan belgeler arasında kronolojik bir uyumsuzluğa neden olmuştur. Bu yüzden

²⁶ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s.182-183.

²⁷ Robert Mantran, *XVI-XVII Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s. 127

²⁸ Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C. 1, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., 1988), s. 131-139.

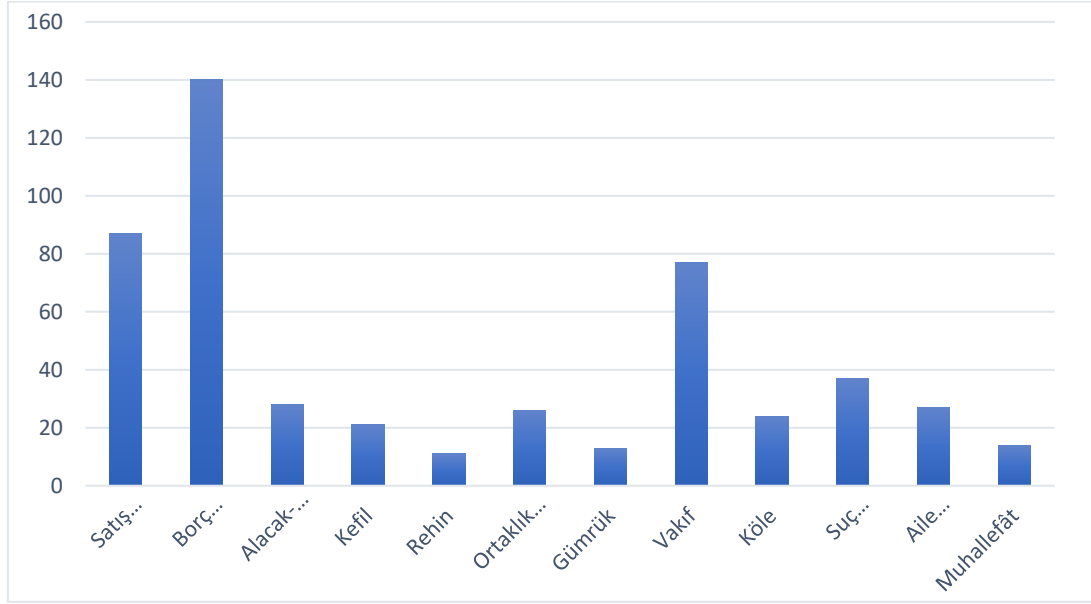
²⁹ Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâik (Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*, Haz. Suat Donuk, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 2: s. 1404-1405.

³⁰ Galata Şeriye Sicili, nr. 27, s. 97(b-1)- 99(b-1).

defterin incelenmesini kolaylaştırmak için iki kısma ayırarak inceleme yapıldı.

3. 27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinin Birinci Kısım

100 varaktan oluşan defterimizin ilk 79 varağı defterin birinci kısmını, son 21 varak ise ikinci kısmını oluşturmaktadır. Defterde ilk tarih 1013 Zi'l-ka'de ayının onuncu günü ile başlar, 79. varağa gelindiğinde ise 1014 Rebi'ü'l-evvel'in ikinci günü ile son bulur. Bu aralıkta yer alan kayıtlar kronolojiyi takip eder. Bu kısımda kadı görev aldığı yerdeki mahkemede gördüğü davaları ve verdiği hükümleri kaydeder.

Şekil 1: Kadı Tarafından Ele Alınan Belgelerin Miktarları

Birinci kısımda yer alan davalar içerisinde satış, alacak-verecek, ortaklık, köle gümrük, suç, aile, miras gibi davalar yer almaktadır. Satış davaları, satışın çeşitliğine göre sınıflandırılmıştır; bey'-i bi'l-vefa³¹, bey'-i bi'l-istiğlâl³² ve bey'-i bâtt-ı sahîh³³ şeklinde. Defter içerisinde 87 satış davası, 140 borç davaları, alacak-verecek 28, kefil 21, rehin 11, ortaklık 26, muhallefât 14, köle 24, vakıf 77 (Bu kayıtlar içerisinde 2 adet berat ve 10 adet ferman kaydı yer almaktadır.), gümrük 13, ceza davaları 37 kayıt bulunmakta ve bu kayıtların 13'ü darp, şiddet ve tehdit, 7'si cinayet, 15'i mülk zapt etme, 1 iftira, 1 kaçakçılıktan oluşmaktadır. Aile davalarında 5'i evlilik, 2'si boşanma, 1 nafaka, 10 miras, 9'u mehir olmak üzere toplam 27 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlar ilk 79 varakta ağırlıkta olmakta ve defterin çoğunluğunu oluşturmaktadır.

3.1. Satış Davaları

³¹ Bir malı, kararlaştırılan bir müddet içinde geri almak şartıyla geçici olarak satmak anlamına gelmektedir. Bkz. M. Zeki Pakalin, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", C.I, (İstanbul: MEB Yayınları, 1983), s. 215.

³² İstiğlâl, sözlük anlamı gelir verecek bir şeyin galesini almak manasına gelmektedir. Yani bir malın gelirden gelen kârını almak anlamına gelmektedir. Bkz. Pakalin, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", C.I, s. 215.

³³ Kişinin bizzat kendisi tarafından kanuna uygun bir şekilde kesin olarak gerçekleştirdiği satış anlamına gelmektedir. Bkz. Ahmed Akgündüz, "Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye", (İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı, 2013), s. 68.

Tablo 1. Satış davaları ile ilgili kayıtlar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Bey'-i bi'l-vefâ	(37b-2)	1
Bey'-i bi'l-istiğlâl	(9b-2), (15b-3), (26a-4), (33a-1), (41a-1), (45a-1), (45b-2), (49a-4), (55b-4), (58a-4), (60a-1), (72b-2), (78b-4)	13
Bey'-i bâtt-ı sahîh	(2b-2), (4a-2), (5b-4), (6a-4), (6a-5), (6a-6), (6a-7), (6b-3), (13b-1), (17a-1), (18a-3), (20a-1), (20a-2), (21a-2), (21a-4), (21b-2), (22a-5), (23b-3), (23b-4), (24a-4), (24b-5), (25a-2), (25a-1), (27b-1), (28a-3), (30a-2), (30b-1), (30b-2), (36a-3), (37a-4), (37b-4), (38a-1), (38a-3), (39a-4), (41a-5), (44a-4), (49a-5), (49a-6), (50a-5), (51a-3), (51b-2), (53b-2), (53b-3), (54a-1), (54a-4), (55a-1), (55a-3), (55b-2), (56a-3), (56b-5), (59a-1), (59b-3), (60a-2), (60b-2), (61a-3), (61a-4), (62b-2), (63a-1), (63a-2), (63a-4), (64a-2), (66b-2), (67b-2), (69a-3), (72a-2), (72a-4), (72a-5), (72b-1), (76a-5), (76b-1), (77b-1), (77b-3), (79a-4)	73

Osmanlı ekonomisinde kişiler ticari ilişkilerini sicile kaydederek yani resmîleştirerek haklarını korumaya çalıştıklarını görmekteyiz. Ekonomi hayatının içerisinde yer alan satış davalarında da bunları görmekteyiz. Satışlarda kişiler parasını, takas ya da rehin bıraktığı arazi, evi, kıymetli eşyalarının teminatını sağlamak ve değerini korumak için farklı satışlar uygulandığını görmekteyiz. Çünkü İslam hukukunda Müslüman halkın faizsiz para temin etmekte zorluklar yaşamaktaydılar ve bunu çözmek için faiz sayılmayacak bir usulle sermaye sahiplerine verdikleri krediye karşı bir teminat ve kazanç elde edilebilecek usuller ortaya çıkarıldı.³⁴ Bu usullerden biri olan *bey'-i bi'l-vefâ*'da bir malı belli bir süre içinde geri almak şartıyla satmak manasına gelmektedir.³⁵ İncelediğimiz sicilde de bir tane örneği tespit edilmiştir. Tanımda olduğu gibi bir malı belli bir süre içinde geri almak şartıyla geçici bir satış yapılmıştır. Eğer kişi ödemeyi yapmazsa kesin satışa dönüşeceği sicile kaydedilmiştir.

Diğer bir faizsiz sermaye sağlamak için *bey'-i bi'l-istiğlâl* satışı uygulanmaktadır. Bey'-i bi'l-vefâ'dan farklı bir satış şeklidir. Burada gerçekleşen satışta, kişi satın aldığı malın gelirinden yararlanmaktadır.³⁶ Bu satışta borç alan kişi malı satan ve malının kiracısı konumunda olmakta iken borç veren kişi ise malı borç alan kişinin borcunu ödeyene kadar satın alan ve kiraya veren konumdadır. Sonuç olarak malı satın alan kişi mala sahip olmuyor ve satılan mal sahibinden de çıkmamış oluyor. Burada borç veren kişi borcunun karşılığında teminat gösterilen mülkü ipotek ederek parasını güvence altına aldığını görmekteyiz. Verdiği borç karşılığında aldığı mülkü, borcu alan kişiye kiralayarak faiz sayılmayacak bir usulle gelirden yararlanarak kârını sağlamış oldu. Eğer ki borcu alan kişi vadettiği süre içerisinde borcunu vermezse mülk sahîh satışa dönüşür. Bu satış ve şartları kadı huzurunda sicile kaydedilerek iki tarafın hakları korunmaya çalışılmıştır.

³⁴ Abdülaziz Bayındır, “Bey' bi'l-vefâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6., (İstanbul: TDV Yay., 1992), s. 20.

³⁵ Bayındır, “Bey' bi'l-vefâ”, s. 20.

³⁶ Pakalin, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, C.I, s. 215.

Sicilimizde ise bu satışla ilgili 13 hüküm içermektedir.

Son olarak sermaye sağlanmaya çalışılan satış türü *bey'-i bâtt-ı sahîhtir*. Bu satış türü en çok uygulanan ve tercih edilen olarak görülmektedir. Bu satışta kişi bizzat kendisi tarafından kesin olarak yaptığı satıştır.³⁷ Yani bu satışta satılan mal el değiştirmektedir. Sicilimizde ise bu satışla ilgili 73 hüküm içermektedir. Yapılan satışlarda cinsiyet, din, etnik köken gibi unsurlarla ayırım yapılmamıştır. Genel olarak bütün satışlarda kadın, erkek, Müslüman, gayrimüslim, farklı unvanlara sahip kişiler satışlarda bulunmuşlardır.

Sicildeki *bey'-i bâtt-ı sahîh* satışlarında en çok ev, gemi ve bağ satışları gerçekleştirilmiştir. Satılan malın özelliğine göre fiyat değişikliği görülmektedir. Aynı tür malın bile farklı özelliklere sahip olmasından dolayı fiyatları da farklılık göstermekteydi. Sicilde malın satışı çoğunlukla peşin olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca borçlanma şeklinde de satış akdî sağlanmaktadır. Bir kişi malı alırken ödediği meblağ ve kalan meblağı sicile kaydederek ödeyeceğini beyan eder. Genellikle bu gibi satışlarda kefiller bulunmaktadır. Kişinin ödememesi durumunda oluşan borcu kefil olan kişiden tahsil edilmektedir. Böylece satışta kişilerin hakları korunmaya çalışılmıştır.

3.2. Ekonomiye Dair Davalar

Tablo 2. Borç, alacak-verecek, kefil, rehin ve ortaklık davaları

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Borç	(1a-3), (1b-3), (1a-5), (1a-6), (1b-3), (2a-2), (3a-2), (3a-3), (3a-5), (3a-6), (5b-2), (7a-2), (8b-3), (8b-4), (9b-2), (10a-1), (11b-1), (11b-2), (11b-4), (11b-5), (12a-5), (12b-2), (12b-3), (14b-3), (16a-2), (16b-2), (16b-5), (17a-5), (17b-7), (18b-5), (20a-3), (20a-4), (20b-3), (21b-2), (21b-3), (22a-3), (22b-3), (23a-1), (23a-3), (23b-3), (24a-5), (24b-2), (25b-2), (26b-2), (27b-5), (28b-1), (29a-2), (29b-3), (31a-1), (31a-5), (31b-2), (32a-3), (33a-2), (33a-4), (33b-3), (34b-1), (34b-2), (34b-3), (35a-3), (35b-2), (37b-3), (38a-4), (38a-5), (38b-1), (39a-2), (39a-3), (39a-4), (40a-3), (40b-3), (42a-4), (43a-1), (43a-3), (43a-4), (43b-1), (43b-2), (43b-3), (44a-2), (44b-5), (45a-2), (45a-3), (46a-1), (46a-2), (46b-2), (47b-1), (48a-4), (50a-1), (51b-1), (51b-4), (51b-5), (52a-1), (52b-1), (52b-2), (54a-6), (54b-4), (55b-5), (56a-4), (56b-3), (57b-1), (57b-2), (57b-6), (58a-1), (58a-4), (58b-2), (58b-4), (59a-3), (62b-1), (62b-4), (63a-3), (64a-2), (64b-1), (64b-2), (65a-2), (65a-3), (65b-3), (66b-3), (67a-5), (68a-1), (68b-4), (69b-1), (70a-3), (70b-4), (71a-2), (71a-6), (71b-2), (72b-1), (72b-2), (75b-2), (76b-2), (76b-3), (78a-2), (78a-3), (78a-4), (78b-2), (78b-3), (78b-4), (79a-1), (79b-4), (79b-5), (82a-2), (82b-1).	140
Alacak-Verecek	(2a-3), (2b-1), (3b-2), (5a-1), (12b-3), (20b-6), (24a-5), (28b-9), (30a-4), (31a-3), (37a-3), (38b-1), (39b-3), (47a-3), (48a-3), (51b-1), (52b-1), (53a-1), (54a-2), (54a-3), (66a-1), (67b-2), (69b-1), (71b-2), (72a-3), (74a-1), (76a-1), (77b-2).	28
Kefil	(1a-5), (7a-2), (31b-2), (35b-2), (39a-2), (43a-4), (43b-2), (45a-1), (46a-1), (51b-5), (58b-2), (63a-3), (65a-3), (68b-4), (73b-1), (75b-2), (79a-5), (80a-1), 731(82b-1), (94a-1), (98b-2).	21
Rehin	(12b-2), (24b-2), (27a-2), (34b-3), (40b-3), (44a-2), (51b-4), (59a-3), (65a-3), (70b-4), (79b-3).	11

³⁷ Ali Bardakoğlu, "Bey' ", , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6., (İstanbul: TDV Yay., 1992), s. 13.

Ortaklık	(20a-3), (20b-6), (24a-5), (31a-3), (33b-3), (37a-3), (37b-1), (38a-5), (44b-4), (45b-4), (48b-2), (55a-2), (56b-1), (59b-2), (64a-1), (66a-2), (72a-1), (72b-3), (74b-2), (74b-3), (74b-4), (77a-2), (77a-4), (77a-5), (79a-5), (79b-2).	26
----------	---	----

Osmanlı ekonomi hayatının sürekliliğinin sağlanması noktasında önem arz eden konulardan biri olan finansman teminidir ve bunu borçlanma yolu ile çözüm sağlanmaktadır.³⁸ İncelediğimiz sicilde borç ifadesi için *karz* ya da *deyn* terimleri kullanılmıştır. Ayrıca sicilde de kadı tarafından en çok borç hükümleri kaydı tespit edilmiştir. Yukarıdaki grafikte de diğer hükümlerle karşılaştırılması yapılarak borç hükümlerinin miktarı belirtilmiştir.

Toplam 140 borç hükmü tespit edilmiştir ve bu hükümler içerisinde borcuna karşılık kefil ve rehin hükümleri, alacak-verecek durumlarının yaşandığı görülmüştür. Alacak-verecek toplam 28 hükümde 4'ü borçtan dolayı oluşmuştur. Diğer hükümlerde ise vakfa ait bir mülkiyetin kiraya verilmesi, satış sonrası, ortaklık ilişkileri sonucu oluşan alacak-verecek durumları oluşmuştur. 21 kefil hükmünün 13'ü borca kefil olanlara yer verirken yapılan ortaklıklarda kefil ve verilen iltizama kefil olanların kayıtları tutulmuştur. 11 rehin hükmün birinde kendi istediği dışında mallarını rehin olunması, bir diğerinde bir malı başka bir mala karşı rehin etme, kalan 9 hükümde borcuna karşı kıymetli eşyaları rehin verme olayları kaydedilmiştir. 26 Ortaklık hükümleri içerisinde 3 hükümde borç konusu yer almıştır. Borçların miktarları, vadesi, borca karşı rehin ürünleri ve kefillerin isimleri dahi kaydedilirken borcun ne için alındığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılmadı. Ancak bu borcu ticari faaliyetlerde kullanmak için edinmiş olabilirler.³⁹

3.3 Gümrük

Tablo 3. Gümrük ile ilgili davalar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Gümrük	(3b-3), (6b-2), (7a-5), (12a-2), (12b-4), (24a-3), (36a-4), (37a-2), (40a-4), (48b-5), (95b-2), (98a-1), (98a-2)	13

Osmanlı ekonomisinin diğer bir kolu olan gümrük ise devletler arası ticarete sınırdan geçirilen malların kontrol edildiği ve geçiş sırasında geçirilen ürünlerden vergi alınarak devlete gelir sağlayan önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ İncelediğimiz sicilde toplam 13 gümrük hükmü tespit edilmiştir. Bu hükümler içerisinde 2 ferman, 1 berat belge türü barındırmaktadır. İki fermanla gümrük için iltizam ifadesi kullanılmaktadır ve burada mukataa sisteminin uygulandığını söyleyebiliriz. İki fermanın diğer ortak noktası gümrükten ürün kaçırılmasını ve hazineye ekonomik olarak zarar vermesini önlemek adına verilen emirler içermektedir. Ayrıca fermanlarda gemilerin nerden nereye gittiği, gümrükte çalışan personel ve görevleri, gümrüğe gelen ürün ve uyulması gereken kurallar belirtilmiştir. Ele alınan beratla ise yasakçı tayini ve görevleri açıklanmıştır. Diğer hükümlerde ise ağırlıklı konu gümrükten mal kaçırılması üzerine kayda geçen davalar içermektedir.

³⁸ Bulunur, *Osmanlı Galata'sı (1453-1600)*, s. 271.

³⁹ Borcun ticari faaliyetlerde kullanıldığını bazı belgelerde tespit edildiğini açıklamıştır. Örnekleri için bkz. Bulunur, *Osmanlı Galata'sı (1453-1600)*, s. 272.

⁴⁰ Mübahat Kütükoğlu, "Gümrük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, (İstanbul: TDV Yay.) 1996, s. 263.

Bu belgelerle gümrük sisteminin işleyişini, personelinin kimler olduğu ve görevlerinin neler olduğunu, hangi ürünlerin ağırlıklı geldiği, hangi malların yasak olduğu, malların nerden nereye ne götürüldüğü, gümrük için uyulması gereken kanunlar ya da uyulmadığında verilen cezaların neler olduğu yani kısaca gümrük organizasyonun nasıl sağlandığını tespit edebilmekteyiz.

3.4. Vakıf Davaları

İslamiyet bizlere iyiliği ve güzelliği emreder. İslamiyet'in ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de ise "Ve'l-tekun min kum ummetun yed'üne ilâ'l-hayri veye murûne bi'l-ma'rûfi veyenhevne 'ani'l-munkerî ve ulâ ike humu'l-muflihûn"⁴¹ ayeti ile bizlere iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk olmamız gerekliliği mesajını vermektedir. İslamiyet'in doğuşu ile atılan bu iyilik tohumları hayratlar, imaretler, vakıflar gibi yapılarla meyvelerini vererek insanlığa yararlı olunmakla beraber devletlerin de bunu desteklemesiyle sosyal devlet anlayışı oluşmuştur.

İslamiyet'in ilk dönemlerin de beytü'l-mâl tarafında yapılan cami ve mescitlerle başlayan vakıflar, İslâm coğrafyasını hayır kurumlarıyla donatmıştır. Bu kurumların gelişmesi sonucu ortaya çıkan yapılar şehirlerin bir form kazanmasına katkıda bulunmuştur. İmaret adı verilen bu yapılar şehirleşme ve kamu hizmetleri ile vakfın amacına ulaştığını bizlere göstermektedir.⁴² Türk, Moğol, Müslüman, Fars, Arap ve Bizans gibi devletler imaretlerin minyatür modelini oluşturmuşlardır, Osmanlı ise geliştirmiştir. Çünkü Osmanlıların işçilik takıntısı, imaretlerin gelişmelerini sağlayan daha kısa vadeli etkenlerden biriydi. Bu takıntı Osmanlıların imparatorluk genelinde gıda malzemeleri stokunu denetim altında tutma çabalarından kaynaklıdır. Gıda maddelerinin ve yemeklerin belli yerlere ve kimselere yönlendirilmesi, ayrıcalık tanınan (ya da tanınmayan) sınıf ve statüleri güçlendiriyordu. İmaretlerde, işçiliğin yolları uzun süreli vakıf kurma uygulamasıyla kesişti. Vakıflar geniş bir yelpazeye dağılan kurum ve hizmetleri, en açık olarak da dua etmek ve öğrenmekle ilgili olanları destekledi.⁴³

İncelediğimiz sicilde 77 hükümde vakıflar işlenmiştir. Bu hükümlerin içerisinde 10 ferman ve 2 berat yer almaktadır. Geri kalan hükümlerde ise vakıfla ilgili davalar görülmüştür. Vakıf davalarında en çok görülen vakfa ait ev, dükkân gibi mülklerin kiraya⁴⁴ verilmesi ve kiradan kalan borcun talebi ya da kalan borcun kaydı, borcun bittiğine dair kayıtlar alınmıştır. Bu vakıflara icâreteinli vakıflar denilmektedir.⁴⁵ Bu tür vakıfların günümüz bankaları gibi kişilere borç sağladığını görmekteyiz.⁴⁶ Şahıslar, vakıftan kiraladıkları mülkiyeti resmî belgeye dökmek için temessük talebinde bulunma ve belgeyi aldığına dair hükümlerde sicilde yer almaktadır. Ayrıca 63b-3 hükmünde kişi kendi kurduğu vakfın gelirini Medine yoksullarına vakfederek hayri⁴⁷ vakıf kurmuştur.

Karşılaştığım farklı vakıf konularında biri ise şahısların kendi vakıflarını vakfederken şartlar koymasındır. 4a-1 hükmünde bir kişi evini şartlarla vakfeder. Evi, yaşadığı sürece kendisi, sonra eşi ve çocukları, kendi soyunun tükenmesinden sonra özgür köleleri ve onların çocukları kullanacaktır. Ancak kölelerinin soyunun tükenmesinden sonra evin geliri Medine yoksullarına verilecektir. 7b-2 hükmünde ise Cafer Çelebi evladiye vakfının şartları içerisinde yer alan

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, el-Bakara 104, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), s. 62.

⁴² Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, (İstanbul: TDV Yay., 2012), s. 480.

⁴³ Amy Singer, "*Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini*", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 186.

⁴⁴ G.Ş.S., no. 3b-2, 5a-2, 11b-5, 33b-2, 46b-4, 53a-3, 53b-1, 54b-4, 61a-1, 70b-1, 73a-4.

⁴⁵ Ahmed Akgündüz, "İcareteyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, (İstanbul: TDV Yay., 2000), s. 389.

⁴⁶ G.Ş.S., no. 1b-3, 17b-7, 18b-5, 21b-2, 23a-1, 23a-3, 40b-3, 43b-2, 59a-3, 63b-3, 64b-2, 65a-3, 66a-2, 71b-2, 79b-5, 84b-1,

⁴⁷ Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi", *Dini Araştırmalar*, C IV, S XII, s. 202.

sahibinin soyundan gelenlerin mütevellilik yapma hakkı verilmiştir.

34a-1 hükmünde Halime Hatun Kasımpaşa'ya bağlı Emir Ali Mahallesi'nde bulunan evini vakfetmiştir. Vakfiye koşullarına göre de evi yaşadığı sürece kendisi sonra eşi kullanacak, onun da ölümünden sonra ev geliri bulunduğu mahallenin avarız vergisini karşılamak üzere kiralanacak ve mahalle sakinleri isterlerse bu parayı faizle işleterek gelirini yine avarız vergisini karşılamada kullanabilecektir. Halime Hatun, bir İslâm hukukçusunun görüşüne dayanarak vakfiyenin geçersiz olduğunu ileri sürer. Müteveli ise iki İslâm hukukçusunun görüşüne göre bozulmayacağını ileri sürer. Mahkeme vakfiyenin bozulmayacağına karar verir. Vakıflarda faiz ile işletilmesine izin verildiği görülmektedir.

Sicilin içerisinde daha önce satış kısmında bahsettiğimiz bey' bi'l-istiğlâl satışının¹³'nün 10'u vakıflar tarafından sağlanmıştır. Şahıslar vakıflardan borç para alarak, ipotek ettikleri mülkiyetlerini vakfa kira ödeyerek mülklerini kullanmaya devam etmişlerdir. Borç alınan bu vakıflara para vakıfları denilmektedir.⁴⁸ Ayrıca şahısların kendi zürriyetlerini korumak için kişiler ölmeden kurdukları vakıfların gelirlerini kendi soyundakilere bıkabilmektedirler.⁴⁹ İncelediğimiz sicilde de evlatlık vakıfları yer almaktadır.⁵⁰

3.5. Köle Davaları

Tablo 5. Köle ile ilgili davalar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Azat Edilme	11(2a- 1), 300(30b-4), 746(86b-3)	3
Satış	24(3a-5), 49(6a-3), 98(10b-3), 142(15a-4), 189(19b-4), 291(29b-4), 299(30b-3), 306(31b-1), 391(41b-4), 408(43b-4), 481(51a-2), 517(55a-3), 637(69a-3)	13
Gasp	534(57a-2), 601(65a-1)	2
Emanet	81(9a-2), 734(83a-2)	2
Suçta Karışma	228(23b-2), 245(25a-3), 716(79a-2)	3

Osmanlı Devleti yaptığı fetihlerin sonucunda savaştan elde ettiği esirleri köleleştirerek bunları çeşitli alanlarda istihdam etmiştir. Örnek verecek olursak elde ettiği esirlerden ordu kuruldu, orduya alınmayanlar ise tüccarlar tarafından esir pazarlarında satılırdı. Osmanlı'da esir satışları bazı kurallara bağlanmış olup köle ticaretini düzenleyen ve bu işle uğraşan birçok kişi bulunmaktadır.⁵¹ İncelediğimiz sicilde orduya alınmaya dair bir hüküm bulunmayıp kölelerin satışı, azat edilmesi, evlenme izni verilmesi, emanet verilmesi, suçta karışmaları üzerine hükümler yer almaktadır. Köle ile ilgili toplam 24 hüküm bulunmaktadır, hükümlerin ağırlıklı konusu kölelerin satışlarıdır. Diğer yoğunlukta olan konu ise kölelerin suçta karışmasıdır. Bu hükümlerde

⁴⁸ Mehmet Bulut, Cem Korkut, "Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri", *İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi*, C. II, S 1, s. 55.

⁴⁹ Ö. Lutfi Barkan, "Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. VI (1940), s. 168.

⁵⁰ G.Ş.S., no 27, s. 9b-2, 15b-3, 41a-1, 45a-1, 45b-2, 49a-4, 55b-4, 58a-4, 72b-2, 78b-4.

⁵¹ İzzet Sak, "Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1992), ss.14-16.

kölenin özellikleri, ırkı, fiyatı, kimden kime satıldığı bilgileri içermektedir.

3.6. Ceza Davaları

Tablo 6. Suç davaları ile ilgili kayıtlar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Cinayet	200(20b-2), 214(22a-2), 327(35a-1), 328(35a-2), 335(35b-3), 554(59b-1), 617(66b-4).	7
Darp, Şiddet, Hakaret ve Tehdit	30(3b-5), 97(10b-2), 114(12b-1), 118(12b-5), 238(24b-1), 347(37a-1), 373(39b-5), 434(46b-1), 465(49b-1), 494(52b-3), 635(69a-1), 697(77a-1), 711(78b-1).	13
Mülk Zapt Etme	7(1b-1), 8(1b-2), 96(10b-1), 203(20b-5), 241(24b-4), 247(25b-1), 320(33b-1), 339(36a-2), 396(42a-5), 467(49b-3), 470(50a-2), 534(57a-2), 552(59a-2), 564(60b-1), 618(67a-1).	15
İftira	318(33a-3).	1
Kaçakçılık	117(12b-4)	1

Suç davaları toplumdaki bozulmaları ve bozulmalara yönelik önlemler, dönemin genel durumu hakkında bizi bilgilendirmektedir. Bu suç durumları karşısında Osmanlı Devleti, şer'î ve örfî hukukla önlemeye çalışılmıştır. İlk grupta yer alan adam öldürme ve vücut bütünlüğüne zarar verme “had suçları” dediğimiz suçlar olup şer'î hukuk ile cezalandırılır iken ikinci grupta ise bu suçların dışında kalan suçları “tazir” dediğimiz suçlar olup kanunnameler ile cezaları düzenlenmiştir.⁵² Bu suç davaları sicilin küçük bir kısmını kaplamaktadır. Suç davaları içerisinde 7 cinayet, 13 darp, şiddet, hakaret ve tehdit, 15 mülk zapt etme, 1 iftira, 1 kaçakçılık olmak üzere toplam 37 hüküm içermektedir. Bu davalar sicilin küçük bir kısmını kapsadığını görmekteyiz. Bu durumda bölgede suç oranlarının az olduğunu söyleyebilir ya da kanunlardan baskın olduğunu ve bu yüzden suç işlemeye cesaret olmadığını söyleyebiliriz.

3.7. Aile Hukuku İlgili Davalar

Tablo 7. Aile hukuku ilgili davalar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Evlilik	(41b-3), (44b-6), 498(53a-4), (57b-5), (58a-3)	5
Boşanma	(8a-5), (8b-2)	2
Nafaka	(1a-1).	1

⁵² Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), s. 99.

Mehir	(26b-4), (29a-4), (49a-1), (56a-2), (63b-1), (65b-2), (73a-3), (76b-5), (79b-1).	9
Miras	(9b-3), (12a-1), (12a-4), (13b-1), (15a-1), (15a-5), (18b-6), (19a-3), (26b-1), (40a-1)	10

Ayrı cinsten iki insanın sürekli olarak birlikte yaşamak istemelerinin örf ve âdet veya yasa ile tanınmasına evlenme denir. Evlenmenin gerçek amacı bir aile kurmak ve bu aile içinde çocuk sahibi olarak cinsini sürdürmektir. Osmanlı Devleti'nin kuruluştan bir süre sonra kadılar nikah akdini kıymakla görevlendirilmiştir. Kadı nikâhı kıyarak sicile kaydeder ve *hüccet-i nikâh* adlı bir belge düzenlenirdi.⁵³ İncelediğimiz sicilde 5 hükümde evlilik ile ilgili kayıt içermektedir. İslamiyet ile devam eden evlenme, kanunlarla kişilerin haklarını korumaya çalışmıştır. Kadın evlenirken eşinin ölmesi ya da boşanması durumunda mağdur olmaması için ve erkeğin kadının üzerinden elde ettiği haklara karşılık olarak erkeğin kadına değerli bir şey vermesi gerekmektedir, buna *mehr* denilir.⁵⁴ Sicilde de 9 hüküm de mehr konusu yer almıştır. Ayrıca İslâm hukukunda evlilik dört nedenle sona ererdi; ölüm, boşanma, fesih ve lian. İncelediğimiz sicilde aile hukuku içerisinde boşanma en az konu olarak yer almaktadır. Ölen kişi var ise aile içerisinde kişinin arkasında bıraktığı mülkiyet paylaşımı yani miras davası yaşanmaktadır. Aile hukukunda en çok hüküm bulunduran konudur.

3.8. Muhallefât

Tablo 8. Muhalefat ile ilgili davalar

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Muhallefat	(7b-3), (9a-4), (14a-2), (22b-2), (25b-1), (27a-1), (34b-1), (44a-1), (47b-2), (49b-2), (57a-1), (59b-5), (69a-2), (79b-1)	14

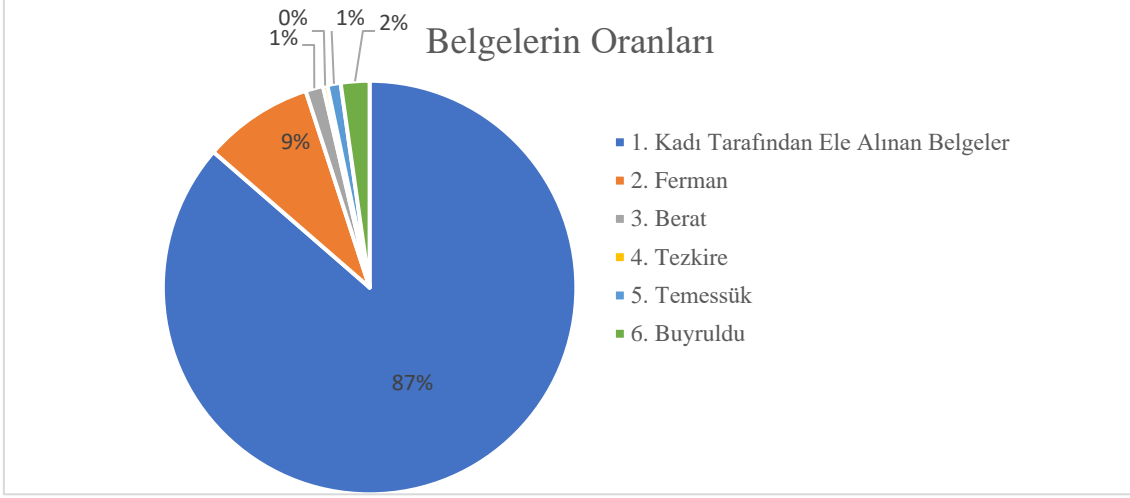
Muhallefât, kelime anlamı geride kalan geriye bırakılan anlamına gelmektedir.⁵⁵ Sicillerde ise ölen kişinin arkasında bıraktığı eşyaların kayıtları tutulduğunu görmekteyiz. İncelediğimiz sicilde de toplam 14 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlar içerisinde ölen kişinin arkasında bıraktığı mal ve mülkü varislere kalması ve varislerin şahitlerle kanıtlandığını gösteren hükümler yer almaktadır. Ölen kişiye ait kıyafet, eşya, değerli madenler, para, ev, gemi, köle gibi meta'lar karşımıza çıkmaktadır. Ölen kişinin arkasında bıraktığı mal varlığı kişinin ekonomik durumu hakkında bizi bilgilendirmekle birlikte kişinin unvanı ile de tespit edebilmekteyiz. Ölen kişinin varisi yok ise malı beytü'l-mâl tarafından el konulmaktadır. Ancak daha sonra varisleri ortaya çıktığında ise varisi olduğunu şahitlerle kanıtlayarak muhallefâtı talep edebilmektedir. Ayrıca ölen kişinin muhallefâtını yanında bulunan bir kişi emanet olarak alındığını ve daha sonra varisleri ortaya çıkıp talep edildiği iki hüküm yer almaktadır. Muhallefâtın varisleri, kendi aralarında biri diğerine payını sattığı tespit edilmiştir.

⁵³ Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, ss. 111-120.

⁵⁴ Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, s. 117.

⁵⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, (Ankara: TDV Yay., 2020), s. 405.

4. 27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinin İkinci Kısım

Şekil 2. Kadı Tarafından Ele Alınan Belgeler ile Diğer Belgelerin Oranlar

79. Varaktan 100. Varağa kadar olan aralık ise defterin ikinci kısmını oluşturmaktadır. 79. Varak 1014 Safer ayının üçüncü günü ile başlamakta 100. Varak 1014 Safer ayının ikinci gününde son kayıt alınmıştır. 79. Varak ile 100 varak arasında kronolojik gitmemektedir çünkü farklı konularla gönderilen bu belgeler gönderildikleri günün tarihini taşımaktadır. Kadı da belgenin geldiği makamdan hangi tarihte gönderilmiş ise o tarih ile kaydetmektedir.⁵⁶

İkinci kısım belgeler ise, devlet merkezinden gönderilen veya kadının çeşitli makamlarla yazışmaları kaydedilir. Bu kısım önem arz etmektedir. Çünkü merkezden gönderilen emirlerde yapılması istenen şeyler ve karşı karşıya kaldıkları durumlar konusunda (savaş hazırlığı, alınması gereken vergiler) alınmak istenen önlemler olabilmektedir. Bu kısımda ferman, berat, buyruldu, tezkire, temessük ve arz-hal gibi belgeler yer almaktadır. Bu belgeler kadının eline geçer geçmez deftere kaydedilmektedir. İncelediğimiz defterde; fermanlar 50, berat 8, tezkire 2, buyruldu 13, temessük 6 adet kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar defterin son kısımlarında yer almanın yanı sıra azınlık durumundadır. Defterin ilk kısmında yer alan hükümlerle aynı tarihler içerisinde vuku bulunmaktadır. Kadı defterin ilk kısmına yaşanan davaları kaydederken ikinci kısmına da kendisine gönderilen ve yapılması istenilen emirleri kaydetmiştir.

⁵⁶ Orhan Avcı, "Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloglarında Tarih Tespiti", *Erdem Dergisi*, C.12, S.34, (1999),s. 54.

Tablo 9: Kadı tarafından deftere kaydedilen belgeler

Kayıt Konusu	Hüccet Numarası	Kayıt Sayısı
Ferman	(81b-1), (81b-2), (83b-1), (84b-1), (84b-2), (85a-1), (85a-2), (85b-1), (86a-1), (86b-1), (86b-2), (88a-3), (88b-1), (88b-2), (89a-1), (89a-2), (89b-1), (90a-1), (90a-2), (90a-3), (90b-1), (91a-1), (91a-2), (91b-2), (91b-3), (92a-1), (92a-2), (92b-1), (92b-2), (93a-1), (93a-3), (93b-1), (93b-2), (94b-1), (95a-1), (95a-2), (95b-1), (95b-2), (96a-1), (96a-2), (96b-1), (97a-1), (98a-2), (99b-1), (98b-2), (99b-4), (100a-3), (100a-4), (100b-1), (100b-2)	50
Berat	(83b-2), (88a-1), (88a-2), (90b-2), (93a-2), (94a-1), (97b-1), (98a-1)	8
Tezkire	(94a-2), (96b-2)	2
Temessük	(25a-4), (58a-2), (70a-4), (75b-1), (96b-3), (99a-4)	6
Buyruldu	(84b-3), (86a-2), (89b-2), (91b-1), (94a-3), (94a-4), (99a-1), (99a-2), (99a-4), (99a-5), (99a-6), (99b-2), (99b-3)	13

4.1. Ferman

Ferman, Dîvân-ı Hümâyün veya Paşakapısı'ndaki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan padişah emirlerinin (buyruk) genel adıdır.⁵⁷ Defterin ikinci kısmında yer alan ve merkezden gönderilen belgeler içerisinde çoğunluğu oluşturmaktadır. İncelediğimiz fermanları dört gruba ayırabiliriz. İlk grup fermanlar, o dönemde yaşanan problemleri ve şahıslar bu problemlerini arzuhal ile padişaha bildirmelerinin sonucunda padişah bu problemin çözümü için verdiği emirleri ihtiva eder. İkinci grupta, kişilerin taleplerini merkeze iletmeleri doğrultusunda kabul edilmesiyle çıkan emirler, üçüncü grupta bizzat merkezden dönemin ihtiyaçlarını karşılaması için çıkan emirler, dördüncü grupta ise kişilerin şikayetlerini merkeze bildirmesi ve belge talebinde bulunarak merkezden de belgenin verilmesi emrini içermektedir.

İlk grup fermanların içerisinde yer alan şikayetler içerisinde kişilerin elinde cizye verdiklerine dair ellerinde temessükleri olmasına rağmen ikinci kez cizye istenmesi, değirmen taşlarının iltizama verilmesi ve mültezimlerin taşları istedikleri fiyata harç etmesi, köprücünün vergiden muaf olunması ve rencide edilmemesi, elinde hüccet belgesi olmasına rağmen vakıftan alması gereken miras hakkının verilmemesi, fetvası olduğu evi kendisine verilmemesi, vakıf dükkanlarının bazıları meclise gelerek dükkanlarda fiçilerin içi yağ dolu olup ancak dükkanlarında ocak olmadığı halde ateş yakıldığı bildirilmiştir ve bunun üzerine ocak olmayan

⁵⁷ Kütükoğlu, "Ferman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, (İstanbul: TDV Yay., 1995), s. 400.

verde ateş yakılmaması emri verildi, halktan zorla cizye toplanmasına rağmen eksik cizye çıkması, hamır emini ve ortakları halktan zorla para toplaması, Galata'da bulunan tavukçular Matbah-ı âmirede sürekli tavuk vermeleri karşılığında tekâlif-i örfiyeden mu'af ve müsellemler olurlar ve kazma kürek ve otluk ve abâ ve çûka teklif edilmiştir ancak tekliflere karşı çıkanlar olmuştur. Vakfa ait iskeleye zarar verme, vergi kaçırma, balıkhanede artan balıkların vergisi verilmeden gizlice satılması, her sene sefer-i hümâyûn gerekli olan şeyler için kazma ve kürek akçesi yeterli miktarda tersâne-yi âmireye gelmemesi, başhâneye ta'yîn olunan bâşdan ve paçaların kasablar kimseye satılmasını diye emir verilmişken bâş meyhânegiler alıp meyhânelerinde satmaları, Hıdırellez zamanında meyhâne bâşına sekiz altın vermeye razı olub meşin talep etmişlerdir ve Hücet-i şer'iyeye verilmiş ve delâliye, musaddariye ve cerime vermelerine rağmen hücet-i şer'iyeye razı olmayıp rencide edilmişlerdir, gümrüğe eksik mal yazdırma, zahireleri izinsiz götürme, mahalle imâmları ve müezzinleri ölen kişileri haber vermeyip gizlice ölümleri kaldırmaları, daha önce gümrüğü vermelerine rağmen muhtesibler ve yanlarında olan nâibler defterleri vermemekle aralarındaki çatışma sonucu metanın zayi olması, debbâğlar arzûhâl sunup Karadeniz'den geldiklerinde perişan edildiklerini bildirdikleri ve bu şikayetlerinin çözülmesi için padişah emirler göndermiştir.

İkinci grup içerisinde kişilerin taleplerini merkeze iletmesi sonucunda kabul edilmesiyle çıkarılan emirler bulunmaktadır. Bununla ilgili iki belge karşımıza çıkmaktadır. İlk belgenin konusu vergiden muaf olan kişinin harâç ve avâriz defterinden ihraç edilme talebi, diğer belge de ise yevmi yirmi iki akçe ulufeye sahip olan yeniçeri merkeze arzuhâl sunup birçok görevde bulunduğunu Galata emini yanında devlet için mal tahsili yapmak üzere istihdam olmak istediğini bildirdiği ve bu talepler doğrultusunda merkezden verilen kararları içeren fermanlardır.

Üçüncü grupta devletin ihtiyaçların karşılanması için çıkarılan emirler yer almaktadır. Burada dönemin ihtiyaçları ve buldukları durumları tespit edebilmekteyiz. Özellikle bu dönemde Macaristan ve doğu üzerine sefere çıkıldığı için gerekli ihtiyaçlar ve hazırlıklar yapıldığını görmekteyiz. Seferin ihtiyaç ve hazırlık kısmında birçok verginin toplanmasına dair emirler var özellikle olağan üstü durumlarda yani savaş dönemlerinde toplanan avarız vergisi belirtilmiştir. Bunun dışında donanmanın çıkması için ihtiyaçlarını karşılanması ve kürekçi bedellerinin toplanması, hisar ve levend kayıklarının muhafaza edilmesi, sefer için yiyeceklerin toplanması, marangoz, kürekçi asker alımlarının yapılması için de kadıya gönderilen fermanlar ihtiva etmektedir. Bu tür şümüllü fermanların ülke geneline gönderilmesiyle deruhte olan kadılar ihtiyaçları karşılayarak savaş organizasyonunun nasıl sağladıklarını da görmekteyiz.

Dördüncü grupta ise kişilerin şikayetlerini merkeze bildirip belge talebinde bulunması doğrultusunda merkezin belgenin verilmesi emirinin yer aldığı hükümlerdir. Bu belgeler, hükümlerin içerisinde emr-i şerif, hücet-i şerriye ve hükm-i şerif ifadeleri ile yer verilmiştir. Bu belgeleri şahıslar çeşitli sebeplerden dolayı istemiştir. Bu sebepler içerisinde beytü'l-mâln şahsın metasına el koyması ile tekrar talep edip kendisine ait olduğunu belirtmek için belge talebini görmekteyiz. Ya da kişiler bir kere cizye vermelerine rağmen ikinci kez cizye istenmiş, tekrar cizye ödememek adına belge taleplerini görmekteyiz. Bu belgeleri talep eden kişiler kendilerine ait ya malı ya da haklarını korumaya çalıştıkları için istemektedirler.

Berat, bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belge olup ancak tuğranın sahibi olan padişahın saltanatı süresince geçerli olmaktadır.⁵⁸ Sicilde 8 hüküm içermektedir. Bu hükümler mütevellî tayini, zaviyeye şeyh tayini, bozahânenin iltizama verilmesi, kişiye mukataa verilmesi, gümrük amillerinin görevlerinden bahseden ve tekâlif-i örfiyeden muaf olduklarına dair berat örnekleri içermektedir.

4.2. Diğer Belgeler

⁵⁸ Kütükoğlu, "Berat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, (İstanbul: TDV Yay., 1992), s. 472.

Tezkire, kelime anlamı olarak “tezekküre vesîle olan şey” manasına gelmektedir.⁵⁹ Osmanlı diplomatiğinde ise aynı şehir ve kasabada yer alan resmî daireler arasında ya da halk arasındaki haberleşmeyi sağlayan belgeyi ifade etmektedir.⁶⁰ Sicimilizde 2 hüküm yer almaktadır. 793(96b-2) hükümde Galata ve Marmara’da bahsi geçen karyelerde bulunan şıraların vergisi Simoyi veledi İshâk, Minol ve Hayim nâm Yahudilerin resmîni ödedikleri, verecekleri kalmadığına dair tezkire verilmiştir. Diğer hüküm olan 783(94a-2) Gurebâ-i yemîn’den oğlu Bayrâm emekdâr olduğunu bildirip Galata’nın subâşılığını kendisine verilmesini rica ettiği bir tezkire yer almaktadır.

Temessük, belge diplomatiği dilinde borç verilmesi, borcun ödenmesi, bir şeyin teslim edilmesi veya teslim alınması gibi durumlarda karşı tarafa verilen belgeyi ifade etmektedir.⁶¹ İncelediğimiz sicilde toplam 6 hükümde bu belgeye rastlamaktayız. Hükümlerin içerisinde bir şeyin alınmasına, borçlarının kalmadığına, bir yeri kiraladıklarına, debbağların temessük taleplerine dair temessük hükümleri içermektedir. Bunların dışında 544(58a-2) hükmünde ise tanımın içerisinde yer almayan bir kayıt vardır. Bu kayıta Venedik balyosu olan Evnad(?) Yanbol(?), emân dileyen Yakoy veledi Mito’nun Kıbrıs Beylerbeyisi olan Ca’fer Paşa elinde esir bulunduğunu ancak Venedik’e bağlı yerlerde bulunursa özgür bırakılmasını ve rencide edilmemesi için temessük talep etmiştir.

Buyurmak kelimesinden türeyen buyruldu, merkez ve taşrada yazılanlar olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Taşrada yer alan kadılara kazaî ve idarî olarak bir üst makamı olan kazasker ve sadrazamlar tarafından buyruldu gönderilmekteydi. Kadılar da gelen buyrukları sicillere kaydederdi.⁶² İncelediğimiz sicildeki buyruklular da imam ve müddrisin mühürlerini vermesi, kalp akçe ile gümüş akçe karışımı akçelerin yazılıp gümüş arayıcılarına teslim edilmesi, kale ve hendeklere boş şeylerin atılmaması ve atılanların temizlenmesi, yapılacak deniz seferi için duyuru yapılması, subâşılığını isteyen birine bu makamın verilmesi, devlete peksimet yapılması, fırın işleten kişiyi rencide edilmemesi, hamır eminliğini bir şahsa verildiği, tersane amirinin kişileri toplama görevi verilmesine dair konular içermektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti asırlar boyunca tek çatı altında farklı dil, din, etnik yapı ve kültürde kişileri barındırarak bir düzen oluşturmuştur. Bu kadar farklılığı uzun bir süre bir arada tutmasında yönetim ve hukuk anlayışından kaynaklı olmaktadır. Bunun tespiti incelenen şer'iyeye sicilindeki davalarda ve fermanlarda tecessüs etmektedir. Bu şer'iyeye sicilleri bizlere sadece bu iki konu hakkında bilgi vermemektedir, ayrıca dönemin sosyal, siyasî, iktisadî ve kültürel tarihi gibi muhtelif konular hakkında da bilgiler ihtiva etmektedir. Bu kayıtları tutan kadı, verdiği hükümlerle ve merkezden gelen emirlerle taşra teşkilatını tanzim etmektedir.

İncelenen 27 numaralı Galata şer'iyeye sicili H.1013-1014 (M. 1604-1605) yılları arasında beş aylık bir süreçte, toplam 827 hüküm kaydı tutulmuştur. Bu yıllarda I. Ahmed’in tahtta bulunduğu döneme tekabül etmektedir. Sicilin büyük kısmı hüccetlerden oluşmakta ve bu hüccetler farklı konular içerdiği için o yılda Galata’da gerçekleşen olaylar hakkındaki verilere ulaşmaktayız. Sicili incelerken iki bölüme ayırdık; kadı tarafından ele alınan ve merkezden gönderilen belgeler. Sicilin birinci bölümünde yani kadı tarafından ele alınan belgelerde yer alan suç davaları içerisinde cinayet 7, darp, şiddet, hakaret ve tehdit 13, mülk zapt etme 15, iftira 1,

⁵⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, (İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1998), s. 245.

⁶⁰ Pakalin, “Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, C.3, s. 491.

⁶¹ Kütükoğlu, “Temessük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, (İstanbul: TDV Yay., 2011), s. 413.

⁶² Ekrem Tak, *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009), s. 247.

kaçakçılık 1 ve kölelerin de suça karıştıkları 3 hüküm olmak üzere toplam 38 hüküm ile sicilin azınlık konularını oluşturmaktadır. Suç işleyenlerin suçlarının tespiti ile cezaları verilerek bölgede toplum düzeni ve asayiş büyük ölçüde sağlanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Diğer hüccet kayıtlarında aile hukuku ile ilgili nikah akdi, boşanma, mehir, nafaka ve miras ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Köle ve muhalefat da sicilin azınlık konuları içerisinde bulunmaktadır.

Sicilin çoğunluğunu oluşturan ve büyük başlıklarından biri olan ekonominin alt başlıklarında satış, borç, alacak-verecek, kefil, rehin, ortaklık, gümrük, vakıf gibi konular yer almaktadır. Bu konular içerisinde 140 hükümle borç davaları çoğunluğu oluşturmaktadır. Ağırlıklı bir diğer konu satış davaları ise satış akdine göre değişiklik göstermektedir. Bu satış çeşitleri ise bey' bi'l-vefâ 1, bey' bi'l-istiğlâl 13, bey'-i bâtt-ı sahîh 73 toplam 87 satış hükmü yer alırken diğer konular olan vakıf 77, gümrük 13, rehin 11, kefil 21, alacak-verecek 28 hüküm ihtiva etmektedir. Kadı tarafından ele alınan konular içerisinde çoğunluğu ekonomi olduğunu görmekte ve Galata'da ekonomik hayatın canlılığını tespit etmekteyiz. Bu ekonomik canlılık Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden sonra diğer devletlerle siyasi ilişkilerinden dolayı verilen kapitülasyonlardan kaynaklıdır. Verilen kapitülasyonlar sonucunda ekonomik ayrıcalık tanım devletler, Osmanlı toprakları sınırlarında yer alan Galata'ya gelerek ticari hayatın içerisinde rol almışlardır. Galata, bu şekilde serbest bir liman haline gelerek Avrupa mallarının ve bankalarının yer aldığı başlıca ticaret merkezi olmuştur. Rum, Ermeni ve Yahudiler akın halinde Galata'da toplanmaya başladılar ve şehrin etnik yapısı değişerek Levanten denilen kozmopolit bir tip ortaya çıkmıştır.

Sicil ilk kısmını oluşturan hüccet kayıtlarını incelediğimizde görülen davada, davalı ve davacı olan şahısların isimleri, varsa unvanları, şahitler, davanın konusu, verilen karar ve şühûdü'l-hâl kısımlarından oluşmaktadır. Buradaki amaç şahısların haklarını hukuksal olarak kayıt altına alarak korunmaya çalışıldığını görmekteyiz. Davalarda farklı etnik yapı, din, cinsiyete sahip kişiler kadıya başvurarak kendi haklarını teminat altına almışlardır. Görülen davalarda Müslüman ve gayrimüslimin, kadın ve erkek fark etmeksizin herkes mahkemeye başvurma hakkına sahipti. Sicilin ikinci kısmını oluşturan merkezden gönderilen belgeler ise merkezden çıktığı tarih ile kadı defterine kaydedilir. Bu tür belgeler genellikle merkezden gönderilen emirleri, atamaları, imtiyazları, bir şeyi kullanma hakkının verildiğine dair bilgiler içerir. Bu belgeler ferman, berat, buyruldu, tezkire, temessük, arz-ı hâl isimleri ile sınıflandırılmıştır. Bu kayıtlarda emir var ise emrin kime ya da kimlere gönderildiği ve verilen emir yer almaktadır. Bu belgelerin kısımların da hüccetler gibi şahitler ve şühûdü'l-hâl kısmı yoktur, sorumlu kişiler ve kararları içerir.

KAYNAKLAR

- Kur'ân-ı Kerim. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- «27 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili » İstanbul, Hicrî 1013-1014/ Miladî 1604-1605.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* . Ankara: Tekin Yayınevi, 1979.
- Akgündüz, Ahmed. «İcareteyn.» *DİA*, 2000: 389-391.
- . *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* . İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, 2013.
- Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. Cilt 1. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları , 1988.
- Akın, Nur. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Litaratür Yayınları, 1998.
- Atar, Fahrettin. «Kadı.» *DİA*, 2021: 66-69.
- . «Meclis-i Şer'.» *DİA*, 2003: 338-341.

Atâyî, Nev'izâde. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmîleti'ş-Şâkâik (Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*. Çeviren Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı , 2017.

Avcı, Orhan. «Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloglarında Tarih Tespiti.» *Erdem Dergisi*, 1999: 45-73.

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli* . Ankara: TDV Yayınları , 2020.

Bardakoğlu, Ali. «Bey'.» *DİA* 6 (tarih yok): 13-19.

Barkan, Ömer Lütfî. «Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar.» *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1940: 156-181.

Bayındır, Abdülaziz. «Bey' bi'l-vefâ.» *DİA* 6 (1992): 20-22.

Bostan, İdris. «Kapudan Paşa.» *DİA*, 2001: 354-355.

Bulunur, Kerim İlker. *Osmanlı Galata'sı (1453-1600)*. İstanbul: Bilge Kültür, 2014.

Dursteler, Eric R. *İstanbul'daki Venedikliler* . Çeviren Taciser Ulaş Belge. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.

Goffman, Daniel. *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*. Çeviren Ülkü Tansel. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Gür, Ahmet Refik. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi* . İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK, 1991.

İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar)*. Cilt 1. İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.

—. *İstanbul Tarihi Araştırmaları* . İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

İpşirli, Mehmet. «Bilâd-ı Selâse.» *DİA*, 1992: 151-152.

Kütükoğlu, Mübahat. «Berat.» *DİA*, 1992: 472-473.

—. «Ferman.» *DİA*, 1995: 400-406.

—. «Temessük.» *DİA*, 2011: 413-414.

Kütükoğlu, Mübahat. «Gümrük.» *DİA*, 1996: 263-268.

—. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1998.

Mantran, Robert. *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitapevi, 1995.

Mardin, Ebul'ulâ. «Kadı.» *İslam Ansiklopedisi*, 1977: 42-46.

Mehmet Bulut, Cem Korkut. «Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri.» *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2016: 55-76.

Ortaylı, İlber. «Galata.» *DİA*, 1996: 303-307.

Pakalin, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 1. İstanbul: MEB Yayınları, 1983.

—. *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 3. İstanbul: MEB Yayınları, 1983.

Sak, İzzet. «Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18.Yüzyıllar).» Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarih Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.

Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. *Evliyâ Çelebi Seyhatnâmesi: İstanbul*. 1 cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Singer, Amy. *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*. Çeviren Dilek Şendil. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004.

Tak, Ekrem. «Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması.» İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009.

Teber, Ömer Faruk. *Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi*, 2002: 197-207.

Unan, Fahri. «Mevleviyet.» *DİA*, 2004: 467-468.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK, 1988.

Yediyıldız, Bahaeddin. «Vakıf.» *DİA*, 2012: 479-486.

Orta Çağ Avrupa'sında Hıristiyan Törenlerinde Kullanılan Taşınabilir Kutsal Su Kabı ve Serpme Üzerine Genel Bir Bakış

A General Overview of Portable Bucket for Holy Water and Holy Water Sprinkler Used in Christian Ceremonies in Medieval Europe

Berna YILDIRIM ATEŞ*

ÖZ

Bu çalışmada, Hıristiyan litürjisinde büyük bir öneme sahip olan kutsal su kabı ve birlikte kullanılan serpme objesinin, tarihsel süreç içerisindeki uğradığı değişimler ve bu değişimin sonucunda edindiği yer üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışma, özellikle eserlerin günümüze ulaşan örnekleri de dikkate alınarak, giriş ile birlikte beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde, kutsal su kabı ve serpme objesinin etimolojisine, tarihsel gelişimine, Doğu ve Batı litürjisindeki farklılıklarına yer verilmiştir. Var olan örnekler üzerinden bu kapların, form ve boyut analizi, malzeme kullanımı, süsleme ve ikonografik değerlendirmesi bir bütün olarak ele alınmıştır. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise kutsal suyun rolü, tarihsel süreç içerisindeki kullanımı açıklanarak bu bağlamda kutsallık atfedilen kapların dini yansımaları ve politik çıkarımları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte litürji ile olan ilişkileri, törenlerde ne şekilde ve hangi sembolik amaçlarla kullanıldıkları da belirtilmiştir. Bu tür kaplar, işlevleri farklı olan bazı su kapları ile aynı isimle adlandırıldıkları için hem yazılı kaynaklarda hem de kilise envanterlerinde bir karışıklığa neden olmuştur. Hangi kabın bu tür bir kullanımda olup olmadığını tespiti ve takibi ise oldukça zordur. Günümüze ulaşan sınırlı örneklerin ve yazılı kaynakların çoğu Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası Avrupa kaynaklı olduğu için çalışma, bu bölgeyi etkileyen sanat anlayışları dikkate alınarak değerlendirilmiş ve böylelikle konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak çoklu bir bakış açısı sunmuştur. Sonuç olarak; M.S. 9. yüzyıla toplu ayinlerde daha da yaygınlaşmaya başlayan bu objelerin, “kutsal su” ile bütünsel ilişkisi, Hıristiyan öğretilerinde yeni bir boyut kazanır. Bu boyut, o zamanki Hıristiyan topluluklarının Orta Çağ Avrupası'ndaki dinsel yaşantılarını ortaya çıkararak etki alanını göreceli ve uygulamalı olarak genişleterek büyütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taşınabilir Kutsal Su Kabı, Serpme Objesi, Orta çağ Su Kapları, Kutsal Su, Orta Çağ Avrupası

ABSTRACT

In this study, comprehensive research has been made on the changes in the historical process of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, which have great importance in the Christian liturgy, and the place they have acquired as a result of this change. This study consists of five chapters, including an introduction, especially taking into account the surviving examples of the works. In the introduction, the etymology, historical background, and differences between the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler object in Eastern and Western liturgy are

* Dr., Sanat Tarihiçi (Bağımsız Araştırmacı), byildirimates@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9416-2638>).

included. Form and size analysis, material use, decoration and iconographic evaluation of these vessels are discussed as a whole, based on existing examples. In the evaluation and conclusion part, the role of Holy water and its use in the historical process are explained, and in this context, the religious reflections and political implications of the vessels attributed to holiness are emphasized. In addition, their relationship with liturgy, how they are used in ceremonies and for what symbolic purposes are also stated. These types of vessels have caused confusion in both written sources and church inventories, as they are called by the same name as some water vessels with different functions. It is very difficult to detect and track which container is in such use or not. Since most of the limited examples and written sources that have survived to the present day originate from Medieval and Post-Medieval Europe, the study was evaluated by taking into account the artistic concepts affecting this region, thus offering a multiple perspective that will contribute to a better understanding of the subject. As a result, the holistic relationship of these vessels with “Holy water”, which began to become more common in mass ceremonies in the 9th century, gained a new dimension in Christian teaching. This dimension revealed the religious lives of the Christian communities of that time in Medieval Europe and enlarged its sphere of influence relatively and practically.

Keywords: Bucket for Holy Water, Holy Water Sprinkler, Medieval Water Bowl, Holy Water, Medieval Europe

Extended Summary

In this study, comprehensive research has been made on the changes in the historical process of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, which have great importance in the Christian liturgy, and the place they have acquired as a result of this change. This study consists of five chapters, including an introduction, especially taking into account the surviving examples of the works. In the introduction, the etymology, historical background, and differences between the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler object in Eastern and Western liturgy are included. Form and size analysis, material use, decoration and iconographic evaluation of these vessels are discussed as a whole, based on existing examples. In the evaluation and conclusion part, the role of Holy water and its use in the historical process are explained, and in this context, the religious reflections and political implications of the vessels attributed to holiness are emphasized. In addition, their relationship with liturgy, how they are used in ceremonies and for what symbolic purposes are also stated.

The bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, are known as objects that serve as reservoirs for the blessing of the community present during the ritual, including baptism, with water, as well as the candles, ashes and various liturgical objects in the church. These types of vessels have caused confusion in both written sources and church inventories, as they are called by the same name as some water vessels with different functions.

Since most of the limited works, visuals and sources that have survived to the present day originate from Medieval and Post-Medieval Europe, the subject has been tried to be explained by taking into account the artistic concepts affecting this region in order to preserve the integrity of the text. The historical background of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, does not date back to very old times. By the 9th century, the special use of these two objects began to become more widespread in public rituals. The Holy water sprinkling ceremony was performed before and after the service. In addition, it was not limited to prayers by blessing other liturgical objects (paten, chalice, censer, etc.). By the 10th century the liturgical use of objects became traditional and became a general part of the liturgy. Based on this information, examples of the use of such vessels in Eastern rituals have been found in many excavations and museum collections in Anatolia and outside Anatolia.

The belief that water cleanses the heart and that patients will be healed by sprinkled water

has been identified with the spirit of God in many cults. Even though the intrinsic results of the actions or practices may be different, water and the meaning attributed to it have an integrity within themselves. Considering the rituals performed with water; We can say that sacred water reveals itself in an object or object and that object has now become a religious symbol. Thus, the bucket for Holy water turns into a conceptual and living object and embodies all beliefs.

Finally, the general characteristics (etymology, form, etc.) of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler used together and their relationship with liturgy have been tried to be explained through existing examples. These types of vessels, which have heterogeneous riches, are a document in terms of providing important information about the religious lives of Christian communities at that time. Each belief contains, to a greater or lesser extent, many practices similar to the beliefs that preceded it. Among these, the Holy water sprinkling ceremony has become one of the relative and practical concepts that the church presents to its audience. It aimed to expand its sphere of influence by demonstrating this mission, which has been assigned to it in the changing order for centuries, both in the liturgical sense and in the objects used. As a result of this, the microcosm perception created was tried to be given through the bucket for Holy water.

Giriş

Kutsal suyun bulunduğu kap ve serpme işleminin gerçekleşmesine yardımcı olan serpme objesi, vaftiz de dahil olmak üzere ayin sırasında hazır bulunan topluluğun, kilise içerisinde yer alan mumların, küllerin ve ayinle bağlantılı çeşitli liturjik eşyaların¹ su ile kutsanması için hazne görevi gören objeler olarak bilinmektedir.

Kutsal su kabı Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası kaynaklarda, “*vas ad aquam benedictam; vasculum*”, “*urceus; orcellus, orcel, orchuel, orseau*”, “*situla (situlus); sintella, sedella, seel*”, “*benedictorium; benoistier, benoitier, benitier*”, “*aspersorium; aspergitorium, aspersol*” ve “*caldarotium-caldare; sprengkessel, sprengvaß, wykessel*” olarak adlandırılmıştır. Çok sık olmamakla beraber “*cuna*”, “*ansatus*”, “*piscine*”, “*boket*” ve “*estopaz*” kelimeleri de kullanılmıştır. Kilise envanterlerinde çoğunlukla “*vas, urceus, situla ve benedictorium*” olarak belirtilmiştir.²

Serpme objesi için kullanılan adlandırmalar ise birbirini tekrar eden daha sınırlı kelimelerden oluşmaktadır. En sık tercih edileni “*aspersorium*”dur. İsmi, hizmet ettiği kutsal su serpme töreninden (asperges) alır. Bu kelime dışında kilise envanterlerinde “*aspergerium aspergitorium, aspergorium, aspergellus*”, Fransızca yazılı envanterlerde ise “*aspergoir (aspersoir); esparge, esperge, asperges*” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca “*ysopum (yssopum)*”, “*guipillon*”, “*getover*”, “*strengle*” ve son olarak “*wedel*” kelimeleri de bu obje ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.³ Günümüzde “*aspergillum*” olarak bilinmektedir. Bu iki liturjik objenin farklı ve çoklu adlandırmaları hem kilise envanterlerinde hem de liturjik amaçlı yazılan kitaplarda birçok karışıklığa neden olmuştur.

Kutsal su kabı ve serpme objesinin tarihsel geçmişi, çok eskiye dayanmamaktadır. Dönemsel olarak kutsal suyun muhafaza edildiği bir kap her zaman olmuştur ancak ayin ile ilgili objeler arasında sayılacak kadar da özel bir anlam yüklenmemiştir. Bu durum serpme objesi için

¹Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Meryem Acara-Eser, *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan (Liturjik) Eşyalar*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2020), 27 vd.

²Bknz. dipnot 3.

³Bknz. P. C. Barraud, “De L'eau Benite Et Des Vases Destines À La Contenir”, *Benitiers Mobiles Ou Portatifs Des Eglises*, In: *Bulletin Monumental* 36 (1870): 437-451; Charles Rohault de Fleury, *La Messe, Études Archéologiques Sur Ses Monuments*, Auteur Du Mémoire Sur Les Instruments De La Passion, Continuées Par Son Fils, V Volume, (Paris: Librairie Des Imprimeries Reunies, Rue Bonaparte, 1887), 171-185; Henri Chaperon, *Le benitier de chevet*, (Paris: Varia, 1985), 103; Joseph Braun, *Das Christliche Altargerät, in Seinem Sein und in Seiner Entwicklung*, (Verlag-München: Max Hueber, 1932), 581-585; Adolf Reinle, *Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter*, (Darmstadt: WBG., 1988), 86 vd.

de geçerlidir. Çünkü serpme işlemini gerçekleştirmek için başlangıçta palmye yaprakları, söğüt dalları ve zufa/çördük otu gibi kullanımı basit birçok benzer bitki kullanılmıştır.⁴ M.S. 9. yüzyıl ile birlikte bu iki objenin özel kullanımı, toplu ayinlerde daha da yaygınlaşmaya başlamıştır. Kiliseye ve inananlara kutsal su serpme töreni, ayinden önce ve ayinden sonra gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, diğer liturjik objelerde (paten, kalıs, buhurdan vb.) kutsanarak, dualarla sınırlı bırakılmamıştır. M.S. 10. yüzyıldan itibaren ise objelerin liturjik kullanımları gelenekselleştirilerek ayinin genel bir parçası haline dönüştürülmüştür.⁵

Günümüze ulaşan sınırlı eserlerin, görsellerin ve kaynakların çoğu Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası Avrupa kaynaklı olduğu için konu, metin bütünlüğünün bozulmaması adına bu bölgeyi etkileyen sanat anlayışları dikkate alınarak anlatılmaya çalışılacaktır. İlk olarak Karolenj (M.S. 800-888) ve Karolenj öncesi dönemde kutsal su kabı ve serpme objesinin ayin törenindeki kullanımına dair yazılı kaynaklarda çok fazla bir bilgi yer almamaktadır. Bu döneme ait Malmesbury'li William'ın (1145) raporlarında Kral Ina'nın (yaklaşık 700) Glastonbury Manastırı'na bir su kabı bağışladığı bilgisi geçer. Ancak belirtilen kabın ağırlığı (9.072 kg) ve ayin sırasındaki kullanımı dikkate alındığında portatif ve pratik bir işlevden uzak olduğu düşünülmüştür.⁶ Karolenj Hanedanlığı'na ait önemli bir diğer örnek ise M.S. 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen “*Drogo Sacramentary*”⁷ (M.S. 840-855) adlı el yazmasının⁸ (Paris, Ulusal Kütüphane, Lat. 9428) fildişi kapağında yer almaktadır. Kutsal su kabı hem vaftiz töreninde hem de bir kilise ayininde tasvir edilmiştir (Resim 1). İlerleyen konularda bahsi geçen ve Gotofredo Situlası (M.S. 967-983) olarak adlandırılan kabın yüzeyinde ise tahta oturan Meryem'in sağında ve solunda yer alan meleklerden biri de -saygı töreninin bir parçası olarak- elinde kutsal bir su kabı ile betimlenmiştir. Söz konusu bu tasvirlerde yer alan su kabının başka amaçlara hizmet edip etmediği veya sadece özel durumlarda kullanılıp kullanılmadığı hakkında kesin ve net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak *Drogo Sacramentary*'de görülen ve kilise ayininde bir piskoposun elinde tasvir edilen serpme objesinin (burada bir tutum dal veya yaprak) ise bu tören için özel olarak yapıldığını ve daha sonra da kullanılmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgilerin yanı sıra, Karolenj iktidarı sürecince kapsamlı eklemelerle kullanımı üç farklı şekilde genişletilmiş olan “*Gregorian Sacramentary*” (M.S. 8. yüzyılın sonu) adlı el yazmasında, bir piskoposun ayin gerçekleştirilirken kutsal suya batırılmış zufa/çördük otunu yedi kez sunağa serptiği belirtilir.⁹

⁴Antik Roma tapınaklarında, eğer tanrıya kurban sunulacaksa törenden hemen önce kutsal suyla temizlik yapıldığı ve insanlara “küçük zeytin dalıyla” serpme işleminin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bknz. Wolfred Nelson Cote, *The Archeology of Baptism*, (London: Yates and Alexander, 1876), 1-5.

⁵Kutsal suyun Batıdaki kullanımı hakkında bknz. Adolph Franz, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, I. Band, (Verlag: Freiburg, Herder, 1909), 86 vd.

⁶Braun, *Das Christliche Altargerät*, 585-586; Hayo Vierck, “Cortina Tripodis, Zu Aufhängung und Gebrauch subrömischer Hängebecken aus Britannien und Irland (Taf. VIII, IX)”, *Frühmittelalterlichen Studien*, (1970): 49.

⁷El yazması hakkında detaylı bilgi için bknz. Robert Calkins, “*Liturgical sequence and decorative crescendo in the Drogo Sacramentary*”, *In: Gesta*, Vol. XXV/1, (1986): 17-23; Hiltrud Jehle, “Elfenbein-Überlegungen zum Material und zu seiner Verarbeitung”, *in: Zeitschrift für Kunsttechnologie und Restaurierung*, Heft 2, (1995): 337-347.

⁸Karolenj dönemine ait el yazmalarının en belirgin özelliklerinden biri ön ve arka panel kapaklarına yapılan fildişi oyma tasvirlerdir. Bu dönem öncesinde fildişi ticareti, M.S. 6. yüzyıl dikkate alındığında, durma noktasına gelmiş ve sanat eserlerinin çoğunda bu malzeme yaygın bir şekilde kullanılmamıştır. Dolayısıyla Karolenj dönemi ile birlikte sanatçılar kendilerine yeni bir alan bularak, bu paneller üzerine sanatlarını uygulamaya başlamışlardır. Görsel anlamda el yazmalarını zengin gösterecek, çeşitli dini semboller (incil veya dini konuları içeren sahneler, evangelist semboller, azizler vb.) kullanılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bknz. Herbert Schutz, *The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: A cultural history of Central Europe, 750-900*, Cultures, Beliefs and Traditions: Medieval and Early Modern Peoples, Vol. 18, (Leiden: Brill, 2004), 282.

⁹William Audsley and George Ashdown Audsley, *Popular Dictionary of Architecture and the Allied Arts: A Work of Reference for the Architect, Builder, Sculptor, Decorative Artist, and General Student*. With Numerous Illustrations from All Styles of Architecture, from the Egyptian to the Renaissance, Vol. II, (New York: G. P. Putnam's Sons, 1881), 117.

Kutsal suyun dini amaçlı kullanımı, değişik şekillerde gerçekleşmiş olsa da suyun fonksiyonu bu inanç temelinde benzer olmuştur. Suyun kutsanarak liturjik bir ayinde kullanımı, M.S. 4. ve M.S. 7. yüzyıllar arasında şekillenerek oluşmuştur. Şifaya ihtiyacı olanlar için hazırlanan suyun ise tarihsel geçmişi daha eskiye dayanmasına rağmen liturjik anlamda bir özelliği bulunmamaktadır. Hıristiyanlıkta kutsama sade bir dua ile de gerçekleştirilmektedir. Daha çok Doğu kiliselerinde görülen bu uygulama M.S. 3. yüzyıla kadar gitmektedir. Roma'ya ait aktüel ritüelde, su kutsalıma dua içermezken yerel uygulamalarda dua olgusuna rastlanılabilmektedir. Vaftiz suyu da dahil, kilise ve sunaklara serpilerek sular ise bu sonuncuya göre daha törensel bir özellik içermektedir.¹⁰ Bu iki uygulamanın en önemli bölümü yakarma ve yardıma çağırma törenidir. Batı liturjisi ayrıca exorsizm¹¹ ilave eder. Ayrıca M.S. 4. yüzyıldan itibaren Epifani (epipháneia) yortusunda suların törensel kutsanması Bizans liturjisinde de söz konusudur. Bu gelenek, Doğu ritüelleriyle bağlantılı bazı Latin kiliselerine de aynen geçmiştir.¹²

Bu bilgilere istinaden, Doğu ayinlerinde ise bu tür kapların kullanımına dair örnekler Anadolu ve Anadolu dışında yapılan bir çok kazı ve müze koleksiyonlarında rastlanılmıştır.¹³ Braun, Batı'daki bu geleneğin Doğu ayinlerinde tercih edilmediğini ve aynı forma sahip benzer kapların kullanılmadığını belirtir.¹⁴ M.S. 9. yüzyılın sonlarında (879-883) saray atölyelerinde üretilen Nazianzuslu Gregorios Homilisi'nde (Paris Milli Kütüphanesi, gr. 510, f. 285) Azize Helena'nın yer aldığı sahnenin yanında bulunan hizmetkârının elinde, bu tür kullanımlara örnek teşkil edilecek bir kap (kutsal suyun yer aldığı) ve serpme objesi bulunur (Resim 2).¹⁵ Diğer yandan Kiss, Doğu ayinlerinde kullanılan kutsal su kapları ile ilgili yazılı kaynaklar ve günümüze ulaşabilmiş eserlerin aktarımında olağandışı bir eksikliğin olduğunu belirtir. Az sayıda bulunan ve "Brebia" adı verilen manastır envanterlerinde, kutsal anlamda kullanıldığı düşünülen bazı su kaplarından söz edilmiştir.¹⁶ Bu noktada, Doğu ayinlerinde kutsal suyun muhafaza edildiği bir kabın kullanıldığını ancak tespitinin ve takibinin ise oldukça zor olduğu söylenebilir.

1. Form ve Boyut Analizi

Orta Çağ'a tarihlenen kilise envanterlerinde kutsal su kabının formu hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Genellikle bu tür kapların süslemelerinden daha çok bahsedildiği için formu öncelikli sırada yer almamıştır. Ancak Geç Orta Çağ Dönemi ve sonrası ile birlikte özellikle Avrupa'dan günümüze ulaşan bu tür kapların sayısı o kadar fazladır ki, formu hakkında çok yönlü ve eksiksiz olmasa da tatmin edici bir tablo çıkarılmıştır.

Kutsal su kabının en erken örnekleri; Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-Karolenj Dönem/M.S. 860-880), Milano Katedral Müzesi'nde (Gotofredo/Gotfredus Situlası-II. Otto Dönemi/M.S. 967-983), Londra Victoria and Albert Müzesi'nde (Basilewsky

¹⁰Detaylı bilgi için bkz. Ali Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 20, (2004): 256.

¹¹Exorsizmin (kötü ruhlerden arınma) en eski belirtileri Batı'ya aittir. Doğu kiliseleri ise bu uygulamayı tam olarak bilmiyor olabilir. Bknz. Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", 256.

¹²Brigitte Pitarakis., "Bizans Konstantinopolis'inde Kilise, Ev ve Günlük Hayatta Din" *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Din*, Cilt. V, (2015): 72; Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", 256.

¹³Aizonai Kazıları, Janet Zakos ve Dumbarton Oaks Collection, Metropolitan, Königliche, Ashmolean ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde yer alan eserlerin bilgisi için bkz. Brigitte Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No. 7, (2018): 31-48. Hungarion National Museum'da bulunan eser için bkz. Etele Kiss, "Byzantine Silversmiths' Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Band 49, (1999): 301-314.

¹⁴Braun, *Das Christliche Altargerät*, 586.

¹⁵Yapraklardan oluşturulan bir friz bloğu ile süslenmiş silindirik gövdeli bu kap, mafsallı ve yüksekçe bir kulp tarafından taşınmaktadır. Rohault de Fleury, *La Messe*, 176, pl. CDXXX.

¹⁶Kiss, "Byzantine Silversmiths' Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)", 305.

Situlası- II. Otto Dönemi/M.S. 980-981) ve Aachen Kilise Hazinesi'nde (Aachen Situlası- III. Otto Dönemi/M.S. 1000) yer almaktadır (Resim 3-4).¹⁷

Genel olarak bu kapların formları küçük bir kova şeklindedir. Kaidesiz veya ayaksız olup mutlaka bir sap kısmı bulunmaktadır. Ancak farklı formlara ve ölçülere sahip eserler de mevcuttur.¹⁸ Aachen Kilise Hazinesi'ne (Aachen Situla- III. Otto Dönemi/M.S. 1000) ait sekiz kenarlı kap dışında diğerleri yuvarlak bir forma sahiptir. “*Drogo Sacramentary*” adlı el yazmasının fildişi kapağında da aynı form görülmektedir. Eserlerin gövdesi dibe doğru daralmakta, ağız kısmına doğru ise genişlemekte ve düz olarak sonlanmaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-Karolenj Dönem/M.S. 860-880) yer alan kabın sadece ağız kısmı kavis yaparak dışa doğru ve iç bükey bir profil oluşturarak sonlanmaktadır.

M.S. 11. ve 13. yüzyıl aralığına tarihlenen kutsal su kaplarının da benzer bir forma sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Almanya'da, Romanesk mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan Speyer Katedral Hazinesi'nde (M.S. 1116-1119), Berchtesgaden Manastır Kilisesi'nde ve Berlin Kale Müzesi'nde yer alan kaplar bu dönem aralığına fikir vermesi açısından örnek olarak gösterilebilir (Resim 5). 13. yüzyıldan itibaren ise Orta Çağ Avrupa'sına yayılan gotik üslubun etkisiyle, kova şeklindeki kutsal su kaplarının formu değişikliğe uğramıştır. İlk olarak kapların yükseklik ve genişlikleri arasındaki oran farklılaşmıştır. Önceki yüzyıllarda kabın yüksekliği genişliğine göre daha fazla iken bu oran sonrasında tam tersi bir duruma dönüşmüştür. İkinci bir değişiklik ise gövde düz bir eğimle yükselirken artık içe doğru bir eğimle devam ettirilmiştir. 15. yüzyıl ile birlikte, teknik ve form çeşitliliği açısından zengin bir dönem başlamıştır. Bir önceki dönemlere ait kutsal su kapları ile biçimsel özellikleri tamamen farklılaşmıştır. Ayaklı, kaideli ve küresel gövdeli kapların yanı sıra kantharos formunda kaplar da kullanılmıştır. Örneğin; İspanya'nın Sevilla kentinde yer alan Biblioteca Colombina Arşivine ait, 15. yüzyıldan kalma bir el yazmasında, altar kutsanırken kullanılan ayaklı, küresel gövdeli ve kulplu su kabının birebir benzer örneği Almanya-Westfalen, Vasbach'da yer alan bir bölge kilisesinde tespit edilmiştir (Resim 6).¹⁹

Kulp kısmı ise kutsal su kaplarının neredeyse hepsinde bulunur ve her dönemde kabın formunu zenginleştirerek görseelliğini arttıran bir obje olarak kullanıldığı görülür. Kapların her iki kenarına tutturulan bu kulplar sabit veya mafsallı olup aynı zamanda mask ve çeşitli hayvan başlarıyla da süslenmiştir. Kupların genel olarak genişlikleri yüksekliklerinden daha az veya yaklaşık olarak aynı ölçülere sahiptir. Örneğin; Gotofredo Situlası'nın oranı (yüksekliklerinin genişliğe oranı): 18:12 ½ cm., Basilewsky Situlası'nın 17:12 ½ cm., Aachen Situlası'nın 17 ½: 12 ½ cm.'dir.

Günümüzde iki çeşit serpme objesi kullanılmaktadır. Bunlardan ilkinin, kısa bir sapı ve bu sap kısmının üst ucuna tutturulmuş bir fırça gibi uzun tüyleri bulunmaktadır. İkinci tipinde - özellikle metalden yapılmış olup- ince ve uzun sap kısmının üstünde, içi boş delikli bir topuz yer almaktadır. Bu delikli topuzun içine, suyu haznede tutmaya yarayan bir sünger konulmaktadır. İlk bahsedilen formun kullanımı oldukça eskiye dayanmaktadır. İkinci tipin ise hangi dönem kullanıma girdiği tam olarak tespit edilememiştir. Bu konuda kilise envanterleri de yetersiz kalmıştır. İkinci tipin tespit edilen en erken tarihli örnekleri, Gotik mimari üslubunun yansıtıldığı Agram (1496) ve Rottenburg Katedrali'ne (1586) aittir (Resim 7). Braun, bu tipin Barok

¹⁷Pierpont Morgan Situla'sı (kulp ile birlikte) yük. ve gen.; 21.1 x 15.4 x 13 cm, kaide çapı ise 8 cm.; Gotofredo Situla'sı yük. ve gen.; 18.5 x 12.4 cm., kulp ise 14.2 x 6.6 cm.; Basilewsky Situla'sı yük.: 17. 8 cm., üst çapı: 12.2 cm., alt çapı: 10.3 cm., ağırlık ise 0.92 kg.; Aachen Situla'sı yük.; 17.5 cm. dir. Detaylı bilgi için bkz. Rose Marie [Schulz-Rehberg](#), *Die Aachener Elfenbeinsitula, Ein liturgisches Gefäß im Spannungsfeld von Imperium und Sacerdotium, Eine kunst-historische Analyse*, (Münster: Monsenstein & Vannerdat, 2006), 87-90.

¹⁸Sürahi formu eserler için bkz. Pitarakis, “The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels”, 31-48.

¹⁹Braun, *Das Christliche Altargerät*, 593.

dönemine kadar yaygın bir şekilde kullanılmadığını düşünmektedir.²⁰ Ayrıca bu obje liturjik anlamda düşük önceliğe sahip konular arasında olduğu için tespitine yönelik bilgiler oldukça sınırlı tutulmuştur.

2. Malzeme Kullanımı

M.S. 9. yüzyıl ile birlikte kutsal su kabının yapımında genellikle bronz malzeme²¹ tercih edilmiştir. Bu tür kapların malzemesiyle ilgili ne genel ne de özel olarak uygulanan herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle yalnızca günümüze ulaşan kaplardan ve son derece eksik olan kilise envanterleri üzerinden objelerin malzemesi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak bu bilgiler de çok da sağlıklı değildir. Çünkü bu tür kaplar, işlevleri farklı olan bazı su kapları ile aynı isimle adlandırıldıkları için yazılı kaynaklarda bir karışıklığa neden olmuştur. Bu kaplar arasında hangi kabın bu tür bir kullanımda olup olmadığını tespiti ve takibi ise oldukça zordur. Dolayısıyla malzeme yeterince kesinlik göstermeyen bir konuyu oluşturmaktadır.

Orta Çağ ve sonrası kaynaklarda gümüş su kaplarından, altın su kaplarına göre daha sık bahsedilmiştir. Muhtemelen imkânların olduğu her yerde gümüş malzeme tercih edilmiştir. Altın malzemenin kullanımına ilişkin bilgi, Papa V. Clemens'in kilise envanterinde (1311) yer alır. Geç dönem de olsa nadiren söz edilmiştir. M.S. 11. ve 12. yüzyılın başlarından itibaren gümüş malzemedeki yapılmış kaplar yazılı kaynaklarda daha ayrıntılı bir şekilde belirtilmeye başlanmıştır. Avrupa genelinde Orta Çağın sonlarına doğru ise katedral, manastır ve kilise envanterlerinde gümüşten yapılmış çok sayıda kutsal su kabı listelenmiştir. Bu tür envanterlerde genel olarak sadece değerli malzemelerden yapılmış objeler listelenirken, bölge veya taşra kiliselerinde kullanılan kaplar ile ilgili bir bilgiye istisnai bir durum olmadıkça yer verilmemiştir. Bu eksiklik, bronz ve bakırın kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü altın ve gümüşün bulunmadığı veya en azından yeterli miktarda olmadığı zamanlarda, bu tür kapların imalatında bronz ve bakırın kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü geç dönemden kalma sayısız bronz kaplar bu durumu oldukça iyi açıklamaktadır.

Kristal, cam, fildişi ve değerli birçok taş kullanılarak yapılmış kutsal su kaplarının ise altın malzeme gibi oldukça nadir kullanıldığı tespit edilmiştir. Sınırlı sayıda da olsa günümüze ulaşan Karolenj ve Otto dönemlerine tarihlenen fildişi eserler,²² Almanya-Freising Katedrali'nin kilise envanterinde (1352) jasper taşından yapılmış kutsal bir su kabının bilgisi, geç dönem de olsa malzeme kullanımının tespiti üzerine önemli örnekleri oluşturmaktadır. Ayrıca, Machado de Castro Ulusal Müzesi'nde (Portekiz-Coimbra) kristalden yapılmış ve serpme objesi ile sergilenen bir su kabı ise döneminin özel bir profilini oluşturur. 13-14. yüzyıllara tarihlenen bu örneğin orijinalinde, Romanesk tarzda yapılmış bir kalıs olduğu ve 16. yüzyılın başlarında ise yeniden işlenerek kutsal bir su kabı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Resim 8). Bu tür cam ve benzeri kırılabilir taşlardan yapılan kapların tören sırasında düşürülme ve kırılma ihtimalleri çok yüksek olduğu için az sayıda kullanılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, cemaat önünde gerçekleşen bir törenin aksiliklerini en aza indirmek gerekir.

Genellikle bronz, bakır ve pirinç gibi malzemelerin seçilmesinde, serpilen suyun mevcut durumu da etkili olmuştur. Örneğin, kilise tarafından bu tür malzemelerin kullanımları kalıs için uygun görülmemiştir. Çünkü şarapta bulunan asitin etkisiyle malzeme kısa sürede oksidasyona maruz kalmıştır. Yaygın olarak kullanımları, suyun böyle bir duruma engel teşkil etmediğini

²⁰Braun, *Das Christliche Altargerät*, 594-595.

²¹Bronz örnekler için bkz. Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", 32-39.

²²Fildişinden yapılmış bu tür kapların belirli bir dönem (M.S. 10-12. yy.) ile sınırlı olduğu düşünülmektedir. Özellikle Otto Hanedanlığı'nın, Bizans ve İtalya ile bağlantıları (ticari, politik vb.) sayesinde, M.S. 10. yüzyıl boyunca yeterli fildişi malzemeye sahip olduğu bilinmektedir. Bknz. Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 7; León Liagre-De Sturler, *Les relations commerciales entre Genes, la Belgique et l'Outremont 1320-1400*, (Bruxelles/Rome: Academia Belgica, 1969), No. 387.

düşündürmektedir. Sonuçta doğası gereği uygun görülmeyen malzemeler kilise tarafından açıkça belirtilmektedir.

Serpme objesinin ise malzeme bileşimi hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Bu işlemi gerçekleştirmek için başlangıçta palmye yaprakları, söğüt dalları ve zufa/çördük otu gibi birçok benzer bitki kullanılmıştır. Ancak dayanıklılığı ve bir kullanılma sürelerinin var olup olmadığı ile ilgili bilgiler yazılı kaynaklarda yer almamaktadır. 13-14. yüzyıllardan itibaren uygun görülen her malzemeden (altın, gümüş, bronz, pirinç, bakır, kristal vb.) yapıldığı kilise envanterlerinde tespit edilmiştir (Resim 8). Bazı geç dönem örneklerinde ise uç kısmında yer alan metal bir topuzun yerine uzun tüylerin kullanıldığı görülmektedir.

3. Süsleme ve İkonografi

M.S. 9. yüzyıl ve 13. yüzyıl aralığına tarihlenen ve nadir de olsa günümüze kadar ulaşan su kaplarının neredeyse hepsi zengin figüratif süslemelere sahiptir. Genellikle bu objeler üzerinde yer alan tasvirlerin konusu, objenin yapısı²³ veya karakteri tarafından belirlenmiştir. Bu konu ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü işlevleri farklı olan su kaplarını (seküler kullanımda dahil olmak üzere) ayırt edebilmek için süsleme, ikonografi ve yazıt kısmı değerlendirmeye alınmaktadır.

Günümüze ulaşan örnekler dikkate alındığında kapların formu, süslemesi ve ikonografisi arasında bir uyum olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle fildişinden yapılmış su kaplarının betimlemeleri, erken Hıristiyanlık dönemine tarihlenen lahitlerin yüzeylerinde yer alan süsleme programı ile oldukça benzerlik göstermektedir.²⁴ Bu bağlantı ikonografik açıdan da doğrulanmaktadır. Dini tasvirler öncelikli konuları oluşturmaktadır.²⁵ Aslında bu durum çok şaşırtıcı değildir. Çünkü Karolenj ve Otto döneminin sanat anlayışında din ve din ile ilgili her şey özellikle ön planda tutulmuştur. Hıristiyanlığın yüceliği yansıtılarak, İsa'nın var olan ululuğu sürekli vurgulanmaya çalışılmıştır. Böylelikle, İsa'nın yaşamını konu alan sahneler, resimsel bir döngü içerisinde detaylandırılarak sunulmuştur.²⁶ Sırayla belirtilecek olan bu konular için herhangi bir coğrafi veya kronolojik bir sınırlandırmaya gidilmemiştir. İsa, bazen bir sembol olarak bazen de yaşamdan, acı çekmekten veya bunun yüceltilmesi ile ilgili bir olayı yansıtırken görülmektedir. Basilewsky Situlası (M.S. 980-981) ise bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu kap üzerinde bölümlere ayrılmış İsa'nın yaşamından sahneler (passion ve diriliş) yer alır ve İmparator Otto'ya ithaf edilen bir yazıt ile donatılmıştır. Benzer şekilde The New York veya Pierpont Morgan Situlası'nda da (M.S. 860-880) İsa, -sıralama dikkate alınarak- doğuş, vaftiz, çile ve diriliş sahnelerinde tasvir edilmiştir. İsa'nın yarım ya da tam boy figürlerinin yanı sıra özellikle büst portreleri ile de betimlendiği görülmektedir. Berchestegen Situlası'nda (M.S. 11-12. yy.) sağ eliyle takdis eden İsa büstü, ayakta yer alan havariler ile birlikte yer alır. Bunun yanı sıra kaplar üzerinde yer alan Evangelist semboller de Mesih'in bir figürü olarak algılanmaktadır. Özüne bakıldığında, dört İncilin sözsözsel anlamdaki birleşimi somut bir figüre dönüşmektedir. Örneğin Speyer Cathedral Hazinesi'nde yer alan situlada (M.S. 1116-1119) Evangelist semboller ile stilize edilmiş hayvan figürleri bulunur. Ağız kısmında ise bir ithaf yazıtı yer almaktadır.

Genelde İsa'nın resimsel döngülerinin birer parçasını oluşturan Meryem figürü de bu tür kaplar üzerinde görülmektedir. Gotofredo Situlası'nda (M.S. 967-983) kemerler içerisinde Meryem ve kucağındaki çocuk İsa, onlara eşlik eden Evangelistler ile birlikte tasvir edilmiştir. Ayrıca kap amacını veya anlamını belirten liturjik yazıtlar ile çevrelenmiştir. Aziz figürleri ise büst portrelerin yanı sıra yarım ya da tam boy figürler ile betimlenmiş ve azizlerin seçimi ile ilgili

²³Özellikle fildişi objeler, belirli bir esnekliğe sahip olduğu için (içerisinde yer alan organik matris ve kolajen sayesinde) parçalanmadan veya kırılmadan çok ince bir şekilde işlenebilmektedir. Bu konu hakkında bkz. Theophilus Presbyter, *Schedula diversarum artium*, (Osnabruck: O. Zeller, 1970/zuert Wien 1874), 93. Bölüm.

²⁴Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 98-99.

²⁵Ayrıca bkz. Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", 32-39.

²⁶Bu anlatıların genel olarak Eski Hıristiyanlığın yanı sıra çağdaş Bizans elyazmalarında yer alan öğretilere dayandırıldığı belirtilir. Detaylı bilgi için bkz. Michael Norris, *Medieval Art a Resource for Educators*, (New York: The Metropolitan Museum of Art, 2005), 15.

bir kural gözetilmemiştir. Örnek olarak heterojen bir form zenginliğiyle dikkat çeken Aachen Situlası'nda (M.S. 1000) Aziz Petrus, imparator, papa, bir dizi piskopos ve asker figürü ile birlikte yer almaktadır.²⁷ Bir diğer başka örnekte (1200-1225) ise Aziz Petrus, diğer azizler ile birlikte kemerler içerisinde tam boy figür olarak görülmektedir (Resim 9).²⁸

Genel olarak figürler, sonsuz bir döngü içerisinde betimlenmiştir. Döngüyü kabın formu çok iyi sağladığı için bu tarz figürlere (azizler, İsa'nın yaşamından sahneler vb.) iyi bir zemin oluşturduğu düşünülür. Söz konusu örneklerde bahsi geçen figürler, bir su kabının dini kullanımına işaret eden önemli özelliklerdendir. Ancak dini figürler içermeyen bir su kabının dini kullanımlar için bir kriterinin olup olmadığı sorusu bu noktada önemlidir. Örneğin Berlin Kale Müzesi'nde yer alan situla (M.S. 11-12. yy.) gibi sade, ağız kenarını çevreleyen bitkisel veya geometrik motifli örneklerde yer almaktadır. Konu seküler olsa da kilise içerisinde kullanılan bu tür objelerin karakterini ve yapısını dini amaçtan uzak tutmaz. Orta Çağ'ın sonlarına doğru ise figüratif tasvirlerle süslenmiş sadece birkaç kutsal su kabı tespit edilmiştir.

Serpme objesinin ise erken dönemden günümüze ulaşan bir örneği bulunmadığı için geç dönem örnekleri dikkate alındığında sade bir süslemeye sahip olduğu söylenebilir. Süs dekorasyonu (geometrik ve bitkisel motifler vb.) özellikle sap ve topuz kısmının belirli yerlerinde uygulanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanlığın var oluşu için hayati bir öneme sahip olan “su” hangi kültürde ve hangi inanışta olursa olsun her zaman kutsiyet kazanmış ve aynı işlevini korumuştur. Bu anlamda, yeniden doğuşun, sürekliliğin, yaşamın ve yaratılışın merkezi olarak görülmüştür. Suya atfedilen bu anlamsal bütünlükler, geçmişten gelen ve yeni edinilen birikimler ile birlikte Hıristiyan öğretilerinde yeni bir boyut kazanmıştır. Tüm dünya mitolojilerinde hem köken ve hem de kaynak olarak anlam bulmuş olan su, çeşitli ritüellerin ana malzemesini oluşturur. Su ile ilgili bu ritüeller, Roma ve Bizans'ta da etkili bir biçimde kullanılmıştır.²⁹ Örneğin; Roma'nın kuruluşuyla ilgili olan ve arınma ayini olarak bilinen Parilia/Palilia Festivali'nde uygulanan ritüeller arasında, suyun serpilmesi veya dökülmesi işlemi yer alır. Bu serpme ritüelinin bir arınma mı yoksa bir olayın ya da objenin kutsanması olarak mı görüldüğü tam olarak tespit edilemese de tören içerisinde önemli bir rol oynadığı açıktır.³⁰ Hıristiyan liturjisi ve teolojisi dikkate alındığında ise yıkanma ritüeli veya vaftiz üzerine yazdıkları metinlerle tanınan Martyr Justin ve Tertullian'ın görüşleri de bu noktada oldukça önemlidir.³¹

Su ile yıkanma ve suyun serpilmesi ile gerçekleşen bu ritüeller, kişinin arınacağına olan

²⁷Kabın alt ve üst kısmını sınırlandıran üç bölümlü bir taş frizi bulunur. Süslemesi hakkında bkz. Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 8-22.

²⁸Eser, bugün New York Metropolitan Museum'da yer almaktadır. 15.9 x 20.6 cm ölçülerine sahiptir. Detaylı bilgi için bkz. Rohault de Fleury, *La Messe*, 179, pl. CDXXX.

²⁹Selda Uygun-Yazıcı, “Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 8. S. 16, (2018): 22.

³⁰Detaylı bilgi için bkz. Anders Klostergaard Petersen, “Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, Band I, (2011): 6-11.

³¹Martyr Justin, Yunan ve Roma dünyasında sıkça tercih edilen iki arınma ritüelini şu şekilde açıklar; ilki kutsal su serpmedir ve tapınak girişinde uygulanır. İkincisi ise bir yıkanma/vücut banyosu ritüelidir. Buradaki uygulamalar bir tapınağa girişin öncülü ve şartı olarak kabul edilir. Bu noktada pagan ritüelinde yer alan yıkanma ile vaftiz kavramını iyi ayırmak gerekir. Çünkü vaftiz Hıristiyanlığa özgü bir durumdur ve tek seferde gerçekleşir. Tertullian'ın fikirleri ise Martyr Justin ile örtüşür. Tertullian paganların, tapınaklarını, şehirlerini, Tanrı ve Tanrıça heykellerini yıkayarak, evlerinin etrafına su serptiklerini belirtir. Bu sularla kendilerini ve şehirlerini arındırarak, yaptıkları hatalardan temizlenecekleri düşünürler. Bknz. Fritz Graf, “Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, Band I, (2011):101-104.

inancın aynı zamanda onu kötü düşüncelerden kurtaracağına ve ruhani bir aydınlanma ile temizleneceğine olan inancı da kuvvetlendirmiştir. Bu anlamın, Hıristiyan kiliselerinde ve İsis tapınaklarında da benzer şekilde uygulandığı görülmektedir. Uyum ve birlikteliğin pekiştirilmesi, içtenlik ve bağlılığın artmasında etkin bir rol oynamıştır.³² Ayrıca suyun kalbi temizlediğine, hastaların serpilen sular ile şifa bulacağına olan inanış, birçok kültürde Tanrı'nın ruhu ile özdeşleştirilmiştir.³³ Yapılan eylemlerin veya uygulamaların özündeki sonuç farklı olsa da su ve ona yüklenen anlam kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir. Hıristiyanlığın ortaya çıkış ve yayılım sürecinde dine kabulün ana kurallarından biri sayılan vaftiz, ilk başlarda bir su kenarı veya birikintisinde gerçekleştirilirken, M.S. 4-6. yüzyıllarda -ritüelin ilerlemesine bağlı olarak- dünyanın birçok yerinde vaftizhaneler inşa edilmiştir. Erken dönemlerde kendi mekân tasarımını yaratan bu ayin şekli, M.S. 6. yüzyılın sonunda yaratmış olduğu mimari kurulumla son vererek ritüelde farklılaşmaya gitmiştir. Vaftiz ayininin uygulanması için artık ayrı tasarıma ihtiyaç duyulmamış ve M.S. 6. yüzyıldan sonra kiliseler içerisinde, “taşınabilir objelerle” su serpme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen ritüeller dikkate alındığında; kutsal olan suyun kendisini bir obje veya nesne olarak ortaya çıkardığını ve o objenin artık dini bir sembol haline büründüğünü söyleyebiliriz.

İnsanlık tarihi boyunca, objeler genel olarak toplumun bir parçasını oluşturmuş ve bu objeler insan ile iç içe geçerek bütünleşmiştir. Hıristiyan litürjisinde bu durum ayinin temelini oluşturur. Çünkü objeler hem araçtır hem de dönüştürücü ve olayı etkinleştiricidir. Dolayısıyla burada kutsal bir su kabını özel yapan nedir ya da var olan özel gücünü nereden aldığı sorusudur? Bu konuda araştırmacı Alfred Gell, objelerin önemini yalnızca estetik niteliklere bağlamaz, özellikle sanat eserlerini, sembolik olarak kodlamaktan ziyade dünyayı değiştirmeye yönelik nesnelere açıklar.³⁴ Şekillendirilen ve değiştirilen eserler beraberinde yeni duygusal özellikler getirir. Belirli bir anda algılayabileceğimizden çok daha fazlası bulunmaktadır. Duygulanım, nesnelere arasında işleyen, hislerin ve duyguların ötesinde var olan kilit bir güçtür. Bu güç yönlendirme, rehberlik etme ve harekete geçirme işlevine sahiptir. Bir başka deyişle, bir objenin hareket etme kapasitesini artıran veya azaltan birey-öncesi bir güçtür. Dolayısıyla birçok nesnenin gücü, sembolik veya ideolojik anlamlarından çok -anlam ve bağlamdan bağımsız olarak- duygusal bir rezonans yaratma kapasitelerinde yatar. Nesnel niteliklerin, öznel niteliklere dönüştürdüğü özel bir simya türüdür.³⁵

Kutsal olan nesnenin görünür olması, onunla temas edenleri de kutsal hale getirmektedir. Çünkü burada ilahi bir gücün kudreti söz konusudur. Dolayısıyla soyut bir kavram olarak ortaya çıkan kutsiyet anlayışı somutlaştırılarak bir obje içerisinde kutsallığı devam ettirmektedir. Örneğin; topluluğun kutsal bir suyu taşıyan nesneye bakış açısı olağanüstüdür ve Tanrı tarafından yönlendirilen bir gücün, bu nesnelere vasıtasıyla sürdürüldüğüne inanılmaktadır. Bu belirleyici öge, objeler üzerinde yer alan -tasvirlerin yanı sıra- litürjik yazıtlarla da vurgulanmaya çalışılmaktadır. Tanrı'yı yaşamın kaynağı olarak tanımlayan bu yazılar, izleyiciye; suyun yaşam veren doğasını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla ruhsal doyum için eksik olan susuzluk fikri, kabın amacına yönelik bir anlatımı içererek var olan eksikliği gidermeye çalışır. Bunun bir sonucu olarak kutsal su kabı, kavramsal ve yaşayan bir objeye dönüşerek tüm inançları bünyesinde barındırır.

Din ve olağanüstü güç arasındaki sınırın yapay doğasını belirleyen bu tür kaplar, Tanrı'nın

³²Yahudilikte ise “iki ruh öğretisi” (Qumran Parşömeni) dikkate alındığında suyun kutsal ruhun üzerine serpilmesi ile insan üzerine serpmesi arasında bir ilişki aranır. Bu ilişki, kişilere tanrısal ruhun geçtiğini, kötü ruhlardan ve kirli olandan temizlenerek, arındırıcı bir etkiye sahip olduklarını belirtir. Robert Antony Wild, *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*, (Leiden: Brill, 1994), 54; Petersen, “Rituals of Purification”, 6-11.

³³Edward Charles Whitaker, *Documents of The Baptismal Liturgy*, (London: S.P.C.K., 1970), 10-12.

³⁴Alfred Gell, *Art and Agency, An Anthropological Theory*, (Oxford: Clarendon Press, 1998), 5-7.

³⁵Chris Gosden, “What Do Objects Want?”, *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12. No. 3 (2005): 209.

özü olan tanımlanamaz kudretinin bir sunak üzerinde veya bir mekânda yansıması olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak; bazı araştırmacılar dinin araçsallaştırılarak bir tür maddeselliğe büründüğünü düşünse de bazıları ise görünenin görünen gibi olmadığını söyler. Bu durum dış dünyanın birebir sunumunu önemsiz kılarak, fiziksel veya somut olarak algılanan nesnenin, öznel olarak algılanan -kutsal ve dünyevi olmayan- bir varlığa dönüştüğünü göstermektedir.³⁶ Dolayısıyla Tanrı'ya sunulan ibadetin hem dış hem de iç görüntüsüyle bir bütün olarak oluşumu kutsal bir su kabında belirgin bir şekilde görülebilir. Bu tür kaplar, aynı zamanda soyut ve somut tüm varlığı kapsadığı için rasyonel bir din anlayışına da meydan okuyan objelerdir. Bunun yanı sıra dini değeri yüksek objeler oldukları için, görevli dışında onlara dokunulması ya da görüntülenmesi de hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca yüzeyinde kutsal olarak kabul edilen sahneleri barındıran objeler ayrı bir önem arz etmektedir. Örneğin, bazı su kaplarının gövde kısımlarında yer alan dini konulu tasvirler, inanan bir topluluk için etkin bir iletişim kurmaktadır. Hıristiyan öğretiyi ve İsa'nın açtığı yolu daha iyi aktarabilmek için bir su gibi hem yaşamı hem de sürekliliği tasvir yoluyla sağlamaktadır. Aynı düşünce, suyun aktarımını sağlayan serpme objesi içinde geçerlidir.

Form açısından bakıldığında ise bu tür kaplar arasında yer alan bazı örneklerin görüntüsüyle de bir mesaj verdiği düşünülmektedir. Bu duruma Aachen Situlası örnek olarak gösterilebilir. Kutsal suyun çağrıştırdığı vaftiz, ölüm ve yeniden diriliş fikrinin sekizgen formda -sembolik anlamda- bir kap üzerinde daha da güçlendirildiğine inanılmaktadır. Pisagor'a göre düşüncede sekiz sayısı “dünya dışı mükemmelliğin somut bir görüntüsü” olarak ifade edilmektedir. Hıristiyan öğretilerinde ise bu sayı -Augustinus'un belirttiği gibi- hem İsa'nın dirilişini hem de vaftiz yoluyla gerçek bir hayata yeniden doğuşun sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle, vaftizhane ve türbe zeminlerinin özellikle sekizgen bir plana sahip olması tesadüfi bir durum değildir.³⁷ Genel olarak oluşturulan bu algının, sekizgen formlu bir su kabında ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Kutsal su kaplarının dini yansımaları dışında, politik bir bağlamının da olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin, günümüze ulaşan fildişi örnekler dikkate alındığında bu tür kapların büyük ölçüde imparatorluk törenlerinde kullanılmak üzere tasarlandığı düşünülmektedir.³⁸ Ancak, *Pontificale Romanum*'da imparatorun taç giyme törenine ilişkin yer alan düzenlemeler arasında, kutsal sudan özel olarak bahsedilmediği için mevcut bir su kabını, taç giyme törenine doğrudan ithaf etmek için de yeterli bir kanıt söz konusu değildir. Ayrıca üzerlerinde yer alan ikonografinin detaylı analizinde de bu törene dair herhangi bir belirti bulunmamaktadır. Eski çağlardan itibaren fildişinin sağlam yapısı ve yüksek değeri, onu tanrıların veya imparatorların dünyası ile ilişkili bir konuma getirmiştir. Bu özel aura, filin ilk çağlardan beri insanların bilincinde tuttuğu konuyla da ilgilidir. Dolayısıyla fildişinin ilahi âlemle bağlantısı, onun hem iyileştirme hem de temizleme gücüne sahip bir obje olarak algılanmasına da neden olmuştur. Hıristiyan öğretilerinde fildişi, temiz veya saflığından dolayı beyazlığı ifade ettiği için, Meryem'in ölümsüzlüğünü ve ahlaki gücünü sembolize eden bir araç haline dönüşmüştür. *Physiologus*'ta fil, saflık ve vaftizin sembolü olarak anlaşılır çünkü dişi filin suyun içinde hamile kaldığı söylenir.³⁹ Fildişinin bu özellikleri ve değeri

³⁶Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Suzanna Ivanić, “Early Modern Religious Objects and Materialities of Belief”, in: *The Routledge Handbook of Material Culture in Early Modern Europe*, (2016): 331-333.

³⁷Franz Joseph Dölger, “Zur Symbolik des altchristlichen Taufhauses”, *Das Oktogon und die Symbolik der Achtzahl*, in: *Antike und Christentum IV*, (1934): 155 vd; Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 96-97.

³⁸Eserlerin ait olduğu Karolenj dönemi ve Otto Hanedanlığı dikkate alındığında, bu dönemde yapılmış olan her şey (mimari, el sanatları vb.) aslında emperyal gücün görsel bir tasviri olarak algılanabilir. Bununla birlikte, yeni ve lüks bir sanat üretimi, dönemin sahip olduğu zenginliği de ortaya koymaktadır. Bknz. Thomas Kren, *Illuminated Manuscripts of Germany and Central Europe in The J. Paul Getty Museum*, (Los Angeles: Getty Publications, 2009), 10; Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 92.

³⁹Jean Chevalier and Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles: mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, (Paris: Robert Laffont/Jupiter, 1982), 397-398.

dikkate alındığında imparatorluk törenlerine atfedilmesi çok şaşırtıcı bir durum değildir.

Sonuç olarak; kutsal su kabı ve birlikte kullanılan serpme objesinin genel özellikleri (etimolojisi, form vb.) ve liturji ile olan ilişkileri var olan örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Heterojen zenginliklere sahip olan bu tür kaplar, o zamanki Hristiyan topluluklarının dinsel yaşantıları ile ilgili önemli bilgiler sunması açısından bir belge niteliği taşımaktadır. Her inanış, kendinden önce gelen inanışlara benzeyen birçok uygulamayı, az ya da çok bünyesinde bulundurmaktadır. Bunlar arasında yer alan su serpme töreni de kilisenin kitlesine sunduğu göreceli ve uygulamalı kavramlardan biri olmuştur. Yüzyıllardır değişen düzen içerisinde kendisine yüklenen bu misyonu hem liturjik anlamda hem de kullanılan objelerde göstererek etki alanını büyötmeyi amaçlamıştır. Bunun bir sonucu olarak yaratılan mikro kozmos algı, kutsal bir su kabı üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Acara-Eser, Meryem. *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan (Liturjik) Eşyalar*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2020.

[Audsley](#), William and [Audsley](#), George Ashdown. *Popular Dictionary of Architecture and the Allied Arts: A Work of Reference for the Architect, Builder, Sculptor, Decorative Artist, and General Student*. With Numerous Illustrations from All Styles of Architecture, from the Egyptian to the Renaissance, Vol. II. New York: G. P. Putnam's Sons, 1881.

Barraud, P. C. “De L'eau Benite Et Des Vases Destines Ä La Contenir”. *Benitiers Mobiles Ou Portatifs Des Eglises*, In: *Bulletin Monumental* 36 (1870): 437-451.

Braun, Joseph. *Das Christliche Altargerät, in Seinem Sein und in Seiner Entwicklung*. Verlag-München: Max Hueber, 1932.

Calkins, Robert. “Liturgical sequence and decorative crescendo in the Drogo Sacramentary”, In: *Gesta*, Vol. XXV/1, (1986): 17-23.

Chaperon, Henri. *Le benitier de chevet*. Paris: Varia, 1985.

Chevalier, Jean and Gheerbrant, Alain. *Dictionnaire des symboles: mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. Paris: Robert Laffont/Jupiter, 1982.

Cote, Wolfred Nelson. *The Archeology of Baptism*. London: Yates and Alexander, 1876.

Dölger, Franz Joseph. “Zur Symbolik des altchristlichen Taufhauses”, *Das Oktogon und die Symbolik der Achzahl*, In: *Antike und Christentum IV*. Munster: Aschendorff (1934): 153-187.

Erbaş, Ali. “Muhtelif Dinlerde Su Motifi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 20, (2004): 241-258.

Franz, Adolph. *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, I. Band. Verlag: Freiburg, Herder, 1909.

Gell, Alfred. *Art and Agency, An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

Graf, Fritz. “Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, ed. D. Hellholm, T.Vegge, Ø. Norderval, C. Hellholm, Band I. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, (2011): 101-110.

Gosden, Chris. “What Do Objects Want?”, *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12. No. 3 (2005): 193-211.

Ivanić, Suzanna. “Early Modern Religious Objects and Materialities of Belief”, in: *The Routledge Handbook of Material Culture in Early Modern Europe*, ed. C. Richardson, T. Hamling and D. Gaimster. Routledge: Taylor&Francis Group (2016): 322-337.

Jehle, Hiltrud. “Elfenbein-Überlegungen zum Material und zu seiner Verarbeitung”, in: *Zeitschrift für Kunsttechnologie und Restaurierung*, Heft 2, (1995): 337-347.

Kiss, Etele. “Byzantine Silversmiths’ Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Band 49, (1999): 301-314.

Kren, Thomas. *Illuminated Manuscripts of Germany and Central Europe in The J. Paul Getty Museum*. Los Angeles: Getty Publications, 2009.

[Liagre-De Sturler](#), Leóne. *Les relations commerciales entre Genes, la Belgique et l’Outremont 1320-1400*. Bruxelles/Rome: Academia Belgica, 1969.

Norris, Michael. *Medieval Art a Resource for Educators*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2005.

Petersen, Anders Klostergaard. “Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, ed. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval, C. Hellholm, Band I. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, (2011): 6-11.

Pitarakis, Brigitte. “The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels”, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No. 7, (2018): 31-48.

Pitarakis, Brigitte. “Bizans Konstantinopolis’inde Kilise, Ev ve Günlük Hayatta Din” *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Din*, Cilt. V, (2015): 68-75.

Presbyter Theophilus, *Schedula diversarum artium*, ed. A. Ilg. Osnabruck: O. Zeller, 1970/zuerst Wien 1874.

Reinle, Adolf. *Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter*. Darmstadt: WBG., 1988.

Rohault De Fleury, Charles. *La Messe, Études Archéologiques Sur Ses Monuments*. Auteur Du Mémoire Sur Les Instruments De La Passion, Continuées Par Son Fils, V Volume. Paris: Librairie Des Imprimeries Reunies, Rue Bonaparte, 1887.

[Schulz-Rehberg, Rose Marie](#). *Die Aachener Elfenbeinsitula, Ein liturgisches Gefäß im Spannungsfeld von Imperium und Sacerdotium, Eine kunst-historische Analyse*. Münster: Monsenstein & Vannerdat, 2006.

Schutz, Herbert. *The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: A cultural history of Central Europe, 750-900*, [Cultures, Beliefs and Traditions: Medieval and Early Modern Peoples](#), Vol. 18. Leiden: Brill, 2004.

Uygun-Yazıcı, Selda. “Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8. S.16, (2018), 21-31.

Vierck, Hayo. “Cortina Tripodis, Zu Aufhängung und Gebrauch subrömischer Hängebecken aus Britannien und Irland (Taf. VIII, IX)”, *Frühmittelalterlichen Studien*, ed. K. Hauck. Walter de Gruyter: GmbH & Co KG, (1970): 8-53.

Whitaker, Edward Charles. *Documents of The Baptismal Liturgy*. London: S.P.C.K., 1970.

Wild, Robert Antony. *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*. Leiden: Brill, 1994.

RESİMLER

Resim 1. Drogo Sacramentary (M.S. 840-855) adlı el yazmasının ön kapağı (Calkins, 1986).

Resim 2. Paris Milli Kütüphanesi'nde yer alan bir el yazmadan detay (Gr. 510, f. 285)

(Rohault de Fleury 1887).

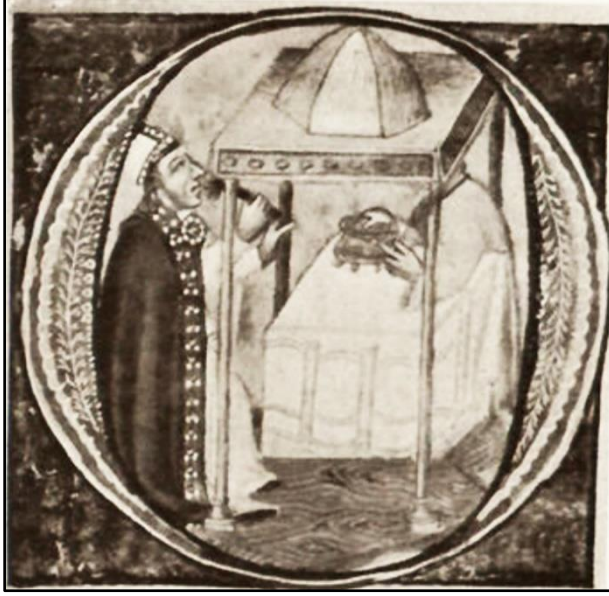
Resim 3. Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-M.S. 860-880) ve Milano Katedral Müzesi'nde (Gotofredo/Gotfredus Situlası-M.S. 967-983) yer alan kutsal su kapları (Schulz-Rehberg, 2006).

Resim 4. Londra Victoria and Albert Müzesi'nde (Basilewsky Situlası-M.S. 980-981) ve Aachen Kilise Hazinesi'nde (Aachen Situlası-M.S. 1000) yer alan kutsal su kapları (Schulz-Rehberg, 2006).

Resim 5. Speyer Katedral Hazinesi'nde (M.S. 1116-1119), Berchtesgaden Manastır Kilisesi'nde ve Berlin Kale Müzesi'nde yer alan kutsal su kapları (Braun, 1932).

Resim 6. 15. yüzyıla ait bir el yazması ve Westfalen, Vasbach'da yer alan bir bölge kilisesinde tespit edilen kutsal su kabı (Braun, 1932).

Resim 7. Agram (1496) ve Rottenburg Kathedraline (1586) ait serpme objesi (Braun, 1932)

Resim 8. Machado de Castro Ulusal Müzesi'nde (Portekiz-Coimbra) kristalden yapılmış ve serpme objesi ile birlikte sergilenen kutsal bir su kabı (Machado de Castro Ulusal Müze Arşivi).

Resim 9. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan kutsal bir su kabı (M.S. 1200-1225)

(Rohault de Fleury, 1887).

1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nın Birleşik Krallık Gazetesi The Sun'a Yansımaları

Reflections of the 1861-1865 American Civil War on the UK Newspaper The Sun

Emel AYHAN*

ÖZ

1776 yılında İngiltere'ye bağlı on üç koloni Amerika kıtasında bağımsızlığını ilan etti. Bu on üç koloninin içerisinde, genellikle Afrika'dan getirilen köleler bulunuyordu. Köleler tarım için tarlalarda çalıştırılıyordu. Zamanla Amerika'nın Kuzey eyaletlerinde endüstri gelişti. Tarımın yanında balıkçılık ve kürk ticareti yapıldı. Bu ticaret dünyaya yayıldı. Bu nedenle Kuzey artık tarımda değil, sanayi alanında çalışacak insana ihtiyaç duymaya başladı. Tarıma göre sanayide az kişi çalışıyor daha fazla kazanç sağlıyordu. Kuzey eyaletleri gelişirken, Güney eyaletleri ise tarımda çalışmaya devam ediyordu. Güney'in temel geçim kaynağı pamuktu. Güney, Pamuk tarlalarında ve fabrikalarında çalıştırmak için daha fazla köleye ihtiyaç duyuyordu. 1860 yılında köle karşıtı Lincoln'ün Başkan seçilmesi Güney eyaletlerini memnun etmedi. Özellikle Lincoln'ün köleliği kaldırmak istemesi, Güney eyaletlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılmak istemesine neden oldu. Kuzey'den ayrılan eyaletler Konfederasyon adı altında bir devlet kurdu. Abraham Lincoln bu ayrılığı ve bu devleti kabul etmedi. Ancak Konfederasyon Devleti Kuzey'den ayrılmaya kararlıydı. Bu nedenle Güney, Kuzey'e karşı ilk atışını gerçekleştirdi. Böylece Amerika'da bir iç savaş ortaya çıktı. Yaşanan bu iç savaş dünya gündemine de oturdu. Bu iç savaşı yakından takip eden devletlerden birisi de Birleşik Krallıktı. Bu çalışmada Birleşik Krallık'a ait *The Sun* gazetesinde yayımlanan Amerikan İç Savaşı haberlerine yer verilmiştir. Bu haberler doğrultusunda Amerikan İç Savaşı incelenmiştir. Bu savaşın "The Sun" gazetesine nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, Amerikan İç Savaşı, Gazete, Köle, Lincoln, Koloni

ABSTRACT

In 1776, thirteen British colonies in the America's declared their independence. These thirteen colonies were mostly populated by slaves brought from Africa. Slaves were worked in the fields for agriculture. Over time, industry developed in the northern states of America. In addition to agriculture, fishing and fur trade were also carried out. This trade spread all over the world. For this reason the North no longer needed people to work in agriculture, but in industry. Fewer people worked in industry and earned more Money than in agriculture. While the northern states developed the southern states continued to engage in agriculture. The south's main source of income was cotton. The South needed more slaves to work in the cotton fields and mills. The election of the anti-slave Lincoln in 1860 did not please the Southern states. In particular, Lincoln's desire to abolish slavery caused the Southern states to want to secede from the United

* Yakıncağ Tarihi Anabilim Dalı Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya/Türkiye, emel.ayhan@ogr.sakarya.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1125-9184>).

States. The states seceding from the North established a states under the name of the Confederation. Abraham Lincoln did not accept this separation and this situation. However the Confederate State was determined to separate from the North. Therefore the South took its first shot against the North. Thus a civil war broke out in Amerika. This civil war was on the world agenda. One of the states that followed this civil war closely was the United Kingdom. In this study the American Civil War news published in the United Kingdom's The Sun Newspaper is included. In line with these news the American Civil War was examined. An attempt was made to determine how this war was reflected in "The Sun" newspaper.

Keywords: *United Kingdom, American Civil War, Newspaper, Slave, Lincoln, Colony*

Extended Summary

In 1776, thirteen British colonies in America declared their independence. The reason they entered the struggle for independence against England was the tax issue. As England developed in industry, it began to collect heavy taxes from its colonies to cover its expenses. When the people living on the continent could not pay these taxes, they rebelled.

People living in the American continent became industrialized over time and began to engage in tobacco, fur and fishing as well as agricultural production. Especially fur and fish trade started to be sold abroad. Coal and iron deposits were found in the North. Thus the north developed its own industry. As industry developed Northern states began to see the use of slaves as useless. Starting from 1827, the bondage of slaves began to be abolished. While these developments were taking place in the Northern states, the Southern states did not give up agricultural production. Their main source of income was still cotton. They needed more slaves to work in the cotton fields. Therefore, slavery was an indispensable element in the South. Thus, two separate ideas began to emerge in the American continent, which gained its independence. This situation was the main cause of the American civil war. The main reason for the war was economic interests. The issue of slavery was one of the apparent reasons for the outbreak of the war. In 1860, there was a presidential election in the USA. Abraham Lincoln, an abolitionist, won the election. Southern states were not happy with this situation. Therefore, the South wanted to secede from the United States. These eleven states united under the name Confederation. The northern states did not accept this separation. They viewed the eleven states and their people that had left the United States as rebels.

On April 12, 1861, the Confederate army fired on Fort Sumter and the American Civil War began. The civil war lasted four years. It occupied the agenda of all countries in these four years. It took up a big place in newspaper headlines. The Confederate army achieved significant success in these four years, especially in battles such as Wilderness, Cold Harbour and Pillow Castle. The Northern Union army proved its strength against the South in the Battles of Bull Run and Gettysburg. The Battle of Gettysburg in particular changed the course of the civil war. After the last Battle of Mobile, the Southern Confederate army could not recover. But most importantly, the Northern Union army was more successful in catching up with technology than the Southern Confederate army. The North was aware of the importance of railways and telegraph in the war. His use of railways and telegraphs at the right points during the war was an important turning point that changed the course of the war. The importance of telegraph and railways was frequently emphasized in the news published in The Sun newspaper. In addition, news from the front frequently came via telegraph lines. Supplies were sent to the Union army by rail. The number of railways increased. This the distance to the Union army had to travel. They also captured the iron systems of the Confederation. In response to this situation, Confederate armies attempted to dismantle the Union army's railroads. The situation was reflected in newspaper headlines. The Confederate army also established a postal service among themselves. However, these mails soon began to be seized by the Union army. Thus the communication lines of the confederation's

connection vehicles were cut off. Thus the Confederation's connection with the center was cut off. The war lasted quite a long time. Even finding food was quite difficult. Although the war was devastating for both sides, it was difficult for the Confederacy to supply its army with soldiers, ammunition and food. These adverse conditions caused the Confederation to gradually weaken.

The war which lasted four years ended on April 9 1865. However, before the war ended, cries of victory began to be heard in North America on April 4. These demonstrations of joy took an important place in the newspaper. Between April 7 and 9, Union General Grant issued a proclamation to Confederate General Lee. In the declaration, Grant called for surrender and put forward certain conditions. The war which lasted four years ended on April 9 1865, when Confederate General Lee accepted the terms put forward by Union General Grant and surrendered.

Five days after the war ended Abraham Lincoln died. On May 26 1865 all Confederate soldiers west of the Mississippi region were handed over to Union army commander Canby by one of his commanders, General Kirby Smith. 50,000 Confederate soldiers were pardoned and released sent home. During the four year war, every new development was reflected in the newspaper. Thousands of wounded soldiers were left to die on the battlefield. The dead at the front were burned in heaps. Epidemic diseases have increased rapidly in the last four years. One of the reasons why those died at the front were cremated were these epidemics. Mutual ships sank. Castles were bombed. Ammunition depots were exploded. Prisoners and captives were captured. Thousands of people including women, children and soldiers died in the war.

After these four years of war, the Confederacy was destroyed and reattached to the United States. Only Abraham Lincoln achieved the goal he set out to achieve. His primary goal was not the abolition of slavery. It was to prevent the Southern states from seceding from the United States. Because he didn't want the USA to fall apart. He achieved his goal unity was preserved and slavery ended.

In this study, the causes of the American Civil War, the process leading to the war and what happened during the war were examined. All events of the war were published in the British newspaper The Sun. Based on these news the American Civil War was analyzed. As a result of these analyses it was tried to determine how the war was reflected in England's The Sun newspaper.

Giriş

Amerika kıtasının keşfi ve kolonilerin kurulması Amerika Tarihi için büyük bir dönüm noktasıdır. 1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfiyle başlayan bu süreç öncelikle İspanya'ya yaramıştır. Portekizler 1500 yılında Brezilya çevresine yerleşmiş, Fransızlar da 1534 yılında Kanada'yı keşfetmiştir. İngilizlerin Amerika kıtasına gelmesi daha geç bir zamanda 1603 yılında gerçekleşmiştir.¹ 1607 yılının nisan ayında İngiliz kaptan Christopher Newport'un Amerika kıtasına ayak basmasıyla² Virginia'da Jamestown yerleşimi kurulmuştur. Amerika Tarihi için 1607 yılı, ilk yerleşimin başladığı yıl olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi olarak Amerika kıtasının yerli halkıyla ilgili birçok iddiaların bulunması ama kaynakların yetersiz olması gösterilmiştir. Bu sebeple Amerika Tarihi belli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem, 1607 Amerika'nın ilk yerleşimi ile başlar, 1776 yılında Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayınlanmasıyla sona erer. İkinci dönem ise 1776 yılı ile başlar, 1945 yılı II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürer. İlk dönem Amerika tarihi için sömürge dönemi olarak kabul edilir.³ Bu sömürgeleşme dönemi özellikle 1650 yılından itibaren artmıştır. İspanyollar, Amerika kıtasının kuzeyinde ve Meksika'nın iç kısımlarında yayılım gösterdiler. Portekizliler ise, Güney Amerika'da yer alan

¹ Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınları, 1.Baskı, 1995, s. 461-462.

² Allan Nevins, Henry S. Commager, *ABD Tarihi*, (çev. Halil İnalçık), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6.Baskı, 2014, s. 19.

³ Rene Remord, *ABD Tarihi*, (çev. Işık Ergüden), Ankara: Dost Yayınları, 2.Baskı, 2018, s. 7-8.

Brezilya kıyısını ele geçirmek için Hollandalılarla kıyasıya bir rekabete giriştiler. San Paulo'dan Plata Nehri'ne kadar yayılım göstererek altın madeni yönünden zengin olan iç bölgeleri ele geçirdiler. Hollandalılara ise Güney Amerika'daki Güyana ve Çuraçao sömürgelerini bıraktılar.⁴ 1580 yılında İspanya'nın Portekiz'i işgali, Portekiz'i giderek zayıflattı ve İspanyollar 1580-1588 yılına kadar sömürgeleşme yarışında rakipsiz bir şekilde liderliği ele aldı. Bu durum 1588 yılında İngiltere'nin İspanyollara savaş açması ve yenilgiye uğramasına kadar sürdü. İngiltere bu sömürgeleşme yarışında yeni bir lider olarak ortaya çıktı. Avrupa'nın yeni sömürge güçleri İngiltere ve Fransa'nın yanında Portekiz-İspanya arasındaki savaşırlardan sıyrılan bir Hollanda oldu. 17. yüzyılın büyük sömürge güçleri haline gelen bu üç devlet arasında İngiltere, ilk olarak 1667'de Hollanda'yı denizlerde yenerek bu sömürge yarışından Hollanda'yı bertaraf etti. Fransa ile de kıyasıya bir rekabetin içerisine girdi.⁵ Böylece 17. yüzyılda sömürgeci bir yayılım gösteren rekabetler, denize kıyısı olan Hollanda, Fransa ve İngiltere devletleri arasında sınırlı kaldı. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde sömürge savaşları daha çok devletlerin birbirlerine meydan okumalarıyla değil, sahip oldukları sömürge kaynaklarını işlemeleriyle geçen bir dönem oldu. İktisadi durumlarına önem vererek sömürge kaynaklarını işletip zenginleşmeye çalıştılar. Bu süreçte sömürgelemede iç çatışmalar yaşanmaya başladı. Ancak devletler arası savaşlar 18. yüzyılın ortalarını buldu.⁶

18. yüzyılda devletler arasında yaşanan savaşlardan en fazla Amerika'daki koloniler etkilendi. Bu durum önce Amerika'nın Bağımsız olmasına, ardından Amerika'da bir iç savaşın çıkmasına neden oldu. Bu çalışmada öncelikle, Amerika Bağımsızlığına giden süreç ve bağımsızlığın ardından oluşturulmaya çalışılan düzene karşı tepkiler anlatılmaya çalışılmıştır. Bu tepkilerin sonucunda Dünya tarihinde büyük bir öneme sahip Amerikan İç Savaşı yaşanmıştır. Bu makalenin esas amacı da Amerikan İç Savaşı'nın, bir dış basın olan Birleşik Krallık Gazetesi *The Sun*'a nasıl yansıdığına saptanmasıdır. Öncelikle *The Sun* gazetesinde yer alan haberler incelenmiştir. Ardından gazete yansıyan haberlere bu çalışmada yer verilmiştir. Bu haberlerde yer alan olaylar analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Amerika Bağımsızlığına Giden Süreç

Afrika Kıtası'ndan Virginia Bölgesi'ne çalıştırılmak için siyahi köleler götürülmüştü. İngiltere'de bu bölgede 1607 yılında siyahi kölelerden oluşan ilk kolonisini kurmuştu. Virginia Bölgesi'ndeki Siyahi kölelerin, 1612 yılında ürettikleri ilk ürün tütün oldu. Tütünün Avrupa'da yayılması ve sevilmesiyle bu ürüne verilen önem giderek arttı. Bunun sonucu olarak İngiltere, iş gücü ihtiyacını karşılamak için yeni işçi temin etmeye başladı.⁷ 1632 senesine geldiğinde İngiltere, Chesapeake Körfezi'nin kuzeyinde Maryland'da ikinci bir koloni daha kurdu. Tütün bu iki koloninin en önemli mahsulü oldu ve üretimi arttı.⁸ Böylece 1750'li yıllara kadar Amerika'ya getirilen köle sayısı da hızla artmış oldu. Siyahi köleler genellikle temel gıda maddeleri yetiştirilebilen tarlalarda çalıştırıldı. Maryland, Virginia ve Kuzey Carolina'da tütün tarlalarında, Güney ve Doğu eyaletlerinde ise pirinç tarlalarında çalıştırıldılar. Zamanla siyahi kölelerin yaşam şartları da giderek ağırlaştı. 1705 yılında Virginia Kölelik Yasası'yla köle sahipleri, köleler üzerinde mutlak bir efendi haline geldiler. Siyahilerin temel hakları göz ardı edilerek oluşturulan bu yasada, *eğer herhangi bir köle efendisine karşı direnirse köle cezalandırılacak, hatta köleyi sahibi öldürürse köle sahibi herhangi bir cezaya tabi tutulmayacak ve cezalardan muaflacaktır*, şeklinde bir madde bulunmaktadır. Ayrıca siyahi kölelerin okuma-yazma öğrenmesine izin verilmemiştir. Kölelik Yasası'nda yer alan kurallara karşı gelenler, ciddi bir şekilde

⁴ Norman Davies, *Avrupa Tarihi Doğu'dan Batı'ya Buz Çağından Soğuk Savaş'a Urallardan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması*, (çev. Burcu Çıgınan, Elif Topçugil), Ankara: İmge Yayınları, 2.Baskı, 2011, s. 607.

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e*, Ankara: İmge Yayınları, 12.Baskı, 2003, s. 151.

⁶ Tolga Uslubaş, Sezgin Dağ, "Sömürgecilik Hareketlerinin Doğuşu", *İlkçağlardan günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul: Karma Kitap Yayınları, 2007, s. 226.

⁷ Ahmet Ertek, "Amerika", *DİA*, c. 3, s. 36

⁸ James West Davidson, *Kısa Amerika Tarihi*, (çev. Can E. Topaktaş), İstanbul: Say Yayınları, 2.baskı, 2018, s. 78-79.

cezalandırılmıştır.⁹ Amerika kıtasına gelen insanlar içerisinde Yeni Dünya'nın altın, gümüş gibi zenginliklerinden yararlanmak ve Avrupa'nın din-monarşi baskılarından kurtulmak isteyenler de vardı.¹⁰ Bu insanlar kölelikten gelmiyordu, denizci ya da İngiltere'de herhangi bir işle uğraşmayan kişilerdi. Beyaz hizmetkarlar olarak anılan bu kişiler bu sebeple kıtada pek çalışmıyordu.¹¹

1634 yılında, Virginia'nın ardından İngiltere'nin ikinci kolonisi olan Maryland'da yerleşimin başlamasıyla bu bölgenin toprakları da tarıma elverişli hale getirildi.¹² Kuzey'deki kolonilerinde yapılan ticaret, denizcilik ve balıkçılık faaliyetleriyle ise Kuzey kolonileri hızla zenginleşmeye başladı. Kıtada yer alan Orta ve Güney kolonilerinde ise temel geçim kaynağı tarım ağırlıklıydı. Özellikle Güney kolonilerinde köleler yoğun olarak tarım arazilerinde kullanıldığından, tarımsal faaliyetler Güney'de çığır açmıştı. Orta bölgelerde ekmek, buğday ve mısır, Güney'de pirinç, tütün ve pamuk yetiştiriliyordu.¹³ İngiltere, Kuzey eyaletlerindeki sömürgelerini genişletip, güçlenirken önünde bulunan en büyük rakipleri ise Fransa ve Hollanda'ydı. Fransa 1608'de Kanada'ya yerleşmiş, Hollanda ise 1609 yılında Hudson Nehri'ni keşfetmişti. Birkaç yıl içerisinde nehir boyunca Manhattan ve Long Island'da yerleşimlerini kurmuştu. İngiltere, ilk olarak Hollanda'nın elinde bulunan daha sonradan New York eyaleti olarak anılacak bölgeyi ele geçirdi. 1700 yılından itibaren Florida'nın kuzeyindeki Kennebec Nehri'ne kadar uzanan kıyı şeridini 12 sömürge bölgesine ayırdı, daha sonrasında Georgia'nın da eklenmesiyle sayıları 13'ü bulan sömürge kolonileri ortaya çıktı. Ancak bu kıyı şeridi üzerinde yer alan bazı bölgelerde Fransız sömürgelerine ait yerleşimler de vardı. İngiliz yerleşimlerine kıyasları bu sömürgelerde yaşayan kişilerin sayısı daha azdı. İngiltere'nin kıyı şeridindeki bu yayılmacılığı Fransa ile karşı karşıya gelmesine neden oldu.¹⁴

Fransa, Atlantik kıyılarında yer alan Kanada ve Mississippi bölgesini sömürgeleştirmişti. İngiltere'nin bu bölgelere yeni göçleri yığılması Fransa nüfusunun bu bölgelerde azınlık durumuna gelmesine neden oldu. İngiltere, önündeki en büyük engelini kaldırmak, Kuzey Amerika'da daha fazla yayılım göstermek için Fransa'nın Kuzey Amerika'daki en büyük sömürgesi Kanada'ya saldırdı ve 1763 yılında Fransa'dan Kanada'yı aldı. Böylece İngiltere Kuzey Amerika bölgesinde hemen hemen bütün sömürgeleri ele geçirmiş oldu.¹⁵

İngiltere bir taraftan düşmanlarını bertaraf ederken, diğer yandan kendi iç meselelerinde pek rahat değildi ve kolonilerinde de çatırdamalar mevcuttu. 1760 yılında Bacon ayaklanmasıyla başlayan kolonilerdeki isyan sayısı on sekizi bulmuştu. Kolonilerdeki isyanın temel nedeni vergiydi. İngiltere bu isyanları bastırmaya çalışırken aynı zamanda Fransa'yla da bir savaş halindeydi. 1763 yılında Fransa'yı yenmesi ve Kuzey Amerika'dan çıkarmasıyla, yönünü yeniden kolonilerine çevirdi. Kolonilerdeki denetimi sıkılaştırdı ve Fransa'yla yapılan savaşın ardından savaş giderlerini karşılamak için de kolonilerine ihtiyacı vardı. Koloni ticareti, İngilizlerin ekonomisini giderek arttıran bir sermayeydi. Kolonilerin zenginleşmesi İngilizlerin işine geliyordu ancak bu durumda, Amerikalılar için zamanla İngiliz yönetimine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştı. Dolayısıyla iki tarafın çıkarları da çatışmaya başlamıştı.¹⁶ Özellikle savaş giderlerini karşılamak amacıyla kolonilere ağır vergiler yüklenmesi, kolonilerde İngiliz Hükümeti'ne karşı büyük bir tepki doğuruyordu. Çünkü kolonilerin sırtlarına yüklenen vergiler oldukça ağırdı. İngilizlerin vergideki ilk adımı savaş hala devam ederken ilan ettiği Şeker Kanunu ile atıldı. Seker

⁹ Baransel Mızrak, "Amerika'da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi", *İnsamer İhh İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi*, 2017, s. 2.

¹⁰ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih I*, İstanbul: İktisat Fakültesi Yayınları, 1989, s. 87.

¹¹ Howard Zin, *Öteki Amerika 1 Kristof Kolomb'dan Amerika'da Ezilenlerin Tarihi*, (çev. Seyfi Öngider), İstanbul: Aykırı Tarih Yayınları, 2000, s. 43.

¹² J. M. Roberts, *Dünya Tarihi 18 Yüzyıl ve Sonrası*, c.2 (çev. İdem Erman, Tansu Akgün), İstanbul: İnkılap Yayınları, 2020, s. 647.

¹³ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih I*, s. 88.

¹⁴ J.M. Roberts, *Dünya Tarihi 18.Yüzyıl ve Sonrası*, s. 647-648.

¹⁵ N. S Yeliseyeva, *Yakın Çağlar Tarihi*, (çev. Özdemir İnce), İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2009, s. 34.

¹⁶ Howard Zin, *Öteki Amerika 1*, s. 91-92.

Kanunu, anayasada bulunan savaş maddesi gösterilerek yumuşatılmaya çalışıldı. 1765 senesinin başlarında Konaklama Kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre askerlere yer verme ve iâşe mallarından vermeleri mecbur kılındı. Son olarak da Pul Kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre gazete, ilan, broşür, kira, ruhsatname gibi bütün hukuki evraklara pul yapıştırılması mecbur kılındı. Alınan vergilerle kolonilerin elinde kazandıklarından neredeyse hiçbir şey kalmıyordu. Kolonilerin içerisinde İngiliz hükümetine karşı düşmanlık güden gruplar ortaya çıkmaya başladı. 1765 yılı ekim ayında ilk defa koloniler arasında bir toplantı gerçekleşti. Kendi aralarında yaptıkları bu toplantıda, vergilerin kendi hak ve hürriyetlerini ihlal ettiği kararına vardılar.¹⁷ Böylece Nisan 1775'te İngilizlerin Britanya ordusu ve Amerikan milisleri arasında ilk çarpışmalar Massachusetts'te ve Lexington'da gerçekleşti. On dört ay süren savaşta 1776 yılı temmuz ayında Amerikalılar bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1781 yılında Güney'deki Virginia ve Yorktown bölgesi de kuşatıldı ve Britanya ordusu yenilgiye uğratıldı, bu olayın ardından savaş fiilen sona ermiş oldu.¹⁸

2. Amerika Bağımsızlık Savaşı'ndan Sonra Yaşanan Olaylar ve İç Savaşın Başlaması

Amerika'nın Bağımsızlık savaşları bitmişti ancak Amerika'nın içerisindeki sorunlar sona ermemişti. Kuzey kendi içerisinde sanayileşirken, Güney hala tarıma bağımlı haldeydi. Bu durum tarım için hala köleliğe başvuran Güney ile sanayileşen Kuzey'i karşı karşıya getirdi. Kölelerin büyük bir bölümü Güney'deki topraklarda pamuk, tütün ve şeker için çalıştırılıyordu. Özellikle 1793 yılında Eli Whisey'in pamuğu çekirdekten ayıran "çırçır" adı verilen bir makine icat etmesiyle, pamuk üretimine duyulan ihtiyaç ve iş gücü arttı. Böylece Güney'deki kölelik dünya ekonomisinin temel taşlarından biri haline geldi. Pamuk üretimi arttıkça Güney'de köle sayısı da bir o kadar arttırılmaya başlandı. Ancak kölelerin çalışma koşulları oldukça ağırdı ve kölelik ömür boyu süren bir durumdu.¹⁹ Kuzey'de kömür ve demir yataklarının da bulunmasıyla endüstri sanayisi iyice gelişmeye başladı. Kuzey endüstri sanayisinde geliştikçe, köle işçilerin endüstri sanayisinde faydalı olmadığını düşünmeye başladı ve 1827 yılında kölelerin esaretlerini kaldırmaya başladı. Sanayilerinde ücretli işçi çalıştırmaya başladı. Kuzey, Güney'den de kölelerin esaretini kaldırmalarını istedi ancak bu durum Güney'in çıkarlarına tamamen ters düşüyordu. Çünkü esaretin kaldırılması demek, Güney'in tarlalarının tamamen boş kalması ve tarım maliyetlerinin artması demektir. Amerikan iç savaşına giden süreç tamamen köle sorunu ve ekonomik nedenlerden kaynaklanıyordu.²⁰

Yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş bu ülkede kölelik meselesiyle yakından ilgilenenlerin birisi de Abraham Lincoln'dü. Onun görüşleri Kuzey'de birçok kişi tarafından paylaşılıyordu. Lincoln, kölelikten ve kölelikle ilgili her şeyden nefret ediyordu. Ülkedeki pamuk ekimi oldukça artmıştı. Lincoln, özellikle Güney'de oldukça fazlaydı, pamuk üretimi Kuzey'de yayılırsa köleliğin de Kuzey'de yeniden yayılmaya başlamasından korkuyordu. Ancak Lincoln için her şeyden daha önemlisi yeni kurulmuş birliklerinin dağılmamasıydı. Lincoln'e göre kölelik sorunu zaman içerisinde ele alınması ve çözüme gidilmesi gereken bir olaydı. 1845 yılında arkadaşına yazdığı mektubunda esas görevinin Özgür eyaletlerdeki birliği sağlamak olduğunu, eyaletlerdeki köleliğe karışmayacağını belirtmiştir.²¹ Ancak 1860 yılında Lincoln'ün Başkanlık seçimini kazanması Güney'de bir korku yaratmıştı. Çünkü Güney, Lincoln'ün kölelik hakkındaki fikirlerinin farkındaydı, köleliğin kaldırılması durumunda Kuzey ve Güney arasındaki dengelerin değişeceğine ve yönetimdeki iplerin Kuzey'e geçeceğine inanıyorlardı. Bu yüzden birlikten ayrılmak konusunda diretiler. İlk olarak, Lincoln daha göreve başlamadan Güney Carolina eyaleti birlikten ayrıldı. Ardından Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana ve Teksas

¹⁷ *Amerika Tarihi'nin Ana Hatları*, ABD Dış İşleri Bakanlığı, İstanbul: Erkmen Yayınları, 1951, s. 33-36.

¹⁸ Colin Bonwick, "Amerika Devrimi 1763-91", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, (der. David Parker, çev. Kemal İnal), Ankara: Dost Yayınları, 2003, s. 94.

¹⁹ Haluk Gerger, *Kan Tadı Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*, 6.Baskı, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2012, s. 46-47.

²⁰ Fahir Armaoğlu, *19.yüzyılın Siyasal Tarihi 1789-1914*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 723.

²¹ Anna Sproule, *İnsanlık Tarihine Yön Verenler Abraham Lincoln*, Ankara: İlk Kaynak Yayınları, 1996, s. 26.

eyaletleri Birlikten ayrılarak 1861 yılı şubatında Amerika Konfederasyon Devletleri'ni kurdular.²² Yedi eyaletin bir araya geldiği konfederasyona dört eyalet daha katıldı, bunlar Virginia, Arkansas, Kuzey Carolina, Tennessee'di. Böylece konfederasyon eyaletlerinin sayısı on bire çıkmış oldu. Yine de Birlik eyaletlerinin sayısı daha fazlaydı. Ayrıca Birlik ordusunun yeni endüstrileri sayesinde savaş teçhizatları çok daha iyi durumdaydı.²³ Özellikle Birlik ordusunun demir yolları, savaşın gidişatını etkileyen temel taşlardan biri oldu. Demir yolları sayısını arttırarak devasa orduları bir cepheden başka cepheye yollama imkânına sahip oldular. Birlik ordusu 23.000 mil uzunluğundaki demir yollarını savaş sırasında 4.000 mil daha uzattı ve Konfederasyona ait 2.000 mil uzunluğundaki demir yollarını ise ele geçirdi.²⁴ Ayrıca Amerikan İç Savaşı'nda başka önemli gelişmeler de yaşandı. İlk defa küçük gemiler nehirlerde kullanıldı, savaşta zırhlı gemilerden yararlanıldı. Telgraf hattı uzantıları genişletildi, böylece telgraf hatları, muharebe alanı ile komutanlık arasındaki iletişimde çığır açan bir etken oldu.²⁵

12 Nisan 1861'de Konfederasyon ordularının Güney Carolina'daki Sumter Kalesi'ni bombalaması ülkeyi dört yıl sürecek iç savaşın içerisine sürükledi. Atılan bu top yalnızca ülkeyi ikiye bölmedi, aynı zamanda aileleri savaş meydanında karşı karşıya getirdi. Tarihin en kanlı ve ölümcül savaşlarından biri oldu.²⁶ Bu nedenle Amerikan İç Savaşı, yaşandığı döneme büyük bir damga vurmuştur. Savaş yalnızca kendi basınlarında değil, bütün dünya basınlarında yer almıştır. Bu basınlardan birisi de Birleşik Krallıktır. *The Sun* gazetesi Amerikan iç savaşının bütün gelişmelerini günbegün takip ederek yayımlamıştır.

3. Amerikan İç Savaşı'nın The Sun Gazetesine Yansımaları

The Sun gazetesi, Londra'da 1792 yılında yazar John Heriot tarafından günlük yayımlanan bir akşam gazetesidir. Dönemin Başbakanı William Pitt ve hükümetin desteğiyle kurulmuştur. Gazetenin ilk sayısı 1 Ekim 1792 tarihinde çıkmıştır. Gazete, kurulduğu ilk yıllarında hükümet yanlısı bir tavır sergilemiştir. Gazete sayfalarında, meclis tutanaklarına, yurt içi ve yurt dışı haberlere yer vermiştir. 1830'lu yıllara gelindiğinde ise gazetenin politikası biraz değişmiştir. Yayımlarda liberal ve serbest ticaret ilkelerini vurgulanmaya başlanmıştır. Gazetenin son sayısı ise 15 Nisan 1876 tarihinde çıkmıştır.²⁷ Amerikan İç Savaşı, 1861-1864 yılları arasında *The Sun* gazetesinde sıkı bir şekilde takip edilen bir konudur. Gazete, konuyla ilgili ilk haberini "Amerika'da İç Savaş, Sumter'in Düşüşü" başlığıyla atmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Amerika İç Savaşı hakkında gazeteye yansıyan haberler verilerek olayların gazeteye yansımaları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Amerika'da iç savaş, 12 Nisan 1861 sabahı Sumter Kalesi'ne yapılan saldırı ile başladı. Konfederasyon Ordusu Generali Beauregard ile Birlik Ordusu Komutanı Binbaşı Anderson arasında müzakereler yapıldı ama müzakereler olumlu bir sonuç vermedi. Konfederasyon orduları yeniden Sumter Kalesi'ne saldırdı. Binbaşı Anderson'a erzakları biter bitmez teslim olması çağrısında bulunuldu ama Binbaşı bu çağrıyı kabul etmedi. Öğleden sonra Sumter Kalesi yangınlarla kuşatıldı. Kaledeki her bina yandı. Binbaşı Anderson daha fazla direnemedi ve beyaz bayrakları astı.²⁸ Lincoln'ün başkan seçiminin ardından Güney'de 11 eyalet sırasıyla Amerikan Birleşik Devletleri'nden ayrıldığını ve Konfederasyon adı altında bir devlet kurduklarını duyurmuştu. Lincoln bu karara sıcak bakmıyordu. Güney'in Kuzey'den kopma gibi bir durumunu kabul edemezdi. Bu nedenle Konfederasyon adını alan Güney'in Sumter Kalesi'ne saldırması, bir

²² Haluk Gerger, *Kan Tadı Belgelerle ABD Tarihi*, s. 42.

²³ Anna Sproule, *İnsanlık Tarihine Yönverenler Abraham Lincoln*, s. 33.

²⁴ Christon I. Archer, John R. Ferris, *Dünya Savaş Tarihi*, İstanbul: Akyüz Yayınları, 1. Baskı, 2006, s. 376.

²⁵ Ali Çimen, Gökür Gögebakan, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 12. Baskı, 2013, s. 270.

²⁶ Carrie Gibson, "Amerikan İç Savaşı", *Dünya Tarihi Kronolojik Zaman Çizelgesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, 2014, s. 310-311.

²⁷ *The British Newspaper Archive*, Erişim Tarihi: 28.12.2023, (<https://britishnewspaperarchive.co.uk/titles/sun-london>).

²⁸ *The Sun*, London, 26 Nisan 1861, s. 2.

bakıma ayrılmalarını kabul edemeyen Kuzey eyaletlerine ve Lincoln'e karşı kendilerini kanıtlama çabasıydı. Bu anlamda Konfederasyon ordusu, Sumter Kalesi'nin teslim olmasını sağlayarak ilk adımlarını atmış oldular.

Birlik Ordusu Komutanı Jones, kırk üç adamdan oluşan komutasıyla Virginia eyaletine bağlı Harpers Ferry'i kasabasına gitti. Kuzey eyaletlerinin Valisi, Komutan Jones'a 2.500 kişilik bir kuvvetle Harpers Ferry'i ele geçirme emrini verdi. Vali eğer konumunu savunamaz halde kalırlarsa Harpers Ferry'de bulunan cephaneliği imha etme izni verdi. Komutan Jones da cephaneliği yok etti. Bütün binaları ateşe vererek 15.000 silahlık mevzisini imha etti. Bu olayda on iki kişi hayatını kaybetti ve çok sayıda kişi ağır yaralandı. Başkan Lincoln ise, Güney Carolina, Georgia, Florida, Mississippi, Louisiana ve Teksas eyaletlerinde Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir ayaklanmanın patlak verdiği dair bir bildiri yayınladı. Başkan bildirisinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yasalarını hatırlattı. Yasanın Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerinde geçerli olmasının gerektiğini ama yasanın uygulanmadığını, bu nedenle yeniden bir toplantı yapılacağını belirtti. Müzakerelerin yapılacağı toplantıya kadar bu şehirlerin abluka altına alınmasına karar verildiğini açıkladı.²⁹ Başkanın yayımladığı bildiride görüldüğü gibi, Başkan, Güney'in yaptığı saldırıları bir savaş değil bir ayaklanma olarak görüyordu. Sumter Kalesi'ndeki bozgunun ardından Kuzey ordularının da Harper Ferry bölgesinde Güney'e karşı saldırı düzenlemeyi planladıklarından anlaşılıyor ancak haberdeki en önemli detay Güney'in başarılı olacaklarını anladıkları an Kuzey'in cephaneliklerin patlatılma emrini vermiş olmasıdır. Güney'in sayıca üstünlüğü ve çatışmayı kazanacakları fark edildiği an, Kuzey cephaneliği patlatılmıştır.

Kuzey, Washington şehrinde belli bir süre de haber alamadı. Bu nedenle New York ve Massachusetts bölgesinden Washington'a asker gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Konfederasyon Devleti'ne katılan Virginia eyaletinden Birlik'e kalan tek şey Monroe Kalesi'ydı. Bu nedenle Monroe Kalesi de güçlendirildi. Başkan Lincoln, Güney'in isyanlarını durdurmak için 75.000 kişilik asker çağrısında bulundu. Halihazırda 10.000 asker Washington ve New York'a gönderildi. 1.000 ve 2.000 asker deniz yoluyla Boston'dan Chesapeake'e gönderildi. Lincoln'ün asker toplama çağrısına halk büyük bir şevkle karşılık vermiştir. 8.000 kişilik gönüllü askerlere ek olarak, yalnızca New York şehrinde kaydolmuş 6.000 kişi vardır. Lincoln'ün çağrısı sonrası sivillerin sayısı da artmıştır. Bu siviller, Tıbbi, Cerrahi ve Hastane bölümlerinde sistematize bir şekilde çalışmaktadır. Yardım kuruluşlarından da para ve kıyafet akışı sağlanmaktadır.³⁰ Lincoln, Konfederasyon'un başlattığı bu savaşı birer isyan, Konfederasyon ordusunu ise birer isyancı olarak görüyordu. Ancak Lincoln birer isyancı olarak gördüğü Konfederasyon ordusuna karşı oldukça zorlanmaya başlamıştır. Lincoln'ün zorlandığı, sayısı oldukça yüksek asker sevkiyatları yapmaya başlamasından anlaşılmaktadır. Sevkiyatların yanı sıra, asker sayısının artırılması için de çağrıda bulunmuştur. Ayrıca sivillerin de savaşta seferber olması, savaşın boyutunu gözler önüne sermektedir.

Birlik ordusuna yalnızca Virginia bölgesinin Batı kısmı sadık kalmıştır. Konfederasyonun isyan ettiği tüm eyaletlerde Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün posta hizmeti askıya alınmıştır. Konfederasyon eyaletleri, kendi içerilerinde bir posta sistemi geliştirmiştir. Bu sistemle Konfederasyon eyaletlerinden gelen herhangi bir postanın Amerika Birleşik Devletleri sınırlarında aktarılması engellenecektir. Konfederasyona ait, eyalet postaları veya eyaletlere gönderilecek malzemeler Birlik'e ait ölü mektup ofisine gönderilecektir. Federal asker, hizmetlerine göre farklı noktalara konumlandırılmıştır ve Federal askerlerinin gücünün tam olarak 95.000 olduğu düşünülmektedir. Potomac'ın güney tarafında 21.000, Washington yakınlarında 22.000, Monroe Kalesi'nde 9.000, Pensilvanya'nın Batısında 16.000, Cincinnati'nin Batısında 13.000, Kahire civarında 6.000, Baltimore'da 5.000, Philadelphia'da 3.000 olmak üzere toplam 95.000 olduğu tahmin ediliyor. Ayrıca Bay Davis, Konfederasyon ordusu ve Teksas Senatörü tarafından baş yaver olarak atanmıştı. Bay Davis'in, General Davis olarak komutayı devraldığı

²⁹ *The Sun*, London, 3 Mayıs 1861, s. 6.

³⁰ *The Sun*, London, 11 Mayıs 1861, s. 6.

ve pazar günü Kabinesi'nin de kararıyla Richmond'a doğru yola çıktığına dair haberler alındı.³¹ Gazeteye yansıyan Konfederasyon ordusunun sayısının verilmesi, Birlik ordusunun Konfederasyon ordularına ait posta ağını engellemesi ve Konfederasyon ordusunun Başkenti Richmond'a giden Bay Davis'in Başkent'e Ordu Komutanı olarak atanması gibi gelişmeler savaşın seyrini etkileyecek oldukça önemli gelişmelerdir.

Konfederasyon Devleti, ordularının bir kısmını da Küçük Bethel Kilisesi çevresine yerleştirmişti. Bu nedenle Birlik güçleri Büyük ve Küçük Bethel arasındaki yolu kesmek için harekete geçti. Birlik, Newport News'den ve Hampton'dan yaklaşık sekiz mil uzaklığa kamp kurmaları için bir kuvvet gönderdi. Küçük Bethel'e giden yollar ve bataryalar Birlik tarafından kesildi. Birlik Komutanı karanlıkta hata yapma ihtimalini önlemek için slogan atılmadıkça hiçbir girişimde bulunulmaması emrini verdi. Ayrıca askerlerin kollarına beyaz bir şey takması emredildi. Gönderilen alay, gün doğarken varmıştı ve plan başarılıydı. Ancak iki alay bir uyarıda bulunmadan garip bir şekilde birbirlerine ateş açtılar. Kafa karışıklığı içerisinde kalan bu iki birlik alayı geri çekildi. Bu suç niteliğindeki gaf yüzünden iki kişi öldü ve sekiz kişi yaralandı. Yaşanan bu ateş seslerini duyan düşman askerleri kampı boşalttı ve Büyük Bethel'e doğru kaçtı. Birlik ordusu, Büyük Bethel'de Konfederasyon askerleriyle yeniden bir çatışma içerisine girdi. Çatışma yerinden, Birlik ordusu merkezine cephaneliğin tükendiğine dair bilgi geldi. Konfederasyon ordularının ise çeşitli büyüklüklerde bataryalarla desteklendiği belirtildi.³² Bu savaş, Konfederasyon ordusunun geri çekilmesine rağmen kazandığı bir savaştır. Tarihte böylesine bir savaşa rastlamak zordur. Birlik ordusu içerisinde yaşanan karşılıklı bir bilgi eksikliği sebebiyle kurdukları planları bozulmuş, Birlik ordusu kendi askerleriyle bir çatışma içerisine girmiştir. Geri çekilen Konfederasyon ordusu, Birlik ordusunun bu hatasını fırsata çevirmeyi başarmıştır.

Büyük Bethel'deki kötü yönetilen savaşın yanı sıra, Ohio'nun Virginia yakasına yakın küçük bir kasabada bir başka olay daha yaşandı. Birlik komutanı, Konfederasyon askerlerini demiryollarına taşıdı ve treni ateşe verdi. Çok sayıda ölü ve yaralının olduğu tren, ellerinden geldiğince çıkmaya çalıştılar. Güney kuvvetlerinin başkent Washington'a yaklaştığına dair söylentilerin çıkması da başkentte oldukça panik yarattı.³³ Küçük bir kasabada yaşanan bu savaşta öyle görünüyor ki Birlik ordusu kendi içlerinde yaşadığı gülünç durumu telafi etmek istemiştir. Bunun için insan dışı bir yola başvurarak Konfederasyon askerlerini trende yakmıştır.

21 Temmuz sabahı ise Federal (Birlik) ordusu, Manassas kavşağından üç mil uzaklıkta olan Bull Run bölgesine doğru ilerledi. Bu bölgede Konfederasyon ordusunun bataryaları vardı. Taraflar arasında yaşanan dokuz saatlik savaşın ardından Konfederasyona ait üç batarya Federal Birlikleri tarafından ele geçirildi. Daha sonra Konfederasyon askerleri federal birliklere saldırdı. Federal birliklerini bir panik sardı ve kargaşa içerisinde sahadan geri çekildi. Konfederasyon askerleri, Federal askerlerini Fairfax'a kadar takip etti. Federal ordularına ait top ve Island bataryası, büyük miktarda silah, depo ve küçük silahlar, Konfederasyonun eline geçti. Federalin kaybı 500 ila 2.000 arasındadır. Konfederasyon askerleri de ağır kayıplar vermiştir.³⁴ Ohio'da konfederasyon ordusunun trende yakılması haricinde savaşın başladığı zamandan temmuz ayına kadar konfederasyon ordusunun ağır kayıplar verdiğine dair gazetede bir ibare geçmemiştir. Manassas'ta gerçekleşen bu savaşta konfederasyon ordusunun da ağır kayıplar verdiğine yer verilmiştir. Ancak bu haberdeki en önemli detay Birlik ordusunun yeniden ağır bir yenilgiye uğramasıdır.

Birlik Ordusu Generali Butler komutasındaki ordu deniz hareketi düzenledi. 28 Ağustos'ta Hatteras Körfezi girişinde yer alan Konfederasyon askerlerine ait kaleleri bombardımana tuttu. Ertesi gün kırk beş subay ve altı yüz askerden oluşan garnizon teslim oldu. Bu askerler savaş esiri olarak sayıldı. Federaller, konfederasyon ordusuna ait 25 topu, 1000 silahı ve üç gemiyi ele

³¹ *The Sun*, London, 13 Haziran 1861, s. 1.

³² *The Sun*, London, 28 Haziran 1861, s. 5.

³³ *The Sun*, London, 1 Temmuz 1861, s. 2.

³⁴ *The Sun*, London, 5 Ağustos 1861, s. 6.

geçirdi. Kuzey limanlarında bulunan Güney'in mülkiyetine ait elli gemiye de el konuldu.³⁵ Yaşanan altı aylık iç savaşta Birlik ordusu ilk defa tam anlamıyla Konfederasyon ordusuna karşı galip gelmiştir. Hatteras'ta yaşanan bu savaş Birlik ordusunu motive etmesi açısından çok önemlidir.

Lexington, ve Missouri şehirlerinde de bir savaş meydana geldi. Konfederasyon General'i Price, Federal Birliğin sağlam yer edinmiş bir Albay'ı olan Mulligan'ı yendi. İsyanlıların kaybı 4.000, Federallerin kaybı ise 800 kişiydi.³⁶ Ancak Konfederasyon ordusu Generali Price 30.000 askerle Federallere Missouri'de yeniden saldırdı. Federallerin sayısı ise 3.500'dü. Saldırının ertesi günü devam edeceği düşünülüyordu, bu sırada federallere 4.000 asker takviye gelmesi planlanıyordu. Ancak General Prince, geri çekilmedi ve altı yüz Konfederasyon askeri Missouri'de, Federal ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.³⁷ Hatteras'ta yaşanan zaferin ardından Birlik ordusu kendisine daha çok güveniyordu ve Konfederasyon ordusunu oyalayabilirse gelecek yardım ile kazanabileceklerine inanıyorlardı. Ancak istenilen olmadı ve Konfederasyon ordusu geri çekilmeyerek karşı saldırıda bulundu. Bu durum Birlik ordusunun yeniden ağır kayıplar vermesine yol açtı.

Birlik Generali Fitx Porter ise tümeniyle beraber bir inceleme yapmaya karar verdi. Çünkü Potomac Nehri üzerindeki engellerin kaldırılması gerekiyordu. Bu bölgeye 100.000 kişilik bir ordu ve erzak malzemelerinin götürülmesi gerekirse ve iletişim geliştirilmezse bu durum Birlik ordusu için bir felakete dönüşebilirdi. Bu nedenle bir inceleme yapıldı. İncelemenin sonucunda, Annapolisten, Baltimore Demiryolunun Washington şubesi kavşağına kadar ikinci bir demiryolu hattı döşenmesine ve Potomac Nehri üzerindeki olabilecek engellerin etkilerinin azaltılmasına karar verildi. Böylece sadece Potomac üzerindeki engellerin orada kalmasının yanında, Chesapeake'den malzeme temin edilmesinin de kolaylaşacağı ön görülüyordu.³⁸ Birlik Ordusu'nun bu ön görüşü oldukça işe yaramıştır. Birlik ordusu savaşta demir yollarının önemini kavramış ve demir yollarının sayısını arttırmıştır. Ulaşım ve iletişim sorunlarını çözmeleri, ilerleyen zamanlarda kendi aleyhlerinde giden bu süreci tamamen tersine çevirmiştir.

Federal Hükümete ait filo da Konfederasyon'a ait Güney Carolina eyaletinde yer alan Port Royal şehrini bombaladı. Dört saat süren çatışmanın ardından Konfederasyon askerleri kaleleri terk ederek, hızla geri çekilmeye başladılar. Federaller iki kaleyi, kırk üç silahı, askeri teçhizat ve birçok değerli belgeyi ele geçirdi. 15.000 kişiden oluşan Federal ordu, Güney Carolina'nın Beaufort kentine gitti ve yerleşti. Beaufort'un gelecekteki operasyonlar için merkez üssü olacağı belirtildi. Bombardıman sırasında sekiz federal, yüz konfederasyon askeri öldürüldü.³⁹ Commodore Foote komutasındaki yedi Federal savaş gemisi de altı şubatta Tennessee Nehri üzerindeki Henry Kalesi'ne saldırdı. Savaş gemileriyle bir buçuk saat süren şiddetli çatışmanın ardından bir Konfederasyon generali ve 60 mahkûmla birlikte Henry Kalesi teslim olmak zorunda kaldı. Kalenin içerisinde 20 silah da bulundu.⁴⁰ Yaşanan bu iki savaşla da görülüyor ki savaşın başladığı zamandan beri Birlik ordusu karada gösteremediği başarıları deniz savaşlarında gösterdi. Deniz savaşları ve Demir yollarında Birlik ordusunun başarılarını artması, özellikle 1862-1863 yılları arasında yaşanan savaşlarda önemli başarılar elde etmesine neden oldu. Bu yıllarda Birlik ordusu, Konfederasyon ordusuna karşı ağır yenilgiler yaşamamıştır. Birlik ordusu en fazla kaybı 1864 yılında yaşamıştır.

Carolina eyaletine bağlı Roanoke Adasında da üç gün süren bir çatışma yaşandı. 9 Şubat akşamı Roanoke Adası, Birlik ordusu tarafından ele geçirildi. Çatışmanın devam ettiği öğle saatlerinde Konfederasyon Komutanı Commodore Lynch bir filo hazırladı ve filoyu

³⁵ *The Sun*, London, 14 Eylül 1861, s. 2.

³⁶ *The Sun*, London, 30 Eylül 1861, s. 6

³⁷ *The Sun*, London, 2 Ekim 1861, s. 6

³⁸ *The Sun*, London, 12 Kasım 1861, s. 8.

³⁹ *The Sun*, London, 25 Kasım 1861, s. 6.

⁴⁰ *The Sun*, London. 20 Şubat 1862, s. 6

Konfederasyon ordusundaki arkadaşı General Wise'a yardım için Currituck Sound bölgesine gönderdi. Birlik hücumbotları, Lynch'in komutasındaki hücumbotlarına ateş açarak öğleden sonra saat beşte konfederasyon ordusunun hücumbotları batırıldı, iki hücumbotu da ele geçirildi. Sabaha kadar süren çatışmanın ardından, Konfederasyon askerleri saat sekiz civarı teslim oldu.⁴¹ Güneyde ise, Güney Konfederasyon Başkanı olarak Jefferson Davis seçildi. Davis bir açılış konuşması yaptı. Konuşmasında, Kongre'de on üç eyaletin temsil edildiğini, on bir eyaletin seçim kurulunda oy kullandığını ve kullanılan oyların tamamını aldığını belirtti.⁴² Savaşın başlarında Bay Davis Konfederasyon ordusunun başına komutan olarak atanmıştı. Bu süreçte Konfederasyon ordusu önemli başarılar elde ediyordu. Ancak görülüyor ki kendisinin komutanlığı bırakıp Konfederasyon Başkanı olması orduda iyi sonuçlara neden olmadı.

Mart ayının 6'sında Konfederasyon orduları saldırıya başladı. Konfederasyon saldırıyı akşam saat 16.00'da Birlik'e takviye kuvvetlerinin gelmesiyle kesmek zorunda kaldı. Sabah saat 11'de konfederasyon askerlerinin saldırmayla, çatışma yeniden başladı. Tüm hat boyunca piyade hücumu ile çapraz ateş içerisine alınan konfederasyon ordusu büyük bir bozguna uğratıldı. Oldukça ağır kayıplar verildi, bu nedenle ölümlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi verilemiyor.⁴³ Ayrıca Corinth şehrinde de en büyük ve kanlı muharebelerden biri gerçekleşti. Pazar sabahı konfederasyon askerlerinin saldırmayla savaş başladı. Konfederasyon ordusu tamamen bozguna uğradı. Konfederasyon ordusunun sayısı 60.000, Birlik ordusunun sayısı takviye kuvvet gelmeden önceki sayısı yaklaşık 38.000'di. Her iki tarafın kayıpları da oldukça fazladır. Birlik'in 18.000 ila 20.000 arasında ölü, yaralı ve kayıpları var. Konfederasyon ordusunun sayısı ise 35.000 ile 40.000 olduğu tahmin ediliyor.⁴⁴ Yaşanan her iki çatışmada tarafların oldukça ağır kayıplar verdiği belirtiliyor. Birlik ordusuna her iki savaşta takviye kuvvetin geldiğini görebiliyoruz. Ancak gazetedeki haberlere göre Konfederasyon ordusuna takviye kuvvetin gelip gelmediğine dair bir bilgi sahibi değiliz. Özellikle Konfederasyon ordularına ait gelişmeler *The Sun* gazetesinde oldukça az işlenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Gemisi Hartford, New Orleans şehri açıklarında demir attı. Birlik ordusu gemisiyle 13 hücumbot ve 18 topluk bir koçu, Manassas'a saldırı yapmak için gönderildi. Manassas ve Mississippi arasında set vardı. İki taraf da hızla birbirine yaklaştı ancak bir sonuç alınamadı. Nisan ayının 29'da kalelerin teslim olduğu, koçbaşlarının havaya uçtuğu ve iki kalenin üzerinde de Amerikan bayrağının dalgalandığı istihbaratı geldi.⁴⁵ Bu savaşta Birlik ordusu, denizdeki başarılarını Konfederasyon ordusuna bir kez daha kanıtlamıştır. Ayrıca Manassas'a saldırı düzenlemek için giriştiği bu hazırlık aşamalarından Birlik ordusunun askeri teçhizat durumu daha iyi anlaşılmıştır.

Konfederasyon ordusu Virginia eyaletine bağlı Winchester şehrindeki Birlik ordusuna şafak vakti saldırdı. Konfederasyon tümenlerinden Ewell ve Jackson'nın tümenlerinin sayısının 15.000 olduğu tahmin ediliyor. Her iki tarafta ateş altına alındı. Birlik'in sol kanadı sağlam bir şekilde yerini korudu ancak sağ kanat geri çekilmek zorunda kaldı. General Ewell ve Johnson'nın komutasındaki konfederasyon ordusu ile Winchester'da karşı karşıya gelen General Banks onlarla altı saat savaştı, Martinburg yönüne çekildi. Konfederasyon askerleri Winchester'dan, Harpers Ferry'ye doğru ilerlemeye başladı.⁴⁶ Denizde aldığı ağır yenilgiden sonra Konfederasyon ordusu kendisini toparlamış, yeniden başarılı bir saldırıda bulunmuştu. Özellikle yaptığı ani saldırı Birlik ordusunun toparlanmasına imkân vermemiştir.

Birlik Ordusu ve Konfederasyon arasında Richmond'da bir savaş gerçekleşti. Bu savaşın ardından Birlik ordusu Generali Casey'in kuvvetleri, hastalıkların etkisiyle 6.000 kişiye düştü.

⁴¹ *The Sun*, London, 24 Şubat 1862, s. 6.

⁴² *The Sun*, London, 12 Mart 1862, s. 6.

⁴³ *The Sun*, London, 26 Mart 1862, s. 5.

⁴⁴ *The Sun*, London, 23 Nisan 1862, s. 5.

⁴⁵ *The Sun*, London, 23 Mayıs 1862, s. 8.

⁴⁶ *The Sun*, London, 10 Haziran 1862, s. 4.

General Casey, Richmond'un 7 mil uzağında bulunan Williamburg merkezine mevzisini konumlandırdı. Konfederasyon askerlerini Chichahominy Nehri'nin ötesine sürmek istiyorlardı, bunun için yönünü sol kanatta bulunan General Mclellan'a çevirmek istiyordu. Ancak cuma günü öğleden sonra müthiş bir fırtına çıktı ve kesintisiz şiddetle devam etti. Chickahominy Nehri üzerinde geçilmesi planlanan iki köprü yıkıldı. Sabah karşılıklı çatışmalar yaşandı ve Birlik ordusu 2.000'den fazla kişiyi kaybetti. Cumartesi günü zaferlerini kutlayan isyancılar,⁴⁷ pazar günü Birlik ordusunu Chickahominy Nehri'nin ötesine süreceklerinden oldukça emindiler ama Heintzelman ve Sumner'in eğitilmiş birlikleriyle karşılaştılar. Böylece savaşın seyri değişti. İsyancılar çatışmada ağır yaralar aldılar, kimisi arkalarında birçok adamlarını, subaylarını, erlerini bırakarak kaçtılar. İsyancıların sahada kalan ölü sayısı 1.200 kişiydi. Birlik ordusunun ise iki günlük çatışmada ölü ve yaralı sayısı yaklaşık 3.000 kişiydi.⁴⁸ Amerikan iç savaşı başladığından beri savaş, Güney eyaletlerine yakın kısımlarda seyrediyordu. Savaşın hiçbir cephesi Kuzey eyaletlerine yakın değildi. Bu durumda doğal olarak Güney'in askerinin cephede daha fazla olması ve takviye kuvvetlerinin savaş alanına daha erken gelmesi, beklentisi yaratıyor. Ancak savaş, Güney'in başkenti Richmond'a oldukça yakın bir bölgede gerçekleşiyor olmasına rağmen Konfederasyon ordusu geri püskürtülmüştür. Bu savaş, Kuzey'in ordu sistemini ve ulaşım yapısını kanıtlar niteliktedir.

İsyancılar Tennessee eyaletine bağlı Memphis şehrine top atışlarında bulundu. Birlik askerleri de eşit şekilde karşılık verdiler. Fakat federal süvariler keşif yapmak isterlerken pusuya düşürüldüler. Büyük kayıplar yaşandı. Ardından Birlik Ordusu Albayı Cheseret, konfederasyon askerleriyle yeniden bir çatışma içerisine girdi. Cheseret onları buldukları yerden uzaklaştırdı ve kampı ele geçirdi.⁴⁹ Birlik ordusu ağır kayıplar yaşasa da kısa sürede kendisini toplayabiliyordu. Karşı saldırı yaparak konfederasyon ordusunu buldukları konumdan uzaklaştırabiliyordu. Ancak Konfederasyon ordusunun yapabildiği tek şey geri çekilmelerdi. Kayıplarını telafi edene kadar geri çekiliyordu. Ardından Birlik ordusuna yeniden saldırıyordu. Bazı saldırıları ise Birlik ordusuna gözdağı mesajı vermek için atılan adımlardı. Bunlardan birisi de Kuzey'in öğrenci grubuna saldırmasıdır.

Chickahominy ile Pamuuky arasındaki iskelede kalan öğrenciler Konfederasyon askerlerinin saldırısına uğradılar. Yaklaşık 150 kişilik başka konfederasyon askerleri grubu ise bir tren istasyonuna saldırdı. Saldırganların bazıları vagonlarda yanarak öldü bazıları esir alındı. Ayrıca Konfederasyon ordu sayısı giderek artmaya başlamıştır. Batı Virginia'da bulunan Konfederasyon Komutanı Jackson'ın 12.000 asker daha aldığı, Richmond'daki ordu sayılarının da 200.000'e ulaştığı söyleniliyor.⁵⁰ Konfederasyon ordusu savaşın süresi uzadıkça kapıldıkları endişe gazeteye yansıyan haberden de oldukça anlaşılabilir. Savaş uzadıkça cephede Birlik ordusuna karşı kazanamadığı zaferleri siviller üzerinden gerçekleştirmeye çalışıyordu. Orduya gerektiği zamanlarda takviye sağlanamadığı için çarpıştıkları her cephede oldukça fazla insan kaybediliyordu. Kaybettiği insan sayısının arasını kapatmak için daha fazla insanı ordusuna katmaya çalışıyordu.

Richmond'daki yedi günlük saldırıda Birlik'in ölü ve yaralı sayısı 60.000 kişidir. İsyancıların da kayıpları oldukça fazladır. İsyancıların ölü ve yaralı sayısının 75.000 kişidir. Yeni yaşanan kayıpların 37.000 olduğu, toplamda isyancıların kaybının 97.000 olduğu tahmin ediliyor. Birlik ordusu da Washington'dan çıkarken 220.000 kişiydi. Geri dönen kişi 90.000'den az kişiydi. Son yedi gündeki yaşanan savaşta bu ordu sayısı 66.000 kişiye indi.⁵¹ Konfederasyon ordusu başkente yakınlığının avantajını kullanmayı bu savaşta gösterebilmiştir. Ancak Richmond'da daha yeni ordu sayılarının 200.000 kişiye ulaştığı haberi verilmişti. Birlik ordusunun ise

⁴⁷ Gazetenin bazı haber kaynaklarında konfederasyon askerleri için "isyancılar" ifadesi geçmektedir.

⁴⁸ *The Sun*, London, 16 Haziran 1862, s. 4.

⁴⁹ *The Sun*, London, 23 Haziran 1862, s. 4.

⁵⁰ *The Sun*, London, 10 Temmuz 1862, s. 4.

⁵¹ *The Sun*, London, 23 Temmuz 1862, s. 6.

Washington'dan geldiğinde ordu sayısı 220.000 kişiydi. Yaşanan bu savaşta her iki taraf da oldukça ağır kayıplar verdi. Ancak kendi yaşadıkları topraklardan oldukça uzakta olan Birlik ordusu için, önemli sayıda askerini muhafaza edebilmesi ve geri dönebilmiş olmaları oldukça önemlidir.

Konfederasyon güçleri 23 Ağustos'ta yeni bir saldırı daha gerçekleştirdi. Virginia eyaletine bağlı Rappahannock istasyonuna saldırdı. Federal askerleri Rappahannock şehrini terk etmek zorunda kaldı. Federaller, 10 mil uzaklıktaki Warrenton kavşağına çekildi. 26 Ağustos'ta sayıları 2.000 ile 7.000 arasında olduğu tahmin edilen Konfederasyon kuvveti, Federal ordunun arkasında bulunan Manassas Kavşağına saldırdı. Federaller Manassas'tan da sürüldü. Ayrıca dokuz silahtan oluşan bataryasını da kaybetti. Konfederasyon askerleri bütün binaları ve değerli mülkleri yok etti, telgrafları kesti ve demir yollarını bozdu. Ardından Konfederasyon askerleri Bull Run Bridge'e doğru ilerleyerek buradaki Federalleri buradan da sürdüler. Federal süvarileri Fairfax bölgesine doğru ilerledi. General M'Dowel birliklerini Gainesville üzerinden Manassas'a geçen Konfederasyon askerleri üzerine sürdü. 27 Ağustos'ta Manassas'ta iki ordu karşılaştı. Yapılan savaşın ardından konfederasyon ordusu tamamen bozguna uğradı. Konfederasyon komutanı Jackson, Virginia eyaletine bağlı Centreville şehri üzerinden geri çekilmeye başladı. 28 Ağustos günü öğleden sonra Centreville'nin altı mil batısında yeniden şiddetli bir çatışma yaşandı. 30 Ağustos sabahı Centreville şehrinin Bull Run bölgesinde son bir çatışma yaşandı. Bu çatışmada iki alay ele geçirildi. Konfederasyon ordusu yeniden geri püskürtüldü. Federal ordusu Generali Pope, 1.000 esir ve bir miktarda top ele geçirdi.⁵² Haberde de görüldüğü gibi Konfederasyon ordusunun başarıları kısa sürede tersine çevrilmiştir. Ancak bu çatışmada bizim için en önemli nokta, Konfederasyon ordusunun savaşta ulaşımın önemini daha iyi kavradığının anlaşılmasıdır. Konfederasyon ordusu, Birlik ordusuna karşı kesin bir zafer kazanamayacaklarını anladıkları her seferinde ulaşım ağlarını kesmeye çalışmıştır.

Birlik askerleri, Konfederasyon askerlerini Frederick bölgesinden püskürtmeye devam etmiştir. 14 Eylül'de yaşanan çatışmada İsyancılar Middletown şehrinden uzaklaştırılmıştır. Pazar sabahı çatışma yeniden başlamıştır. Saat ikiye kadar süren çatışmada ağırlıklı olarak topçu birlikleri kullanılmıştır. İsyancılar bataryalarını koruma altına alarak, Birlik ordusunun ilerleyişini durdurmak için bombardımana tuttular. Saat beşte bir saldırı emri verildi ve birlik ordusu ileri atıldı. İsyancılar düzensiz ordularını yeniden saha içerisine sokmakta başarısız oldular ve geri çekilmek zorunda kaldılar. İsyancılar, Tennessee eyaletine bağlı Jonesborough şehrine doğru yokuştan hızlı ve düzensiz bir şekilde geri çekildiler. Birlik ordusu hava kararınca kadar, 2 mil boyunca isyancıları takip etti. İsyancıların toparlanmalarına izin verilmeden saldırıldı ve isyancılar dezavantajlı hale getirilerek püskürtüldü. İsyancılar ölü ve yaralılarının çoğunu sahada bırakmak zorunda kaldı.⁵³ Yaşanan çatışmalar oldukça uzun ve belli aralıklarla sürüyordu. Savaş uzadıkça konfederasyon ordusu kendi içerisindeki dağınık yapıyı toparlamada zorlanıyordu. Yaşanan ağır kayıplara rağmen yine de savaş devam ediyordu.

Tennessee eyaletinde yeni bir saldırı daha gerçekleşmişti. Bu saldırı Tennessee eyaletine bağlı Murfreesboro şehri yakınlarında 31 Aralık sabahı gerçekleşti. Birlik ordusundan dört müdavim alayı ve komutanların birçoğu öldürüldü. Saat öğleden sonra 2'yi gösterdiğinde General Thomas, isyancıların merkezine girdi ve isyancıları bir mil kadar öteye sürdü. Çatışma saat 22.00'ye kadar devam etti. Birlik'in kayıpları oldukça ağırdı. Toplam ölü ve yaralı sayısı 2.500'dü.⁵⁴ Konfederasyon ordusu bir zafer kazanamıyor ancak Birlik ordusuna da aynı zamanda ağır kayıplar yaşatıyordu. Bu durum Birlik ordusunun direncini de zorlamaya başlamıştı. Bu durum Birlik ordusunun ek önlemler almasına neden olmuştur.

Kuzey'de askerlik zorunlu haline gelmiştir. Askerliğin zorunlu hale gelmesi tüm insanların aklını meşgul etmeye başlamıştır. Askerlikten muaf olmak için 300 dolar verilmesi

⁵² *The Sun*, London, 9 Eylül 1862, s. 6

⁵³ *The Sun*, London, 30 Eylül 1862, s. 4.

⁵⁴ *The Sun*, London, 15 Ocak 1863, s. 8.

kararlaştırılmıştır. Ancak muaf olanlar ve olmayanlar eşit derecede mi olacağı kafalarda bir tartışma konusudur. 300 doları veremeyen ve çalışan sınıfları askere almak kargaşalar yaratabilir.⁵⁵ Birlik ordusu, Konfederasyon ordusunun bu kadar direnç gösterebileceğini düşünmüyordu. Konfederasyon ordusundan beklenmeyen bu direnç savaşı uzatmıştır. Bu nedenle Birlik ordusu da Güney'deki gibi zorunlu askerlik sistemini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca *The Sun* gazetesinde zorunlu askerlik sisteminin getirebileceği kargaşalarda eleştirilmiştir.

Konfederasyon ordusu ise, Virginia eyaletine bağlı Chancellorsville şehrinde 3 Mayıs günü Birlik ordusuna karşı bir saldırıda bulundu. Birlik Komutanı Sickles'in hattına isyancıların beş tümeni birden saldırdı. Ölü ve yaralıları yığınlar halinde toprağı kaplıyordu. Birlik Ordusu Komutanı Mott'un tugayı on beş ayrı hücum yaparak yedi standı ele geçirdi. Can kaybı oldukça fazladır. Esirlerin sayısı ise 2.000 civarındadır.⁵⁶ Bu savaş, Amerikan iç savaşının en önemli çatışmalardan biridir. Virginia'da yani Güney eyaletinde yaşanmasına rağmen yine konfederasyon ordusu başarılı olamamıştır. Yine de her iki tarafta da ağır kayıplar vermiştir. Ölü ve yaralı sayısının bütün cephe sahasını kapladığı bir savaştır.

Mississippi eyaletine bağlı Vicksburg şehrinde de bir saldırı gerçekleşmiştir. Ancak bu saldırıdan kesin bir sonuç alınamamıştır. Ayrıca Konfederasyon komutanı Kirby Smith'in 10.000 kişilik ordusuyla Vicksburg'un 20 mil yukarısında kalan Bend bölgesini işgal ederek General Grant'a gelebilecek malzemelerin önünü kesmeye çalışmıştır.⁵⁷ Konfederasyon ordusu, savaşta başarı elde edemedikçe alternatif yollar elde etmeye çalışmıştır. Bunlardan birisi de Birlik ordusuna gelebilecek yardımların kesilmesidir. Savaş Güney'de olmasına rağmen kendilerine yardım oldukça zor sağlanıyordu. Birlik ordusu ise yardımı daha hızlı bir şekilde elde edebiliyordu.

İsyancılar Batı Virginia eyaletine bağlı Harpers Ferry kasabasından Maryland eyaletine bağlı Baltimore bölgesine kadar tüm Baltimore ve Ohio Demiryolu köprülerini yıkmıştır. Bu yıkımı otuz altı saat içerisinde gerçekleştirdiler. Birlik Komutanı General Kelly, Maryland eyaletine bağlı Cumberland şehrinde isyancılara rastladı. İsyancıları kasabanın dışarısına sürdü. Kuzey'den İsyancıların Blue Ridge, Rappahannock, Bull Run ve Frederick şehirlerinden temizlendiği bildirildi. Frederick'e gelen trenin 23 Haziran'da sağ salim şehre vardı. Bölge tamamen Federallerin eline geçti.⁵⁸ Konfederasyon ordusu elinden gelen her şeyi deniyordu. Özellikle Birlik ordusuna gönderilen trenlerin önünü kesmeye çalışıyordu. Birlik'e karşı saldırılar düzenliyordu. Ancak bir başarı elde edemiyordu.

Gettysburg şehrinde ise, 1 Temmuz günü öğleden sonra saat dörtte, bir savaş gerçekleşti. Birlik Ordusu Generali Longstreet ordusunu Konfederasyon ordusuna karşı yokuş yukarı bir şekilde nadir olarak tanık olunan bir savaşın içerisine soktu. Longstreet'in saldırısı başarılı oldu. Ancak yeni bir saldırı durumunda galip gelebilecek sayıda adamı yoktu. Bu nedenle savaş ertesi gün yeniden başladı ve gecenin alacakaranlığına kadar devam etti.⁵⁹ Yaşanan bu çatışma stratejisine tarihte oldukça az rastlanmaktadır. Komutan Longstreet'in alışılmışın aksine düşmana yokuş aşağı değil, yokuş yukarı şeklinde saldırması gazete de övgüyle bahsedilen bir durumdur.

17 Ekim'de ise Birlik Komutanı General Meade'nin ordusu Manassas'a geri çekilmek zorunda kaldı. Konfederasyon komutanı Lee, yeniden Bull Run savaş alanı ve Kuzey'deki Londra Talley'e giden yolu işgal etti. Konfederasyon askerleri on dört ekim sabahı Catlett istasyonu ile Warrenton arasında süvarilere ve ikinci kolordudaki bataryalara saldırdı. Saldırı, Birlik ordusu tarafından geri püskürtüldü. Öğleden sonra Konfederasyon komutanı Hill, Birlik'in ikinci kolordusunu kesmek için bir saldırıda bulundu. Ayrıca Konfederasyon Generali Lee'de beşinci

⁵⁵ *The Sun*, London, 26 Mart 1863, s. 8.

⁵⁶ *The Sun*, London, 18 Mayıs 1863, s. 8.

⁵⁷ *The Sun*, London, 23 Haziran 1863, s. 14.

⁵⁸ *The Sun*, London, 6 Temmuz 1863, s. 5.

⁵⁹ *The Sun*, London, 18 Ağustos 1863, s. 12.

kolordusuna saldırdı. Birlik ordusu isyancıları büyük bir katliamla geri püskürttü. İsyancıların ölü ve yaralıları Birlik'in elinde kaldı. Yine de isyancılar pes etmedi, iki tarafta hava kararınca kadar topçu ateşlerini sürdürdü.⁶⁰ Savaşın gidişatı iki taraf içinde oldukça yıkıcı olmaya başlamıştır.

Kasım ayının yirmi dört ila yirmi altısı arasında Tennessee eyaletinde yeni bir çatışma daha yaşanmıştır. Tennessee eyaletine bağlı Chattanooga şehrinde gerçekleşen çatışmada Federallerin bin mahkûmu ve 30 topu Konfederasyon ordusunun eline geçmiştir. Üç gün süren bu çatışmada Federallerin kayıpları 3.000 ile 4.000 arasındadır.⁶¹ Tennessee eyaletinde yaşanan savaşlar oldukça artmıştı. Federal ordusu da Konfederasyon ordusu gibi ağır kayıplar vermeye devam ediyordu.

Birlik Komutanı Generali Meade ise, Konfederasyon komutanı General Lee'nin Mine Run Vadisi'ndeki saldırısıyla Rapidan bölgesine çekildi. Meade'nin çatışmadaki kaybı 1000 kişiydi. Perşembe günü Konfederasyon Komutanı Mostyn, Meade'nin Culpepper yakınlarındaki karargahını yaktı. Cuma günü de konfederasyon komutanlarından General Rosser, Meade'in arkasından dolanarak bir baskın düzenledi ve bazı mühimmat vagonlarıyla birlikte atlarını ele geçirdi.⁶² Konfederasyon ordusu, Birlik ordusunun gücünü kırabilmek için karargahlarını yakıyor ve mühimmatlarına el koyuyordu. Böyle yaparak Birlik ordusunu yıpratmak istiyordu. Ele geçirebildikleri her şey, Konfederasyon ordusu için o günü kurtarmak gibiydi.

Konfederasyon ve Birlik ordusu arasında Tennessee eyaletinde bir savaş daha meydana geldi. Konfederasyon Generali Longstreet, Tennessee vadisine doğru geri çekilmeye başladı. Birlik askerleri ise Clinch Dağı'na kadar Konfederasyon askerlerini takip etti. Ancak General Longstreet, Knoxville üzerine kuşatma operasyonlarına başladı. Harristown demiryolu üzerinden Richmond'a, Bristol'dan güneye ve Holston Nehri'nin kuzey-güney kıyılarına kadar ilerledi ama kuşatmasını kaldırarak Bristol'a doğru geri çekilmek zorunda kaldı.⁶³ Uzun zaman sonra Birlik ordusu bir başarı elde etmeden geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Birlik Komutanı Sherman ise, 25.000 ila 30.000 askeriyle Ouitman, Mobile ve Ohia Demiryollarına herhangi bir sorun yaşanmadan ulaştı. Ancak bu demir yollarında konfederasyon ordusuyla bir çatışma içerisine girdi. Yaşanan çatışmaların ardından Sherman, arkasında kalan demiryollarını ve köprüleri yıkarak on gün içerisinde 150 mil yol katetti. Konfederasyon Ordusu da Meridian bölgesini boşaltmak zorunda kaldı. General Forrest Meridian'ı boşaltan 6.000 kişilik Konfederasyon ordusuyla karşı karşıya geldi. General Sherman'da Bandon yakınında Konfederasyon Komutanı Polk'u yenilgiye uğrattı. 12.000 kişilik mahkûmu da ele geçirildi.⁶⁴ Bu çatışma da oldukça önemlidir. Konfederasyon ordusu, Birlik ordusuna yardım gelmesini yine önleyememiştir. Ayrıca bir süredir demiryollarının öneminin farkına varan Konfederasyon ordusuna karşı, Birlik ordusu çatışmanın ardından demir yollarını tahrip ederek bölgeden ayrılmıştır. Birlik ordusunun bu hamlesinin nedeni oldukça açıktır. Kendisinden sonra Konfederasyon ordusunun bu demir yollarından yararlanabilme imkanlarını ortadan kaldırmış ve olası takip edilme risklerini de en aza indirmişlerdir.

26-27 Şubat'ta ise Konfederasyon ordusunun Mobile Kalelerine yönelik saldırıları başladı. Tunnel Hill'i işgal ettiler. Federalleri Florida'da ciddi bir şekilde geri püskürttüler. Birlik hükümeti ayrıntıları saklıyor ve resmi olmayan bir rapora göre Jacksonville'in ilerisinde 15.000 kişilik Konfederasyon ordusuna karşı, Federallerin 500 ile 1.300 asker ve ateşli silah kaybına uğradığı söyleniyor.⁶⁵ Konfederasyon ordusu bu savaş ile morallerini yeniden kazanmıştır. 1862-1863 yılları konfederasyon ordusu için adeta keder yılları gibi geçmiştir. Bu nedenle Birlik

⁶⁰ *The Sun*, London, 29 Ekim 1863, s. 2.

⁶¹ *The Sun*, London, 12 Aralık 1863, s. 10.

⁶² *The Sun*, London, 16 Aralık 1863, s. 2.

⁶³ *The Sun*, London, 21 Aralık 1863, s. 5.

⁶⁴ *The Sun*, London, 7 Mart 1864, s. 6.

⁶⁵ *The Sun*, London, 11 Mart 1864, s. 2.

hükümetinin bu savaşın ayrıntıları saklıyor olması oldukça dikkat çekicidir.

Konfederasyon Ordusu, Nisan ayının 12'sinde ise, Pillow Kalesi üzerine bir saldırı gerçekleştirdi. Konfederasyon Generali Forrest savaş sırasında kısa bir süreliğine Birlik ordusuna ateşkes bayrağı gönderdi ve barışın sağlanmasını talep etti. Barışın sağlanması için de belli şartlar sundu; Kalenin ve garnizonun teslim edilmesini, kendi ordusunun Birlik ordusuna karşı avantajlı bir şekilde düzenlenmesini istedi. Birlik ordusunu komuta eden Binbaşı Booth ateşkes bayrağını reddetti ve çatışma yeniden başladı. Daha sonra konfederasyon ordusundan ikinci bir bayrak daha geldi yeniden reddedildi. Bu sırada bu iki bayrağın geliş ve reddediliş süreleri Konfederasyon ordusuna yeni mevzilere yayılma açısından avantaj sağladı. Birlik ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Yaşanan çatışmada Birlik'in ordusu nispeten az sayıda asker kaybetmişti. Ancak isyancılar geri çekilmiş ve teslim olmuş bir ordunun üzerine gelerek kaleyi kuşattı. Birlik ordusunun içerisinde bulunan beyazlara ve siyalara karşı ayrı ayrı katliamda bulundular. Hem beyazlar hem de siyahlar süngüye vuruldu ya da kılıçla öldürüldü. Cesetler korkunç bir şekilde parçalandı. Çocuklar ve kadınlar öldürüldü. Ölü ve yaralı zenciler yığınlar halinde yığılıp yakıldı. Birlik güçlerine katılan çok sayıda vatandaş hayatını kaybetti. 600 kişilik garnizondan 200 kişi hayatta kaldı. Bazı ölümler gömülmeye, yaralılar da vapura taşınmaya çalışıldı ama gemiye bindirilmeye çalışılan 57 kişiden 8'i daha gemiden yukarı çıkarılmaya çalışırken öldü. Vapur Kahire'de acı çeken yaralıları bıraktı. İsyancılar çok sayıda silahı ele geçirdi.⁶⁶ Pillow Kalesi'nde yaşanan bu savaş, *The Sun* gazetesinin en ses getiren haberlerinden biridir. Konfederasyon ordusunun ateşkesin sağlandığı kısa bir sürede kadın, çocuk demeden herkesi öldürmesi, insanları üst üste yığarak yakması gazetede konfederasyona karşı nefretin hissedildiği bir şekilde eleştirilmiştir.

Federal Ordusu Komutanı General Banks ise, Konfederasyon ordusuyla Sabine Kavşağı'nda 8 Nisan'da şiddetli bir çatışmanın içerisinde girdi. Federaller ordusunu ve silahlarını sahada bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Savaş federallerin yenilgisiyle sonuçlandı. Çatışma sırasında Federaller 3.500 asker, 18 silah ve 300 vagon kaybetti. Konfederasyon askerleri ise Kuzey Carolina bölgesine de saldırıp bu bölgeden 1.500 mahkûm ve 30 silah daha ele geçirdi. Kuzey'de Konfederasyon ordusunun yakaladıkları 150 zenci askeri öldürdüğü söyleniyor.⁶⁷ Mobile, Pillow savaşlarının ardından Konfederasyon ordusu sabine kavşağında yeni bir zafer daha elde etmiş oldu. Federallerin asker kaybetmesinin yanında silah ve vagon kaybetmeleri de oldukça önemlidir. Çünkü Birlik ordusu ihtiyaçlarını trenler yoluyla karşılıyordu ve vagonlarda yalnızca yiyecek malzemesi temini de yapılmıyordu. Silah mühimmatları ve askerler de savaşın cephelelere bu vagonlar ile yollanıyordu. Bu nedenle Birlik için tren büyük bir önem arz ediyordu.

10 Mayıs'ta ise Birlik ordusu Generali Meade, Rapidan bölgesini sorunsuz geçmişti. Ancak Konfederasyon Komutanı General Lee tarafından bir saldırıya uğradı. Çatışma Chancellorsville savaşının yakınında zemin olarak sık ağaçlarla kaplı bir bölgede gerçekleşti. Bu nedenle topçuların devreye girmesi imkansızdı. Her iki tarafta toplarını kullanamıyordu. Çatışma göğüs göğse ve tüfekler ile gerçekleştirildi. Çatışmadaki toplam ölü ve yaralı sayısı 16.000'di. Savaş ertesi gün "Vahşi Doğa" olarak adlandırılan yerde devam etmişti. Birlik ordusu komutanı Grant çatışmada geri püskürtüldü. Savaşta Federallerin kayıplarının 12.000, Konfederasyonların kayıplarının ise yine 12.000 civarıydı. General Grant, pazartesi sabahı Richmond'a vardı ve burada 2.000 kişiyi esir aldı. General Lee ile Spotsylvania Adliyesi'nde yaşanan bu çatışmada Fredericksburg sokaklarının tamamı yaralı askerlerle kaplandı. Federallerin tahminine göre yaralı sayısı 15.000'di.⁶⁸ Grant, Wildernes (Vahşi Doğa) ve Spottsylvania Adliyesi çatışmasının ardından Richmond'a yaklaşık 15 mil uzaklıktaki Hannovertown bölgesine gitti ve Pamunkey bölgesini geçerek yaklaşık üç mil uzaklıktaki bir mevkiyi ele geçirdi.⁶⁹ Federaller Wildernes ve Spottsylvania savaşlarından istedikleri başarıları elde edemedi. Bir kez daha Konfederasyon

⁶⁶ *The Sun*, London, 28 April 1864, s. 2.

⁶⁷ *The Sun*, London, 9 Mayıs 1864, s. 14.

⁶⁸ *The Sun*, London, 24 Mayıs 1864, s. 12.

⁶⁹ *The Sun* London, 13 Haziran 1864, s. 8.

ordusuna karşı kaybetmiş oldu. Bu savaşta General Grant'ın tek başarısı geri çekildikten sonra ele geçirdiği bir mevzisinin olmasıydı. 1864 yılında savaş adeta tersine dönmüş gibiydi.

Birlik Generali Grant'ın, Richmond üzerine yürüttüğü her hareket mağlubiyetle bitti. Ölen, yaralanan, kaybolan ve mahkumların toplamıyla 100.000 askerini kaybetti. Richmond bölgesinden dolambaçlı yollardan saparak Virginia eyaletine bağlı Mechanicsville vardı. Mechanicsville yakınlarında Konfederasyon ordusuyla yeniden karşılaştı. Konfederasyon ordusuyla bu bölgede üç gün boyunca çatıştı. Ancak erzak yetersizliği başlamıştı ve 7.500'den fazla askerini kaybetmişti. Bu nedenle Soğuk Limanı ve Mechanicsville'i terk edip Cnckahominy üzerinden Richmond'a yeniden ulaşmak istiyordu. Ancak işler Grant'ın istediği gibi gitmedi. Çatışma sahasından çıkamadı ve sahada 6000'den fazla askerini daha kaybetti.⁷⁰ Birlik Generali Grant'ın Richmond'a yaptığı her saldırı başarısız olmuştur. Bu durum *The Sun* gazetesinde açıkça dile getirilmiştir. Aslında Grant Richmond'a saldırarak savaşı bitirecek kesin hamleler yapmaya çalışmıştır. Çünkü Richmond, Konfederasyon Devleti'nin başkentidir. Birlik ordusu da bu mantıkla ilerleyerek Konfederasyon Ordusunun Başkentini düşürmek için uğraşmıştır. Ancak başarılı olamamıştır.

Federaller, başarısız Richmond saldırısının ardından temmuz ayının on sekizinde Atlanta'nın 8 kilometre doğusunda yer alan Decatur'u işgal etti. Konfederasyon Generali Hood, Federalleri Decatur bölgesinden çıkarmaya çalıştı ancak federaller tarafından geri püskürtüldü. Yirmi bir temmuzda yeniden bir çatışma daha yaşandı ve federaller şehri terk ederek geri çekilmek zorunda kaldı.⁷¹ General Hood, cuma günü yapılan savaşta zafer kazandıklarını ve 22 top ile 2.000 esir ele geçirdiklerini duyurdu.⁷²

6 Ağustos'ta ise Konfederasyon ordusu Maryland'ı yeniden işgal etti. Sabah saat 10.00'da Hancock, Shepardstown ve Williamsport'dan her biri altı ile sekiz bin kişilik bir ordu halinde Maryland eyaletine bağlı Potomac bölgesini geçtiler. Hagerstown'u işgal ettiler. Üç koldan oluşan bu ordunun Cumberland ve Pittsburg'a doğru gittiği tahmin ediliyor.⁷³ Kuzey'in birer isyancı olarak gördüğü bu ordu, Kuzey'i oldukça zorlamaya başlamıştı. Kuzey, savaş çıktığında Güney'in bu kadar direnebileceğine imkân vermiyordu. Kuzey'in bu düşüncesine gazetede sıklıkla yer verilmiştir. Özellikle 1862-1863 yılları arasında güç dengesi Birlik Ordusuna doğru kaymış gibiydi. Ancak 1864 yılına gelindiğinde dengeler biraz daha değişmiştir.

Tennessee eyaletine bağlı Nashville şehrinde ise, Konfederasyon ve Birlik ordusu çatışmaya devam ediyordu. Yaşanan çatışmanın ardından 25.000 kişilik Konfederasyon ordusu Yellow Creek'teki Berland Nehri'ni geçti. Birlik Generali Grant'ta Konfederasyonların Stoney Creek-Weldon yolu üzerinden Weldon demiryoluyla malzeme temin etmesini engellemek için Komutan Warren'nin piyade tümenini ve iki süvari tugayını keşfe gönderdi. Komutan Warren, Notaway Nehri üzerindeki köprüyle beraber, 15 mil uzunluğundaki demiryolunu yok etti.⁷⁴ Birlik ordusu, Konfederasyonun saldırılarının iyice ciddiye bindiğinin farkındaydı. Bu nedenle, kendisi gibi Konfederasyon ordusunun demiryolları kullanmasına müsaade etmek istemiyordu. Demir yollarını imha ederek, konfederasyona gidebilecek malların önünü kesmek istiyordu. Böylece konfederasyon ordusunu giderek zayıflatmayı amaçlıyordu.

Ocak ayının on beşinde ise, Fisher Kalesi, Birlik ordusu kara ve deniz kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Öğleden sonra saat 2'de 8.000 askere 12 günlük erzak ve tüm hendek açma malzemeleri teslim edildi. Demir gemilere ateş dökmeleri emri verildi. Sabah 8'de ateş pozisyonu aldılar. Saat dörtten itibaren ara vermeden şiddetli bombardıman yapıldı. Bombardıman hava kararınca kadar sürdü.⁷⁵ Fisher Kalesi savaşına kadar Birlik ordusunun Konfederasyona karşı

⁷⁰ *The Sun*, London, 24 Haziran 1864, s. 8.

⁷¹ *The Sun*, London, 3 Temmuz 1864, s. 2.

⁷² *The Sun*, London, 10 Temmuz 1864, s. 5.

⁷³ *The Sun*, London, 19 Ağustos 1864, s. 6.

⁷⁴ *The Sun*, London, 24 Aralık 1864, s. 2.

⁷⁵ *The Sun*, London, 7 Şubat 1865, s. 4.

oluşturduğu engellemeler işe yaramaya başlamıştı. Ancak Birlik ordusu bu savaşta planlama ve malzeme temin etmedeki avantajını kullanmış oldu.

Federal Generali Grant ise Nashville şehrindeki çatışmanın ardından genel bir harekât başlattı. 1 Nisan'da Birlik Generali Sheridan, Hatcher Nehri boyunca giderek Güney yakasında bulunan demir yolu ağını kesti. Ardından Birlik ordusu yönünü Mobile bölgesine çevirdi. Nisan ayının 18'de Mobile bölgesi üzerine bir harekât düzenlendi. Federaller 100 mahkûmu ele geçirdi ve toplam kayıplarının 250 olduğu tahmin ediliyor.⁷⁶ 1864 yılında kendisini Birlik ordusuna yeniden kanıtlayan bir Konfederasyon ordusu vardı. Ancak bu durum uzun sürmedi. 18 Nisan 1865'te yaşanan bu İkinci Mobile Savaşı, Konfederasyon ordusunun sonu oldu. Nedeni ise haberde de görüldüğü gibi Birlik ordusunun yeniden demir yolları ağını kesmesiydi. Artık ortada son birkaç aydır ordusuyla iletişimi kesilen bir devlet vardı. Başkentten cepheye yardım sağlanması oldukça zorlaşmıştı. Cepheden haber alamadığından cephedeki ihtiyacın ne olduğu bilmiyordu. Bu nedenle Mobile Savaşı'nın ardından planladıkları saldırıya geçemediler. Konfederasyon'un saldırıya geçmemesi Kuzey eyaletlerinde bir zafer olarak algılandı. Bu durum gazete manşetlerine de yansdı.

Kuzey eyaletlerinde “Zafer”, “Richmond” bizimdir. “ABD birdir ayrılmaz ve yenilmez” nidaları atılmaya başlandı. Yaklaşan zaferin ilk belirtileri Southside Demiryolu ve Appomattox hattı üzerindeki hareketin durdurulmasıyla ortaya çıktı.⁷⁷ 7-9 Nisan arasında General Lee ile General Grant arasında resmi yazışmalar gerçekleşti. Yazışmaların genel konusu daha fazla kan dökülmemesi üzerineydi. Son yazışma 9 Nisan'da gerçekleşti. General Lee, 9 Nisan'da General Grant'ın ileri sürdüğü komutanların tahliye edilmesi, topların ve silahların toplanıp görevlilere teslim edilmesi gibi şartları kabul ettiğini bildirdi ve teslim oldu.⁷⁸ Konfederasyon ordusuna yardımın sağlanamaması savaşı bitiren en büyük etkenlerden biri oldu. Doğal olarak Konfederasyon komutanı Lee'de daha fazla direnemeyeceklerini anlayınca teslim olmak zorunda kalmıştır.

Federallerin zaferinin ardından, Başkan Lincoln 14 Nisan Cuma günü Washington'daki bir tiyatro salonunda eşi ve bazı yakın arkadaşlarıyla birlikte bir locada otururken bir suikastçı tarafından vurulmuştur. Başkan ertesi sabah 15 Nisan 1865 tarihinde ölmüştür.⁷⁹ Lincoln'ün ölümünün ardından, 26 Mayıs'ta Mississippi'nin batısında bulunan tüm Konfederasyon orduları kendi komutanları General Kirby Smith tarafından New Orleans'da bulunan Federal Generali Canby'ye teslim edilmiştir. Kirby Smith tarafından teslim edilen askerlerin sayısı 25.000'dir. Tüm siyasi tutsakların affedilmesi ve serbest bırakılması üzerine emirler çıkartılmıştır. 50.000 Konfederasyon savaş esiri serbest bırakılarak Güney'deki evlerine gönderilmiştir.⁸⁰

Sonuç

Amerika Tarihi için Amerika kıtasının keşfi önemli bir dönüm noktasıdır. Amerikalılar, tarihlerini yerli haklar üzerine yeterli kaynağın bulunmaması sebebiyle kıtanın keşfi ile başlatırlar. Kıtanın keşfedilmesiyle bu kıtaya özellikle Afrika'dan getirilen köleler yerleştirilmiş, koloniler oluşturulmaya başlanmıştır. Köleler başta tarım olmak üzere birçok alanda çalıştırılmıştır. Amerika'nın Kuzey eyaletleri zamanla tarımın yanında sanayi alanına yönelmiş ancak Güney eyaletleri tarlalarda çalışmaya devam etmiştir. Kolonilerinden iyi kazançlar sağlayan ve ekonomisi gelişen İngiltere, Sanayi devriminin getirdiği finansal yükünü azaltmak için kıtada bulunan kolonilerinden ağır vergiler almaya başlamıştır. Bu durum kolonilerinde olumsuz karşılanmış, İngiliz kolonileri birleşerek 1776 yılında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Kuzey eyaletleri bağımsızlıklarının ardından ürettikleri ürün çeşitlerini arttırmış ve sanayilerini daha

⁷⁶ *The Sun*, London, 11 Nisan 1865, s. 10.

⁷⁷ *The Sun*, London, 18 Nisan 1865, s. 5.

⁷⁸ *The Sun*, London, 24 Nisan 1865, s. 1.

⁷⁹ *The Sun*, London, 27 Nisan 1865, s. 8.

⁸⁰ *The Sun*, London, 13 Haziran 1865, s. 4.

fazla geliştirmiştir. Bu sebeple az insan, çok iş prensibi geliştirmeye başlamıştır. Bu durumda Kuzey'in kölelere duyulan ihtiyaçlarını azaltmıştır. Güney'de ise hala tarım ön plandaydı. Özellikle pamuk üretimi Güney'in geçim kaynağıydı. Bu nedenle pamuk tarlalarında çalışacak daha fazla köle ihtiyacı vardı. 1860 yılında Lincoln'ün Başkan seçilmesi Güneyliler tarafından hoş karşılanmadı. Bunun sebebi Lincoln'ün köle karşıtı olmasıydı. Kölelik meselesi Kuzey ve Güneyi karşı karşıya getirdi. Lincoln'ün Başkan olmasından kısa bir süre sonra Güney eyaletleri Kuzey'den ayrılmaya başladı. Ayrılan Güney eyaletleri bir araya gelerek Konfederasyon Devleti'ni oluşturdu. Ancak Lincoln böyle bir ayrışmayı kabul etmedi. Lincoln için Amerika Birliği, kölelik sorunundan daha fazla önem arz ediyordu. Bu nedenle Kuzey, Güney'deki Konfederasyon Devleti'ni 'The Sun' gazetesinde de sıkça gördüğümüz tabirle bir isyancı saydı.

Kuzey, Güney'in Amerika Birleşik Devleti'nden kopmasına izin vermek istemiyordu. Ancak Konfederasyon Devleti Kuzey'den kopma konusunda oldukça kararlıydı. Bu nedenle Amerikan İç Savaşı'nı başlatan ilk atış Konfederasyon ordusundan geldi. Savaş dört yıl sürdü. Bu dört yılda Konfederasyon ordusu, Birlik ordusuna karşı önemli bölgeler de ele geçirdi. Ancak Konfederasyon Devleti savaşı istediği gibi yönetemedi. *The Sun* gazetesinde başarısızlıklarının temel sebepleri kapsamlı bir şekilde anlatıldı. Savaşın uzunluğu ve aldıkları tahribatlar oldukça yıpratıcıydı. Savaş sırasında salgın hastalıklar da yaşanmaya başlamıştı. Sadece çatışmada değil hastalıktan da birlerce kişi ölüyordu. Birlik ordusunda da benzer sorunlar yaşanıyor ancak malzeme sayısı ve malzemeye ulaşım açısından daha iyi durumlardaydı. Lincoln, savaşta kullanılacak iki değerli noktayı fark etmişti. Birincisi telgraf, ikincisi ise demir yollarıydı. Gazetede de bu demir yollarının durumu sıklıkla ele alınan bir durumdu. Demir yollarının önemi kavrandıkça yaşanan çatışmalarda, taraflar bu demir yollarını tahrip etmeye çalıştı. Demir yollarının sayısı Kuzey eyaletlerinden savaş çıkmadan önce de Güney'e göre fazlaydı. Savaş sırasında bu demir yollarına daha uzak noktalara ulaşabilecek demir yolu ağları ekledi Böylece savaş meydanına daha erken malzeme ulaştırabiliyordu. Yalnızca malzemede değil, malzemelerle birlikte askerler vagonlarda çatışma bölgesine yollanıyordu. Savaş sırasında demir yolları artırılırken aynı zamanda telgraf hatları da çekilmeye başlandı. Bu sayede savaş meydanındaki gelişmeler daha yakından takip edilebiliyor ve gereksinimler kısa bir sürede temin edilebiliyordu. Güney'de ise telgraf gelişmemişti ve demir yolu sayısı oldukça azdı. Savaş sırasında da demir yolu sayısı artırılmamıştı. Bu nedenle savaş meydanına asker ve malzeme temin edilmesi oldukça zordu. Bu durum Konfederasyon ordusunun ağır kayıplar vermesi ve bu kayıplarını kısa sürede kapatamamasındaki en büyük etkenlerden biri oldu.

Savaşlar yoğun olarak Tennessee, Virginia, Mississippi, Maryland bölgelerinde yaşandı. Konfederasyon ordusu özellikle Wildernes, Cold Harbour, Pillow Kalesi savaşlarında, Birlik ise Bull Run, Gettysburg savaşlarında önemli başarılar elde etti. Özellikle Gettysburg Savaşı, iç savaşın seyrini önemli ölçüde etkiledi. Son yaşanan Mobile Savaşı'ndan sonra Konfederasyon ordusu kendini toparlayamadı. 9 Nisan 1865'te Konfederasyon Ordusu Generali R. Edward Lee, Birlik Ordusu Generali Grant 'a bir bildiri gönderdi ve şartlarını kabul ederek teslim oldu.

Sonuç olarak gazete haberlerine yansıyan Kuzey ve Güney arasındaki iç savaşta silahlar, toplar, mahkumlar ele geçirildi. Cephanelikler patlatıldı. Malzemelerin temin edilmesini engellemek için yollar kesildi ve demir yolları söküldü. Gemiler batırıldı. Kaleler işgal edildi. Kadın ve çocuklar öldürüldü. Yaralılar sahada bırakılıp kaçıldı. Ölüler yığınlar halinde yakıldı. Her şeyden önemlisi iki taraftan da binlerce insan öldü. Bütün bu yaşanan olaylar *The Sun* gazetesine yansıdı ve gazetede eleştirildi. Özellikle gazetede Konfederasyon ordusuna karşı eleştiriler daha fazlaydı. Lincoln'ün Konfederasyon ordusunu isyancı olarak görmesi gibi, *The Sun* gazetesi de Konfederasyon ordusunu birer isyancı olarak görmüştür. *The Sun* gazetesi haberlerinde bu durum sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca gazete de Konfederasyon ordusundan alınan bilgilerin kısıtlı olduğu da görülmüştür. Birleşik Krallık'a bilgi akışı daha çok Birlik ordusu tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle gazetede Birlik ordusu ön plana çıkarılmıştır. Konfederasyon ise daha geri planda bırakılmıştır. Bu durum, olayların gazeteye yansımalarını da etkilemiştir. Amerika İç Savaşı ağırlıklı olarak tek bir tarafın cephesinden anlatılmıştır.

KAYNAKLAR

Gazete Arşivi

The British Newspaper Archive, Erişim Tarihi: 28.12.2023,
(<https://britishnewspaperarchive.co.uk/titles/sun-london>)

The Sun Newspaper, London, Nisan-Aralık 1861.

The Sun Newspaper, London, Ocak- Aralık 1862.

The Sun Newspaper, London, Ocak- Aralık 1863.

The Sun Newspaper, London, Ocak- Aralık 1864.

The Sun Newspaper, London, Ocak- Haziran 1865.

Kitap ve Makaleler

Archer, Christon I, John R. Ferris, *Dünya Savaş Tarihi*, İstanbul: Akyüz Yayınları, 2006.

Armaoğlu, Fahir, *19 Yüzyılın Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Amerika Tarihi'nin Anahatları, ABD Dış İşleri Bakanlığı ve İktisadi İş Birliği İdaresi, İstanbul: Erkmen Yayınları, 1951.

Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih I*, İstanbul: İktisat Fakültesi Yayınları, 1989.

Bonwick, Colin, ‘ ‘ Amerika Devrimi 1763-91’ ’, *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, Ankara: Dost Yayınları, 2003, s.94-117.

Braudel, Fernand, *Uygurulukların Grameri*, Ankara: İmge Yayınları, 1995.

Çimen, Ali, Gökür Gögebakan, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Davidson, James West, *Kısa Amerika Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, 2018.

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi Doğu'dan Batıya Buz Çağından Soğuk Savaş'a Urallardan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması*, Ankara: İmge Yayınları, 2011.

Ertek, Ahmet, ‘ ‘ Amerika’ ’, *DİA*, c.3, s. 30-37.

Gerger, Haluk, *Kan Tadı Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2012.

Gibson, Carrie, ‘ ‘Amerikan İç Savaşı’ ’, *Dünya Tarihi Kronolojik Zaman Çizelgesi*, Alfa Yayınları, 2014, s.311-312.

Mızrak, Baransel, ‘ ‘ Amerika'da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi’ ’, İnsamer İhh İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi, 2017, s.1-25.

Nevis, Allan, Henry S. Commager, *ABD Tarihi*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2009.

Remord, Rene, *ABD Tarihi*, Ankara: Dost Yayınları, 2018.

Roberts, J.M, *Dünya Tarihi 18.Yüzyıl ve Sonrası*, c.2, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2020.

Sander, Oral, *İlkçağdan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

Sproule, Anna, *İnsanlık Tarihine Yön Verenler Abraham Lincoln*, Ankara: İlk Kaynak Yayınları,1996.

Uslubaş, Tolga, Sezgin Dağ, ‘ ‘ Sömürgecilik Hareketlerinin Doğuşu’ ’ *İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul: Karma Kitap Yayınları, 2007, s. 221- 226.

Yeliseyeva, N.S, *Yakın Çağlar Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2009.

Zin, Howard, *Öteki Amerika I Kristof Kolomb'dan Amerika'da Ezilenlerin Tarihi*, İstanbul: Aykırı Tarih Yayınları, 2000.

Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi Sonrasında Osmanlı Taşrasında Medrese Kurma Teşebbüsleri (1910-1914)

Attempts to Establish Madrasahs in the Ottoman Provinces after the Medaris-i İlmiye Nizamnamesi (1910-1914)

Hasan ŞAHİNTÜRK*

ÖZ

Bu makalenin konusu, 1910 Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nden 1914 İslah-ı Medâris Nizamnâmesi'ne kadar geçen dört yıllık süreçte, Osmanlı taşrasında *asr-ı hazıra* uygun, programında fûnûn-i cedide derslerini barındırır şekilde kurulması amaçlanan medreselerdir. 26 Şubat 1910 tarihinden itibaren Medâris-i İlmiye Nizamnâmesinin yayımlanmasıyla beraber medreselerde fûnûn-i cedide dersleri okutulmaya başlanmıştır. Fakat bu uygulama büyük oranda İstanbul ile sınırlı kalmış, fûnûn-i cedide dersleri taşradaki medreselerde birkaç örnek uygulama dışında yaygınlık kazanamamıştır. Bu sebeple bazı vilayetlerde zamanın koşullarına uygun, mevcut medreselerin dışında yeni bir medrese kurma girişimleri söz konusu olmuştur. Bu girişimler, nizamnâmenin bir gereği olarak ortaya çıkmamıştır. Fakat nizamnâmenin fûnûn-i cedidenin medreselerde okutulmasına olanak sağlaması bu girişimlere bir zemin hazırlamıştır. Priştine, Van ve Bağdat'ta örneklerine rastlayabildiğimiz bu projeler savaşlar ve mâlî kaynak yoksunluğu sebebiyle hayata geçirilememiştir. Fakat ders programları, fiziki-mimari özellikleri, amaçları ve kendi bölgeleri için taşıdıkları misyon bakımından incelenmeye değerdir. Zira bu medreseler mevcut medreselerin yanında alternatif yeni bir medrese anlayışı sunmaktadır. Ayrıca mevcut medreselerden fiziki-mimari özellikleri bakımından daha farklı ve büyük düşünülen bu medreseler, Darü'l-Fünûn benzeri olarak tahayyül edilmiştir. Bu medreselerin talebe sayısı da mevcut medreselerden çoktur. Bunun yanında bu medreseler, kurulması planlanan vilayet ve civarı için taşıdığı misyon bakımından da dikkat çekicidir. Zira Priştine, Van ve Bağdat belirtilen yıllarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli sorunlarla mücadele ettiği vilayetlerdir. Bu anlamda medreselerin, hem halkın dini ve dünyevi eğitim seviyesini yükseltme hem de bölgedeki farklı propagandalara engel olma amaçları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi, Fûnûn-i Cedide, Darü'l-Fünûn, Bağdat, Van, Priştine

ABSTRACT

The subject of this article is the *madrasahs* (the general name of educational and training institutions in Islamic history) that were to be established in the Ottoman provinces in a four-year period, from the “*Medaris-i İlmiye Nizamnamesi*” (The Regulations of Madrasah Science) in 1910 to the “*İslah-i Medaris Nizamnamesi*” (The Regulations of Madrasah Reform) in 1914, in a way that was suitable for the current century in the Ottoman provinces and included the “*funun-i cedide*” (New Sciences) courses in their programs. On March 26, 1910, with the publishing of

* Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, sahinturkhasan@gmail.com, (<https://orcid.org/0009-0005-3876-7770>).

the *Medaris-i Ilmiye Nizamnamesi*, the *funun-i cedide* courses began to be taught at the *madrasahs*. However, this practice was mostly limited to Istanbul, and *funun-i cedide* courses did not become common save for a few occurrences in rural *madrasahs*. For this reason, there were initiatives in several regions to build a new *madrasah* in conformity with the requirements of the time, distinct from the existing *madrasahs*. These initiatives did not arise as a requirement of the Regulation. However, the environment created by the regulation, which enabled the teaching of the *funun-i cedide* in the *madrasahs*, cleared the way for these activities. These schemes, examples of which can be found in Pristina, Van and Baghdad, could not be implemented due to hostilities and lack of financial resources. However, the curricula are worth analyzing in terms of their physical-architectural aspects, objectives and missions for their specific regions. Because these *madrasahs* give a new alternative *madrasah* concept besides the traditional *madrasahs*. In addition, these *madrasahs*, which are meant to be larger and different from the existing *madrasahs* in terms of their physical-architectural qualities, were envisioned to be similar to *Daru'l-Funun* (higher education institution established in the Ottoman Empire in the 19th century). The number of pupils in these *madrasahs* is higher than in the current *madrasahs*. In addition, these *madrasahs* are also remarkable in terms of the purpose they bear for the province and its environs where they are scheduled to be founded. Because Pristina, Van and Baghdad are the provinces where the Ottoman Empire was struggling with various issues during the mentioned years. In this view, the *madrasahs* have the purpose of increasing the religious and secular education level of the people and avoiding various propagandas in the region.

Keywords: *Madrasah, Medaris-i Ilmiye Nizamnamesi, funun-i cedide, Daru'l-Funun, Baghdad, Van, Pristina*

Extended Summary

This study focuses on the attempts to build new *madrasahs* in the Ottoman provinces at the beginning of the 20th century in conformity with the conditions of the century. The Ottomans, who had been contemplating the need to reform the *madrasahs* for many years, did not take any meaningful and fruitful action in this area until the beginning of the 20th century. For this reason, several treatises and newspaper pieces condemning the current status of *madrasahs* were produced by those who considered that *madrasahs* should be changed in various ways, notably around the end of the 19th century. These articles criticize *madrasahs* on many issues, such as the fact that *madrasahs* have a curriculum that is not suitable for the conditions of the century, the inappropriate behavior of *madrasah* students, the books preferred in *madrasah* education are outdated, and the physical conditions of *madrasahs* are not suitable for the requirements of the century. However, the most highlighted argument is that the courses offered in *madrasahs* are not suitable for the requirements of the century. This criticism, which concentrated on the fact that subjects like as mathematics, geography, history, chemistry and cosmography, known as *funun-i cedide*, were not taught in *madrasahs*, led to the publication of the “*Medaris-i Ilmiye Nizamnamesi*” (The Regulations of Madrasah Science) at the beginning of the 20th century. The regulations announced on February 26, 1910, set the door for these courses to be taught at the *madrasahs*. In this view, the process of adding these courses in the curriculum of the *madrasahs* began, and in the first stage, an attempt was made to integrate them in the *madrasahs* of Istanbul. However, the historical process reveals that this practice progresses slowly. The regulating procedure, which emerged in the form of assigning *Muallim* (teacher) who could teach these courses to the existing *madrasahs*, was limited to the 25 *madrasahs* in Istanbul. This legislation, which could not expand beyond a few pilot applications in the provinces, was not regarded sufficient by those who believed that the *madrasahs* should be modified, and the criticism remained.

While these processes of reforming *madrasahs* were going on, shortly following the publication of *Medaris-i Ilmiye Nizamnamesi*, attempts were made to create new *madrasahs* in several districts of the Ottoman Empire. These *madrasahs* were created both to contain the

sophisticated knowledge and to be in conformity with the conditions of the century. Due to the insufficiency of the existing *madrasahs*, these *madrasahs*, which are deemed new, have certain particular features. First of all, those who seek the building of these *madrasahs* are the *ulama* (the title used for members of the *ilmiye*/scholarly class in the Ottomans) and the local people. The individuals who gathered around the *mudarris* (religious scholar) and *muftis* who wished to create a new *madrasah* transmitted their demands to the local administrator of the region, and through him this request was conveyed to the center. Therefore, there are *mudarris*' among those who wish to construct a new *madrasah* and not reform the existing *madrasahs*. On the other hand, these *madrasahs* were not considered as existing *madrasahs*. These *madrasahs*, which are believed to be greater in terms of their physical-architectural qualities, were envisioned as a structure akin to the *Daru'l-Funun* (higher education institution established in the Ottoman Empire in the 19th century), as described in the sources. The structures that make up the *madrasahs* are fairly huge and the number of pupils to be educated is rather significant. Moreover, the madrasas to be constructed have different structures compared to the existing *madrasahs*. For example, the *madrasah* in Baghdad was supposed to feature a huge conference hall, a museum, a gymnasium, and a printing press. This circumstance offers us with hints as to what the idea of a *madrasah* should be in order to suit the requirements of the century, at a time when attempts were being taken to reform the *madrasahs*. On the other hand, these *madrasahs* that are to be established incorporate both *funun-i cedide* courses and religious courses in their syllabi. And it is expected that the graduates of these *madrasahs* will be endowed with both religious and secular knowledge. As we can see from the documentation regarding the madrasahs, these madrasahs were formed to provide both religious and secular education to the people locally and regionally. Among the motivations for the establishment of these *madrasahs* in the papers, the most forceful assertions are about removing the ignorance of the people. In addition, the local and regional reasons of constructing these *madrasahs* involve a mission against various political and intellectual forces. For example, the most obvious purpose for creating the *madrasah* in Pristina is to hinder the propaganda efforts of Italian and Austrian schools in the region. In addition, the building of this *madrasah* was intended to serve the idea of enhancing the loyalty of the people of Pristina and its surrounds to the state. On the other side, the *madrasah* to be founded in Van has comparable functions. It is thought that this *madrasah* will be effective in enhancing the loyalty of the people living in the eastern provinces to the state. In addition, all three of these *madrasahs* were not implemented. The fundamental reason for this circumstance was the difficulty to find the requisite financial resources. Although the foundations of the *madrasahs* in Pristina and Van were laid, the procedure of securing the requisite financial resources took a long time. This problem delayed the installation of the *madrasahs*. In addition, the beginning of the Balkan wars and the First World War was the main factor that impeded the completion of the construction of the *madrasahs*.

Giriş

Bu makale 1910-1914 yılları arasında Priştine, Van ve Bağdat'ta kurulmak istenen medreseleri konu edinmektedir. 1910 yılında Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nin yayımlanmasının ardından kurulmak istenen bu medreseler birkaç özelliği bakımından mevcut medreselerden farklıdır. Ayrıntılarına ilgili bölümlerde değinilecek olan bu medreseler hakkında mevcut literatürdeki bilgiler eksiktir. Bunlar arasında sadece Priştine'de kurulmak istenen medreseye yönelik Beşir Neziri'nin "Priştine'de Açılması Planlanan Medrese-i İslamiye"¹ adlı çalışmasından bahsedilebilir. Beşir Neziri çalışmasında medresenin kuruluş sürecinden kısa bir şekilde bahsetmiş ve medresenin ders cetvelini bir değerlendirme yapmaksızın alıntılıyarak çalışmasını neticelendirmiştir. Öte yandan Mustafa Ergün'ün *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914* adlı çalışmasında da II. Meşrutiyet sonrasında kurulmak istenen

¹ Beşir Neziri, "Priştine'de Açılması Planlanan Medrese-i İslamiye". *Tarih Boyunca Rumeli Coğrafyasında İlim, İrfan ve Hikmet* (2022): 143-150.

medreselerden kısaca bahsedilmiş fakat bizim üzerinde duracağımız Priştine, Van ve Bağdat'taki medreselerden sadece Bağdat'takine bir cümle ile temas edilmiştir.² Makalenin konusu olan medreseler arasında mevcut literatürde kısa da olsa en çok değinilen medrese, Priştine'de kurulmak istenen medresedir. Bu durumun oluşmasında ilgili bölümde ifade edilecek olduğu üzere medresenin kuruluşunun Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli gezisinin aynı zamana denk gelmiş olmasıdır. Bu bakımdan Sultanın Rumeli gezisine dair yapılan çalışmalarda da bu medreseden bahsedilmektedir.³ Bu çalışmalar da yine ayrıntıdan uzaktır ve daha çok Sultan Mehmed Raşad'ın medresenin temel atma törenine dair bilgiler ihtiva etmektedir. Van ve Bağdat'taki medreseler konusunda ise müstakil bir çalışma bulunmamakla beraber döneme yönelik medrese konulu çalışmalarda da bu medreselerden bahsedilmemektedir.

Bu anlamda mevcut literatürdeki eksiklikleri gidermek ve Priştine, Van ve Bağdat'ta kurulmak istenen bu medreseleri, medrese ve eğitim tarihi açısından değerlendirmek bu makalenin en temel amacıdır. Bu amacı temin etmek için öncelikle bu medreselerin ortaya çıkmasında etki sahibi olan Medâris-i İlmiye Nizamnamesine değinilecek ve ardından bu medreseler izah edilecektir. Zira 1910 yılında yayımlanan Medâris-i İlmiye Nizamnamesi, uzun yıllar boyunca medreselerin ıslah edilmesi gerektiği fikrinde olanlar için ciddi bir adım olarak görülmüştür. Bu nizamname ile medrese derslerine asrın şartlarına uygun bilimlerin/fünûn-i cedidenin eklenmesi sağlanmıştır. Böylece bu ilimlerin medresede okutulan dersler arasında olmadığı eleştirisinin önüne geçilmiştir. Fakat fünûn-i cedide olarak ifade edilen, matematik, coğrafya, riyaziyat, kimya, tarih vb. ilimlerin mevcut medrese dersleri arasına girmesi, büyük oranda İstanbul ile sınırlı kalmış, nizamnamenin uygulaması taşrada yaygınlaşmamıştır. Bunun yanısıra taşrada fünûn-i cedidenin medreselerde okutulması konusunda bazı başarılı örnekler, girişimler söz konusu olsa da bunların sayısı arttırılamamıştır. Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nin amacı bu dersleri medrese tedrisinin içine dahil etmektir. Bunun için mevcut medreselere bu ilimleri öğretecek muallimlerin atanması ve ders programının bu dersleri içerecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Öte yandan bu nizamnamenin uygulama alanı doğrudan mevcut medreselerdir. Fakat İstanbul ve taşradaki mevcut medreseleri bu anlamda ıslah etme süreci devam ederken, bazı vilayetlerde Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nin farklı bir sonucu olarak değerlendirebileceğimiz fünûn-i cedideyi içeren, yeni medrese kurma girişimleri söz konusu olmuştur.

Örnekler incelendiğinde bu medreselerin fiziki açıdan mevcut medreselerden daha büyük, talebe sayısı açısından daha kalabalık olduğu görülecektir. Bu durum okutulacak derslerle birlikte söz konusu medreselerin Darü'l-Fünûn'a benzer bir şekilde düşünülmüş olduğunu göstermektedir. Nitekim bu medreseleri tanımlamak için kullanılan medrese-i âliye ve medrese-i külliye gibi ifadeler ile Mısır'daki Camiü'l-Ezher Medresesi'ne benzetiliyor oluşları bu fikri desteklemektedir. Öte yandan bu medreselerin buldukları vilayet ve bölge açısından çeşitli misyonları ifa edecek şekilde planlandığı anlaşılmaktadır. Benzer ve başarılı bir örneğini 1915 yılında kurulan Selahaddin Eyyübi Külliyesi'nde rastladığımız ve daha evvel literatürde ifade edildiği için makalemiz kapsamına almadığımız Medine Medrese-i Külliyesi örneğinde⁴ olduğu gibi, Priştine, Van ve Bağdat'ta kurulması istenen medreselerin de siyasi ve dini amaçları içeren stratejik bazı hedefleri bulunmaktadır.

² Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*. (Ankara: Pagem Akademi, 2021) 395.

³ Nesimi Yazıcı, "İsmal (Tuncu) Bey'in, Hâtıra-i Seyahât'inde Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli Ziyareti: Kosova", *Belleten*. C. LXXVIII, S. 283 (Aralık 2014), 1099.

⁴Bkz. Zeki Salih Zengin, "II. Meşrutiyet Döneminde Kudüs ve Medine'de İki Eğitim Kurumu: Medrese-i Külliye ve Selahaddin Eyyübi Külliye-i İslamiyesi", *Belleten*. C. 81. S. 291 (Ağustos 2013): 589-618.; Kenan Ziya Taş, *Osmanlı'nın Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyübî Külliye-i İslamiyesi*. (İstanbul: Post Yayınları, 2016).; Harun Yılmaz, "Osmanlı Son Döneminde Medreselerin İslahı ve Panislamizm Tartışmaları Bağlamında Bir Medrese: Kudüs Selâhaddin-i Eyyübi Külliye-i İslamiyesi ve Külliye Talimatnamesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 51. S. 51 (Aralık 2016): 79-113.; Nesrin Aktaran, "Medine Külliye-i İslamiye Medresesinin Açılması Üzerine İslâmcı Aydınların Etki ve Katkısı (1908-1918)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 9. S. 1, (Mart 2022): 602-626.

1. İslah-ı Medâris Nizamnâmesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren birçok alanda devletin yetişmiş eleman eksikliğini gidermiş olan medreseler zaman içerisinde, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren ıslaha muhtaç bir müessese haline gelmiştir. Osmanlı medreselerinde zaman içerisinde ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesine dair çeşitli ıslah girişimlerinin izini 16. yüzyılın sonlarından itibaren sürmemiz mümkündür.⁵ Fakat birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkmış olan bu aksaklıkların giderilmesine dair ıslah girişimleri tam anlamıyla hayata geçirilememiş ve neredeyse Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar da somut ve kalıcı adımlar atılamamıştır. Bu bozulmalara dair ciddi anlamda çözüm önerilerinin getirilmesinin 19. yüzyılın son çeyreğine, ciddi girişimlerin gerçekleştirilmesinin ise 20. yüzyılın başlarına rastladığını söylemek mümkündür. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra medreselerin ıslahına yönelik birçok risalenin neşredildiğine, gazete ve dergilerde yazılan yazılarla bu konuya dikkat çekilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda medreselerin ıslah edilmesi ve asrın şartlarına uygun müfredat ve programların medreselerde uygulanmasına dair adımlar da yine II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Bu süreçte yazılan risalelerin, kaleme alınan gazete ve dergi yazılarının medreselerin ıslahına yönelik somut adımların atılmasında etkili olduğu ifade edilebilir.⁶

Mevcut literatürde de bu konuda birçok araştırmanın yayımlandığı, birçok açıdan meselenin irdelendiği görülmektedir. Genel olarak medreselerin bozulduğu ve ıslah edilmesi gerektiği fikrinde ittifak halinde olan mevcut literatüre bazı itirazların da bulunduğunu ifade edebilir.⁷ İslah risalelerinde dile getirilen eleştiriler ise klasik medrese müfredatında akli ilimlerin/fünûn-i cedidenin yer almaması, talebelerin düzensizliği, müderrislerin asırlar önceki kitapları okutmaya devam etmesi, tedris süresinin uzun olması gibi konularda yapılmıştır.⁸ Fakat üzerinde en çok durulan mesele medreselerde akli ilimlerin öğretilmiyor oluşudur. Bu eleştiri medreselere yönelik olarak 17. yüzyılın başlarından itibaren dillendirilmektedir. Kâtip Çelebi ve daha sonra Koçi Bey'in ileri sürdüğü fikirler üzerinden medreselerdeki bozulmanın kaynağı birçok diğer sebeple birlikte akli ilimlerin terk edilmesine dayandırılmaktadır.⁹ 19. yüzyılın sonları ve özellikle de II. Meşrutiyet ilanının ardından medreselerin ıslahına yönelik kaleme alınan yazılarda ise bu yöndeki eleştirilerin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu dönemde medresede okutulması gereken “akli ilimler” ifadesi daha çok fünûn-i cedide, fünûn-i

⁵ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 388.

⁶ “Âlem-i İslâma bir Tebşir Medâris-i İslâmiyye’de Bir Hatve-i Tekâmül”, *Sırat-ı Müstakim*, C. 3. S. 17 (17 Şubat 1910): 378.; Nesrin Aktaran, *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılık Akımının Medrese Algısı (1908-1918)*. (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021), 254.

⁷ Bkz. Yaşar Sarıkaya, “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*. S. 3 (1999): 23-39.

⁸ Bkz. Yaşar Sarıkaya, “II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. C. 13. S. 25, (2008/2): 37-73.; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. (Ankara: Atay Yayınları, 2018); Hasan Sabri Çeliktaş, *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. Ve XX. Yüzyıl)*. (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2023).; Ercan Uyanık ve İrfan Davut Çam, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Medreselerde İslahat Tartışmaları”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* C. 1 (2013). 247-26.; Mustafa Öcal, “Müderris ve Talebelerinin Kaleminden Osmanlı Devleti’nin Son Çeyreğinde Medreselerin Ahvalı”. *Osmanlı Medreseleri Eğitim Yöntem ve Finans* (2019): 539-578.; Zeynep Altuntaş, “İslah-ı Medâris Nizamnâmesi’ne Giden Yolda İslah Risâleleri”. *Osmanlı Medreseleri Eğitim Yöntem ve Finans* (2019): 521-537.; Talip Ayar, “XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Medreseleri”. *Tarihçiliğe Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Nesimi Yazıcı’ya Armağan* (2022): 383-412.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).; Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, 348.; Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, 221.; Zeki Salih Zengin, “Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Vakıflar Dergisi*. S. 26 (1997): 404.

hazıra,¹⁰ fûnûn-ı dünyeviye¹¹, ulûm-i cedide¹², ulûm-i hazıra¹³ gibi tanımlamalarla ifade edilmiştir. Bu metinlerde geçen asr-ı hazır¹⁴ ve ihtiyâcât-ı hazıra¹⁵ gibi ifadeler ise medrese müfredatının zamanın koşulları dikkate alınarak matematik, tarih, edebiyat, coğrafya vb. derslerle desteklenmesi gerektiğini vurgulamak için dönem literatüründe geniş yer bulmuştur.

Bu tanımlamalarla kastedilenin medresede okutulan mevcut derslerin yanında sadece matematik, coğrafya, hendese gibi derslerin medrese müfredatına girmesi değil, var olan derslerin de asrın şartlarına uygun olarak öğretilmesidir. Nitekim Hoca Muhyiddin Efendi 1897 yılında kaleme aldığı *Medreselerim Islahı* adlı risalesinde bu konuya ayrıntılı olarak değinmektedir. Ona göre medreselerde okutulan fûnûn çok eskimiştir. Misal olarak “okudukları ilm-i hesab, cebir, hendeseden Eşkâl, heyetten Küre Risaleciği ve Şerh-i Çağmûnî, hikmet-i tabîiden Şerh-i Kâdî Mîr ve haşiyeleri ve Şerh-i İşârât emsali kitaplar yazdığımız gibi hikmet-i Yunaniyyenin aynıdır. İlm-i kelam kitaplarımız dahi bu ulûm-i atıkanın muhakematıyla doludur”¹⁶. Halbuki bu kitapların içerdiği bilgiler Batı’da birçok incelemeye tabi tutulmuş, çoğu mesele aydınlığa kavuşturulmuştur. Bu sebeple Hoca Muhyiddin Efendi’ye göre hâlâ bu kitapları okumak *kâr-ı akıl* değildir.¹⁷ Zira Batı’daki bu ilmi araştırmalar neticesinde birçok teknolojik ilerleme sağlanmış, elektrik, buharlı gemi, telgraf, fonograf vb. icatlar gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Batıda bu denli ilerlemeler sağlanırken, Hoca Muhyiddin Efendi, “ne sebeplerdir ki fûnûnun eskisini hâlâ medreselerde okuyup da... fûnûn-i cedideyi ulema medreselerde okutmuyorlar...”¹⁹ diye sormaktadır. Ona göre asrın gerektiği şekilde “fûnûn dahi okuyacak olurlarsa bu zatlar [medrese talebeleri] bir eline dini bir eline fenni alarak meydanda birer dâhî kesilecekler ve dinsizlere meydan bırakmayıp her günâ terakkiyatı şerîata uydurarak ahlak-ı insaniyyeyi muhafazada ulvi hizmetlerini ibraz²⁰” edeceklerdir.

Hoca Muhyiddin Efendi’nin fûnûn-i cedide konusunda bu yaklaşımı neredeyse diğer tüm medreselerin ıslah edilmesi gerektiğini savunanlarca dile getirilmiştir. Eşrefefendizade Şevketi’nin kaleme aldığı *Medâris-i İslamiye Islahat Programı* adlı risalesi de benzer öneriler getirmekte ve medreselerde okutulmakta olan fenlerin zamanın ihtiyacını karşılama noktasında yetersiz olduğuna dikkat çekmektedir.²¹ Mehmed Ubeydullah Efendi ise *Islah-ı Medâris-i Kadime* adlı risalesinde *bugünkü ahval-i medeniyye icabınca*, coğrafya, tarih, tabiat, riyaziyyat, iktisadiyyat, içtimaiyyat ve siyasiyyat gibi ilimlerin de ıslah olunacak medrese programlarında yer almasının bir mecburiyet olduğunu ifade etmektedir.²² İsmi bilmediğimiz fakat medreselerin ıslahı konusunda yazdığı yazının altına müntesibin-i ilmiyeden biri olarak imza atan, ilmiye mensubu birisi ise medreselerin zamanla önemini yitirerek asker kaçaklarının ve tembellerin yeri haline geldiğini belirtmektedir. Bunun sebeplerini sıralayan ilmiye mensubu yazar, bu sebepler arasında *fûnûn-i cedideden talebenin bil-küllüye mahrum bırakılmasına* da değinmektedir.²³ Aynı yazarın bir diğer yazısında da medreselerde fûnûn-i cedidenin öğretilmesinin altı tekrar çizilerek, *Medâris tabirince cüzziyyat tesmiye olunan ulûm ile beraber hesab, hendese ve hikmet-i tabiye gibi lüzum-i kat’i olan fûnûna sarf-ı mesai eylemesi*²⁴ gerektiği vurgulanmaktadır. Bursa Mebusu

¹⁰ Bayezid Dersiamlarından Gürünlü Hilmi, “İslâhât-ı Medâris Hakkında bir Mütâlâa”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 3. S. 65 (02 Aralık 1909): 201.

¹¹ Ahmed Zahid, “Islah-ı Medâris Bugün Ne Sûretle Kâbil Olabilir?”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 5. S. 128 (16 Şubat 1911): 392.

¹² Musa Kazım ve H. Eşref Edib, “Medreselerde Tedrîsâtın Islâhı”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 3. S. 54 (16 Eylül 1909): 22.

¹³ Lâ (Akçuraoğlu Yusuf), “Medreselerin Islâhı”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 4. S. 29 (25 Şubat 1325): 6.

¹⁴ BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye Dairesi (DH.MUİ), 157/13.

¹⁵ Musa Kazım ve H. Eşref Edib, “Medreselerde Tedrîsâtın Islâhı”, 22.

¹⁶ Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, [Basım yeri yok], (1313): 6.

¹⁷ Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, 9.

¹⁸ Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, 7.

¹⁹ Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, 8.

²⁰ Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, 8.

²¹ Eşrefefendizade Şevketi, *Medâris-i İslamiye Islahat Programı*. (İstanbul: Harabat Matbaası, 1329), 10.

²² Mehmed Ubeydullah, *Islah-ı Medâris-i Kadime*. (İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 1329), 32.

²³ *Beyanü'l-Hak*, (8 Kanunievvel 1324): 351.

²⁴ *Beyanü'l-Hak*, (15 Kanunievvel 1324): 377.

Ömer Fevzi Efendi ise medreselerdeki ıslahat sürecinin acele edilmeden titizlikle yürütülmesi gerektiğine dikkat çekerek şimdilik bazı fenleri cami ve medreselerde göstermek suretiyle yavaş yavaş ilerlemenin en doğru yol olduğunu belirtmektedir.²⁵

Tüm bu öneriler 19. yüzyılın sonlarından itibaren medreselerde okutulan halihazırdaki derslerin zamanın şartlarına göre güncellenmesini ve bazı ilimlerin de ders programına eklenmesine yönelik bir beklentinin olduğunu doğrulamaktadır. Fakat bu konuda meşihat makamı ancak 1910 yılında harekete geçebilmiştir. Meşihat makamının bu konudaki çalışmalarının 1909 yılında başladığı²⁶ ve 1910 yılında Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile ete kemiğe büründüğünü ifade edebiliriz. 13 Şubat 1910 tarihinde Fatih Tabhane Medresesi'nde gerçekleşen bir törenle tanıtımı yapılan bu nizamnâme 26 Şubat 1910 tarihinde yayımlanmıştır.²⁷ Tabhane'de gerçekleşen bu törene devlet ricalinin yoğun katılım gösterdiği görülmektedir. Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi, Ayan Reisi Said Paşa, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, Meclis-i Mebusan Reis-i Sânisî Mustafa Asım Efendi, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Ders Vekili Halis Efendi'nin katılım sağladığı bu törende yapılan konuşmalar dikkat çekicidir. Ders Vekili Halis Efendi, yapmış olduğu uzun konuşmasında medreselerin geçmişteki parlak günlerinden bahsederek, zamanında bu medreselerde hadis, tıp, riyâzî ve tabîî mütehasısların yetiştirildiğini belirtmiştir.²⁸ Fakat zamanla *hikemiyâtın* medreselerden kaldırılması sonrasında "*fünûn-i müsbebe fezâ-yı İslâmiyet'ten tebâüd eylemiş*"²⁹ diyerek medreselerde aklî ilimlerin eksikliğine dikkat çekmiştir. Yapılan bu toplantıyla da *fünûn-i hazırâya* ait derslerin medrese müfredatına eklendiğinin duyurulduğunu ifade eden Halis Efendi, maârif-i İslâmiye'nin bu düzenlemeyle beraber zamanla *hâl-i mükemmeliyete ifrâğ* eyleyeceğini ümit etmektedir.³⁰ Medrese müfredatında yapılan bu düzenlemeyle birlikte tedris süresi on iki yıl olarak sınırlandırılmış ve günlük dersler; sabah, öğle ve ikinci dersleri olarak belirlenmiştir. Böylece hesap, hendese, coğrafya, cebir, hikmet-i cedide, kimya, kozmografya tarih gibi *fünûn-i cedide* olarak ifade edilen derslerin medrese müfredatına alındığı ilan edilmiştir.³¹

Medâris-i İlmiye Nizamnâmesinin yayımlanmasından sonraki sürece bakıldığında sürecin ağır aksak ilerlediği müşahede edilmektedir. Bu bağlamda *fünûn-i cedideyi* içeren yeni düzenlemelere göre açılmış derslane sayısı İstanbul'da sadece yirmi beşle sınırlı kalmıştır.³² Medreselerin ıslahına yönelik kapsamlı bir girişimden ziyade, kapsamlı bir ıslah sürecinin ilk adımı olarak değerlendirilebilecek bu nizamnâmenin taşraya yansması ise neredeyse yok gibidir. Bunun yanında nizamnâme bazı vilayetlerde uygulanmıştır. *Fünûn-i cedide* olarak ifade edilen derslere muallimlerin girmesi sağlanmış³³ olsa da 1910-1914 yılları arasında bu nizamnâmenin taşrada yaygınlık kazanamadığı üzerinde durulmaktadır.³⁴ Neticede Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi medrese çevrelerince bir ıslahat olarak görülmemiştir. Bu anlamda takip eden yıllarda medrese müfredatına sadece bazı *fünûn-i cedide* derslerinin eklenmesiyle medreselerin ıslah edilemeyeceği yönünde bir kanaat oluştuğu görülmektedir.³⁵

²⁵ Bursa Mebusu Ömer Fevzi, "İslah-ı Medâris", *Beyanü'l-Hak*. S. 15 (29 Kanunievvel 1324): 324-325.

²⁶ Ergün, *İkinci Meşrutîyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, 395.

²⁷ "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi", *Düstur*, C. 2. (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1330): 127-138.

²⁸ "Âlem-i İslâma bir Tebşîr Medâris-i İslâmiyye'de Bir Hatve-i Tekâmül", *Sırat-ı Müstakim*. C. 3., S. 17 (17 Şubat 1910): 380.

²⁹ "Âlem-i İslâma bir Tebşîr Medâris-i İslâmiyye'de Bir Hatve-i Tekâmül", 181.

³⁰ "Âlem-i İslâma bir Tebşîr Medâris-i İslâmiyye'de Bir Hatve-i Tekâmül", 382.

³¹ Derslerin tamamı için bkz. Adem Ölmez, "II. Meşrutîyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", *Vakıflar Dergisi*. S. 41 (Haziran 2014): 127-140.

³² Ergün, *İkinci Meşrutîyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, 399.; Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, 136.

³³ Bkz. BOA, Şura-yı Devlet (ŞD), 199/33.; "Edirne Medreselerinde Terakki", *Sebülürreşâd*. C. 8, S. 191 (19 Nisan 1328): 169.

³⁴ Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, 136.; Ergün, *İkinci Meşrutîyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, 398. Medâris-i İlmiye Nizamnâmesinin taşradaki başarılı bir uygulama örneği için Bkz. Polat, Muhittin. "Konya İslah-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018).

³⁵ Kazanlı Halim Sabit, "İslah-ı Medâris Münasebetiyle", *Sırat-ı Müstakim*. C. 5. S. 124 (19 Ocak 1911): 324.

Bu nizamnâme İstanbul ile sınırlı kalmış olsa da Osmanlı taşrasında bazı fikirleri tetiklemiştir. Bu anlamda fûnûn-i cedideyi de içine alan yeni bir medrese oluşturma fikri söz konusu olacaktır. Bu medreseler, Darü'l-Ulûm, Darü't-Tedris, Medrese-i Âliye, Medrese-i İslamiye ve Medrese-i Külliye gibi isimler ile anılacak, daha çok klasik medrese ders programı ve mimarisinden uzak bir şekilde düşünülmüş ve proje haline getirilmiş medreselerdir. Bu medreseler aynı zamanda içerisinde fûnûn-i cedideyi de barındıran fakat dini ilimleri de bir kenara bırakmayan bir bakış açısıyla düşünülmüştür. Öte yandan bu tarz medreselerin oluşturulması fikri II. Meşrutiyet'in bir ürünü olarak düşünülse de izlerini daha derinlerde sürmemiz mümkündür.

Bu anlamda Cevdet Paşanın, 1888 yılında yazdığı bir layihasına bakıldığında Sultan II. Abdülhamid'in Gedikpaşa Tiyatrosu'nun bulunduğu alanda büyük bir medrese³⁶ yapmayı planladığını görmek mümkündür. Bu medrese, “*ilm-i fıkıh, tarih, coğrafya ulûm-i âliye ve fûnûn-ı nâfi‘a tedris olunmak üzere cesîm ve âli*”³⁷ bir medrese olacaktır. Cevdet Paşa, Sultanın bu fikri üzerine bir müddet düşündükten sonra ne kadar önemli olduğunu kavrayabildiğini ifade etmektedir. Paşa'ya göre toplumun ahlaki gidişatı bir müddetten beri kötüdür. Mekteplerden yetişen talebelerin ekserisinin *ahlak ve eskârı* bozulmuştur. Medreselerde ise *usul-i talim ve tedrise küllî hâle gelmiştir*. Önceki devirler gibi âlim ve fâzılın yetişemediği bu medreselerde okuyan talebeler, biraz ulûm-i Arabiye ve Şer‘iye öğrendikten sonra ruûs ve maişet peşinde koşmaktadırlar. Bu talebeler ayrıca yabancı dil bilmemektedirler ve fûnûn-i cedideye de vâkıf değildirler. Bu durum ise dünya ve İslam alemi ile bağ kurabilmelerinde sorun yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu sebeple böyle bir Darü'l-Ulûm'un vücuda getirilmesi hayati önem taşımaktadır. Cevdet Paşa da böyle bir medresenin inşa edilmesine dair düşüncelerin Sultan'ın zihninde olmasından dolayı, oldukça mutlu olduğunu, *yeniden yeniye güzel ümidlere düştüm*³⁸ diyerek ifade etmiştir. Cevdet Paşa'nın ifade ettiği bu büyük medrese fikri, gelecekte programında fûnûn-i cedide dersleri bulunan yeni bir medrese oluşturma fikri çerçevesinde giderek yaygınlık kazanacaktır.

Bu durum zaman zaman medreselerin Darü'l-Fûnûn şeklinde ıslah edilmesi fikri etrafında, zaman zaman da müstakil, büyük birer yeni medrese teşkil edilmesi fikri ile tezahür edecektir. Nitekim Küçük Sait Paşa, hatıratında her merkez eyalete bir Dârü'l-fûnûn ve bir Dârü'l-ulûm kurulmasını önererek, bu iki farklı eğitim kurumundan neyi kastettiğini açıklamıştır. Said Paşa'ya göre Dârü'l-ulûm beş farklı bölümden meydana gelmektedir. Bunlar, ilm-i hukuk, ulûm-ı tabî'îye ve riyâziye, ulûm-ı tıbbiye, ulûm-ı hikemiye ve edebiye ve ulûm-ı ilahiyedir.³⁹ Ziya Gökalp ise benzer bir fikirle her vilayetteki medreselerin birleştirilerek tek bir medrese halinde ıslah edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Medrese-i Külliye olarak isimlendirdiği bu medreselerde hem ulûm-i diniye hem de fûnûn-i cedide eğitimi verilmelidir.⁴⁰

1910 yılında yayımlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile medreselere fûnûn-i cedide derslerinin eklenmiş olması yukarıda zikredilen medrese projelerinin daha güçlü bir şekilde yeni örneklerle ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu medreseler bir taraftan fûnûn-i cedideyi programlarında barındırması bakımından Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi ile bağlantılı, diğer taraftan yeni bir medrese kurma fikri açısından nizamnâmeden bağımsızdır. Zira Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi yeni bir medrese kurmayı değil, mevcut medreseleri ıslah etmeyi hedeflemektedir.

Bu örneklerin ilklerinden olan Selanik Darü't-Tedrisi oldukça yerinde bir örnek olarak ifade edilebilir. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin Selanik Şubesi tarafından hayata geçirilmek istenen bu medrese, kitabet, riyaziyat, coğrafya, tabiiat ve lisan-ı ecnebi derslerini içerisinde barındıran bir medrese olarak düşünülmüştür. *Beyanü'l-Hak* Mecmuasının 14 Mart 1910 tarihli nüshasında

³⁶ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 1071/83984.

³⁷ BOA, Yıldız Esas Evrak (Y.EE), 38/12.; Ahmet Zeki İzgöer ve İsmail Kara, *Cevdet Paşa'nın Lâyihaları Devlet Din İslahât Hukuk Maarif* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021) 459.

³⁸ İzgöer ve Kara, *Cevdet Paşa'nın Lâyihaları Devlet Din İslahât Hukuk Maarif*, 459.

³⁹ Mustafa Gündüz, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı Küçük Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı*. C. 1, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019) 84.

⁴⁰ Ziya Gökalp, *Makaleler-I*. haz. Şevket Beysanoğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), 81.

haber olarak yer bulan bu girişim, cemiyet tarafından valiliğe baş vurulmak suretiyle hayata geçirilmek istenmiştir.⁴¹ Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi sonrasında, mevcut medreselerin dışında yeni bir medrese kurma girişimlerinin ilklerinden olan bu medresenin vücuda getirilebildiğine dair elimizde hiçbir kanıt yoktur. Medresenin kurulabilmesi için maddi kaynak temini adına cılız bazı girişimler söz konusu olsa da projenin hayata geçirilmesi sağlanamamıştır.⁴² Hakkında daha fazla malumat edinemediğimiz bu medrese kurma girişimi, gelecek yıllarda yeni yapılacak girişimlerin habercisi niteliğindedir. İstanbul⁴³ dışında taşranın muhtelif yerlerinde bu makalede ortaya konulan örneklerin dışında bazı benzer girişimlerin söz konusu olduğu düşünülse de bunlara dair yeterli malumata sahip değiliz. Zira bu makalede ifade edilenlerin dışındaki yeni bir medrese kurma girişimlerine dair belgeler çok sınırlıdır.⁴⁴ Ayrıca bu medreselerle neyin kastedildiği çok açık değildir. Zira bunların makalemiz kapsamındaki Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin ön gördüğü ölçüde, yeni bir yaklaşımla mı inşa edileceği yoksa mevcut medreseler gibi bir medresenin mi kastedildiği belirsizdir. Bu sebeple hakkında daha fazla malumat edinemediğimiz ve belgelerde geçen ifadeyle, *asr-ı hazıra* uygun inşa edilip edilmediği bilgisine sahip olamadığımız medrese inşa etme girişimleri bu makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

2. Osmanlı Taşrasında Medrese Kurma Teşebbüsleri

2.1. Priştine Medrese-i İslâmiyesi

Bu medrese projelerinin ilklerinden olan ve Priştine'de inşa edilmek istenen medreseye dair ilk belgeler Şubat 1911 yılına rastlamaktadır. Bu tarihteki belgelerden Priştine'de bir medrese-i İslâmiye inşası için müftü ve halktan bazı kişilerin girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. *Tanin Gazetesi*'nin 11 Şubat 1911 tarihli nüshasında, Priştine'de Mısır'daki Camiü'l-Ezher denginde bir darü'l-ulûm kurulmasına teşebbüs edildiği duyurulmuştur. Bu haberden girişimlerin mahalli halk tarafından ihtiyaca binaen, ortak bir fikir olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Haberde Arnavutluk ve çevresinde bu medrese gibi birçok medreseye ihtiyacın olduğu ve bir an önce Priştine'de açılmasının gerektiği fikrinin halkın kendi arasında müzakere edildiği ve İstanbul'a bildirildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca medresenin hangi usul ve yaklaşımla kurulacağına dair ilk bilgileri de yine bu haberden öğrenmekteyiz. Buna göre açılacak olan medresenin tedrisatı asrın gerekliliklerine uygun olacak ve tamamıyla *tarz-ı cedîd* yaklaşımı çerçevesinde oluşturulacaktır.⁴⁵

Tanin'de haberi verilen bu medrese kurma girişimi şubat ayının başında resmi olarak İstanbul'a iletilmiştir. 5 Şubat 1911 tarihli bir belgede, ihtiyaç dolayısıyla Priştine'de bir medrese kurulması için Priştine Müftüsü, Priştine Belediye Reisi ve ulema ile müderrisinden çok sayıda kişinin maddi anlamda destek sağlanmasını İstanbul'dan rica ettikleri görülmektedir.⁴⁶

13 Şubat 1911 tarihinde Kosova Vilayetine gönderilen bir yazıda ise medrese inşası için müftü liderliğindeki bazı kişilerin yardım topladığı fakat bu toplanan yardımların yeterli

⁴¹ “Medreselerimiz”, *Beyanü'l-Hak*. (14 Mart 1910): 1078-1080.

⁴² Bkz. BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3736/280171.; BOA, BEO, 3781/283555.

⁴³ Her ne kadar bu medrese kurma girişimleri taşrada söz konusu olsa da İstanbul'da kurulması düşünülen büyük bir Medrese-i İslâmiye de bulunmaktadır. 13 Mart 1910 tarihli *Sabah Gazetesi*'nin haberine göre Mısır'da neşredilen *el-Menar Gazetesi*'nin sahibi Şeyh Reşid Rıza İstanbul'da büyük bir medrese kurmayı istemektedir. Reşid Rıza Medresenin yapısı ve ders programı hakkında şunları söylemektedir: “*Medresenin tedrisatı ulûm-i İslâmiye'ye kâmilan ve ulûm-ı hazıradan tarihi, coğrafyayı, hesabı, ilm-i iktisadî, felsefeyi muhtevi olacaktır. Bu dersler yeni usullerde ahiren telif edilmiş kitaplardan Lisan-ı Arabî üzere talim olunacaktır.*” Bkz. “İstanbul'da Büyük Bir Medrese-i İslâmiye”, *Sabah*. (13 Mart 1910): 1.

⁴⁴ İşkodra'da kurulması düşünülen medrese-i âliye için bkz. BOA, BEO, 4049/303636.; BOA, BEO, 4069/305145.; BOA, DH.MUİ, 156/88. “İhsan-ı Şahane”, *Tanin*. (13 Mart 1328): 2. Firizovik'te kurulması düşünülen Medrese-i İslâmiye için bkz. BOA, DH.MUİ, 154-147. Debre'de asr-ı hazıra uygun bir medresenin kurulmasına dair istek için bkz. BOA, DH.MUİ, 157/13.

⁴⁵ “Priştine'de Bir Darü'l-Ulûm-i İslâm”, *Tanin*. (29 Kanunisanı 1326): 3.

⁴⁶ BOA, BEO, 3861/389512, 2.

bulunamadığından padişahın yardımının istendiği anlaşılmaktadır. Bu cevabi yazıda Kosova Vilayetinden, bir medrese inşası düşünülüyorsa bunun masrafının ne olacağı ve bu masrafın ne kadarının orada toplanabileceği sorulmaktadır.⁴⁷ Bunun üzerine Kosova Vilayetinden gönderilen 15 Şubat 1911 tarihli telgraf, kurulması düşünülen medrese hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Medresenin kurulma çabasına önemli bir katkının ise Sultan Mehmed Reşad'ın 5 Haziran 1911 tarihinde başlayıp 26 Haziran 1911 tarihinde nihayete erecek olan Rumeli gezisinin⁴⁸ sağladığı söylenebilir. Zira Selanik, Üsküp, Manastır ve Priştine⁴⁹ şehirlerini kapsayacak olan Sultan'ın bu gezisi kurulması daha önce tasarlanan medresenin hem gündeme gelmesini hem de sürecin İstanbul tarafından takip edilmesini sağlamıştır. 19 Şubat 1911 tarihli *Tanin Gazetesi*'nin haberine göre, Sultan Rumeli gezisine karar verdiğinde, Priştine'deki bu medrese kurma girişimini hatırlamış ve etrafındakilerden bu konuda malumat istemiştir.⁵⁰ Ayrıca padişahın “böyle bir müessesesi-âliyenin temel taşıyı kendi elimle vaz 'etmek isterim”⁵¹ dediğinin aktarıldığı haber, Sultan'ın Priştine'de bir medrese kurulmasında oldukça heveskar olduğunu göstermektedir. Bunun da ilerisinde Sultan'ın süreci dikkatle takip ettiği de anlaşılmaktadır. *Tanin Gazetesi*'nin 17 Mayıs 1911 tarihli haberinde Sultan'ın, İstanbul'un *en muktedir mimarlarından* oluşan bir heyet tarafından hazırlanmakta olan medrese planlarının durumunu sorduğu ve *pek ziyade itina* gösterilmesini istediği belirtilmektedir.⁵² Gazete diğer bir haberde ise Sultan'ın, medresenin asrın gerekliliklerine uygun bir şekilde vücuda getirilmesi hususuna dikkat ve itina gösterilmesi gerektiğini vurguladığını belirtmektedir.⁵³ Sultan'ın bu yaklaşımının bir neticesi olarak, seyahat boyunca medresenin inşa edilmesi meselesi gündemde kalacaktır. Fakat diğer taraftan medresenin inşa mâliyeti ve inşasından sonraki giderlerin nasıl karşılanacağı hususu henüz çözülmüş değildir.

2.1.1. Medresenin inşa maliyeti ve yeri

Priştine'de yeni bir medrese kurma fikrinin ortaya çıkmasından sonra bu girişimin mali kaynağının oluşturulması noktasında bazı sorunların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zira İstanbul'dan Kosova'ya sorulan ilk soru doğrudan bu medresenin inşa masraflarının kaynağının ne olacağı hususudur.⁵⁴ 15 Şubat 1911 tarihinden itibaren İstanbul ile Kosova Vilayeti arasında gidip gelen yazılarla mali kaynak meselesinin çözülmesi için uğraş verilmiştir. Bu anlamda Kosova'dan gönderilen 15 Şubat 1911 tarihli yazıda halkın oldukça fakir olduğu ve bu sebeple çok arzuladıkları halde böyle bir medresenin masrafını *temin eyleme iktidarına mâlik olmadıkları*⁵⁵ bildirilmiştir. Medresenin inşa mâliyeti ise tahminen beş bin lira olabileceği, senelik giderinin de bu miktarda olduğu belirtilmiştir. Aynı yazıda halkın toplayabileceği miktar ise ancak iki yüz lira olarak ifade edilmiştir.⁵⁶ Öte yandan 19 Şubat tarihli *Tanin Gazetesi*'nin haberine göre medresenin inşa mâliyetinin Sultan tarafından karşılanacağı belirtilmektedir.⁵⁷ Fakat Nisan ayının sonlarına kadar inşa masrafının Sultan tarafından karşılanacağı hususu açık bir karara bağlanamamıştır. Zira medresenin nerede inşa edileceği dahi henüz belirlenememiştir. Bu hususta 26 Mart 1911 tarihli belgede Kosova Valisi Halil Bey, daha önce İstanbul'a gönderilen yazılarda medrese inşa masrafının Sultan tarafından karşılanması durumunun ahalinin bir istihramı olarak rica edildiğini fakat bir yanıt alamadığını belirtmektedir.⁵⁸ Ayrıca Halil Bey'in bu

⁴⁷ BOA, BEO, 3856/289163.

⁴⁸ Maiyet-i Seniyyeden İsmail Bey, *Hâtıra-yı Seyâhat Selanik, Üsküp, Kosova ve Manastır Notları*. haz. Adem Ölmez, (Ankara: Türk Tarih Yayınları, 2020).

⁴⁹ Yazıcı, “İsmal (Tuncu) Bey'in, Hâtıra-i Seyahât'inde Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli Ziyareti: Kosova”, 1099.

⁵⁰ “Priştine Medrese-i Âliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (6 Şubat 1326): 1.

⁵¹ “Priştine Medrese-i Âliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (6 Şubat 1326): 1.; “Priştine'de Bir Darü'l-Ulûm-i İslâm”, *Srât-ı Müstâkim*. C. 5, S. 119 (10 Şubat 132): 389.; Neziri, “Priştine'de Açılması Planlanan Medrese-i İslamiye”, 147.

⁵² “Priştine Medrese-i Âliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (4 Mayıs 1327): 2.

⁵³ “Priştine Medrese-i Âliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (3 Haziran 1327): 5.

⁵⁴ BOA, BEO, 3856/289163.

⁵⁵ BOA, BEO, 2882/291148.

⁵⁶ BOA, BEO, 2882/291148.

⁵⁷ “Priştine Medrese-i Âliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (6 Şubat 1326): 1.

⁵⁸ BOA, BEO, 2882/291148/4.

yazısında medresenin inşa edilip edilmeyeceği hususunda da bazı kuşkuları olduğu anlaşılmaktadır. Zira medresenin inşa edilmesi konusunda müsaade buyrulduğunu yalnızca gazetelerde okuduğunu ve bu konuda henüz resmi bir yazı alamadığını belirtilerek padişahın yaklaşan ziyareti dolayısıyla acilen cevap beklediğini ifade etmektedir. Öte yandan Halil Bey, medresenin üzerinde inşa edilmesi düşünülen Priştine'nin içinde bulunan arsanın bazı kişilerin tasarrufunda olduğunu ve bin beş yüz lira bedel istediklerini belirtmekte ve istimlakinin dahi yapılamadığını sözlerine eklemektedir.⁵⁹ Vali Halil Bey'in sorularına henüz cevap alamadığı ve kuşkularının devam ettiği 14 Mayıs 1911 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Zira 26 Mart'ta göndermiş olduğu yazıya cevap alamamıştır. Ayrıca zaman geçtikçe gazetelerde çıkan haberlerden dolayı olsa gerek halkın bir beklenti içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Halil Bey, eğer Sultanın Priştine'yi ziyareti sırasında medresenin temeli atılmayacaksa zaman kaybetmeden bunun uygun bir dille halka anlatılması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰ Ayrıca Halil Bey, eğer medresenin temelini atılması kesin ise bunun hazırlık yapabilmesi için kendisine acilen bildirilmesini İstanbul'dan tekrar rica etmektedir. Öte yandan Halil Bey'in ilk yazıyı gönderdiği tarih olan 27 Mart'tan, 14 Mayıs'a kadar boş durmadığı ve arsa meselesini çözmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu hususta iki seçenek ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, daha önce de belirtildiği gibi Priştine'nin merkezindeki arsadır. Halil Bey ise muhtemelen şehir merkezine yakınlığından dolayı halkın istediği bu arsanın bin beş yüz liralık bedelini oldukça fahiş bulmaktadır. Bu sebeple sahadaki araştırmalarını genişletmek için Priştine'ye giden Halil Bey, halkla da görüşerek yapılacak olan medrese için en uygun yerin Sultan I. Murad'ın türbesinin yanı olduğunu düşünmekte ve burayı İstanbul'a önermektedir. Zira burası yüz elli lira bedeli ile hem diğer arsadan çok daha ucuz hem de Sultan I. Murad'ın türbesinin manevi atmosferi ve taşıdığı anlam hasebiyle oldukça uygun bir yerdir. Ayrıca medrese burada kurulursa türbe etrafının da bayındır hale geleceği ve türbeye komşu halkın da bu medreseden istifade edeceği görüşündedir.⁶¹ Bu görüşün İstanbul tarafından da uygun bulunduğu zaman içerisinde anlaşılabacaktır.

Öte yandan İstanbul'daki yetkililer de Priştine halkının medresenin inşası için yeterli parayı toplayamayacağına ikna olmuş görünmektedir ki medresenin inşa ve senevî giderlerinin kaynağını bulma uğraşındadır. Evkaf Nezareti'ne yazılan bir yazıda medresenin kurulabilmesi için mali kaynak yetersizliğinden bahsedilmiş ve Evkaf Nezareti'nden destek istenmiştir. Bunun üzerine Evkaf Nezareti, inşa mâliyetine değil, medresenin senevî ihtiyacına, gelecek senenin bütçesinden iki bin lira tahsisat ayırabileceğini belirtmiştir.⁶² Öte yandan 18 Nisan 1911 tarihli bir belge medresenin kurulabilmesi için gerekli olan mali kaynağın bulunabildiğini göstermektedir. Bu belgede beş bin lira olan inşa mâliyetinin Sultan tarafından verileceği, senevî giderlerinin de iki bin liralık kısmının Evkaf Nezareti bütçesinden karşılanacağı ifade edilmektedir.⁶³ Ayrıca yüz elli lira olan arsa bedeli de Hazine-i Hassa tarafından karşılanacaktır.⁶⁴ Fakat daha önceki belgelerde beş yüz talebe kapasiteli olması istenilen medresenin talebe sayısı, muhtemelen inşa mâliyetinin ve senelik giderlerin düşürülmesi için iki yüz kişiye indirilmiştir. Böylece medresenin üzerinde kurulacağı arsanın bedeli, inşa mâliyeti ve inşaattan sonraki giderler olarak belirlenen senevî giderlerin nerelerden karşılanacağı belirlenmiştir. İlk etapta arsa bedelinin ödenmesi için harekete geçildiği anlaşılmaktadır. Elli dönümlük bir arsanın her bir dönümü için üçer liradan, toplamda yüz elli lira 27 Mayıs 1911 tarihinde Priştine'ye gönderilmek üzere Mâliye Nezareti'ne teslim edilmiştir.⁶⁵

Sultan Mehmed Reşad'ın medresenin yapılmasına dair heveskar tavrının en önemli göstergelerinden biri hiç şüphesiz medresenin arsa ve inşa bedellerini karşılamış olmasıdır. Ayrıca

⁵⁹ BOA, BEO, 2882/291148/4.; BOA, BEO, 2882/291148/3.

⁶⁰ BOA, BEO, 3894/292014, 3.; BOA, BEO, 23/17, 3.

⁶¹ BOA, BEO, 3894/292014, 3.

⁶² BOA, BEO, 3882/291148, 6.

⁶³ BOA, BEO, 3882/291148, 1.

⁶⁴ BOA, İrade Mabeyn-i Hümayûn, (İ.MBH.), 6/23.

⁶⁵ BOA, BEO, 3898/292329, 2.; BOA, İ.MBH.6/23.; BOA, BEO, 3898/292292.; "İhsan-ı Şahane", *Tanin*. (14 Mayıs 1327): 4.

Sultan, medresenin mükemmel surette inşa edilmesi için hiçbir masraftan kaçınılmaması gerektiğini düşünmektedir. Zira 16 Haziran 1911 tarihli *Tanin Gazetesi*'nin haberine göre Sultan, “*Priştine Medrese-i Aliyye-i İslamiyesi pek mükemmel olsun da her kaç a mal olursa olsun. Her şeyden evvel memleketine itinâ olsun.*”⁶⁶ demiştir. Fakat aşağıda da değinilecek olduğu üzere medresenin inşası için ilk taşın konulmasının ardından vaat edilen ödemelerin yapıp yapılmadığı konusunda çok açık bilgiler yoktur. Bu konuda 19 Temmuz 1911 ve 22 Kasım 1911 tarihli *Tanin Gazetesi*'nin haberlerinden sürecin yürütülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Bu haberlerde kasım ayında Sultan'ın medresenin inşa mâliyeti olan beş bin liralık masrafın beş yüz lirasını Priştine'ye gönderdiği belirtilmektedir.⁶⁸ Fakat bu paranın daha önce verilmiş para veya paraların üzerine ilave olarak düşünülmesi gerekmektedir. Zira Sultan'ın Rumeli gezisi sırasında henüz Priştine'ye gelmeden Üsküp'te toplam masrafın yarısını, yani beş bin liranın, iki bin beş yüz lirasını verdiği 14 Haziran 1911 tarihli *Tanin Gazetesi*'nden anlaşılmaktadır.⁶⁹

2.1.2. Medresenin eğitim anlayışı ve ders cetveli

Priştine'de kurulmak istenen medresenin ilk dikkat çeken özelliği burada zamanın şartlarına uygun ve fûnûn-i cedideyi içeren bir eğitimin verilecek olduğudur. Kurulacak olan medrese hakkındaki belgelerde bağlantısı doğrudan zikredilmemiş olsa da 1910 Medrese-i İlmiye Nizamnamesi'nin bir tezahürü olarak bu girişimi değerlendirmek mümkündür. Halihazırdaki medrese müfredatına fûnûn-i cedide derslerinin ilave edilmesiyle ilerleyen İstanbul ve diğer bazı şehirlerdeki tecrübeye nazaran, Priştine'de yeni bir medrese kurma fikri ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Bu durum doğrudan Priştine'deki medreseleri ıslah etmek yerine yeni bir medrese kurma düşüncesinin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda medresenin neden kurulmak istendiğine yönelik bilgilerden, birçok anlamda mevcut medreselerden umudun kesildiği anlaşılmaktadır. Zira Priştine'deki medreselerin hem yüksek ve alet ilimleri öğretme noktasında hem de yaklaşık dört yüz bin nüfusa nazaran sayıca *hiç mesabesinde* olduğu belirtilmektedir.⁷⁰ Ayrıca bu medreselerde fûnûn-i hazıra eğitimi de verilmemektedir. Bunun yanında halkın maarif-i Arabiye ve fenniyeden habersiz oldukları ve cehaletin esiri haline geldiklerinin belirtiliyor oluşu, mevcut medreselerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Medreselerdeki eksikliğin bir diğer noktası ise müfredatta kavaid-i Arabiye'nin yanında *kavaid-i medeniyyenin* bulunmuyor oluşudur. Halbuki medreselerin bunları içine alacak bir programa kavuşmasına ve *ihtiyacat-ı hâzıraya* uygun tedrisata gereksinim duyulmaktadır.⁷¹ Mevcut bulunan iptidaiye, rüştiye ve idadiye mektepleri ise on sekiz yaşından küçüklere hizmet vermesinden dolayı bu ihtiyacı karşılamamaktadır. Ahalinin arzusu ise yaşa bakılmadan *kemâlât-ı beşeriyeye ve diniyyenin* tahsilini sağlayacak bir medresenin inşa edilmesidir. Bu sağlanırsa ahalinin ihtiyacı giderilecek, *efkâr-ı umumiye* ilim ve irfan noktasında birleşirken, bu müessese vicdanları da bir araya toplayacaktır.⁷²

Kurulması düşünülen medresenin ders cetveli ve eğitim süresi ise kısa zamanda oluşturulmaya çalışılmıştır. Şubat 1911'den Haziran 1911'e kadar beş aylık bir süre içerisinde medresenin ders cetvelinin şekillendiğini ve eğitim süresinin belirlendiğini söylemek mümkündür. Sadaret makamının riyasetinde Maarif Nezareti ve Meşihat'ın birlikte çalıştığı bu konu, haziran ayının ortalarında nihayete erdirilebilmiştir. Mayıs ayından itibaren Sadaret, Meşihat ve Maarif Nezareti arasında gidip gelen belgelerden medresenin eğitim süresinin ve ders cetvelinin belirlenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bu belgelere göre bir ders cetveli oluşturulmuş ve medresenin eğitim süresi yedi yıl olarak

⁶⁶ “Priştine Medrese-i Aliye-i İslâmiyesi”, *Tanin*. (3 Haziran 1327): 5.

⁶⁷ *Tanin*. (6 Temmuz, 1327): 2.; *Tanin*, (9 Teşrinisani 1327): 3.

⁶⁸ *Tanin*. (9 Teşrinisani, 1327): 3.

⁶⁹ *Tanin*. (1 Haziran 1327): 1.

⁷⁰ BOA, BEO, 2882/291148, 9.

⁷¹ BOA, BEO, 2882/291148, 7.

⁷² BOA, BEO, 2882/291148, 9.

belirlenmiştir.⁷³ Ayrıca medreseye kayıt yaptıracak talebelerin iptidaiye ve rüştiye mekteplerini bitirmiş ve yapılacak giriş sınavda başarılı olmaları gerektiği karara bağlanmıştır.⁷⁴ Medresenin ders cetveli ve bazı okunacak kitapların belirlenmesini ise meşihatın üstlendiği anlaşılmaktadır.⁷⁵ Fakat Maarif Nezareti de bazı müdahaleler de bulunarak bu sürece katkı sağlamıştır.⁷⁶ Bu anlamda Maarif Nezareti'nin hazırlanmış olan ders cetvelini kontrol ettiği ve bazı önerilerde bulunduğu görülmektedir.⁷⁷ 7 Mayıs 1911 tarihli belgeden ders cetveline, Maarif Nezareti'nde oluşturulan encümençe, yabancı dillerin ve bazı fûnûn-i cedidenin de eklenmesinin teklif edildiği anlaşılmıştır. Fakat verilen cevapta münasip bulunan fûnûn-i cedidenin ekleneceği, yabancı dilin ise uygun bulunmadığı belirtilmiştir.⁷⁸ Öte yandan diğer bir belgede Maarif Vekaletince, birinci ve ikinci sınıf dersleri arasında “malumat-ı medeniye” ve “malumat-ı kanuniye ve iktisadiye” derslerinin bulunmadığına dikkat çekilerek bu derslerin eklenmesinin önerildiği görülmektedir.⁷⁹ Bunun yanında Maarif Nezareti'nin Arapça dersler konusunda da bazı önerileri bulunmaktadır. Nezaretin, Arap lisanı ve Arapça verilecek derslerin biraz hafifletilmesi fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira Maarif Nezaretince hem bu dersleri verecek Arapça muallimi bulmak zor hem de ikinci sınıftan itibaren *fıkıh*, *usul-i fıkıh*, *muallakat* gibi dersleri okutmak imkansızdır. Bunun yerine en doğru yolun medresenin ilk beş yılında idadi derslerinin okutulması, son iki yılında ise Arap Edebiyatı ve Mecelle derslerinin verilmesidir.⁸⁰ Bu konudaki diğer bir husus ise, medresenin ilk iki sınıfında Arapça öğretimi için Mustafa el-Galâyîni'nin, *ed-Durûsu'l-Arabiyye*⁸¹ adlı kitabın önerilmiş olmasıdır. Burada kastedilenin 1911-1913 yıllarında Beyrut'ta iki dizi halinde dörder cilt olarak basılan Arap Dili ve Edebiyatı'na yönelik kitap serisinin ilk cildi olmalıdır.⁸² Maarif Nezareti'nin bu kitabı, modern eğitim anlayışına uygun ve eski kitaplara nazaran karmaşık ve uzun olmayan içeriği sebebiyle tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁸³ Fakat elimizde bulunan ders cetvelinden hareketle bu görüşün de kabul edilmediği ve bu önerinin yerine başka kitapların okutulmasının amaçlandığı söylenebilir.

Zaman geçtikçe vakit de daralmakta olduğundan hem Maarif Nezareti'nin hem de Bâb-ı Meşihat'ın üzerindeki baskının artmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira Bâb-ı Âli bu konuda bir an önce netice almak istemektedir. Bunun üzerine Maarif Nezareti'nin önerilerini müzakere etmek için Bâb-ı Meşihat, Islah-ı Medâris Komisyonu üyesi ve daha önce medreselerin ıslahına yönelik bir risale hazırlamış olan Şevketi Efendi'yi görevlendirmiştir.⁸⁴ Yapılan müzakereler neticesinde Maarif Nezareti'nin “malumat-ı medeniye” ve “malumat-ı kanuniye ve iktisadiye” gibi dersleri ders cetveline eklediği fakat yabancı dil dersi gibi diğer bazı önerilerinin kabul edilmediği

⁷³ BOA, BEO, 3898/29277, 5.

⁷⁴ BOA, BEO, 3898/29277, 5.

⁷⁵ BOA, BEO, 3898/29277, 5.

⁷⁶ BOA, BEO, 3898/29277, 3.

⁷⁷ BOA, BEO, 3898/29277, 3.

⁷⁸ Burada hangi yabancı dilin teklif edildiği belirsizdir. Belgede geçen ifade; “*elsine-i ecnebiye*”dir. Bkz. BOA, BEO, 3890/291740, 1.

⁷⁹ BOA, BEO, 3898/29277, 3.

⁸⁰ BOA, BEO, 3898/29277, 3.

⁸¹ BOA, BEO, 3898/29277, 3.

⁸² Süleyman Cesur, *Mustafa el-Galâyîni'nin Hayatı, Eserleri, Edebi ve İlmi Görüşleri*. (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022) 44.

⁸³ Luvis Şeyho, *el-Meşrik* dergisinde 1 Ocak 1912 yılında yayımladığı yazısında Galâyîni'nin bu kitapları hakkında şunları söylemektedir; “Bugün artık uzun ders kitaplarının zamanı geçmiştir. Çünkü Arap Dili'ni öğrenmek isteyenler, Arap Dili ilimlerini baskısı iyi olmayan, problemlerini çözmek için yıllarını verdikleri karmaşık içeriklerle dolu büyük kitaplardan öğreniyorlardı... Şu anda elimizde Beyrut Mekteb-i Sultânisi ve Külliyye-i Osmaniye'de hocalık yapan değerli ediplerden Mustafa el-Galâyîni'nin serilerini neşretmeye başladığı ve üç serisi tamamlanan yeni bir silsile mevcuttur. Üstat bıkmadan çalışmaktadır. Sarf ve nahiv kısımları tamamlanınca belağat, inşa ve aruz ilimleriyle ilgili diğer kısımlara geçmiştir. Gerçekten de meydana getirdiği eserler, yazarın kapasitesine, hüsn-ü zevkine ve öğretim usullerini kolaylaştırmadaki ustalığına şahitlik etmektedir. Kitaptaki kaide, misaller, alıştırmalar, sorular ve cevaplar bütün bölümlerinde öğrencinin anlamasını kolaylaştıracak güzel ve hareketli bir baskı olduğu görülmektedir. Yazar, giriş kısmında dil konularına birtakım edebî bölümler eklemiştir. Bize göre bunun tek başına veya kitabın sonunda basılması uygun olurdu. Arap Dili öğrenen herkesi bu yeni kitaba müracaat etmeyi tavsiye ediyoruz.” Cesur, *Mustafa el-Galâyîni'nin Hayatı, Eserleri, Edebi ve İlmi Görüşleri*, 44.

⁸⁴ BOA, BEO, 3902/292646, 2.

elimizde bulunan ders cetvelinden anlaşılmaktadır.⁸⁵ Sürecin neticelenmesi ise 12 Haziran'ı bulmuştur. Bu tarihte Maarif Nezareti'nden Bâb-ı Âli'ye yazılan bir yazıda, Şevketi Efendi'nin Meclis-i Maarif'i bilgilendirmesi ve yapılan müzakereler sonrasında Maarif Nezareti'nin de ders cetvelini tatbiki uygun bulduğu belirtilmiştir.⁸⁶

Maarif Nezareti ve Bâb-ı Meşihat'ın ortak çalışması neticesinde ortaya çıkan bu ders cetveli Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile kısmen paralellik arz etmektedir. Elimizde bulunan ders cetvelinin nihai cetvel olup olmadığını bilmemekle beraber belirlenen derslerin Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile örtüşen dersler olduğu söylenebilir. Daha çok bir taslak metin olduğu izlenimi veren bu ders cetvelinde ders isimleri bulunuyorsa da bazı derslerde ayrıntılı olarak kitap isimleri, okuma seviyeleri belirtilmiş, bazılarında ise boş bırakılmıştır. Öte yandan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesinde on iki yıl olarak belirlenen eğitim süresi burada yedi yıl olarak düşünülmüştür. İlk beş yılda kayıtlı bütün öğrenciler aynı eğitimden geçecek, son iki yılda bir şube seçerek eğitimlerini sürdüreceklendir. Bu şubeler ise Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, Fıkıh-ı Şerif, Hikmet ve Kelam, Ulûm-i Edebiyye Şubeleridir. Lisan-ı Farsi, Lisan-ı Türki, Riyâziyat, Hikmet, Malûmât-ı Medeniye, Malûmât-ı Kânûniye ve İktisâdiye, Tabiiyat, Coğrafya, Tarih ve Hat dersleri ise klasik medrese derslerine yeni eklenmiş dersler olarak değerlendirilebilir.⁸⁷ Bu derslerin dışında Ulûm-i Diniye ve Lisan-ı Arabi derslerinde ve bu dersler için seçilen kitaplarda mevcut düzenin muhafaza edildiği söylenebilir. Bu anlamda asırlardır medreselerde okutulan *Kuduri*⁸⁸, *Mülteka*⁸⁹, *Menar*⁹⁰, *Kenz (Kenzü'd-Dekâik)*⁹¹ gibi kitaplar, oluşturulan ders cetvelinde yerini almışlardır. Bunun yanında Lisan-ı Arabi dersleri için seçilen kitap ise *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Din*⁹² adlı Mâverdî tarafından 11. yüzyılın ortalarında yazılmış ahlak kitabıdır. Bu kitabın ilk iki sınıfta sarf, nahiv, inşa, belagat, aruz ve kafiye dersleriyle beraber okutulmasının amaçlandığı düşünülebilir. Bu kitaba ek olarak Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Egânî*⁹³ adlı kitabından ve Endülüs Edebiyatı'ndan *Nefhu't-Tib*⁹⁴ ve *İkdü'l-Ferîd*⁹⁵ adlı kitaplardan seçme metinler ilk sınıfta okutulması ön görülen kitaplardır. Üçüncü sınıfta ise üzerine birçok şerh yazılmış olan cahiliye devrindeki yedi şaire ait şiirlerden oluşan *Muallakât-ı Seba*⁹⁶ ve Ebû Temmâm tarafından derlenen bir Arap Şiiri antolojisi olan *el-Hamâse*'den⁹⁷ bazı parçalar okutulacaktır.⁹⁸ Ulûm-i Diniye ve Lisan-ı Arabi dersleri dışında taslak ders cetveli olarak düşündüğümüz bu çizelgede diğer derslere dair herhangi bir kitap ismi zikredilmemiştir. Bu dersler için kitap isminden ziyade bazı açıklamalar yapmak ile iktifa edilmiştir. Misal olarak Lisan-ı Türki dersi için, “*meşahir-i şuara ve üdeba-i Osmaniye asarından muntehab parçalar ile bunların tahlili ve bazılarının hıfzı*” ve Tabiiyat dersi için “*beden-i insan*”, “*kimya ve maâdin*”, “*hayvânat*”, “*kimya-i uzvî*”, “*nebâtat*” gibi ifadeler kullanılarak dersin içeriği kısmi de olsa açıklanmak istenmiştir.⁹⁹ Medresenin son iki senesinde ise talebenin seçeceği şubede ihtisaslaşmasının amaçlandığı söylenebilir. Burada da sadece Tefsir-i Şerif Şubesi ve Hadis-i Şerif Şubesi için bazı açıklama ve kitap isimleri zikredilmiş, diğerleri için herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

⁸⁵ BOA, BEO, 3898/29277, 2.

⁸⁶ BOA, BEO, 3904/292769, 2.; BOA, Dahiliye İdare (DH.İD), 23/14, 11.

⁸⁷ BOA, BEO, 3898/292277, 2. Bkz. EK-1, Ek-2.

⁸⁸ Ferhat Koca, “el-Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31 (Ankara: TDV Yay., 2020), 64.

⁸⁹ Şükrü Selim Has, “Mülteka'l-Ebhur”, *DİA*, C. 31 (Ankara: TDV Yay., 2020), 548.

⁹⁰ Ferhat Koca, “Menârü'l-Envâr”, *DİA*, C. 29 (Ankara: TDV Yay., 2004), 118.

⁹¹ Ahmet Yaman, “Kenzü'd-Dekâik”, *DİA*, C. 25 (Ankara: TDV Yay., 2002), 261.

⁹² Musa Çağrırcı, “Edebü'd-Dünyâ ve'd-Din”, *DİA*, C. 10 (İstanbul: TDV Yay., 1994), 406.

⁹³ Hulusi Kılıç, “Ebü'l-Ferec el-İsfahânî”, *DİA*, C. 10 (İstanbul: TDV Yay., 1994), 316.

⁹⁴ Mehmet Özdemir, “Makkarî Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, C. 27 (Ankara: TDV Yay., 2003), 445.

⁹⁵ Mustafa Muhammed eş-Şek'a, “İbn Abdürrabbih”, *DİA*, C. 19 (İstanbul: TDV Yay., 1999), 281.

⁹⁶ Süleyman Tülücü, “Muallakat”, *DİA*, C. 30 (Ankara: TDV Yay., 2020), 308.

⁹⁷ Hüseyin Elmalı, “el-Hamâse”, *DİA*, C. 15 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 440.

⁹⁸ BOA, BEO, 3898/292277, 2.

⁹⁹ BOA, BEO, 3898/292277, 2.

2.1.3. Medresenin vaz’-ı esas merasimi

Priştine’de bir medresenin inşa edileceğine dair çıkan haberler üzerine büyük bir isteğin ve beklentinin ortaya çıktığı hem belgelerden hem de gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Bu medresenin Priştine’de kurulmasının bu denli isteniyor oluşunun nedeni sadece halkın eğitim seviyesini yükseltmek, medrese ve diğer mekteplerin ihtiyacı karşılamaması değildir. Bu ihtiyaçların yanında daha güçlü başka sebeplerden de bahsetmemiz mümkündür. Bu sebepler Sultan Mehmed Reşad’ın Rumeli’ye yaptığı seyahatin amacı ile kesişmiş ve medresenin kuruluş gerekçesi daha anlamlı bir hale gelmiştir. Diğer taraftan ilk anda değilse bile daha sonra medresenin kurulması için seçilen yerin Sultan I. Murat’ın türbesinin yanı olması medreseye daha güçlü anlamlar yüklediğinin göstertesi olmuştur.

Sultan Mehmed Reşad’ın 5-26 Haziran 1911 tarihleri arasında Selanik, Üsküp ve Priştine, Manastır şehirlerini ziyaret etmesinin en büyük gerekçesi bölgede son zamanlarda ortaya çıkan şiddetli karışıklıkları engellemektir. Sultan’ın bu seyahati, dönem literatürünün, “*te’lif-i kulüb ve temin-i ittihad, ittihad-ı anâsır*”¹⁰⁰ kelimeleriyle ifade ettiği, kırınlıkları gidererek bölge halkının devlete olan bağlılıklarını artırma girişimi olarak değerlendirilebilir. Zira özellikle 1909 yılından itibaren Arnavutların yaşadığı bölgede birçok isyan girişimi olmuş, devlet de bu girişimlere sert tedbirler alarak müdahale etmiştir.¹⁰¹ Bu durum bölgede huzursuzluğun artmasına sebep olurken devlet de gönül alıcı bazı tedbirler almak durumunda kalmıştır. Bölgedeki bu karışıklık ve huzursuzluk ortamı düşünüldüğünde Sultanın bu seyahate çıkmış olması daha anlamlı hale gelmektedir. Öte yandan bu tedbirlerin bir neticesi olarak bu seyahatin en önemli durağı ise hiç şüphesiz Sultan I. Murat’ın türbesinin yanında kılınacak Cuma Namazıdır. Burada birlik mesajları verilecek ve küskünlüklerin giderilmesi sağlanacaktır. Ayrıca bahsedildiği gibi burada medresenin de temel atma töreni gerçekleşecektir. Sultanın çıkmış olduğu seyahatin amacıyla ortak paydada buluşan somut adım, bu medresenin inşa edilecek oluşudur. Zira medresenin inşa edilecek olduğuna dair ilk çıkan haberlerden itibaren bu medresenin bölge için taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir. 12 Şubat 1911 tarihli *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi*’nin bu konudaki haberi önemli bilgiler içermektedir. Bu haberde, Arnavutluk’ta yaşanan karışıklık üzerine böyle bir medresenin inşa edilecek olmasının birlik ve beraberliği sağlayacağı üzerinde durularak, medresenin çok ciddi bir ihtiyaç olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Arnavutluk’un çok yoğun bir şekilde yabancı propagandasına maruz kaldığından hareketle yapılacak olan bu medreseyle birlikte bu propagandalara set çekilecektir. Zira bu yoğun propagandanın neticesinde *babası İslam, oğlu Hristiyan* olan kişiler ortaya çıkmıştır. Bölgede uzun zamandır, Avusturyalılar ve İtalyanlar açmış oldukları okullarla nüfuz kazanmıştır.¹⁰² Bu gibi sebeplere karşı olarak medresenin açılacak olması oldukça önemli ve ciddi bir adım olarak değerlendirilmektedir. Hem Sultanın bütün uğrak yerleriyle Rumeli seyahati, hem taşıdığı simgesel anlam hasebiyle Kosova Sahrası’nda kılınacak olan Cuma Namazı ile medresenin temel atma töreni ortak bir payda da birleşmekteydi. O payda ise bölgede artan karışıklıkların giderilerek birlik ve beraberliğin sağlanmasıydı.

Nitekim Sultan’ın Rumeli seyahati oldukça güzel neticeler vermiş, Sultan her uğradığı şehirde büyük bir teveccüh ve hüsn-i kabul ile karşılanmıştır. 16 Haziran 1911 tarihinde Priştine’ye gelen Sultanı, Kosova sahrasında yüz bin kişi karşılamış ve Cuma Namazı Sultan I. Murat’ın türbesinin yanında kılınmıştır.¹⁰³ Namazın ardından sadrazam tarafından nutk-ı hümayun okunmuş ve sonrasında sadrazam konuşmasını yapmıştır.¹⁰⁴ Daha sonra ise dualar edilerek medresenin temeli Sultan Mehmed Reşad tarafından atılmıştır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Yazıcı, “İsmal (Tuncu) Bey’in, Hâtıra-i Seyahât’inde Sultan Mehmed Reşad’ın Rumeli Ziyareti: Kosova”, 1101.

¹⁰¹ Arnavut isyanları ve bölgedeki huzursuzluğun sebep ve sonuçları için bkz. Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyânları ve Sonuçları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 22, (2012/2): 299-336.

¹⁰² “Priştine Medrese-i Âliyesi”, *Tercüman-ı Hakikat*. (30 Kanunisanı,1326): 2.

¹⁰³ “Seyahat-i Hümayûn”, *Sabah*. (5 Haziran 1327): 2.

¹⁰⁴ Maiyet-i Seniyyeden İsmail Bey, *Hâtıra-yı Seyâhat Selanik, Üsküp, Kosova ve Manastır Notları*, 124.

¹⁰⁵ Vaz’-ı Esas merasiminde çekilen fotoğraf için bkz. *Servet-i Fünûn*. (23 Haziran 1327): 177.; Ek-3.

Medresenin büyük umut ve istekle temelinin atılmasının ardından yaşanan gelişmeler, inşaatın devam edebilmesi ve ödemelerin yapılması konusunda bazı sorunların yaşandığını göstermektedir. Temel atma merasimi sonrasında, takip eden aylardaki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla inşaatın başlaması için bir komisyonun kurulmuştur.¹⁰⁶ Bu komisyonun işlerini yapabilmesi ve inşaata başlayabilmesi için ise ilk etapta bin liranın gönderilmesinin rica edildiği, 9 Ekim 1911 tarihli diğer bir belgeden de henüz inşaata başlanılmadığı görülmektedir.¹⁰⁷ İnşaata 1911 yılının sonlarında başlandığı fakat ödemeler konusundaki sıkıntıların 1912 yılında da devam ettiği ifade edilebilir. Taksitler halinde ödenmesi planlanan inşaat giderleri için bazı taksitlerin 1911 yılı içerisinde ödendiği¹⁰⁸ fakat 1912 yılında, aylık beş yüz lira olarak belirlenen bu taksitlerden mart, nisan, mayıs ve haziran taksitlerinin ödenmediği anlaşılmaktadır.¹⁰⁹

2 ve 10 Temmuz 1912 tarihlerinde İstanbul'a gönderilen yazılarda Kosova Valisi bu ödemelerin yapılmadığı takdirde inşaatın devam etmesinin zor olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁰ Kosova Vilayeti'nin bu yazısı üzerine Hazine-i Hassa'dan Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda, toplamda beş bin lira tutması ön görülen medrese inşa mâliyeti için Kosova'ya Sultan'ın iradesiyle iki bin beş yüz lira ve ilaveten beş yüz lira gönderilmiş olduğu bilgisi verilmiştir.¹¹¹ Fakat bu sırada Kosova'daki inşaat komisyonunun medresenin ön görülen keşifname ve planlarına ek bazı ilaveler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple İstanbul, mâliyetin artacak olmasından çekinmektedir. Kosova Vilayeti'ne yazılan bu husustaki bir yazıda, medrese inşa masrafları için beş bin beş yüz liranın Sultan tarafından Hazine-i Hassaca ödenmesine ferman buyrulmuş olduğu halde, bu gibi ilaveler masrafları arttıracığından dolayı karşı çıkmıştır.¹¹² Bu durum ise medresenin daha önceki plan ve keşifnameleri ile alakalı bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Mevcut plan ve keşifnamelere nelerin eklendiğinden emin olmak isteyen İstanbul, bu belgelerin Kosova'dan gönderilmesini istemiştir.¹¹³ Hatta bu hususta Priştine Belediye Reisi İstanbul'a gelmiş ve medresenin planlarını çizen Evkaf Nezareti mimarlarından Mimar Kemalettin Bey ile görüşmüştür.¹¹⁴ Medresenin planları elimizde yoktur. Fakat gazete ve belgelerden medresenin iki katlı, alt katında dersane ve yemekhaneler, ikinci katında ise yatak odaları ve mescitten müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ İstanbul'daki yetkililer Ekim ayının ortalarına kadar medresenin yapım sürecini yakından takip etmiştir. Fakat aynı tarihlerde I. Balkan Harbi'nin çıkması neticesinde irtibat kopmuş ve medrese yapımı tamamlanamamıştır.¹¹⁶

2.2. Van Medrese-i Âliyesi

Priştine'de inşası planlanan bu medresenin ardından Van'da bir başka medrese projesinin hayata geçirilmesi için çalışmaların başladığı görülmektedir. 1912 yılının ocak ayından itibaren izine rastlanılan bu yeni medrese hakkındaki belgelerde, Priştine'de inşasına başlanan medreseye doğrudan atıf yapılmakta ve Priştine'deki medresenin bir benzerinin inşa edileceği ifade edilmektedir.¹¹⁷ Medresenin Erzurum, Diyarbakır, Bitlis ve Van Vilayetlerinin de istifade edeceği bir yerde inşa edilmesi düşünülürken, bunun için en uygun yerin Van Gölü sahilindeki bir noktanın olabileceği yine bu belgelerden anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Van'daki bu medrese kurma

¹⁰⁶ BOA, Hazine-i Hassa İradeler (H.H.İ), 238/52.

¹⁰⁷ BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeler (MB.İ), 156/13.

¹⁰⁸ BOA, DH.İD, 23/17, 17.

¹⁰⁹ BOA, DH.İD, 23/17, 23.

¹¹⁰ BOA, DH.İD, 23/17, 17.; BOA, DH.İD, 23/17, 24.

¹¹¹ BOA, DH.İD, 23/17, 17.

¹¹² BOA, DH.İD, 23/17, 21.

¹¹³ BOA, DH.İD, 23/17, 16.

¹¹⁴ BOA, DH.İD, 23/17, 22.

¹¹⁵ "Priştine Medrese-i Âliye-i İslamiyesi", *Tanin*. (3 Haziran 1911): 5.; Kemalettin Kuzucu, "Kosova'daki Tarihi ve Kültürel Mirasımız Meşhed-i Hüdevendigar", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*. S. 34 (Ağustos 2015): 60.

¹¹⁶ Kemalettin Kuzucu, "Balkanlar'da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati", *Türksosbilder Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 2. (2017): 16.

¹¹⁷ BOA, DH.MUİ, 152/122, 2.

¹¹⁸ BOA, DH.MUİ, 152/122, 1.

girişiminin gelişim süreci iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada 1912 yılında neticesiz kalan girişimler söz konusudur. İkinci aşama ise 1913 yılında medresenin temelini atılmasıyla sonuçlanmıştır. 1912 yılındaki girişimlerin sonuçsuz kalması, medresenin kurulması için gerekli olan mali kaynağın bulunamaması ile alakalıdır.

1912 yılının başlarında Van Vilayeti'nden İstanbul'a gönderilen belgelerde, bölge halkının dini ve dünyevi tahsilden mahrum oldukları ve bu mahrumiyetin giderilmesi için bir medresenin kurulmasının elzem olduğu bildirilmektedir.¹¹⁹ 1 Şubat 1912 tarihli *Tanin Gazetesi*'nin haberine göre Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bu istek, *pek münasib* bulunup, medrese inşası için bütçe tahsisi sağlaması amacıyla Maarif Nezareti ile paylaşılmıştır.¹²⁰ Fakat Maarif Nezareti'nin medrese inşası için bütçesinin olmadığı, 6 Şubat 1912'de Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir diğer yazıda ifade edilmiştir.¹²¹ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Bab-ı Meşihat'e, böyle bir medresenin kurulması gerekliliğinden bahseden ve Meşihat makamının bütçe tahsisi sağlaması gayesiyle bir yazı göndermiştir.¹²² Fakat Bab-ı Meşihat'ın cevabı da Maarif Nezareti'nin cevabının aynısıdır. Cevabi yazıda tahsisatın mümkün olmayacağı, medreselerin inşası ve bütçe tahsisi için uygun makamın Evkaf Nezareti olduğu bildirmiş¹²³ bunun üzerine bütçe meselesi Evkaf Nezareti'ne havale edilmiş¹²⁴, fakat Evkaf Nezareti, sunmuş olduğu öneriyle farklı bir sürecin başlamasına yol açmıştır.

Bu sırada Van Vilayetinde de süreçle ilgili bilgi beklenilmektedir. 7 Mart 1912 tarihinde Evkaf Nezareti'ne havale edilen meseleden henüz bir netice çıkmamıştır. Van Valisi 15 Nisan 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bu konuda acil cevap beklediklerini bildiren bir telgraf göndermiş¹²⁵, bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Evkaf Nezareti'nden meselenin bir an önce neticelendirilmesini istemiştir.¹²⁶

Evkaf Nezareti'nin meseleye getirmiş olduğu öneri ise oldukça farklıdır. Zira Evkaf Nezareti bölge halkının dini ve dünyevi tahsilden mahrum bırakıldığı, bu sebeple yeni bir medrese inşa edilmesi isteğine karşılık, bölgede daha önceden inşa edilmiş medreselerin varlığına işaret etmiş, bu isteği gereksiz görmüştür. Öte yandan camilerde bulunan imam ve hatiplerin layığı ile dini eğitim veremediği gerekçesine ise bir muallim tayin edilip, imam ve hatiplere Kur'an-ı Kerim, ilm-i tecvid ve din dersleri vermesi önerisinde bulunmuştur. Evkaf Nezareti'nin medresenin Van'da inşa edilmesini gereksiz bulduğuna dair son gerekçe ise, yeni bir medrese inşa etmek yerine, var olan medreselerin imar ve ıslahının sağlanmasının daha önemli olduğudur. Evkaf Nezaretince, mevcut medreselerin kifayetsiz kalması durumunda Priştine'deki gibi bir medresenin inşa edilmesi gereklilik arz edebilir.¹²⁷ Evkaf Nezareti'nin yapmış olduğu bu gerekçeli açıklamadan sonra yaklaşık bir yıl kadar Van'da medrese inşa etme teşebbüsüne dair herhangi bir belgeye rastlanmamış, fakat 1913 yılının haziran ayından itibaren, bu konuda yeni bir girişim başlamıştır.¹²⁸

¹¹⁹ BOA, DH.MUİ, 152/122, 2.

¹²⁰ "Medrese-i Âliye Tesisi", *Tanin*. (19 Kanunisanı, 1328): 3.

¹²¹ BOA, DH.MUİ, 152/122, 2.

¹²² BOA, DH.MUİ, 153/26, 2.

¹²³ BOA, DH.MUİ, 153/84, 1.

¹²⁴ BOA, DH.MUİ, 153/84, 2.

¹²⁵ BOA, DH.MUİ, 156/11, 1.

¹²⁶ BOA, DH.MUİ, 156/11, 2.

¹²⁷ BOA, DH.MUİ, 157/26, 1.

¹²⁸ Van'da halkın eğitim seviyesinin artırılması için medrese ve mektep kurma girişimleri sadece bizim üzerinde durduğumuz örneklerle sınırlı değildir. Nerdeyse aynı döneme denk gelen benzer gerekçelerle İttihat Terakki Cemiyeti'nin de Van'da bir İttihat Terakki Medresesi kurma girişimi söz konusudur. 4 Mayıs 1912 tarihli *Tanin Gazetesi* bu İttihat Terakki Medresesi'nin temel atma törenini haber vermektedir: "*İttihad ve Terakki Cemiyeti Van Kulübü'nün Van'da inşası tasmin ettiği "İttihad ve Terakki Medresesi"nin vaz'-ı esası resmi tahminen cülus-i hazret-i padişahiye müsadif yevm-i behiyyesinde icra edilmiştir. Yevm-i mezkûrde vali ve kumandan paşalarla eşraf ve mütebaran ve Rişdiye-i Askeriye Salonu'nda içtima edüb saat sekiz buçuk raddelerinde önlerinde bir bandı ve müzika ve bir cem-i gafir ile mekteb arsasına gitmiştir. Alay müftüsü tarafından kıraat edilen duanın hitamında kurban zebh ve ilk temel taşı Vali Nazım Bey Efendi ile Kolordu Komutanı Muhlis Paşa Hazretleri tarafından hafr edilen temele*

Bu girişimin doğrudan 1912 yılındaki medrese kurma teşebbüsünün devamı olduğunu söylemek zordur. Zira bu yeni girişime dair belgelerde 1912 yılındaki, medrese kurma teşebbüsüne dair herhangi bir atıf yapılmamıştır. 1913 yılının haziran ayından itibaren bu yeni girişim hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bir Darü'l-Fünûn şeklinde tesis edilecek olan bu medrese-i âliyenin kurulması için Van Valisi Tahsin Bey'in göndermiş olduğu yazıda gerekçeler sıralanmıştır. Bu belgeye göre, bölge halkı cahil kalmış, hükümet de bu zamana kadar halkın maarif ve tahsilleri adına hiçbir fedakarlıkta bulunmamıştır. Bu sebeple halkın dini anlamda akıbetleri fena bir dereceye varacaktır. Öte yandan bölgede bir tehdit haline gelen Abdürezzak Bedirhan¹²⁹ ve taraftarlarının faaliyetlerinin engellenmesi noktasında bu medrese büyük bir etkiye sahip olacaktır. Ayrıca medresenin şu sıralarda vücuda getirilmesi, Kürtleri mutlu edecek ve uzun zamandan beri böyle hususi ve maddi lütuf görmeyen halkın devlete ve padişaha olan bağlılığını arttıracaktır.¹³⁰ Vali Tahsin Bey'in ifade ettiği bu hususlar, Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafında, “*o havalide vukua getirilmekte olan tesvilata karşı böyle bir müessese-i âliye-i diniyenin tesisiyale ahali-i İslamiyenin makam-ı hilafet ve saltanata olan merbutiyeti*” nazarından anlamlı bulunmuştur.¹³¹

Bu gerekçelerin de gösterdiği gibi inşası düşünülen medrese-i âliye, kuruluş gerekçeleri bakımından hem Priştine'deki hem de Van'da daha önce kurulmak istenen medreseyle benzerlik arz etmektedir. Her üç girişimde de halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi, devlete karşı yapılan yıkıcı propagandaların engellenmesi ve halkın devlete olan bağlılığının artırılması ortak paydadır. Öte yandan Van'daki bu ikinci medrese kurma girişiminin diğerlerinden farkı ise kurulmak istenen medresenin bir Darü'l-Fünûn¹³² şeklinde düşünülüyor oluşudur. Fakat ne ölçüde bir medrese olacağına, hangi derslerin, hangi kitapların okutulacağına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. 1912 yılında kurulmak istenen medresenin Priştine'deki medreseye atıf yapması, onun gibi hem dini ilimleri hem de fûnûn-i cedideyi kapsayacak bir şekilde düşünüldüğünü göstermektedir. Öte yandan 1913 yılındaki ikinci girişimin de aynı düşüncelerle yapılmak istendiği, “*Darü'l-Fünûn şeklinde, ulûm-i şer'îye ve fûnûn-i şettâ tahsiline mahsus bir medrese-i âliye tesisi ve küşadı...*” ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹³³

Kurulmak istenen bu medreselerin diğer bir ortak noktası ise bütçe problemleridir. Toplam inşa masrafı yedi bin beş yüz lira¹³⁴ olarak belirlenen bu medresenin inşa masrafının giderilmesi için Evkaf Nezareti görevlendirilmiştir. Bu sırada Van'da medresenin kurulması için büyük bir beklentinin olduğu anlaşılmaktadır. Aradan iki ay geçmiş olmasına rağmen henüz bir netice çıkmamıştır. Bunun üzerine, Vali Tahsin Bey, İstanbul'a göndermiş olduğu 9 Ağustos 1913 tarihli telgrafta, halkta oluşan beklentiden bahsetmiştir:

“...medrese hakkında henüz bir şey yapılmamış ve bu hal beynel-ekrad pek fena tesir hasil etmiştir. Vilayet bu teşebbüsü pek esaslı görmüş umum rüesaya tebşîratda bulunmuş idi. Şimdiye kadar bu gibi teşebbüsün inşasından başka bir netice görmeyen halk medrese meselesini bu suretle telakki etmiş ve mesele adeta şayan-ı nazar mahiyet kesbetmiştir. İki ay evvel karar verilmiş emr-i hayrın bugüne kadar tehiri doğrusu hükümet için mucib-i fahr olması gerektir ve

vaz' olunmuş ve müzika tarafından selam havası çalınmağla mevcut bir tabur asker, rüşdiye talebesi ve umum huzzar yekzeban olarak “padişahım çok yaşa” duasını eda etmişlerdir.” Bkz. “İttihat ve Terakki Medresesi”, *Tanin*. (4 Mayıs 1327): 5.; Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918*. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005), 135. Bu ismi medrese olan İttihat ve Terakki Mektebi inşaatının 17 Eylül 1912 tarihinde dörtte birinin tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, DH.İD, 84/20, 14-1.

¹²⁹ BOA, Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK), 86/8, 1.; Abdürezzak Bedirhan'ın faaliyetleri için bkz. Bayram Ayna, “Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürezzak Bedirhan'ın Faaliyetleri (1906-1915)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 20 (Şubat 2018): 137-153.

¹³⁰ BOA, DH.İ.UM.EK, 86/8, 2.

¹³¹ BOA, BEO, 4194/314491, 2.

¹³² BOA, BEO, 4191/314292, 1.

¹³³ BOA, DH.İ.UM.EK, 86/8, 6.

¹³⁴ BOA, DH.İ.UM.EK, 86/8, 4.

*halk telkinde cidden haklıdır.*¹³⁵»

Vali Bey’in bu telgrafının ardından 13 Ağustos 1913 tarihli yazı ile Dahili Nezareti, Evkaf Nezareti’ne bir an önce medrese inşaatının başlanmasını bildirmiş, Evkaf Nezareti de medresenin inşaatına başlamak üzere Van Vilayetine iki bin lira göndermiştir.¹³⁶ Bunun üzerine 23 Ekim 1913 tarihinde, ismi Medrese-i Âliye-i Reşadiye olarak belirlenen medresenin temel atma töreni gerçekleşmiştir. Ahalinin, askerler ve mahalli ulemanın hazır buldukları bu temel atma töreninde padişaha dualar edilmiştir. İstanbul’a gönderilen bu husustaki telgrafta törenin, “*ekrad ve aşairi üzerinde pek ziyade hüsn-i tesir ve hüsn-i şükran ve minnettari bıraktığı*¹³⁷” ifade edilmiştir. Medresenin temelinin atılmasının ardından inşa sürecinin devamı gelmemiş, çıkan Cihan Harbi sebebiyle de tamamlanamamıştır.

2.3. Bağdat Azamiye Medrese-i İslâmiyesi

Araştırmamızda değineceğimiz son medrese kurma girişimi Bağdat Azamiye Medresesidir. 1911 yılının son aylarından itibaren hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz bu medrese kurma girişimi yine diğer girişimler gibi hem dini ilimleri hem de fûnûn-i cedideyi içerir bir şekilde düşünülmüştür. *Tanin* Gazetesi bu girişimi, İmam-ı Azam’ın Bağdat’ta bulunan medresesinin *tarz-ı cedide şeklinde inşası*¹³⁸ ifadeleriyle 1 Temmuz 1911 tarihli nüshasında duyurmuştur. Bu habere göre Bağdat Valiliğince medresenin inşası için birkaç mühendisin görevlendirildiği ve yakında medresenin inşaatına başlanacağı belirtilmektedir. Medrese hakkındaki diğer bir haberde ise “*ulûm-i âliye-i diniye ve fûnûn-i hazıra-i medeniyyenin bihakkin tedrisi için vâsi bir medrese-i ilmiye tesis*”ne karar verildiği ifade edilmektedir.¹³⁹ Bağdat Valisi Cemal Bey’in, İstanbul’a bildirerek inşaat masrafları hakkında kaynak talep ettiği bu medresenin, Bağdat halkı tarafından da hevesli bir şekilde istendiği anlaşılmaktadır. Bu hususta bütün Iraklılar adına aralarında mevcut Azamiye Medresesi Müderrisi Mehmed Maruf Efendi’nin de bulunduğu 12 müderris *Tanin* Gazetesi aracılığı ile medreseyi inşa etme gayesinden dolayı Vali Cemal Bey’e teşekkürlerini bildirmişlerdir.¹⁴⁰

Bağdat Valisi, 8 Şubat 1912 tarihinde Evkaf Nezareti’ne göndermiş olduğu yazıda medresenin neden kurulması gerektiği, hangi derslerin okutulacağı, eğitim süresinin kaç yıl olacağı gibi birçok konuya açıklık getirmektedir.

Bu belgeye göre, Vali Bey uzun bir süredir Irak topraklarının nasıl ıslah edileceğine kafa yormaktadır. Bu düşünceleri sonrasında Azamiye Medresesi gibi bir medresenin tesis edilmesini önemli bulmuştur. Bu medrese birçok fayda sağlamasının yanında, bölgenin ıslahında da önemli rol oynayacaktır. Medresenin inşa edilmesi sadece bölge için değil, tüm Osmanlı için mühim faydalar sağlayacaktır.¹⁴¹ Büyük bir külliye şeklinde düşünülen bu medrese, yukarıda izah edilen diğer medrese girişimlerinden farklı birçok özelliğe sahiptir. Medrese rüşti, idadi ve âli olarak üç şube şeklinde düşünülmüştür. Tedrisatın dili Arapça olacak ve bütün ulûm ve fûnûn dersleri Arapça yapılacaktır. Farsça ve Türkçe mecburi, Urdu dili seçmeli ders olacaktır. Medresenin âliye şubesinde: ulûm-i âliye-i diniye dersleri verilecek fakat dinler felsefesi, dinler tarihi, nazariyyat, kavanin-i umumiye ve felsefe-i hazıra dersleri de bu şubede talebeye tedris edilecektir.¹⁴² Medresenin eğitim süresi ise 14 yıl olarak belirlenmiştir.¹⁴³ Medresenin rüştiye kısmında 320 yatılı, 160 gündüzcü, idadi kısmında 300 yatılı, 120 gündüzcü, âliye şubesinde ise 360 yatılı, 180

¹³⁵ BOA, BEO, 4205/315329, 3.

¹³⁶ BOA, BEO, 4205/315329, 1.

¹³⁷ BOA, DH.İ.UM.EK, 86/8, 8.

¹³⁸ “İmam-ı Azam Medresesi”, *Tanin*. (18 Haziran 1327): 4.

¹³⁹ “Bağdat’ta Bir Medrese-i Ulûm”, *Tanin*. (19 Mart 1328): 2.; “Bağdat’ta Bir Medrese-i Ulûm”, *Sebilürreşâd*. C. 8. S. 187 (22 Mart 1328): 90.

¹⁴⁰ “Bağdat Azamiye Medresesi”, *Tanin*. (19 Mart 1328): 2.

¹⁴¹ BOA, BEO, 4009, 300642, 2.

¹⁴² BOA, BEO, 4009, 300642, 2.; “Bağdat Azamiye Medresesi”, *Tanin*. (19 Nisan 1328): 3.; “Bağdat Azamiye Darü’l-Fünûnu”, *Sebilürreşâd*. C. 8. S. 192 (26 Nisan 1328): 192.

¹⁴³ BOA, BEO, 4040/302937, 2.

gündüzcü olmak üzere toplamda 1440 talebe mevcut olacaktır. Medresenin bu kadar kalabalık olması yatakhane, tesis ve dersliklerinin de büyük olmasını gerektirmiştir. Bu anlamda medresenin 1800 kişi kapasiteli bir konferans salonu olacaktır. Ayrıca bu büyük medrese külliyesinde büyük bir kütüphane, asar-ı atika müzesi, kimya laboratuvarı ve jimnastik salonları bulunacaktır. Medresenin bir de matbaası bulunacak ve bu matbaada ayda bir kere neşredilmek üzere Arapça, Türkçe ve Farsça bir risale-i diniyye basılacaktır.¹⁴⁴

Medresenin inşaat masrafı ise yapılan keşifname neticesinde 60 bin lira olarak belirlenmiştir.¹⁴⁵ Senelik 10 bin liralık taksitlere bölünen inşaat giderleri, Hazine ve Evkaf bütçesinin müsait olmamasından dolayı ödenememiştir.¹⁴⁶ Bu sebeple de medrese yukarıda izah edildiği üzere diğer medreseler gibi tamamlanamamıştır.

Sonuç

1910-1914 yılları arasında Osmanlı taşrasında medrese kurma girişimlerine odaklanmış olan bu çalışmanın varmış olduğu bazı sonuçlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu medreselerin 1910 yılında yayımlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin bir neticesi olduğudur. Zira kurulması amaçlanan medreselerin her biri, Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin uygulamaya koyduğu fûnûn-i cedideyi muhteva eden medreselerdir. Daha açık bir ifadeyle bu medreselerin kuruluş gerekçesi asrın şartlarına uygun olan bu dersleri programlarında barındırmalarıdır. İkincisi bu medreseler; ders programları, sahip oldukları fiziki ve mimari özellikler ile talebe sayıları bakımından mevcut medreselerden farklı düşünülmüştür. Bu durum bu girişimlerin mevcut medreseler gibi bir medrese değil, Darü'l-Fünûn benzeri bir yapı kurmayı hedeflediklerini göstermektedir. Nitekim, medreseler hakkındaki belgelerden onların Darü'l-Fünûn gibi tasarlandığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Fakat buradaki Darü'l-Fünûn benzetmesinin boyutları çok açık değildir. Misal olarak Van'da kurulmak istenen medrese için Darü'l-Fünûn benzetmesi yapılmışsa da bunun nasıl ve ne boyutta olacağına dair belgeler ayrıntı vermemektedir. Üçüncüsü bu medreseler kurulacakları vilayet ve bölge halkının hem dini hem de dünyevi olarak eğitim seviyesini arttırmayı hedeflemişlerdir. Bölge halkının bu konudaki eksikliğinin giderilmesi zikredilen medreselerin ortak hedefidir. Ayrıca bununla bağlantılı olarak bu medreseler zararlı propagandalara karşı toplumun bilinçlendirilmesi amacıyla kurulmak istenmiştir. Zira medreselerin kurulmak istendiği bölgeler Osmanlı Devleti'nin birçok anlamda sorunlarla mücadele ettiği yerlerdir. Dördüncüsü medreselerin her biri inşa ve senevî giderlerini temin noktasında zorluklarla karşılaşmıştır. Medreselerin kurulması için yerel halktan para toplanmış, bu yeterli olmayınca Sultandan yardım talep edilmiştir. Ayrıca bu desteğin sağlanması noktasında mülki yetkililer ile ulema ortak hareket etmiş, gerekli başvurular yapılarak İstanbul'dan destek istemişlerdir. Beşincisi bu medreseler her ne kadar birbirlerine birçok anlamda benziyor olsa da aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Bu farklar; medreselerde tedris edilmesi düşünülen dersler, tedris süresi, talebe mevcutları ve medreselerin fiziki-mimari yapılarıdır. Bu durum medreselerin bölgesel özellik taşıdığına göstergesidir. Bu makalenin varmış olduğu son ve altıncı netice ise kurulması amaçlanan bu medreselerin hiçbirinin hayata geçirilememiş olduğudur. Her ne kadar medreselerin yapılması için maddi anlamda Sultandan destek sağlanmış ve bu destek ilgili nezaretlerce taahhüt edilmiş olsa da savaşlar medreselerin hayata geçmesini engellemiştir. Zira Balkan Savaşları ve Birinci Cihan Harbi'nin çıkması bu medreselerin tamamlanamamasında doğrudan etkiye sahiptir.

¹⁴⁴ BOA, BEO, 4009, 300642, 2-5.

¹⁴⁵ BOA, BEO, 4009, 300642, 6.

¹⁴⁶ BOA, BEO, 4040/302937.

KAYNAKLAR

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*

- BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO).
BOA, Dahiliye İdare (DH.İD).
BOA, Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK).
BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye Dairesi (DH.MUİ).
BOA, Hazine-i Hassa İradeler (H.H.İ).
BOA, İrade Dahiliye (İ.DH).
BOA, İrade Mabeyn-i Hümayûn, (İ.MBH.).
BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeler (MB.İ).
BOA, Şura-yı Devlet (ŞD).
BOA, Yıldız Esas Evrak (Y.EE).

2. Gazete ve Mecmualar

- Beyanü'l-Hak*
Sabah
Sebilürreşâd
Servet-i Fünûn
Sırat-ı müstakim
Tanin
Tercüman-ı Hakikat

3. Kitaplar, Makaleler, Tezler

“Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi”, *Düstur*, C. 2. (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1330): 127-138.

Ahmed Zahid, “İslah-ı Medâris Bugün Ne Sûretle Kâbil Olabilir?”, *Sırat-ı Müstâkim*. C. 5. S. 128 (16 Şubat 1911): 390-395.

Aktaran, Nesrin. “Medine Külliye-i İslâmiyye Medresesinin Açılması Üzerine İslâmci Aydınların Etki ve Katkısı (1908-1918)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 9. S. 1, (Mart 2022): 602-626.

Aktaran, Nesrin. *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılık Akımının Medrese Algısı (1908-1918)*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021.

Altuntaş, Zeynep. “İslah-ı Medâris Nizamnâmesi’ne Giden Yolda İslah Risâleleri”. *Osmanlı Medreseleri Eğitim Yöntem ve Finans*. ed. Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019: 521-537.

Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. Ankara: Atay Yayınları, 2018.

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

Ayar, Talip. “XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Medreseleri”. *Tarihçiliğe Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Nesimi Yazıcı’ya Armağan*. ed. Eyüp Baş, Halide Aslan. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2022: 383-412.

Aydoğan, Erdal. *İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası 1908-1918*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005.

Ayna, Bayram. “Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan’ın Faâliyetleri (1906-1915)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 20 (Şubat 2018): 137-153.

Cesur, Süleyman. *Mustafa el-Galâyîni’nin Hayatı, Eserleri, Edebi ve İlmi Görüşleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.

Çağrı, Musa. “Edebü’l-Dünya ve’l-Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 406-408. İstanbul: TDV Yay., 1994.

Çelikleş, Hasan Sabri. *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. Ve XX. Yüzyıl)*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2023.

Elmalı, Hüseyin. “el-Hamâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 440-441. İstanbul: TDV Yay.,1997).

Ergün, Mustafa. *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*. Ankara: Pagem Akademi, 2021.

eş-Şek’a, Mustafa Muhammed. “İbn Abdürrabbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 281-283. İstanbul: TDV Yay., 1999.

Eşrefendizade Şevketi, *Medâris-i İslamiye Islahat Programı*. İstanbul: Harabat Matbaası, 1329.

Gökalp, Ziya. *Makaleler-I*. haz. Şevket Beysanoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.

Gündüz, Mustafa. *Sultan. II. Abdülhamid’in Sadrazamı Küçük Mehmed Sa’id Paşa’nın Hâtıratı*. C. 1, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Gürünlü Hilmi, (Bayezid Dersiamlarından). “İslâhât-ı Medâris Hakkında bir Mütâlaa”, *Sırat-ı Müstâkim*. C. 3. S. 65 (02 Aralık 1909): 200-205.

Has, Şükrü Selim. “Mülteka’l-Ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 548-551. Ankara: TDV Yay., 2020.

Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, [Basım yeri yok], 1313.

İzger, Ahmet Zeki ve Kara, İsmail. *Cevdet Paşa’nın Lâyihaları Devlet Din Islahât Hukuk Maarif*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Kazanlı Halim Sabit, “İslah-ı Medâris Münasebetiyle”, *Sırat-ı Müstakim*. C. 5. S. 124 (19 Ocak 1911): 324-336.

Kılıç, Hulusi. “Ebü’l-Ferec el-İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 316-318. İstanbul: TDV Yay.,1994.

Koca, Ferhat. “el-Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 64-66. Ankara: TDV Yay., 2020.

Koca, Ferhat. “Menârü’l-Envâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 118-119. Ankara: TDV Yay., 2004.

Kuzucu, Kemalettin. “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”, *Türksosbilder Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 2. (2017): 1-39.

Kuzucu, Kemalettin. “Kosova’daki Tarihi ve Kültürel Mirasımız Meşhed-i Hüdevendigâr”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*. S. 34 (Ağustos 2015): 53- 84.

Lâ (Akçuraoğlu Yusuf), “Medreselerin Islâhı”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 4. S. 29 (25 Şubat 1325): 6-9.

Maiyet-i Seniyyeden İsmail Bey, *Hâtıra-yı Seyâhat Selanik, Üsküp, Kosova ve Manastır Notları*. haz. Adem Ölmez, Ankara: Türk Tarih Yayınları, 2020.

Mehmed Ubeydullah, *Islah-ı Medâris-i Kadime*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 1329.

Musa Kazım ve H. Eşref Edib, “Medreselerde Tadrîsâtın Islâhı”, *Sırât-ı Müstâkim*. C. 3. S. 54 (16 Eylül 1909): 22- 24.

Neziri, Besir. “Priştine’de Açılması Planlanan Medrese-i İslamiye”. *Tarih Boyunca Rumeli Coğrafyasında İlim, İrfan ve Hikmet*. ed. Sıddık Ağçoban. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022, 143-150.

Öcal, Mustafa. “Müderis ve Talebelerinin Kaleminden Osmanlı Devleti’nin Son Çeyreğinde Medreselerin Ahvali”. *Osmanlı Medreseleri Eğitim Yöntem ve Finans*. ed. Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019: 539-578.

Ölmez, Adem. “II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme”, *Vakıflar Dergisi*. S. 41 (Haziran 2014): 127-140.

Ömer Fevzi, (Bursa Mebusu). “Islah-ı Medâris”, *Beyanü'l-Hak*. S. 15 (29 Kanunievvel 1324): 324-325.

Özdemir, Mehmet. “Makkarî Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 445-446. Ankara: TDV Yay., 2003.

Polat, Muhittin. “Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.

Sarıkaya, Yaşar. “II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. C. 13. S. 25, (2008/2): 37-73.

Sarıkaya, Yaşar. “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*. S. 3 (1999): 23-39.

Taş, Kenan Ziya. *Osmanlı'nın Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyubî Külliye-i İslamiyesi*. İstanbul: Post Yayınları, 2016.

Tülücü, Süleyman. “Muallakat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 308-310. Ankara: TDV Yay., 2020.

Unan, Fahri. *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003

Uyanık, Ercan ve Çam, İrfan Davut. “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Medreselerde Islahat Tartışmaları”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*. ed. Fikret Gedikli. C. 1 Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, 2013: 277-260.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Yaman, Ahmet. “Kenzü’ d-Dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 261-262. Ankara: TDV Yay., 2002.

Yazıcı, Nesimi. “İsmal (Tuncu) Bey’in, Hâtıra-i Seyahât’inde Sultan Mehmed Reşad’ın Rumeli Ziyareti: Kosova”, *Bellekten*. C. LXXVIII, S. 283 (Aralık 2014): 1099-1135.

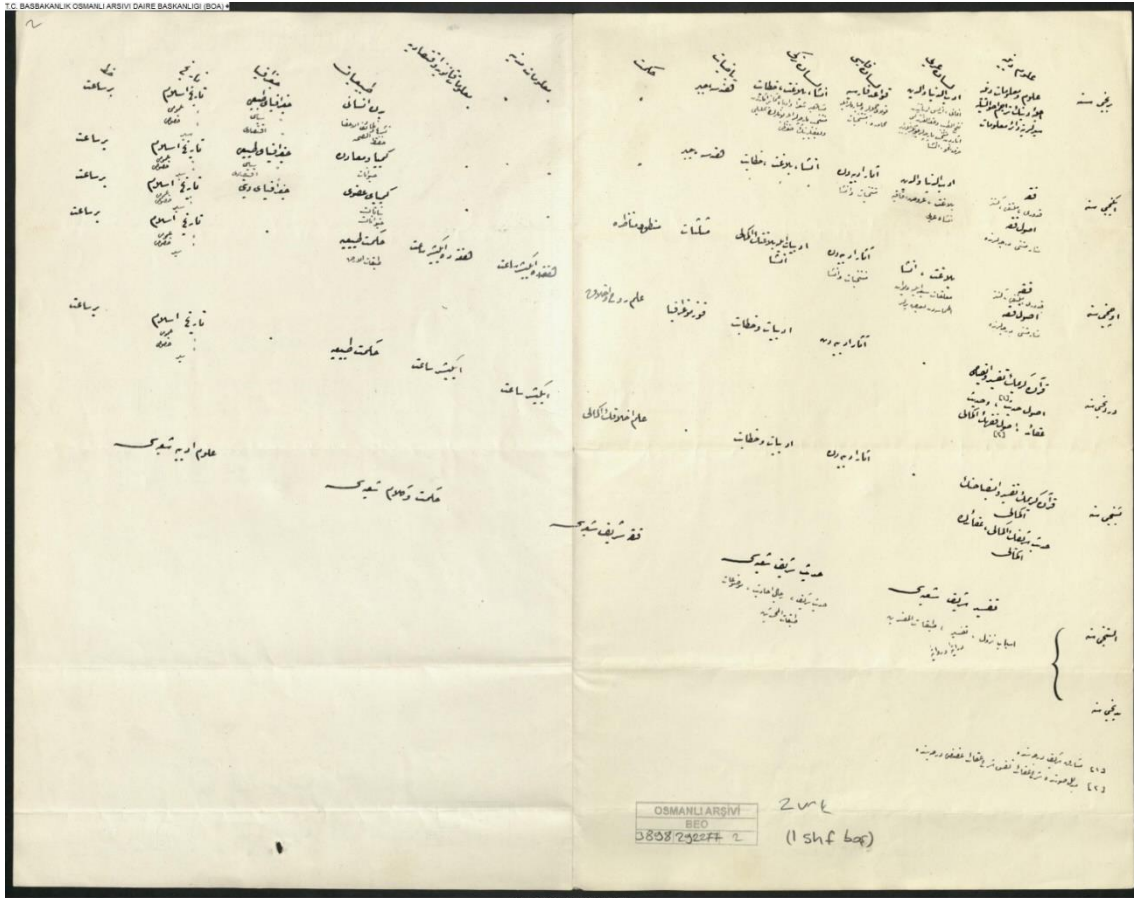
Yılmaz, Harun. “Osmanlı Son Döneminde Medreselerin Islahı ve Panislamizm Tartışmaları Bağlamında Bir Medrese: Kudüs Selâhaddîn-i Eyyûbi Külliye-i İslâmiyyesi ve Külliye Talimatnamesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 51. S. 51 (Aralık 2016): 79-113.

Zengin, Zeki Salih. “II. Meşrutiyet Döneminde Kudüs ve Medine’de İki Eğitim Kurumu: Medrese-i Külliye ve Selahaddin Eyyubî Külliye-i İslamiyesi”, *Belleten*. C. 81. S. 291 (Ağustos 2013): 589-618.

Zengin, Zeki Salih. “Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Vakıflar Dergisi*. S. 26 (1997): 401-409.

Zeyrek, Suat. “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyancıları ve Sonuçları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 22, (2012/2): 299-336.

Ekler

Ek-1. Priştine Medrese-i İslamiyesi Ders Cetveli

BOA, BEO, 3898/292277, 2

Sınıf	Ulüm-i Diniye	Lisan-ı Arabi	Lisan-ı Farsi	Lisan-ı Türki	Riyaziyat	Hikmet	Malumat-ı Medeniye	Malumat-ı Kanuniye ve İktisadiye	Tabiiyat	Coğrafya	Tarih	Hat
1.Sene	Ulüm ve malumat-ı diniye ecille-i dinin teracim-i ahvaliyle siyerlerine dair malumat	<i>Edebü'd-Dünyâ ve'd-Din</i> <i>Egâni</i> , Endülüs Edebiyatından <i>Nefhu't-Tib</i> ve <i>İkdü'l-Ferid</i> gibi asardan müntehab parçalar bunlar ile beraber, sarf, nahiv, inşa	Kavaid-i Fariyye Kolay cümleler ve ibareler ile muhavere, müntehabat	İnşa, Belagat, Hitabet Meşahir-i şua ve üdaba-i Osmaniye asarından müntehab parçalar ile bunların tahlili ve bazılarının hıfzı	Hendese, Cebir				Beden-i insani Teşrih vezaifü'l-aza, hıfzıssıhha	Coğrafya-i tabii Coğrafya-i siyasi Coğrafya-i iktisadi	Tarih-i İslam Tarih-i umumi Tarih-i hususi Siyer	Bir saat
2.Sene	Fıkıh <i>Kuduri</i> , <i>Mülteka</i> , <i>kenz</i> (kenzüddekaik) Usul-i Fıkıh <i>Menar</i> metni derecelerde	<i>Edebü'd-Dünyâ ve'd-Din</i> Belagat, Aruz, Kafiye, İnşa-i Arabi	Asar-ı Edebiyeden müntehabat ve İnşa	İnşa, Belagat, Hitabet	Hendese, Cebir				Kimya ve Maadin Hayvanat	Coğrafya-i tabii Coğrafya-i siyasi Coğrafya-i iktisadi	Tarih-i İslam Tarih-i umumi Tarih-i hususi Siyer	Bir saat
3.Sene	Fıkıh <i>Kuduri</i> , <i>Mülteka</i> , <i>Kenz</i> Usul-i Fıkıh <i>Menar</i> metni Derecelerde	Belagat, İnşa Muallakat-ı seb'a ile Divan-ı Hamase'den bazı yerler	Asar-ı Edebiyeden müntehabat ve İnşa	Edebiyat ile belagatın ikmalı İnşa	Müsellesat	Mantık ve Münazara			Kimya-i Uzvi Nebatat Hayvanat	Coğrafya-i dini	Tarih-i İslam Tarih-i umum Tarih-i hususi Siyer	Bir saat

4.Sene	Kur'an-ı Kerim'in Tefsir ve İzahı Usul-i Hadis* ve Hadis Akaid, Usul-i Fıkıh'ın** ikmali		Asar-ı Edebiyeden	Edebiyat ve Hitabet	Kozmografya	İlm-i ruh ve Ahlak	Haftada ikişer saat	Haftada ikişer saat	Hikmet-i tabiiye Tabakatü'l-arz		Tarih-i İslam Tarih-i umum Tarih-i hususi Siyer	Bir saat
5.Sene	Kur'an-ı Kerim'in Tefsir ve izahının ikmali Hadis-i Şerif'in ikmali, Akaid'in ikmali		Asar-ı Edebiyeden	Edebiyat ve Hitabet		İlm-i Ahlak'ın ikmali	İkişer saat	İkişer saat	Hikmet-i tabiiye		Tarih-i İslam Tarih-i umum Tarih-i hususi Siyer	Bir saat

Altıncı ve Yedinci Sene

Tefsir-i Şerif Şubesi	Hadis-i Şerif Şubesi	Fıkıh-ı Şerif Şubesi	Hikmet ve Kelam Şubesi	Ulüm-i Edebiye Şubesi
<i>Esbab-ı Nuzül</i> , Tefsir (dirayeten ve rivayeten), Tabakatü'l-Müfessir	Hadis-i Şerif, <i>Ricâlü Ehadis</i> , <i>Mevzûât</i> , Tabakatü'l-Muhaddisin			

Ek-2. Priştine Medrese-i İslamiyesi Ders Cetveli

**Meşârik-ı Şerif* derecesinde

**Mübeddel (?) suretde *Şerh-i Akaid-i Neseî Şerh-i Akaid-i Aduddiyye* (?) derecesinde

Ek-3. Priştine Medrese-i İslâmiyesi Vaz'- ı Esas Merasimi

Servet-i Fünûn, (23 Haziran 1327): 7

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali Temalı Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Kırkpınar Oil Wrestling Festival Themed Philatelic Designs

Serkan AYCİL*

ÖZ

Çalışmanın amacı filateli ürün ve hizmetlerindeki temsili üzerinden Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'ne dair bir değerlendirmede bulunmaya çalışmaktır. Nitel araştırmanın referans alındığı bu çalışmada veriler, veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Öncelikle konu ile ilgili olduğu düşünülen yazılı ve görsel kaynaklar gözden geçirilmiş sonrasında literatürü destekleyen veriler üzerinden araştırma yöntemi geliştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verilerini 1956-2011 yılları arasında Türkiye'de tedavüle çıkarılan filatelik tasarımlar oluşturmaktadır. Bu tasarımların 5'i filatelik zarflardan oluşurken 1'i anma bloku 3'ü ise anma pullarından oluşmaktadır. Çalışmada yer verilen toplam 9 adet filatelik nesneden 3'üne araştırmacının arşivinden erişilmişken diğer 6'sına ise web siteleri üzerinden erişim sağlanmıştır. Ayrıca araştırma neticesinde elde edilen veriler yine dönemin şartları göz önüne alınmak kaydıyla araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Geleneksel sporlar içerisindeki yerini kendine özgü ayrımlarla belirleyen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'nin oyun türü yönünden oldukça zengin bir çeşitlilik sunduğu görülmekle birlikte hem pullarda hem de filatelik zarflarda aynı pozisyonların tekrarı biçiminde devam eden bir kurguya yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Kırkpınar'ın karakteristik özellikleri arasında bulunan Kırkpınar ağası ve zurnacı figürleri ile altın kemer objesinin de mevcut tasarımlarda yer almadığı fark edilmiştir. Sonuç olarak, çalışma sayısının azlığı ve birbiri ardına sıralanan tekrarlarla birlikte kompozisyonlardaki nitelik ve özgünlük anlayışının bozulduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kırkpınar, Kırkpınar er meydanı, Yağlı güreş, Filateli*

ABSTRACT

The aim of the study is to try to make an evaluation about Kırkpınar Oil Wrestling Festival through its representation in philatelic products and services. In this study, where qualitative research was taken as a reference, data was collected using the document analysis method, which is one of the data collection methods. First of all, the written and visual sources that were thought to be related to the subject were reviewed, and then the research method was tried to be developed based on the data supporting the literature. The data of the research consists of philatelic designs put into circulation in Turkey between 1956 and 2011. While 5 of these designs consist of philatelic envelopes, 1 consists of commemorative blocks and 3 consist of commemorative stamps. While 3 of the 9 philatelic objects included in the study were accessed from the researcher's archive, the other 6 were accessed through websites. In addition, the data obtained as a result of the research were interpreted by the researcher, again taking into account the conditions

* Bağımsız Araştırmacı, İstanbul PTT Bölge Başmüdürlüğü Muhasebe ve Finans Müdürlüğü, serkan.aycil@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-3540-5548>).

of the period. Although it is seen that the Kırkpınar Oil Wrestling Festival, which determines its place among traditional sports with its own distinctions, offers a very rich variety in terms of game diversity, it has been observed that there is a continuing fiction in the form of repetition of the same positions on both the stamps and the philatelic envelopes. In addition, it has been noticed that the Kırkpınar agha and flute player figures and the golden belt object, which are among the characteristic features of Kırkpınar, are not included in the current designs. As a result, it has been inferred that the understanding of quality and originality in the compositions has deteriorated with the small number of studies and the repetitions lined up one after the other.

Keywords: *Kırkpınar, Kırkpınar er square, Oil Wrestling, Philatelic*

Extended Summary

The purpose of this study is to make an evaluation of Kırkpınar Oil Wrestling Festival based on its representation in philatelic products and services. In this study, in which qualitative research was taken as a reference, data was collected using the document review method. First of all, every written and visual source thought to be relevant to the subject was examined, and then an attempt was made to develop a research method based on data supporting the literature. The data of the research consists of philatelic designs that were put into circulation in Turkey between 1956 and 2011. In this study, which is based on data audited for reliability and representativeness, encyclopedias, books, official newspapers, scientific journals, corporate websites and corporate publications were used as sources. For this purpose, searches were made in databases such as National Thesis Center, Google Scholar, CiteFactor and EBSCO Host by adding the keywords "Kırkpınar, Kırkpınar Er Square and philately". As a result of the research, although many studies such as cultural heritage, history, tourism, sociocultural change and folklore were found, no research was found that tried to evaluate Kırkpınar Oil Wrestling Festival together with philately. While 3 of the 9 philatelic objects included in the study were accessed from the researcher's archive, the other 6 were accessed via websites. Accordingly, the data obtained as a result of the research were interpreted by the researcher, taking into account the conditions of the period. The findings of the research consist of the following titles: Kırkpınar wrestling commemoration special day envelope 1956, Edirne Kırkpınar wrestling special day envelope 1958, 606th Kırkpınar wrestling first day envelope 1968, Kırkpınar wrestling 1986 and Kırkpınar oil wrestling 650th anniversary 2011.

Kırkpınar Oil Wrestling Festival, which has survived to this day with its traditional structure, has become one of the high-budget organizations of our country, thanks to the infrastructure and superstructure investments made. Kırkpınar Oil Wrestling Festival, which continues to contribute to the urban culture of Edirne with its historical and social aspects, had to increase its current capacity one step more compared to the previous year in response to the interest of participants and spectators. When the current designs are examined, it is seen that the investments made in Kırkpınar Er Square and the enthusiastic crowd are not reflected in the designs, and the traditional line is tried to be preserved in almost all of the designs. In the latest designs dated 2011, which included direct visual use, only the historical places of the city and wrestler figures were highlighted. With this design approach that addresses the traditional aspect of the Kırkpınar Oil Wrestling Festival, the usual uses in the designs are tried to be maintained. This understanding causes many projects that were created as a result of long efforts and required good engineering knowledge to be unknowingly forgotten. On the other hand, although there were dozens of people who came to the Kırkpınar Oil Wrestling Festival, with or without invitation, it seems that no human community was included in the designs. However, it is known that the public's taste and interest are directly decisive in the Kırkpınar Oil Wrestling Festival, which is known to be an event with high participation.

Oil wrestling, which determines its place among traditional sports with its unique differences, also offers a very rich variety in terms of game diversity. In this context, it is noticed that although there are many games, especially in oil wrestling, there is an ongoing pattern of

repeating the same positions on both stamps and philatelic envelopes. The small number of works and the repetitions made one after another have made the concept of quality and originality in compositions questionable.

Important figures of Kırkpınar Oil Wrestling include Kırkpınar Ağa and the drum and zurna players who add movement and excitement to oil wrestling. When the existing designs are examined, it is seen that only one of the designs includes a drummer figure. It is noteworthy that the piper and Kırkpınar agha figures, which highlight the characteristic features of Kırkpınar Oil Wrestling, and the golden belt object, which is one of the target symbols of Kırkpınar, are not used in the compositions.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu bilinen ve Türklerin ata sporu olarak kabul edilen güreş tasvirlerine ilk olarak Eski Mısır duvar resimlerinde rastlanmıştır. Sistemli bir biçimde evrilerek günümüze kadar gelen bu spor Grek ve Romalıların yanı sıra eski Türkler arasında da oldukça yaygındı. Beden gücüne ve zekâyâ dayanan güreş sporunu eski Türkler yalnız savaş alıştırması olarak değil aynı zamanda düğünlerde, bayramlarda ve şenliklerde yiğitlik ölçüsü olarak da kullanmıştır (Özcan, 1996: 317; Uslu, 2017: 47). Bunun yanı sıra Divânü Lugâti't-Türk'te ok atma yarışı, at üzerinde oynan oyunlar ve güreş gibi oyunların günlük yaşamın içerisinde oynandığı görülmektedir (Coşar ve Güneş, 2011: 226). Dede Korkut Hikâyelerinde de güreş sporuna dair birtakım bilgiler görmek mümkündür. Buna göre: Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde bahsi geçen Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek arasındaki güreş müsabakası ile Kanglı Koca oğlu Kan Turalı Hikâyesi'nde geçen “*Hey kırk işüm, kırk yoldaşum, yüğrük olsa yarışsam, güçlü olsa güreşsem*” biçiminde devam eden mısra da güreş sporuna değinildiği görülmektedir (Öztürk, 2016: 586). Sonrasında cahiliye döneminde panayırlarda yaygın olarak düzenlenen güreş müsabakaları bilhassa Abdülhay el-Kettânî ve Hz. Hamza ile birlikte İslâmiyet sonrası döneme taşınmış ve Türk folklor araştırmaları açısından önemli bir yer edinmiştir. Bu süreçte İran'da Fars ve İslâm kurallarıyla birleşen Türk güreş geleneği Selçukluların himayesinde yeni bir kimliğe bürünmüş ve güreş sporuna yeni kurallar getirmiştir. Güreş müsabakası öncesinde okunan dualar, Rasûlullah (s.a.v) üzerine getirilen salavat, Hz. Hamza'nın ismen anılması ve Konya başta olmak üzere birçok şehirde kurulan güreşçi tekkeleri bu yeni geleneğin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Özcan, 1996: 318). Osmanlı Devleti döneminde de güreşe olan ilgi devam etmiş ve özellikle ilk dönemlerde Bursa ve Edirne'de güreş tekkeleri kurulmuştur. Halkın yanı sıra sarayın da ilgi gösterdiği güreş sporu giderek popüler hâle gelmiş ve bu sayede namlı birçok pehlivan padişahın huzurunda güreşe tutuşmuştur. Güreşin ulusal ve uluslararası literatürde birçok stili olsa da tarih boyunca Türklerin yaptığı güreş sporu; yağlı güreş, karakucak ve aba güreşleri adı altında toplanmıştır (Özcan, 1996: 319; Uslu, 2017: 47). Yaklaşık olarak 4500 yıl öncesine tarihlendirilen yağlı güreşler Anadolu'da en çok bilinen güreş türüdür. Diğer türlere göre daha hantal olan yağlı güreşin Ege'de yağlanarak yapılan Karakucak Güreş'inden türediği sanılmaktadır. Vücudun yağlanması nedeniyle rakibi tutmanın zorlaştığı bu sporda çok fazla kısıtlama bulunmamaktadır (Uslu, 2017: 47). Yağlı güreş denildiğinde ilk akla gelen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'dir. Bir efsaneye göre: Rumeli'yi ele geçirmek isteyen Orhan Gazi 1357'de bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında oğlu Süleyman Paşa, askerleriyle birlikte Edirne'yi üçüncü kez geçici olarak ele geçirmiştir. Süleyman Paşa'nın birlikleri ise akabinde keşif akınları gerçekleştirmiştir. Keşiften dönen öncü birlikler günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan Simavina'da mola vermiştir. Bu sırada keşfe çıkan akıncılardan 40'ı burada güreşe tutuşmuştur (Küçükaltan, Oğuzhan, Apak ve Boyacıoğlu 2005: 9-10). Aradan saatler geçmesine rağmen adları Ali ve Selim olan iki kardeşin bir türlü yenilemediği görülmüştür. Sonrasında Hidrellez'e denk gelen bir zamanda iki kardeş Edirne yakınlarındaki Ahıköy çayırında tekrar güreşe tutuşmuştur. Gün boyu güreşen kardeşler yenilemeyince mücadeleyi mum ve fener ışığı altında sürdürmeye devam etmiştir. Gecenin ilerleyen saatlerinde solukları kesilen her iki kardeş oldukları yere yığılarak can vermiştir. Bunun üzerine arkadaşları her iki kardeşi aynı yerdeki bir incir ağacının altına defnetmişlerdir. Yıllar sonra aynı yere gelen arkadaşları, mezarların bulunduğu yerde gür bir

pınarın çıktığını görmüşler. Sonrasında orada yatan iki kardeşin anısına o yöreye Kırkpınar adı verilmiştir (Sarı, 2017: 38-39; Soygüden, 2018: 339).

Edirne'nin 1361'de dördüncü kez ele geçirilmesinin ardından aynı yılın yaz ayında Murat Bey'in emriyle 40 akıncının anısına bir güreş oyunu düzenlenmiştir. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali adıyla tarihe geçen bu gelenek hâlen her yıl Hıdırellez günü Edirne'nin Sarayıçi mevkiinde devam ettirilmektedir (Edirne/Tarihi Kırkpınar, t.y. Karadoğan, 2020: 43-45). 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın, yanı sıra Trakya'nın, Yunan işgalinde kaldığı yıllarda güreşler yapılamamış olsa da Şevket Ödül, Tevfik Sülün, Ekrem Demiray, Şazi, Mehmet ve Nazım isimli altı arkadaşın girişimleri neticesinde Kırkpınar güreşleri 18 Mayıs 1924'te yeniden başlamıştır. İlk başlarda Kırkpınar ağası denilen organizatörler veya Çocuk Esirgeme Kurumu, Halkevi ve Kızılay gibi kurumların iş birliğiyle yürütülen etkinlikleri 1950 yılı itibarıyla Edirne Belediyesi organize etmeye başlamıştır. Edirne Belediyesi öncelikle 1939'da başlatılan madalyalı kemer uygulaması üzerinde değişiklik yapmış ve 1960 yılından itibaren bir pehlivanın zirve noktası olan altın kemer uygulamasını başlatmıştır. Buna göre üç yıl üst üste Türkiye'nin başpehlivanlığı unvanını alan pehlivana yaklaşık 1.400 gr ağırlığındaki altın kemerin verilmesi kararlaştırılmıştır (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, t.y.b). Edirne Belediyesi *Kırkpınar Yağlı Güreşleri Panayırı* adıyla gerçekleştirilen ve üç gün boyunca devam eden etkinlikleri 1966 yılı itibarıyla *Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri ve Kültür Etkinlikleri Haftası* adıyla yeniden organize etmiş ve kutlama süresini yedi güne çıkarmıştır. Yine 1978'de 35 sanatçının toplam 60 eserle katıldığı bir amblem yarışması düzenlemiş ve günümüzde kullanılan Kırkpınar amblemini belirlemiştir (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, t.y.a). Bunun yanı sıra Anadolu ile özdeşleşen yağlı güreşlerin şu an için Türkiye'nin 33 iline yayıldığı 6 ilde ise çeşitli güreş organizasyonlarının düzenlendiği bilinmektedir (Özdemir ve Çalışkan, 2018: 507).

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı filateli ürün ve hizmetlerindeki temsili üzerinden Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'ne dair bir değerlendirmede bulunmaya çalışmaktır. Literatürün yanı sıra görsel içeriği de önem veren bu çalışmanın sanatsal yönüyle alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırmanın referans alındığı bu çalışmada veriler, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Öncelikle konu ile ilgili olduğu düşünülen her bir yazılı ve görsel kaynak gözden geçirilmiş sonrasında literatürü destekleyen veriler üzerinden araştırma yöntemi geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Verileri ve Veri Analizi

Araştırmanın verilerini 1956-2011 yılları arasında Türkiye'de tedavüle çıkarılan filatelik tasarımlar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de tedavüle çıkarılan Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali temalı filatelik tasarımlar

Filatelik Tür	Filatelik Ürün	Basım Tarihi	Filatelik Nesne Sayısı	Basım Âdeti
Pullar	Posta Pulu	1986	3	600.000
	Pul Bloku	2011	1	100.000
Filatelik Zarflar	İlk gün Zarfı	1968	1	-
	İlk gün Zarfı	1986	1	-
	İlk gün Zarfı	2011	1	-
	Özel gün Zarfı	1956	1	-
	Özel gün Zarfı	1958	1	-

Kaynak: (Pulhane, 1986; Pulhane, 2011).

Güvenilirlik ve temsil edilebilirlik açısından denetlenmiş veriler üzerinden oluşturulan bu çalışmada ansiklopedi, kitap, resmî gazete, bilimsel dergi, tez, kurumsal web siteleri ve kurumsal yayınlar kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun için öncelikle Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, CiteFactor ve EBSCO Host gibi veri tabanlarına “Kırkpınar, Kırkpınar er meydanı, yağlı güreş ve filateli” anahtar kelimeleri eklemek suretiyle aramalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda ata sporu olan güreşi kültürel miras, tarih, turizm, sosyokültürel değişim ve halk bilim başlığıyla ele alan birçok çalışmaya ulaşılmamasına rağmen *Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali*’ni *filateli* ile birlikte değerlendirmeye çalışan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Çalışmada yer verilen toplam 9 adet filatelik nesneden 3’üne araştırmacı Serkan AYCİL’in kişisel arşivinden erişilmişken diğer 6’sına ise web siteleri üzerinden erişim sağlanmıştır. Buna göre araştırma neticesinde elde edilen veriler yine dönemin şartları göz önüne alınmak kaydıyla araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

2. Bulgular

2.1. Kırkpınar Güreşleri Hatırası Özel Gün Zarfı 1956

Üzerinde sürekli posta pulu, anma pulu veya pul baskısı yer alan ve tatbik edilen damganın konusu ile ilgili bir de görsel bulunan filatelik zarflar özel gün zarfları olarak işlem görmektedir (PTT Pul Müzesi, t.y).

Şekil 1. Kırkpınar güreşleri hatırası temalı özel gün zarfı (Kitantik, 2019)

Şekil 1’de 08.06.1956’da *Kırkpınar güreşleri hatırası* başlığıyla yayımlanmış olan Kamer antetli bir adet özel gün zarfına yer verilmiştir (Kitantik, 2019). Yatay formata sahip olana bu tasarımın sağ üst kısmına X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi anısına bastırılan Sultan Ahmet Camii ve Dikilitaş temalı pul yerleştirilmiş iken sol kısmına Selimiye Camii görseli ve belden kavrama pozisyonu ile iki elinin üzerine duran bir güreşçi ve onu yakalayan diğer güreşçinin figürü yerleştirilmiştir. Kırkpınar er meydanını çevreleyen izleyiciler ve bir de davulcu figürü tasarımın fonunu oluşturmaktadır. Ayrıca hem pulun hem de tasarıma konu olan görselin üzeri içeriğe uygun olarak hazırlatılan 08.06.1956-17 tarih ve *Kırkpınar güreşleri-Edirne* temalı bir damga örneği ile mühürlenmiştir.

2.2. Edirne Kırkpınar Güreşleri Temalı Özel Gün Zarfı 1958

Din, dil, kültür, bölge ve ırk ayrımı yapılmaksızın her yıl Edirne’de gerçekleşen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali 40 yaşını geçmemiş ve lisansı bulunan her yaş grubundan erkeğin katılabileceği bir etkinliktir (Resmî Gazete, 1998: 7; Kırkpınar Yağlı Güreş Şenliği, t.y.).

Şekil 2. Edirne Kırkpınar güreşleri temalı özel gün zarfı (Kitantik, t.y.)

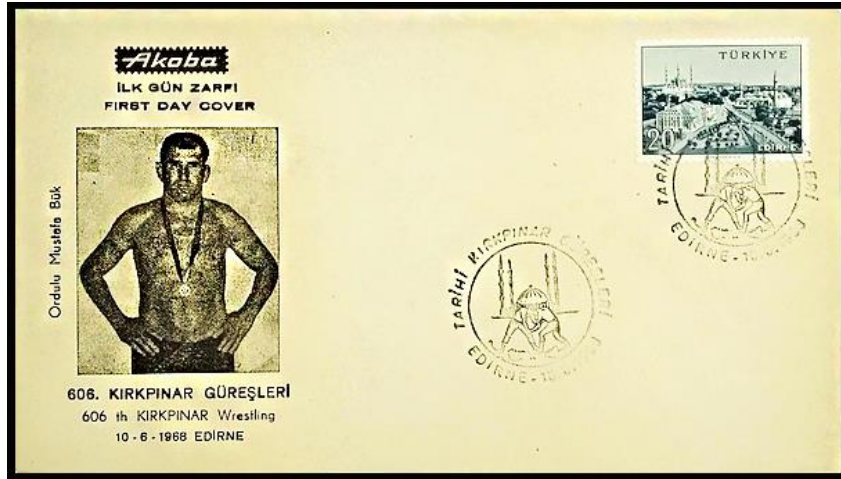
Şekil 2’de 06.06.1958’de *Edirne Kırkpınar güreşleri* başlığıyla yayımlanmış olan Kamer antetli bir adet özel gün zarfına yer verilmiştir (Kitantik, t.y.). Yatay formata sahip olan bu tasarımın sağ üst kısmına Büyük Memleket Şehirleri 1. Grup başlığıyla bastırılan ve Aydın Şehrini temsil eden bir pul yerleştirilmiş iken sol kısmına Selimiye Camii görseli ve belden atma

pozisyonu ile rakibinin ayaklarını yerden keserek onu köprüye getirip aşırıya çalışan bir güreşçi figürü yerleştirilmiştir. Sade bir görsellik arz eden ve yeşil renk tonu ile tasarıma derinlik kazandırılmak istenen bu kompozisyonda güreşçilerin oldukça genç oldukları fark edilmektedir. Ayrıca hem pulun hem de tasarımdaki sade alanın üzeri yine içeriğe uygun olarak hazırlanan 6 Haziran 1958 tarih ve *Kırkpınar güreşleri-Edirne* temalı bir damga örneği ile mühürlenmiştir.

2.3. 606. Kırkpınar Güreşleri Temalı İlk Gün Zarfı 1968

Üzerine sürekli posta pulu, anma pulu veya anma bloku yapıştırılan ve pulun tedavüle çıkarıldığı gün üzeri ilk gün damgası ile iptal edilen filatelik zarflar ilk gün zarfları olarak işlem görmektedir. İlk gün zarflarını iptal etmekte kullanılan ilk gün damgaları yalnızca pulun tedavüle çıkarıldığı ilk gün kullanılmakta ve mesai bitiminde imha işlemine tabi tutulmaktadır (PTT Pul Müzesi, t.y).

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'ne 1958'de katılan Ordulu Mustafa Bük 1966'da rakibi karşısında hükmen galip gelerek ilk kez başpehlivanlık unvanını kazanmıştır. Bir sonraki yıl bileğini sakatlayan rakibi final müsabakasına çıkmayınca Ordulu Mustafa Bük ikinci kez başpehlivan olmuştur. 1968'de ise ilk rakibi ile tekrar karşı karşıya gelmiş ve müsabakanın 50. dakikasında rakibini açık düşürerek galip gelmiştir (Atasporları, t.y.). Rakibinin itirazı üzerine güreşe tekrar başlanmış ancak bu kez de altta kalan rakibinin kolu sakatlanmıştır. Rakibini bırakan ve tedavi olması için süre tanıyan Ordulu Mustafa Bük'ün bu davranışı karşısında rakibi artık pes ettiğini açıklamıştır. Üçüncü kez başpehlivan olan Ordulu Mustafa Bük bu sayede altın kemere sahip üçüncü güreşçi unvanını almıştır (Pehlione.tumbir, 2016).

Şekil 3. 606. Kırkpınar güreşleri temalı ilk gün zarfı (Janus Mezat, t.y.)

Şekil 3'te 10.06.1968'de 606. *Kırkpınar güreşleri* başlığıyla hazırlanmış olan Akoba antetli bir adet ilk gün zarfına yer verilmiştir (Janus Mezat, t.y.). Yatay formata sahip olana bu tasarımın sağ üst kısmına *Büyük memleket şehirleri IV. grup* başlığıyla bastırılan ve Edirne Şehrini temsil eden bir adet pul yerleştirilmiş iken sol kısmına altın kemerin üçüncü sahibi olan güreşçi Ordulu Mustafa Bük'ün doğrudan görseli yerleştirilmiştir. Sade bir görsellik arz eden bu kompozisyondaki pulun ve zarfın üzeri yine içeriğe uygun olarak hazırlanan 10.06.1958 tarih ve *Tarihi Kırkpınar Güreşleri-Edirne* temalı bir damga ile mühürlenmiştir.

2.4. Kırkpınar Güreşleri 1986

Ünlü pehlivanlar, önemli şahıslar ve bazı yerleşim birimlerinde yaşayanlar Kırkpınar Yağlı Güreş Festivaline, Kırkpınar ağasının mart ayı başından itibaren göndermeye başladığı kırmızı dipli mumlarla davet edilmektedirler. Asırlardır sürdürülen bu gelenek Kırkpınar Yağlı Güreş

Festivali'ne yapılan davetin bir nişanesi olarak kabul edilmektedir (Kahraman, 1997: 22; Karadoğan, 2020: 47).

Görsel 4, 5 ve 6'da 30.06.1986'da PTT tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kırkpınar güreşleri* başlıklı çalışmayı oluşturan 100+20+10 ETL bedelli anma pullarına yer verilmiştir. Baskı sayısı 600.000 olan ve 100'lü tabakalar hâlinde bastırılan seri 3 puldan oluşmaktadır. Basın Ofset Matbaacılık A.Ş. Ankara adresinde baskıya çıkarılan pulların grafik tasarımını ise Baber Kocamanoğlu yapmıştır (Pulhane, 1986).

Şekil 4. Kırkpınar güreşleri temalı anma pulu (Kişisel Arşivden)

Şekil 4'te kırmızı renk tonundan degradeli bir biçimde açık bir tona dönüşen tasarımın arka plana Selimiye Cami hemen önüne ise Sarayıcı Çayırı'nda yapılan bir yağlı güreş müsabakası betimlemesi konumlandırılmıştır. Çift dayak pozisyonuna yer verilen bu tasvirde ayakta güreşçinin sağ eli ile iki elini yere dayayan diğer güreşçinin kispetinden tuttuğu sol eli ile rakibinin ayağından yakaladığı görülmektedir. Sade bir görsellik arz eden tasarımın üst kısmına Kırkpınar güreşleri ibaresi, sol alt kısmına Türkiye Cumhuriyeti ifadesi, sağ alt kısmına ise pulun rakamsal değeri yazılmıştır. Basımevi ve tarih ibareleri ise alt kısımdaki marj alanına yerleştirilmiştir.

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali öncesinde altın kemer kentte gezdirilmekte, cuma namazı ile birlikte Selimiye Cami'nde dualar okunmakta sonrasında cazgır tarafından pehlivanların isim, unvan ve yetenekleri okunmak suretiyle her bir pehlivan dinleyicilere tanıtılmaktadır (Kırkpınar Yağlı Güreş Şenliği, t.y.).

Şekil 5. Kırkpınar güreşleri temalı anma pulu (Kişisel Arşivden)

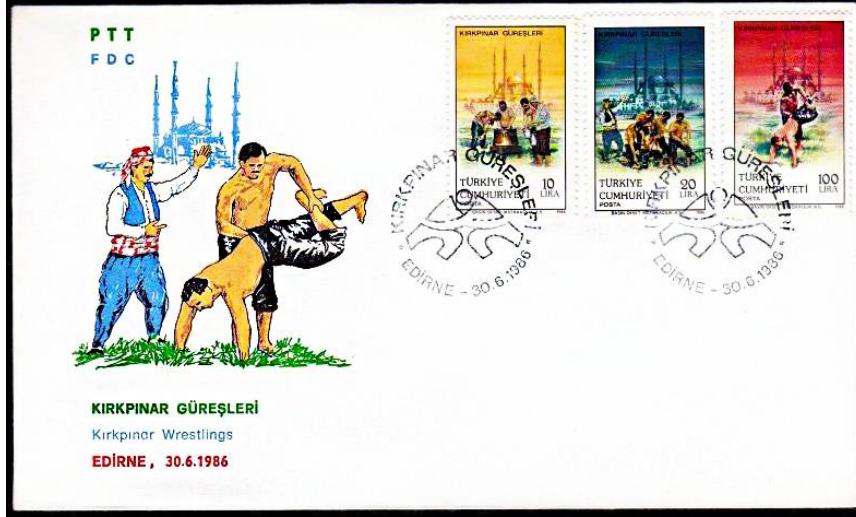
Şekil 5’te gri renk tonundan degradeli bir biçimde açık bir tona dönüşen tasarımın arka plana Selimiye Cami hemen önüne ise Sarayıçi Çayırı’nda yapılan bir yağlı güreş müsabakası betimlemesi konumlandırılmıştır. Beş pehlivanın ve bir de cazgırın yer aldığı bu tasarımda önden arkaya doğru sırasıyla öndeki iki güreşçiden birinin altta yatma hareketiyle yüzünü yere dönük bir biçimde tutarak oyuna başlama pozisyonu aldığı diğerinin ise sol omuz ve sağ ayak yönünden rakibine yaklaştığı görülmektedir. Hemen arkada kalan diğer üç pehlivanın ise güreşten önceki son ısınma hareketlerini yaparak oyuna hazırlandıkları fark edilmektedir. Dinsel dilekte bulunan cazgırın, bir yandan geleneksel duasını tamamlamaya çalıştığı diğer yandan da meydana çıkacak diğer güreşçileri eşleştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Geçmiş yıllardaki yağlanma işlemi yağ ibriğini taşıyan her bir ibrikçinin taşıdığı yağı, güreşçinin avuçlarına dökmesiyle karşılanmaktaydı. Tarihî bir geleneği yaşatmak adına Şevket Ödül’ün teklifiyle birlikte 1945 yılından sonra artık kazanın başına gelen başpehlivanların (0) asit zeytinyağıyla önce kendilerini sonrasında ise rakiplerinin sırtını yağlaması uygulaması başlatılmıştır (Kahraman, 1997: 132).

Şekil 6. Kırkpınar güreşleri temalı anma pulu (Kişisel Arşivden)

Şekil 6’da amber renk tonundan degradeli bir biçimde açık bir tona dönüşen tasarımın arka plana Selimiye Cami hemen önüne ise Sarayıçi Çayırı’nda yapılan bir yağlı güreş müsabakası betimlemesi konumlandırılmıştır. Üç pehlivanın ve bir de ibrikçinin yer aldığı bu tasarımda soldaki pehlivanın sağ eli ile sol tarafını yağladığı ve ilk yağlanma hareketine başladığı, hemen yanındaki pehlivanın ise kazanın başına gelerek iki eliyle kazanın içerisindeki yağ dokunduğu görülmektedir. Sağdaki güreşçinin ise ibrikçinin döktüğü yağ ile müsabakaya hazırlandığı başka bir detay olarak fark edilmektedir. Ayrıca ibrikçi ve yağlanma ritüeli bir arada değerlendirildiğinde buradaki müsabakanın 1945 yılından önceki bir döneme ait olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Şekil 7. Kırkpınar güreşleri temalı ilk gün zarfı (Pulhane, 1986)

Şekil 7'de 30.06.1986'da PTT tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kırkpınar güreşleri* başlıklı çalışmayı oluşturan 155,00 ETL bedelli bir adet ilk gün zarfına yer verilmiştir (Pulhane, 1986). Yatay formata sahip olana bu tasarımın sağ üst kısmına *Kırkpınar güreşleri* başlıklı çalışmada kullanılan üç adet anma pulu yerleştirilmişken sol kısmına yukarıdan aşağıya doğru Selimiye Camii görseli hemen altına çift dayak pozisyonu ile iki elinin üzerine duran bir güreşçi ve onu yakalayan diğer güreşçi, yanına ise müsabakayı yönetmek üzere hakem komitesi tarafından görevlendirilen bir hakem figürü yerleştirilmiştir. Kırkpınar güreşleri ifadesinin Türkçe ve İngilizce karşılıklarının yer aldığı bu tasarımdaki her üç pul, üzerinde Kırkpınar amblemi bulunan bir damga örneği ile iptal edilmiştir.

2.5. Kırkpınar Yağlı Güreşlerinin 650. Yılı 2011

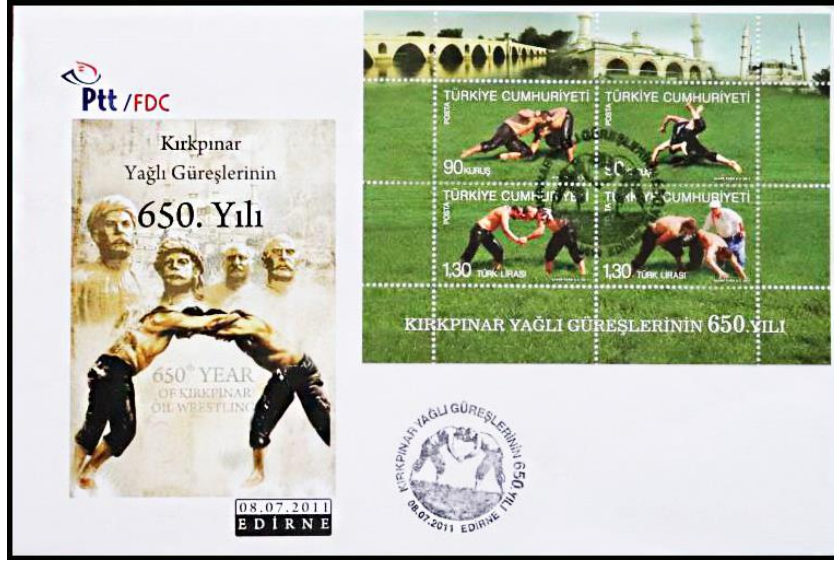
Bir kişiyi veya belirli bir olayı anmak üzere çıkarılan ve üzerine genellikle o kişi veya olay ile alakalı motif ve resim bulunan zımbalı veya zımbasız pul tabakları anma bloku olarak işlem görmektedir (PTT Pul Müzesi, t.y.).

Şekil 8. Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. yılı temalı anma pulu (Pulhane, 2011)

Şekil 8'de 08.07.2011'de PTT tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. Yılı* başlıklı çalışmayı oluşturan 0,90+0,90+1,30+1,30 kuruş bedelli bir adet anma blokuna yer verilmiştir. Baskı sayısı 100.000 olan ve 4 puldan oluşan blokun grafik tasarımını Bülent Ateş yapmıştır. Ayrıca aynı tarihte içerisinde bir adet anma bloku ile bir adet ilk gün zarfının yer aldığı

müstakil bir pul portföyü de tedavüle çıkarılmıştır. Baskı sayısı 1.000 olarak belirlenen portföyün satışı ise aynı tarihte PTT şubelerinden ve kurumsal web sitesi üzerinden gerçekleştirilmiştir (Pulhane, 2011). Marjlara kadar baskı yapılan tasarımın üst kısmına Meriç Köprüsü, Üç Şerefeli Cami ve Selimiye Cami görselleri yerleştirilmiş iken hemen altına soldan sağa doğru ilk kareye kazkanadı pozisyonu ile rakibinin başını sağ koltuğunun altına almaya çalışan bir güreşçi, ikinci kareye ise çangal pozisyonu ile rakibinin bacağına çengel attıktan sonra onu öne doğru atan bir güreşçi görseli yerleştirilmiştir. Üçüncü karede ense pozisyonu ile birbirinin ensesinden tutup yapılacak hamleyi bekleyen iki güreşçi görseline yer verilmişken son karede rakibini arkadan tutan güreşçinin baldır patlatma pozisyonu ile rakibinin bir ayağından tutarak diz kapağına dek bükmeyle çalıştığı bir görsel yerleştirilmiştir.

Şekil 9. Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. yılı temalı ilk gün zarfı (Pulhane, 2011)

Şekil 9’da 08.07.2011’de PTT tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. yılı* başlıklı çalışmayı oluşturan 4,75 TL bedelli bir adet ilk gün zarfına yer verilmiştir (Pulhane, 2011). Yatay formata sahip olana bu tasarımın sağ üst kısmına *Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. yılı* anısına bastırılan anma bloku yerleştirilmiş iken sol kısmına Kırkpınar başpehlivanlarından Koca Yusuf, Kurtdereli ve Kel Aliço’nun portresi ve tokuşma pozisyonu ile açık vermemek için kafalarını birbirine dayayan iki güreşçinin görseli yerleştirilmiştir. *Kırkpınar yağlı güreşlerinin 650. yılı* ifadesinin Türkçe ve İngilizce karşılıklarının yer aldığı bu tasarımdaki pul bloğunun ve ilk gün zarfının üzeri ve yine temaya uygun olarak bastırılan bir damga örneği ile iptal edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Geleneksel yapısıyla evrilerек günümüze kadar gelen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, gerçekleşen altyapı ve üstyapı yatırımları sayesinde ülkemizin yüksek bütçeli organizasyonlardan biri hâline gelmiştir. Tarihî ve sosyal yönüyle Edirne’nin kent kültürüne katkı sunmaya devam eden Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, katılımcı ve seyirci ilgisi karşısında mevcut kapasitesini bir önceki yıla oranla bir kademe daha arttırmak durumunda kalmıştır. Mevcut tasarımlar incelendiğinde Kırkpınar er meydanına yapılan yatırımların ve coşkulu kalabalığın tasarımlara yansıtılmadığı, neredeyse tasarımların tamamında geleneksel çizginin sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Doğrudan görsel kullanımına yer verilen 2011 tarihli en güncel tasarımlarda ise yalnızca kentin tarihi mekânları ve güreşen pehlivan figürleri ön plana çıkarılmıştır. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali’nin geleneksel yönüne hitabeden bu tasarım anlayışı ile birlikte tasarımlardaki alışlagelmiş kullanımlar devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlayış, uzun

uğraşlar sonucu oluşturulan ve iyi derecede mühendislik bilgisi gerektiren birçok projelerin bilinmeden unutulmasına neden olmaktadır. Diğer yandan Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'ne davetli veya davetsiz gelen onlarca insan bulunmasına rağmen mevcut tasarımlarda insan topluluğuna yer verilmediği görülmektedir. Hâlbuki yüksek katılımlı bir etkinlik olduğu bilinen Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'nin üzerinde halkın tevaccühünün ve ilgisinin doğrudan belirleyici olduğu bilinmektedir.

Geleneksel sporlar içerisindeki yerini kendine özgü ayrımlarla belirleyen yağlı güreşler, oyun çeşitliliği yönünden oldukça zengin bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle yağlı güreşlerde oyun sayısı çok olmasına rağmen hem pullarda hem de filatelik zarflarda aynı pozisyonların tekrarı biçiminde devam eden bir kurguya yer verildiği fark edilmektedir. Çalışma sayısının azlığı ve birbiri ardına sıralanan tekrarlarla birlikte kompozisyonlardaki nitelik ve özgünlük anlayışı sorgulanır hâle gelmiştir.

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'nin önemli figürleri arasında Kırkpınar ağası ile yağlı güreşlere hareket ve heyecan getiren davul ve zurnacılar yer almaktadır. Mevcut tasarımlar incelendiğinde tasarımların yalnızca birinde davulcu figürüne yer verildiği görülmektedir. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali'nin karakteristik özelliklerini ön plana çıkartan zurnacı ve Kırkpınar ağası figürü ile hedef sembollerden biri olan altın kemer objesinin kompozisyonlarda hiç kullanılmadığı fark edilmektedir.

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali bir yandan insanlar arasındaki dayanışma ve paylaşım erki üzerinde olumlu etkiler gösterirken, diğer yandan da farklı kültürel değerlerin yakından tanınmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda başarılı olmayı hedefleyen her bir pehlivanın uygunluğunu ispatlamaya çalıştığı Kırkpınar er meydanı, sosyokültürel önemi ve tarihi değeriyle Türkiye başpehlivanlarının belirlendiği bir mekân olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Atasporları. (t.y.). Ordulu Mustafa Bük. Erişim Adresi: <https://www.atasporlari.org.tr/blog/ordulu-mustafa-buk>
- Coşar, A., ve Güneş, B. (2011). Açıklamalı Bir Kaynakça derlemesi -II: Divânü Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Hazırlanan Bildiriler. *Türkiyat Mecmuası*, 21(2), 19-86.
- Edirne/Tarihi Kırkpınar. (t.y.). Erişim Adresi: <https://eden.ktb.gov.tr/TR-127823/edirne--tarihi-kirkpinar-yagli-guresleri.html#:~:text=K%C4%B1rpk%C4%B1nar%20G%C3%BCre%C5%9Fleri%20is e%201361%20y%C4%B1l%C4%B1ndan%20beri%20d%C3%BCzenleniyor>.
- Janus Mezat. (t.y.). 606. Kırkpınar Güreşleri Ordulu Mustafa Bük. Erişim Adresi: <https://www.janusmezat.com/urun/7141702/1968-606-kirkpinar-guresleri-ordulu-mustafa-buk-fdc>
- Kahraman, M. A. (1997). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi (1924-1951) Kırkpınar Güreşleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karadoğan, U. C. (2020). Geçmişten Geleceğe Uzanan Kültürel Miras: Kırkpınar Yağlı Güreşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Kırkpınar Yağlı Güreş Şenliği. (t.y.). Erişim Adresi: <https://ich.unesco.org/en/RL/krkpinar-oil-wrestling-festival-00386>
- Kitantik. (t.y.). 1958 Edirne Kırkpınar Güreşleri. Erişim Adresi: https://www.kitantik.com/product/OD-100-1958-EDIRNE-KIRKPINAR-GURESLELERI_0z8kgljtjiabsnw91h4b

- Kitantik. (2019, Eylül 16). PTT İlk Gün Zarfı- Kırkpınar Güreşleri Hatırası Temalı-8.6.1956 Edirne-Pullu Kaşeli. Erişim Adresi: https://www.kitantik.com/sozluk/PTT-ILK-GUN-ZARFI-KIRKPINAR-GURESLELERI-HATIRASI-TEMALI-8-6-1956-EDIRNE-PULLU-KASELI_0z8kgltk0limgc31a2i
- Küçükaltan, D., Oğuzhan, A., Apak, S. ve Boyacıoğlu, E. Z. (2005). Bölgesel Kalkınmada Kültürel Turizmin Etkisi: Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-22.
- Özcan, A. (1996). Güreş, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, İstanbul, 317-320.
- Özdemir, G. ve Çalışkan, V. (2018). Geleneksel Bir Sporun Coğrafyası: Türkiye’de Yağlı Güreşler (Kırkpınar-Edirne ve Çardak-Çanakkale Güreşleri). *TÜCAUM* 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 3-6 Ekim, (ss. 501-521), Ankara.
- Öztürk, Ş. (2016). Dede Korkut Hikâyelerinde Türk Sporunu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(36), 581-592.
- Pehlione.tumbir. (2016). Pehlivan. Erişim Adresi: <https://pehlione.tumblr.com/post/147455137581/mustafa-b%C3%BCK-mustafa-b%C3%BCK-1936-y%C4%B1l%C4%B1nda-fatsaya>
- PTT Pul Müzesi. (t.y.). Filateli Sözlüğü. Erişim Adresi: <http://www.pttpulmuzesi.org.tr/PageDetail.aspx?PID=15>
- Pulhane. (1986). Kırkpınar Güreşleri. Erişim Adresi: <https://www.pulhane.com/KatalogSayfalari/k198607.html>
- Pulhane. (2011). Kırkpınar Yağlı Güreşlerinin 650. Yılı. Erişim Adresi: <https://www.pulhane.com/KatalogSayfalari/k201115.html>
- Resmî Gazete. (1998, Haziran 1). Yağlı Güreş Müsabaka Yönetmeliği (Sayı: 23359). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23359.pdf>
- Sarı, İ. (2017). *Türklerde Spor*. (1. Baskı). Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Soygüden, A. (2018). Kırkpınar Yağlı Güreşlerine Katılan Seyircilerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Katılım Sebepleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 337-352. doi: 10.26468/trakyasobed.413682
- T.C. Edirne Belediye Başkanlığı. (t.y.a). Kırkpınar Amblem. Erişim Adresi: <https://www.edirnekirpınar.com/tr/yazi/6-genel-bilgiler/40-kirpınar-amblemi>
- T.C. Edirne Belediye Başkanlığı. (t.y.b). Altın Kemer. Erişim Adresi: <https://www.edirnekirpınar.com/tr/yazi/1-ogeler/1-altin-kemer>
- Uslu, F. (2017). Türk Yağlı Güreşleri ile İsviçre Schwingen Güreşleri Arasındaki Benzeşen Kültür Dokuları, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 44-59.

Diyarbakır Gazetesine Göre İslahhanenin Kuruluşu ve Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları (1869-1870)

The Establishment of the Reformatory and Its Economic Reflections on the Province according to Diyarbakır Newspaper (1869-1870)

Şahin SERT*

ÖZ

Bu araştırmada Diyarbakır'da zanaat ve ziraatin gelişmesine katkı sağlayan kuruluşlardan biri olan Diyarbakır İslahhanesinin kuruluş süreci ve bunun ekonomik anlamda Diyarbakır'a yansımalarının nasıl olduğu yerel bir gazete olan Diyarbakır Gazetesinin bakış açısıyla anlatılmıştır. İslahhanenin kuruluş süreci araştırmanın temel konularından biri olduğu için birinci bölümde sadece İslahhanenin kuruluş aşamasına yer verilmiş, İslahhanenin daha sonraki gelişim evrelerine ise değinilmemiştir. İkinci kısımda ise kurulan İslahhanenin Diyarbakır'a ekonomik anlamda yansımalarının nasıl olduğu gazetenin değerlendirmeleri ışığında ifade edilmiştir. Araştırma kapsamında Diyarbakır Gazetesinin 1869-1870 yıllarını içeren 70 sayısı incelenmiş ve bunlardan konumuz ile alakalı olan sayıları makaleye alınmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Diyarbakır Vilayet Meclisinin İslahhanenin kurulması amacıyla Sadaret makamına yazdığı yazılar ile verilen cevapların yer aldığı resmi belgelerden de faydalanılmıştır. Diyarbakır İslahhanesinin kurulduğu andan itibaren büyük bir ilerleme gösterdiği görülmektedir. İslahhanenin bu gelişimi devlet yetkilileri tarafından da farkedilmiştir. Bu sebepten gelişiminin devam etmesi için İslahhanenin yetkililer tarafından sürekli desteklendiği anlaşılmaktadır. Yerel bir gazete olan Diyarbakır Gazetesi bu gelişmeyi vilayetin ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları da göz önünde bulundurarak anlatmıştır. Gazete, bunun yanında yaptığı haberler üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Diyarbakır Gazetesinin bu değerlendirmeleri yaparken Avrupadan örnekler verdiği, vilayetin ve ülkenin nasıl kalkınabileceği konusunda tespitler yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Diyarbakır İslahhane, Diyarbakır Gazetesi, Diyarbakır Zanaat, Diyarbakır Ziraat, Kurt İsmail Paşa*

ABSTRACT

In this research, the establishment process of Diyarbakır Reformatory, one of the organizations that contribute to the development of crafts and agriculture in Diyarbakır, and its economic reflections on Diyarbakır are explained from the perspective of Diyarbakır Newspaper, a local newspaper. Since the establishment process of the Reformatory is one of the main subjects of the research, in the first chapter only the establishment phase of the Reformatory is included, and the later development stages of the Reformatory are not mentioned. In the second part, the economic impact of the establishment Reformatory on Diyarbakır was expressed in the light of the newspaper's evaluations. Within the scope of the research, 70 issues of the Diyarbakır Newspaper covering the years 1869-1870 were examined and the issues relevant to our subject were included in the article. In addition, official documents in the Presidential Ottoman Archives, including the

* Doktora Programı Öğrencisi, MEB, sertsahin78@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-6452-6824>).

letters written by the Diyarbakir Provincial Council to the Grand Vizierate for the establishment of the Reformatory and the answers given, were also used. It is seen that Diyarbakir Reformatory has made great progress since its establishment. This development of the reformatory was also noticed by state officials. For this reason, it is understood that the Reformatory is constantly supported by the authorities to continue its development. Diyarbakir Newspaper, a local newspaper, described this development, taking into account the economic difficulties of the province and the country. In addition, the newspaper made evaluations on the news it published. It was observed that Diyarbakir Newspaper gave examples from Europe while making these evaluations and made determinations about how the province and the country could be developed.

Keywords: *Diyarbakir Reformatory, Diyarbakir Newspaper, Diyarbakir Craft, Diyarbakir Agriculture, Kurt İsmail Pasha*

Extended Summary

Reformatory schools were opened by the authorities in the Ottoman Empire in order to provide their children with a profession on the streets. For this purpose, the first reformatory was opened in Niş in 1863 by Nihat Pasha. When the benefits of this reformatory were seen, it started to be opened in different parts of the country in the following years. Kurt İsmail Pasha (Marshall İsmail Hakkı Pasha), who was the Governor of Diyarbakir between 1868 and 1875, saw that orphaned and abandoned children were wandering the streets after taking Office in Diyarbakir, and decided to open a reformatory in Diyarbakir in 1869 in order to provide these children with a profession.

Governor Kurt İsmail Pasha organized a donation campaign in Diyarbakir for the establishment of the Reformatory. He planned to cover the expenses of the Reformatory with the money obtained from here. In addition, he thought about using the sixty thousand lira collected from civil servant salaries. A letter was written in Capital city in order for all these to happen and the reformatory to be opened. After obtaining permission, it was decided to open the Hasan Pasha Inn in the province as a reformatory.

After the necessary work was done in Hasan Pasha Inn and it was made suitable for education, sixty children, both Muslims and Christians, wandering on the streets, were taken to the reformatory. Masters were assigned to give these children training in tailoring, shawl making, dressmaking and shoemaking. They started to be paid a daily wage. They were also given two layers of clothes each by the charitable people of the city. Children first started their education with theoretical lessons and then moved on to practical lessons.

The children who received education in the reformatory trained themselves well in the field of craftsmanship in a period of five months. Therefore, they started to sew the clothes and shoes of the provincial gendarmerie. They also started producing Persian shawls and local dresses. Samples were sent to Capital city to show the quality of the shawls produced. In the response, it was stated that the shawls were sewn with care and that it was admirable. As production increased in the reformatory, it was decided to move it to a larger place, stating that it was too small for education.

After the reformatory was transferred to its new location, the number of students in the reformatory increased by bringing orphans from Mamuratilaziz, Siird, Mardin and Resulayn. Although the children taken were skillful and improved themselves in a short time, the reformatory also had serious problems. One of these; Another is the lack of skilled craftsmen; The reason was that there were no teachers to teach writing, calculation, geometry, painting and line drawing.

The success of the reformatory in a short time after its establishment led to the emergence of different ideas in the province. One of these was the idea of transforming the Reformatory into

an Industrial School. For this purpose, meetings were held with the prominent people of the province and it was considered that the talented students of the Reformatory would be admitted to this newly opened industrial school.

When Diyarbakir newspaper saw the opening of the reformatory and its positive effects, it started to include more agriculture and crafts issues in its columns. While the newspaper explains the contribution of agriculture to the development of the country; He wrote that when people cannot find any good in their own country, they will have to buy it from abroad, which means that the country's resources will flow abroad. He stated that in order to prevent this, countries should improve themselves in the fields of industry, crafts and agriculture.

The positive results of the education provided in the reformatory led the newspaper to touch upon the issues of education-production-consumption. The newspaper stated that the increase in the education levels of the countries also led to their development in agriculture and crafts, and stated that Europeans once had a bad economic period, but thanks to education, they have now reversed this situation. The newspaper stated that the development of crafts and agriculture was thanks to education, and explained in the context of the reformatory that Europeans produced thanks to education, and that they earned money for their country by selling the products they produced to other countries. The newspaper also complained about people's laziness and stated that the reformatories and similar institutions established by the state for the development of the country should be supported by the public.

Diyarbakir newspaper saw the economic development after the opening of the Reformatory and continued to write about it in subsequent issues. The newspaper had tried to fulfill its duty as a press by including this work for street children in its column since its first issue. While doing this, he sometimes criticized the rulers and the people who remained unresponsive to these positive developments. He tried to explain how the reformatory contributed to the economy of the province, taking into account the economic difficulties of the province and the country. He made an effort to explain the economic situation to the public, especially in the context of the reformatory. According to the newspaper, two important tasks were fulfilled with the opening of the reformatory. One of these; Orphan children learned a profession and contributed to the economy of the province and the country by selling the products they produced.

Giriş

Önemli Osmanlı müesseselerinden olan ıslahhaneler, dönemin yetkililerince 5-13 yaş arasındaki yoksul, kimsesiz ve sokakta yaşayan muhtaç çocukların eğitilip onlara herhangi bir zanaat dalının öğretilmesi amacıyla kurulmuşlardı.¹ Kurulan İslahhaneler vilayetlerde bulunan İslahhane Komisyonu ile hayır sahibi insanların bağışlarıyla ayakta dururdu. İslahhanelerin kurulmasıyla iki ana husus amaçlanmıştı. Bunlardan biri sokakta yaşayan kimsesiz çocukların cemiyete kazandırılması diğeri ise bir meslek erbabı olarak yetiştirilmeleriydi.²

1839'da Tanzimat ve 1856'da İslahat Fermanlarının yayınlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde birçok yenilik yapıldı. Yapılan bu yeniliklerden biri de 1857'de Maarif Nezaretinin kurulmasıdır. Maarif Nezareti'nin kurulmasından sonra ülkenin farklı bölgelerinde farklı türde okullar açıldı. 1860 yılında Tuna Valisi olarak görev yapan Midhat Paşa, "İslam ve Hıristiyan evladından bazı bakımsız ve yetim çocuklar şurada burada perişan ve telef olduklarından o makule etfali aceze ashab-ı hayret ve hasenatın ianesiyle bir mahal yaptırıp talim ve terbiyelerine bakmalı ve sanat öğretmek" amacıyla ilk olarak 1863 yılında Niş'te, daha sonra ise 1865'te

¹ Cemil Öztürk, "İslahhane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, (Ankara: TDV Yay., 1999), 190-191. Rahime Hülya Öztürk, "19. Yüzyıl Osmanlı Kalkınma Politikasında Sanayi Mekteplerinin İktisadi Fonksiyonu", *History Studies International Journal Of History*. C.15 S.3. (2023): 621.

² Kemal Turan. *Ahilik'ten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996), 60-61.

Ruşçuk'ta ve 1866'da Sofya'da ıslahhaneler açtı. Ayrıca öksüz kızların bir sanat öğrenmeleri amacıyla 1867'de Rusçuk'ta sadece kızların gittiği bir İslahhane açmıştı.³

Açılan bu İslahhanelerin buldukları şehre katkısının ortaya çıkması üzerine 1867-1870 yılları arasında Bosna, İşkodra, Edirne, İzmir, Sofya, Sivas, Halep, Konya, Selanik, Bursa, Kastamonu, Erzurum, Diyarbakır gibi vilayetlerde de açıldı. İslahhanelerin çoğalmasında üzerine Midhat Paşa tarafından 1866 yılının sonlarına doğru İslahhaneler Nizamnamesi hazırlandı.⁴ Bu nizamnameye göre okullar yatılı ve beş sınıfa ayrılıyordu. Ayrıca İslahhanedeki iç hizmetleri öğrenciler kendileri yapıyordu. Bunun yanında sabahları temel eğitim düzeyinde iki saat teorik bilgi aldıktan sonra terzilik, kunduracılık, matbaacılık, debbağlık, dokumacılık gibi hangi alanda eğitim görüyorlarsa öğrenciler o bölüme gidiyorlardı.⁵

İslahhanelerde genelde açıldığı bölgede ihtiyaç olan alandaki eksiklik neyse o mesleğe yönelik açılırdı. Niş'te öğrencilere öğretilen meslekler, terzilik, kunduracılık, müretteplik, fotoğrafçılık gibi mesleklerdi. Rusçuk'ta açılan İslahhane daha çok bölgede bulunan araba fabrikasına usta yetiştirmek amacıyla araba yapıcılığı alanı açılmıştı. Sofya'da açılan İslahhane ise bölgede bulunan çuha fabrikasına dokumacı ve makinist ustası yetiştirmek amacıyla açılmıştı.⁶

Ülkenin farklı bölgelerinde açılan İslahhanelerden biri de 1869'da Diyarbakır'da açıldı. İslahhanenin açılması Diyarbakır vilayeti için ekonomik anlamda önemli bir olaydı. Böyle önemli bir çalışmanın vilayete yansımaları yerel basının gözünden kaçmamıştı. Vilayet gazetesi olan Diyarbakır Gazetesi, toplumda yaşayan ve sahipsiz olarak bilinen çocukların bir meslek sahibi olmaları için dönemin devlet yetkililerinin yapmış olduğu bu ve benzeri çalışmalarını gündemine aldı. Bu kapsamda 1869 yılında açılan Diyarbakır ıslahhanesinin kuruluş sürecini, karşılaşılan güçlükleri, bu güçlüklerle başatma sürecini, İslahhanenin üretim başarısını, buna bağlı olarak Diyarbakır vilayetindeki etkilerini yerel bir gazete gözüyle ele aldı. Bunun yanında gazete, İslahhanenin elde ettiği başarıyı ekonomik anlamda değerlendirmeye çalışarak okuyucuya bilgi verdi. Halkın içinde bulunduğu sefaletin kaynağının ne olduğu konusunda gazetenin yapmış olduğu analizler de önemlidir. Diyarbakır Gazetesi vilayetin durumunu anlatırken analizler yapmış, ülke dışından haberler vermiş ve kıyaslamalar yaparak vilayetin ve ülkenin neden ekonomik olarak bu halde olduğunu sorgulamıştı. İslahhane örneğinden hareket ederek üretim-tüketim dengesi ve ihracat-ithalat kavramları üzerinde de durarak bir ülkenin gelişmesi için nelerin yapılması gerektiğini ifade etmişti.

Diyarbakır'da İslahhanenin açılmasıyla birlikte bunu gündeme alan Diyarbakır gazetesi şehrin ilk resmi gazetesi olma özelliğini taşır. 3 Ağustos 1869 (24 Rebiülahir 1286) yılında yayın hayatına başlayan gazete haftada bir salı günleri çıkıyordu. Gazetenin bir seneliği 70 kuruş iken altı aylığı ise 60 kuruştur. Her bir nüsha ise 60 paraya satılıyordu. Gazete, Diyarbakır Vilayet Matbaasında basılıyordu ve Vali Kurt İsmail Paşanın desteğiyle açılmıştı.⁷ Gazete beşinci sayısından itibaren perşembe günleri çıkmaya başladı. 31, 36, 43 ve 76 numaralı sayıları 8 sayfa olarak basıldı. Gazetede imzalı olarak ilk yayınlanan yazı 53. sayıdır.⁸

Gazetenin 21. sayısından öğrenilen bilgilere göre gazetenin hem Türkçe hem de Ermenice basımının olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Mardin ve Siirt'te halkın büyük bir kısmının Arapça konuşmasından dolayı Arapça bir nüshanın da basılmasına karar verildi. Ayrıca bir

³ Hasan Ali Koçer. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991), 67-69, Meral Bayrak Ferlibaş, "Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri", *Belleten*. C.77 S.279, (2013): 574,582,602,604.

⁴ Nizamnamenin basım tarihi 1866'nın sonları veya 1867'nin başları olduğu tahmin edilmektedir. (Ferlibaş, "Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri", 585.), Nizamname hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Düstur Tertip I*(Dersaadet: Matbaay-ı Osmaniye 1289), 2:277-295.

⁵ Yahya Akyüz. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)* (İstanbul: Kültür Koleji, 1994), 150, Selvinaz Aydın ve Ülkü Özdemir. *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim* (Ankara: Milli Eğitim, 2019), 51.

⁶ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi*, 69.

⁷ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

⁸ Cavit Orhan Tütengil. *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954), 7-8.

gazeteyi üç dilde çıkarmaktansa ayrı ayrı üç dilde gazete çıkarmanın daha uygun olacağı ifade edildi.⁹ 150. sayısında ise şimdiye kadar gazetenin hem Türkçe hem de Ermenice olmak üzere iki dilde çıkmakta olduğu belirtilip, bölge halkının genelde Türkçe okuduğunu, Hıristiyanların dahi Ermenice değil de Türkçe gazeteyi tercih ettiği ifade edildi. Ermenice basımı yapılan gazeteye yapılan harcamanın beyhude olduğu belirtilerek artık Ermenice gazetenin basılmayacağı belirtildi. Gazete, vilayette meydana gelen haberleri halka ulaştırmada önemli mesafeler katetti. Ayrıca ülke genelindeki gazetelerden derlediği haberleri ve imparatorlukta olan olayları bölge halkına ulaştırdı. 1931¹⁰ yılına kadar vilayetin resmi gazetesi olarak yayın hayatına devam etti.¹¹

1. Diyarbakır Gazetesine Göre İslahhanenin Kuruluşu

Diyarbakır İslahhanesi 1869 yılında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa (Müşir İsmail Hakkı Paşa)'nın¹² desteğiyle kuruldu. Kurt İsmail Paşa, Diyarbakır'da göreve başladıktan sonra¹³ vilayette neler yapılabileceği konusunda bazı incelemelerde bulundu. Bu esnada sokakta birçok çocuğun başıboş, sahipsiz bir biçimde dolaştığını fark etti. Bu başıboş dolaşan çocukların hem kendilerine hem de içinde bulduklara cemiyete verebilecekleri zarar düşünülerek ve şehir eşrafının da görüşlerini alarak bir İslahhanenin açılmasına karar verdi.¹⁴

İslahhanenin açılması için Vali Kurt İsmail Paşa vilayet memurları ve şehrin ileri gelenlerinin bir araya geldiği bir yardım kampanyası düzenledi. Bu yardım kampanyasında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa, Vilayet Meclisi ve hamiyet sahibi kişilerin bağışları sonucu 11313 kuruşluk bir yardım toplandı.¹⁵ Toplanan bu paranın kullanılması ve ayrıca diğer ihtiyaçlar için Sadaret makamına yazı yazılmasına karar verildi.

Vilayet Meclisi, İslahhanenin açılması için vilayet memurlarının maaşlarından toplanıp sandıkta tutulan paradan 60 bin kuruşun İslahhane için kullanılmasına istiyordu. Ayrıca İslahhane için uygun görülen Hasan Paşa hanının aylık 500 kuruşa kiralanacağı ve bunun yanında hanın büyük olan odaları için gerekli olan bina kalasları ve tefriş malzemelerinin hazırlanacağı belirtildi. İslahhaneye alınacak öğrencilere ders vermek amacıyla İran şalını dokuma konusunda usta olan Sivas'ın Gürün kazasından Hıristiyan bir ustanın geleceği¹⁶ ifade edildi. Tüm bunların gerçekleşmesi için Sadaret makamından izin isteniyordu. 3 Mayıs 1869'da gelen yazı ile Vilayet Meclisinin bu talepleri kabul edildi.¹⁷

Sadaret makamından izin alınmasından sonra çalışmalara başlandı. İlk etapta Hasan Paşa hanı İslahhaneye uygun bir hale dönüştürüldü. Avrupadan bir takım makine ve sanayi aletleri getirildi.¹⁸ Odalara yataklar kondu, öğrenciler için tezgahlar ayarlandı. Daha sonra ise vilayette

⁹ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

¹⁰ 1931 yılında Diyarbakır Gazetesi'nin matbaası Tahsin Cahid Çubukçu ve Zekai Arman tarafından satın alındı. Gazete 15 Kasım 1937 yılından itibaren "Diyarbakır" adıyla yayın hayatına devam etmiştir. (Şevket Beysanoğlu. *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır* (İstanbul: Şehir Matbaası, 1963), 228.

¹¹ Tütengil, *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*, 7-8.

¹² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H. 29-12-1234, Dosya no: 169, Gömlek no: 25 87, DH. Dahiliye, Defterler (DH.SAİDd...).

¹³ Nisan 1868-Ekim 1875 yılları arasında Diyarbakır valisi olarak görev yapmıştır. (Sinan Kunalp. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)* (İstanbul: İsis, 1999), 84.)

¹⁴ M.Şefik Korkusuz. *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maarif*, (İstanbul: Kent Işıkları, 2009), 151.

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ. İrade, Dahiliye (İ.DH..).

¹⁶ Arşiv belgelerine bakıldığında bu kişinin Akıllı Karabet adlı bir Ermeni olma ihtimali vardır. Çünkü yetkililere vermiş olduğu 1288 (1871) tarihli dilekçede kendisinin daha önce Diyarbakır İslahhanesinde Acem şalı imali sanatını icra etmiş olduğunu belirtmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-23-08-1288, Dosya no: 4206, Gömlek no: 2862 20, Şura-yı Devlet (ŞD..).

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ.İrade, Dahiliye (İ.DH..).

¹⁸ Hatip Yıldız, "Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. S.7, (2012), 193.

dilencilik yapan Müslüman ve Hıristiyan çocuklardan 60 çocuk İslahhaneye alındı. İslahhaneye alınan bu çocuklara gündelik verilmeye başlandı ayrıca vilayette bulunan hayır sahibi insanlar tarafından her birine ikişer kat elbise yardımı yapıldı. Bu çocuklar her gün ilk olarak teorik dersleri gördükten sonra hangi alanda uzmanlaşacaksa kendilerine ayrılmış olan atölyeye geçiyorlardı. Bu öğrenciler için şehirde münasip yevmiye ile çalışacak terzi, kunduracı, abacı, şalacı usta ve yardımcılarını tayin edildi.¹⁹

İslahhanenin kurulduğu yıl olan 1869 ve daha sonraki yılda İslahhane müdürü ve diğer çalışanların kim olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Diyarbakır Vilayet Salnamelerinde İslahhane ile ilgili bilgiler 1871 yılına aittir. Zikredilen yıla bakıldığında İslahhane müdürü olarak İbrahim Efendi, Başkatip Bogos Efendi ve Diğer Katip Eyüp Efendi olduğu görülmektedir. Bunların dışında ismi belirtilmeyen imalat müdürü de bulunmaktaydı.²⁰

İslahhanenin açılmasından sonra burada eğitim gören çocuklar beş aylık bir sürede epeyce bir sanat öğrendiler. Bunun sonucunda da vilayet jandarmasının elbiselerini ve kundurularını dikmeye başladılar. Ayrıca İran şalı, yöresel kıyafetler²¹ ve çeşitli dokuma stillerini üretmeye başladılar. Üretilen İran şallarının ne kadar kaliteli olduğunu göstermek amacıyla iki numune İstanbul'a gönderildi. Numune olarak gönderilen şalların incelenmesi sonucunda bunların sanatkarane bir biçimde yapıldığı ve dokunmuş olan şalların güzellik ve kalitesinde gayet itina gösterildiği belirtildi. Ayrıca mevcut alet ve edevatın noksanlarının tamamlanacağı, bu tür yeniliklerin ilerletilebilmesi hususunda çalışmanın gerekliliği ve bu uğurda sarf edilen mesai ve gayretin son derece etkileyici ve teşekkürle şayan olduğu Sadaret makamı tarafından ifade edildi.

İslahhanenin gelişmesi ve üretim alanında yaptığı çalışmalar sonucunda buranın eğitim öğretime küçük gelmeye başlaması üzerine yerinin değişmesine karar verildi. Ayrıca İslahhanenin kiralık olması da vilayet tarafından buradan taşınmasının bir diğer sebebiydi. Yeni İslahhane için sur dışında inşa edilmekte olan yeni hükümet konağının bitişiğinde bulunan ve İslahhane edinmeye elverişli devlete ait olan binalar tamir edilerek çocuklar adı geçen bu yere nakledildi.

İslahhanede işlerin iyiye gitmesi ve kazancın artması üzerine çocukların sayılarında artış olacağı düşünülerek İçkale'de sahipleri tarafından yaptırılan altı bölümlü dükkânın kiralari İslahhaneye bağış olarak verildi. Bunun yanında kazancı İslahhaneye kalmak için bazı ekili araziler sürüldü. Ayrıca hayır sahibi kişiler tarafından hasılatı İslahhaneye tahsis edilmek üzere dükkânlar inşa edildi.²²

İslahhanenin zaman içerisinde gelişmesi üzerine burada okuyan öğrenci sayısının artırılmasına karar verildi. Her ne kadar vilayet sancaklarında da bu şekil İslahhanelerin açılması düşünülmüşse de şuan onları kuracak yeterli miktarda para olmadığı ifade edilerek alınan izin üzerine Mamuratülaziz, Siird, Mardin sancaklarından onar öğrenci, Resulayn'da yerleşmiş olan Çerkez muhacirlerin yetim çocuklarından 10 kişinin ve yine Diyarbakır'da bulunan kimsesiz çocuklardan 10 kişinin alınarak İslahhaneye yerleştirilmeleri ve bu şekilde İslahhanenin toplam öğrenci sayısının 110 kişiye iblağ olunmasına vilayetçe karar verildi.²³

Diyarbakır İslahhanesinde bulunan çocukların epeyce sanat tahsil etmeleri ve vilayet jandarması'nın elbise ve kunduralarını imal etmeleri üzerine ve farklı sanat dallarında da

¹⁹ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁰ *Salname-i Vilayet-i Diyarbakır* (1288/1871), 3/121.

²¹ Bekir Koç, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.6 S.2, 44.

²² Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²³ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

uzmanlaşmaları²⁴ arzu edildiğinden dolayı var olan çocukların sayısında tekrar artışa gidildi. Bunun üzerine daha önce 10 çocuk alınan Resulayn'da mukim Çerkez göçmeni yetim çocuklardan 26 çocuk daha getirildi. Getirilen çocukların hepsi şevk ve istekle Diyarbakır'a geldi. Bu çocuklar gelirken beş altı yaşlarında iki kız çocuğunun da bunlar arasında olduğu tespit edildi. Kız çocuklarının kendi istekleriyle geldikleri kanaatine varılmasına rağmen kız çocuklarının İslahhaneye verilmesi mümkün olmadığından onların Resulayn'a geri gönderilmesine karar verildi.²⁵

Diyarbakır'da tesis edilen İslahhanede çalışan çocuklar bir yıllık süre içerisinde gayret ve yeteneklerini artırdılar. Fakat bunun yanında İslahhanenin eksikleri de bulunuyordu. Çocukların her ne kadar yetenekli olmaları kayda değer ise de Diyarbakır'da hakkıyla sanat bilir becerikli ustalar yeterince yoktu. İslahhane ile düşünülen amaca ulaşmak için mutlaka becerikli ustaların olması gerekiyordu. Bundan dolayı sanatında mahretli ustaların başka mahallerden buraya getirilmesi gerektiği ifade edildi. İslahhaneden olabildiğince verim alınabilmesi için çalıştırılan çocuklara yazı, hesap, hendese (geometri), resim ve tersim-i hutut (çizgi çizme) gibi bilimlerin öğretilmesi icab ettiğinden bu gibi isteklerin vakit geçirilmeksizin yerine getirilmesi gerekiyordu.

İslahhanenin vilayette zanaat alanında üstün başarılar göstermesi²⁶ daha sonraki süreçte İslahhane ile ilgili farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Vilayette bir Sanayi Mektebi'nin açılarak İslahhanenin sanat mektebi olarak devam etmesi düşünüldü. Vilayette bulunan bilgi sahibi kişiler ile müzakere ve mütalaların sonucunda mezkur İslahhanede bulunan çocukların en kabiliyetlilerinin ayırt edilmesi düşünüldü. Bu düşüncenin gerçekleşebilmesi maliyet engeline takılıyordu. Çünkü sanayi mektebinin açılabilmesi için gerekli olan öğretmen ve ustaların tedariki ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Bunun için vilayet basımevi'nin artan kazancından istifade edilmesi düşünüldü. Vilayet basımevi'nden gelen para, mektebi sanayi ve İslahhane çocuklarının erzak ve elbise gibi masraflarına yeterli olabileceği gibi ayrıca İslahhanenin özel kazancı da çeşitli masraflar için yeterli görüldüğü düşünülerek bu yolda düzenleme yapılmasına karar verildi.²⁷

Kuruluşunu tamamlayan İslahhane ile ilgili çalışmalar sonraki süreçte de devam etti.²⁸ İslahhaneyi bitiren çocuklara sanayi mektebi diploması verilmiş ayrıca iş hayatına atılanlara sermaye yardımı yapılarak iş kurlmaları sağlanmıştı.²⁹ Diyarbakır'ın zanaat sektörüne önemli bir katkısı olan İslahhane, dönemin yetkilileri tarafından da önemi fark edilerek desteklenmeye çalışıldı. Vali Kurt İsmail paşa, İslahhanenin vilayetin değişimine etkisini farkedenden bir yöneticiydi. Yetkililer bu sayede sokak çocuklarını sokaktan toplayıp bunları birer meslek erbabı yaparak hem devlet olarak sorumluluğunu yerine getirmiş oluyordu hem de çocukları içinde buldukları bu olumsuz ortamdan kurtarmışlardı. Diyarbakır Gazetesi de bulunduğu dönemde sorumluluğu gereği bu haberi yapmış ve bunun takibini de sürdürmüştü.

2. İslahhanenin Kuruluşunun Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler

²⁴ 1871 yılından itibaren Diyarbakır İslahhanesinde ipek alanında ciddi anlamda üretim yapıldı. Üretilen bu ürünlerin bir kısmı bölge içerisinde tüketilirken büyük bir kısmı ise bölge dışına ihraç ediliyordu. (Özcoşar, Karakaş vd., *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 328-329.

²⁵ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). "*Vekayi'i Vilayet*". Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁶ Diyarbakır İslahhanesinin başarılı olmasında yöneticilerin verdiği destek önemliydi. Bu sebepten daha sonraki yıllarda Diyarbakır İslahhanesi öğrenci ve atölye sayısı, üretim oranı açısından ülkenin en iyi İslahhanelerinden biri olmuştur. (Koç, "*Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*", 44.)

²⁷ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). "*Vekayi'i Vilayet*". Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁸ İslahhanenin daha sonraki gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Talip Atalay, "Sokak Çocukları İçin Başarılmış Bir Proje: Diyarbakır İslahhanesi". *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır* (2008): 159-165.

²⁹ Yıldız, "*Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim*", 193.

Diyarbakir Gazetesi, yayımlandığı dönemde vilayetin ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik duruma dair düşüncelerini belirtmekten geri kalmadı. Özellikle İslahhanenin kurulmasından sonra zanaat ve ziraat ile ilgili konular daha çok işlenmeye başlandı. İslahhanedeki başarılı çalışmalar zamanla farklı türde eğitim kurumlarının Diyarbakır'da açılmasına ön ayak oldu. Gazete vilayetin ekonomik anlamda nasıl gelişeceğini ve bu gelişimin hem vilayete hem de ülkeye katkısının nasıl olacağını köşesine taşıdı.

Diyarbakir gazetesi vilayette zanaatın gelişmesinin ülkenin gelişmesine katkısını şöyle açıklar:

“Bir yerde sanayi ve ziraatin ilerlemesinden ortaya çıkacak zenginlik ve menfaat yalnız sanat ve ziraatle uğraşanlara dönük olmayıp o yerde yaşayan herkesi etkileyecektir. Çünkü hangi ülkede halk zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli mahsulatı bulamaz ise onu başka yerden alır ve bu ihtiyacı karşılamak zorunda olduğundan dolayı ülkesine ait olan para ve sermayeyi zorunlu olarak başka ülkelere vermek durumunda kalır. Başka ülkelerde üretilen zorunlu ihtiyaçlar kendi ülkesine getirileceğinden ve bu durum da sürekli devam edeceğinden dolayı halk elindeki akçelerini ve sermayesini dışarıya aktarır. Böylece ülkesinin servet ve zenginliği dışarıya aktarılmış olur. İhracatı ithalatına göre fazla olan yerin zenginlik ve bolluğu ihracatın miktarına nazaran azar azar düşmeyeceği biliniyor iken, ithalatı çok olan yerlerin zenginlik ve imar edilmişliği kalıcı olamayacağı yani zenginliğinin de az zamanda yoksulluğa düşeceği ve genel olarak halkın günlük ihtiyaçlarını elde etmede zorluk çekecekleri pek aşikardır. İşte sanayi ve ziraatin çoğalması bayındırlığın bu korkulacak durumunu ıslah ve yok eder.”³⁰

diyerek bir ülke için sanayi ve ziraatin ne derece önemli olduğunu ifade eder.

Sanayi ve ziraatin gelişmesinin eğitimle bağlantılı olması ve İslahhanede verilen eğitimin başarılı sonuçlar vermesi gazetenin bu konuya daha fazla değinmesine neden olur. Gazete, insanlık medeniyeti içerisinde bulunan her kesin her yönden bilgi kazanması ve bunu fiiliyata dökmesi gerektiğini ifade eder. Bilgi sayesinde insanın eğitilip olgunlaştığını ve bunun da sanayi, ziraat ve ticareti en üst seviyeye ulaştırmada önemli bir adım olduğunu belirtir. Uygur toplumların hedefinin de bu olduğunu anlatır. Şuan medeniyet ve zenginlikleri ile iftihar eden toplulukların her gün yeni icatlar ortaya çıkardıklarını ve bunun neticesinde de dışardan altın ve gümüş ülkelerine akıttıklarını yazar. Avrupalıların, zamanında eğitim ve sanayi alanında şuan kendi ülkemizde ayıpladığımız köylüler gibi cehalet içinde olduklarının tarihi bir gerçek olduğunu, sanayi ve ziraat alanında ilerlemenin ülkelerin geleceğini nasıl değiştirdiğini Avrupadan örnek vererek anlatmaya çalışır. Avrupalıların cehalet içinde oldukları dönemde zenginlik ve bolluk numuneleri göstermedikleri fakat daha sonra yaşamın bir zorunluluğu olarak eğitimin önemini anladıkları bu sayede bu toplulukların eldeki parayı nasıl kullanacaklarını öğrendikleri ve böylece şirketler kurduklarını belirtir. Sanat, ziraat ve sanayinin gelişmesiyle beraber büyük çabalar göstererek ürettikleri araç gereçleri bunlara ihtiyacı olan topluluklara sattıkları ve böylece dışarıdan ülkelere kazanç getirdikleri ifade edilir.

Gazeteye göre toplumun içinde bulunduğu ekonomik durumun kötü olmasının sebebi insanların tembelliğidir. Devletin vilayette yaptığı İslahhane ve benzeri çalışmaları halkın takdir etmesini ve desteklemesini ister. “İnsan mademki hayvanlardan daha üstün bir derecede bulunmaktan iftihar ediyorsa sermayey-i iftihadan sayılacak nitelemeler ile hayatını devam ettirmesi gerekir. Bu hakikatı kabul etmenin insana zimmetlenen bir farz olduğundan aynı kuvvet ve sıhhata sahip olup düşünme kabiliyeti yönünden denk olan bir adamın diğer bir adamın meydana getirdiği bir işi ben göremem demesi tembellikten başka bir şey değildir. Çeşitli ülkelerde bulunan bizim gibi insanların gece gündüz çalışarak bizlere ibret olacak iyiliklere mazhar olmuşken bizim geride kalmamız kendi hata ve bikaydığımızdan başka bir anlam taşımaz.” diyerek halkın içinde bulunduğu durumun sebebinin anlatmaya çalışır. Devlet-i

³⁰ Diyarbakir Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Aliyye'nin icraatlar için büyük yardımlar yaptığını, bu fedakarlıkların herkes tarafından görüldüğünü, böyle bahtiyar olunan bir durumda Diyarbakır vilayetinin kendisine benzeyen diğer vilayetlerden geri kalmamak için vilayet tarafından yapılan İslahhane gibi hayırlı işlerin sürdürülebilmesi amacıyla halkın buna destek vermesi gerektiği belirtilir.³¹

Gazete, ülkede genel olarak yapılan bayındırlık faaliyetlerinin halk için olduğunu anlatır. “Sultanın hiçbir zaman halk ve tebasının fakru zaruret içerisinde olmasını istemeyeceği ve halkın iftihar olunacak bir saadete ulaştırma isteğinde bulunduğunu belirtir. Hükümetin hayırlı niyetlerle bu uğurda icra buyrulan bunca fedakarlıklara halk teşekkürken gerekli olan çabayı sarf etmezse Allah'ın nimetlerini inkar etmiş gibi olur.” diyerek yapılan çalışmaların halk tarafından desteklenmesini ummaktadır. Ülkenin her yerinde yolların inşa edilmesi ve sığınma yerlerinin yapılması, vergilerin kolaylaştırılması gibi bunca bayındırlık girişimleri için harıl harıl çalışılmasının tamamının halk için olduğunu yazar.

Gazete, hükümetin zanaat ve ziraat alanında yaptığı bu faaliyetleri kötüleyen kişileri de eleştirir. Bir takım yarım akıllıların, meydanda olan bunca hayırlı işlerin hikmet ve sebebini düşünmeden uzaktan uzağa yapılanları seyretmelerini ve özellikle vicdan ve düşünme gücünü iyi bir biçimde kullanamayan pek çok kişinin övülmesi gereken girişimlere türlü türlü kötü anlamlar vermesini yadırgar. Cenab-ı Hakkın, kimin düşkünlüğünü murad buyurmuşsa ilk olarak o kişinin bilincini kapatacağını, kötü mütalaada bulunan kişilerin açıklamalarını ve fikirlerini ıslah etmezlerse mutlu olamayacaklarından hiçbir zaman şüphe olmayacağı gazete tarafından ifade edilir. Ayrıca vilayette bulunan bazı cahillerin “ne yapalım takdiri ilahi böyleymiş” gibi fikirler ve bilgisizce sözler ile şuursuzca gezerek meydana gelen olayları kendilerinin cüzzi iradesini inkar edip bu yanlışlıklarını takdiri ilahiye yüklemelerini de eleştirir. Bu gibi insanların, ömürleri oldukça sefalet ve düşkünlükle vakit geçiren ve öbür dünyada dahi saadet kaynağından her suretle hüsrana yakalanmış kimseler olduğunu belirtir. Gazeteye göre, halbuki insanın kendi iradesiyle ortaya çıkardığı fiilleri, takdiri ilahiye yüklemesinde bir anlam olmayıp insanın kendi nefsinin ıslaha çalışmazsa takdiri ilahinin de onu ıslah etmediğini yazar. Mantıklı bir bakış açısı ve gerçekçi bir biçimde bakılırsa bir ülkenin zenginlik ölçüsü ve ülkenin bolluk içerisinde olması ehli sanat ve ziraatın miktarına bağlı olduğunu belirterek sanayi ve ziraatçı ilerleyen toplulukların zengin olduğunu ve bu yolda geri kalan toplulukların ise yoksulluk içerisinde kaldıklarını belirterek Diyarbakır'da açılan İslahhanenin vilayet için ne kadar önemli bir girişim olduğunu anlatmaya çalışır.³²

Her ülke halkının mümkün mertebe dışarıdan ürün almamak için kendilerine bir yol aramaları insanlığının bir gereği olduğu ifade edilerek bunun da sanayi, zanaat ve sairenin ilerlemesiyle ortaya çıkacağı gazetenin üzerinde durduğu konulardan biridir. Sanayi ve ziraat mektepleri ile İslahhaneler gibi takdir edilen eserleri kurmaktaki amacın halkın zenginliğini arttırma olduğundan bu yörede yapılmak istenenlerin halkın tümünü kapsayacak bir şekilde tatbik edilmesi için vilayetin gördüğü lüzum ve ehemmiyet vatansaverler katında teşekkürü hak edecek bir durumda olması gerektiğini ifade eder. Vilayet arazisinin gayet verimli olup, ahalinin ziraat konusunda becerikli olduğu, baba ve dedelerinin gittikleri yolu takib ederek ziraatle meşgul olmalarına rağmen ziraatın bir kural altında olmaması nedeniyle vilayetin ekonomik anlamda çeşitli yerlerden geri kaldığı gazete tarafından belirtilir. Vilayet dahilinde bulunan Cizre ile Siverek arasındaki arazinin ziraat ve çift sürmeye gayet uygun olduğunun bilinen bir gerçek olduğuna değinilip buranın bir ara Arap zümresinin musallatı altında olduğu fakat devletin bunları buradan sürdürdüğü ifade edilir. Cizre ile Siverek arasındaki bölgenin tekrar işletilerek eski verimli haline getirilmesi istenir. Cizre-Siverek arasında bulunan bölgenin verimli hale getirilmesi için de bölgede ekiciler denilen zümre içinde ziraat tekniğinde becerili kimsenin olmadığı için bunlara

³¹ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 24 Şubat). “*Vekayi'i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

³² Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi'i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

ziraat tekniğinin öğretilmesine çalışılması ya da vilayette bir ziraat mektebi açılmasının zorunlu olduğu belirtilir.

Gazete, vilayetin ekonomik durumu ile ilgili tüm bu analizleri yaparken yetkililer tarafından Diyarbakır’da yeni bir kurumun açılması düşünüldü. Bunda İslahhanenin başarılı bir biçimde faaliyette bulunması ve yaptığı çalışmaların halk tarafından memnuniyetle karşılanması etkili oldu. Bu amaçla Vilayet Başmühendisi Mösyö Raviç, İslahhaneden de etkilenerak vilayette bir ziraat mektebinin açılmasını düşündü. Ziraat mektebinin açılması ziraat işiyle uğraşan kişilere verimli bir şekilde nasıl ürün alınacağını göstermesi açısından önemliydi. Bunun için Mösyö Raviç, bir takrir kaleme alıp bunu Vilayet Meclisine verdi.³³

Mösyö Raviç, okulla ilgili olarak gerekli planlamayı yaptı. Açılacak ziraat mektebinin peyder pey büyütüleceğinden dolayı şimdilik 150 öğrenci alınması ve kerpiçten bir bina yapılarak, binanın yanına bir zahire ambarı, bir mahzen ve bir ahır inşa edilmesini düşündü. Bunun için 75 bin kuruş masraf yapılacaktı. Bunun yanında öğrencilere yatak, yorgan, mutfak takımı ve hayvan yemleri içinde 25 bin kuruş harcanacaktı. Ziraat mektebi için dört baş at, 10 baş katır, altı baş inek ve 10 çift öküzün 30 bin kuruşla satın alınmasını, ziraat eşyaları için 28 bin, 200 kilelik (ölçü birimi) arazi için 12 bin, okulda görev yapacak öğretmen vesair memurların yıllık maaşı için 40 bin ve tohumluk depolanmış erzak bedeli olarak 20 bin kuruş olmak üzere toplamda 230 bin kuruşa ihtiyacı vardı. Mösyö Raviç’e göre ziraat mektebine iyi bakıldığı takdirde iki üç sene zarfında yaptığı bu harcamaları çıkaracaktı.

Ziraat mektebine alınacak öğrenciler için de vilayetin her kazasından 18-24 yaş arasında bir kişinin okula getirilmesi, bu öğrencilerin üç yıllık bir eğitime tabi tutulması ve bu süre içerisinde öğrencilerin coğrafya, hesap vesaire dersleri İslahhane öğrencileriyle beraber almaları planlandı. İlerleyen zamanlarda okula daha becerikli öğretmen ve ustaların alınması düşünüldü ve bunun içinde masrafların tedarikine bakılması istendi. Bunun gerçekleşmesi için vilayet halkına konunun iyi anlatılması gerektiği çünkü bu halkın yardımları olmadığı takdirde bunun gerçekleşmesinin zor olacağı belirtildi.³⁴

Mösyö Raviç’in bu teklifi Vilayet Meclisinde müzakare edilip kabul edildi. Mektep için gerekli olan ustalar Diyarbakır’da bulunmadığından ustaların başka vilayetlerden getirilmesi kararlaştırıldı. Açılacak olan mektepte şimdilik makinecilik, tamircilik, marangozluk, abacılık ve mücellidlik sanatlarının çocuklara öğretilmesi, bunun gerçekleşmesinden sonra ilerlemeye göre mektepte daha farklı meslek dallarının açılması planlandı. Tersim-i Hutut ve geometriyle ilgili konuların uygulanmasını göstermek ve bununla beraber geometri ile ilgili aletler ve diğer sanayi alet ve edevatlarının mutlaka alınması için 40 bin kuruşa yakın masrafın ortaya çıkacağı, bunun yanında getirilecek olan geometri vesair bilimler hocaları ve ustaları için de tahmini 4000 kuruştan aşağı olmayacağı yapılan tahkikat sonucu ortaya çıktı. Bu masrafın epeyce ağır olduğu bilinmekle beraber yapılan işin sanayinin gelişmesi açısından hayırlı bir iş olacağı düşünülerek bu masrafın yardım akçesinden karşılanması planlandı. Yardım akçesi, sanat dalları için gerekli olan alet edevat için yeterli olsa da hoca ve ustaların geçimlerine yetmeyeceği belirtildi. Sanayi ilerledikçe kazançla beraber bu masrafların karşılanacağı düşünülmüşse de açılacak mektep için hiç olmazsa bir senelik bir tedarikin yapılması lüzumu üzerinde duruldu. Mektebe alınacak çocukların İslahhanenin mevcut sayısından fazla olmaması ve ıslahhanenin en kabiliyetli olanlarından seçilmesi düşünüldü. Gelecek öğrencilerin yiyecek ve elbiselerinin İslahhane alımlarında zaten planlandığı için bunlara ilaveten herhangi bir masrafın olmayacağı sadece gelecek olan hoca ve ustaların maaşlarının mevcut memur maaşlarına göre biraz az olacağından dolayı bunun için vilayette servet erbabı ve hamiyet sahibi kişilerden yardım isteneceği belirtildi. Belirtilen tüm bu durumun anlatılabilmesi için Mösyö Raviç’in Dersaadete gönderilmesine karar

³³ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

³⁴ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

verildi.³⁵ İstenilen hocalar ve ustaların gelmesiyle beraber tasavvuru yapılan işlerin Sadaret makamı tarafından onaylanmasından sonra bölgede yavaş yavaş istenilen sonuçların alınacağına inanılmaktaydı.

Diyarbakir gazetesi, özellikle İslahhanenin açılmasından sonra orada yapılan çalışmaların ekonomik anlamda gelişimini görerek daha sonraki sayfalarında bu konuyu işlemeye devam etti. İslahhanenin üretime geçmesini konu edinerek üretim-ihracat ilişkisi üzerinde durarak bunun ulusal anlamda ülkeye katkısının nasıl olabileceğini anlatmaya çalıştı. Tam aksi durumda da yani üretimin olmayıp ithalatın çok olması durumunda ülkenin içine düşeceği olumsuz durumu yazarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlamıştı.

Sonuç

İslahhaneler kuruldukları dönem itibariyle toplumun önemli bir sorunu olarak görülen kimsesiz çocukların koruma altına alınması ve bir meslek edinmesi açısından önemli bir gelişmeydi. Çünkü toplum için büyük bir sorun olan bu durumun yetkililer tarafından çözülmesi gerekiyordu. Diyarbakır'da görev yapan Vali Kurt İsmail Paşa, vilayette böyle bir sorunun olduğunu farketmiş ve önlem olarak da İslahhanenin kurulmasını istemişti. İslahhanenin kurulmasıyla sokakta yaşayan ve belki de ileride içinde bulunduğu topluma büyük bir sorun oluşturacak bu problemi çözmeye çalışmıştı. Araştırma içeriğine bakıldığında da yapılan bu çalışmanın dönemi itibariyle iyi sonuçlar verdiği görülmektedir. İslahhaneler sayesinde sokakta kalmış olan çocuklar bir meslek öğrenmiş ve daha sonraki süreçte iş hayatına katılmaları sağlanmıştı. Vali Kurt İsmail Paşa'nın yaptığı bu girişim günümüzde de halen büyük bir sorun olarak görülen sokak çocukları konusunda önemli bir uygulama olarak görülebilir. Hemen hemen bir çok ülkede önemli bir sorun olan sokak çocukları meselesini bu uygulamayı örnek alarak çözüm yolu bulma imkanı vardır.

Tüm bu işler yapılırken halkın adeta gözü olan basın da bunda önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Diyarbakir Gazetesi ilk sayısından itibaren sokak çocukları için düşünülen bu uygulamaya değinmiş ve gerektiği yerde bunu haber ederek basın olarak sorumluluğunu yerine getirmişti. Gazete bazı dönemlerde eksiklikleri belirterek dönemin yöneticilerini eleştirmiş yeri geldiğinde ise yöneticilerin yaptığı uygulamaları takdir etmişti. Bunun yanında Diyarbakir Gazetesi, yayın hayatına başladığı andan itibaren ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun farkında olup haberler yapmıştı. Özellikle İslahhane bağlamında ekonomik konulara değinmişti. Kurulan İslahhanenin vilayete katkı yapması, kendini geliştirmesi ve bunun sonucunda da daha büyük bir binaya taşınması buna bağlı olarak üretimin de artmasına yol açmıştı. İşte Diyarbakir Gazetesi tüm bunları görmüş ve üretimin bir ülkenin kalkınmasındaki rolüne sürekli vurgu yapmıştı. Diyarbakir Gazetesi açısından bakıldığında İslahhanenin dönemi itibariyle iki önemli görevi yapmış olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi sokak çocuklarını koruma altına alıp bunlara meslek edindirmesi, ikincisi ise meslek edinen bu çocukların ürettikleri ürünler ile vilayete ve ülkeye katkıda bulunmalarıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H. 29-12-1234, Dosya no: 169, Gömlek no: 25 87, DH. Dahiliye, Defterler (DH.SAİDd...).

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ. İrade, Dahiliye (İ..DH..).

³⁵ Diyarbakir Gazetesi, (1870, 24 Şubat). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-23-08-1288, Dosya no: 4206, Gömlek no: 2862 20, Şura-yı Devlet (ŞD.).

Kitaplar

- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*. İstanbul: Kültür Koleji, 1994.
- Aydın, Selvinaz ve Ülkü Özdemir. *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim*. Ankara: Milli Eğitim, 2019.
- Beysanoğlu, Şevket. *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. İstanbul: Şehir Matbaası, 1963.
- Düstur Tertip 1*. 5 Cilt. Dersaadet: Matbay-ı Osmaniye, 1289.
- Özcoşar, İbrahim, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Ziya Polat. *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*. 1 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Koçer, Hasan Ali. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim, 1991.
- Korkusuz, M. Şefik. *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maarif*. İstanbul: Kent Işıkları, 2009.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis, 1999.
- Salname-i Vilayet-i Diyarbakır*. 20 Cilt. 1288/1871.
- Öztürk, Cemil. "İslahhane". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9:190-191. Ankara: TDV Yay, 1999.
- Turan, Kemal. *Ahilik'ten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.
- Tütengil, Cavit Orhan. *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*, İstanbul Matbaası, 1954.

Makaleler

- Atalay, Talip. "Sokak Çocukları İçin Başarılmış Bir Proje: Diyarbakır İslahhanesi". *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır*. ed. Bahaeddin Yediyıldız-Kerstin Tomenendal. Ankara: Diyarbakır Valiliği-Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2008: 159-165.
- Ferlibaş, Meral Bayrak. Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri. *Belleten C.77 S.279 (2013): 573-636*.
- Koç, Bekir. Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.6 S.2 (2007), 36-50*.
- Öztürk, Rahime Hülya. "19. Yüzyıl Osmanlı Kalkınma Politikasında Sanayi Mekteplerinin İktisadi Fonksiyonu". *History Studies International Journal Of History*. C.15 S.3 (2023): 615-636.
- Hatip, Yıldız. Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi S.7 (2012): 189-209*.

Gazete

- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Diyarbakir Gazetesi, (1870, 24 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Japon Dilinde Kültürel Bir Öge Olarak “Aimai” (Belirsizlik) İfadeleri ve “Chotto”

“Aimai” (Uncertainty) Expressions and “Chotto” as a Cultural Element in Japanese Language

Şeyda Nur YILDIZ ÇOLAKER*

ÖZ

Kültür ve iletişim arasındaki ilişki bölünmez bir bütündür. Kültürler arası etkileşimde farklı kültürel geçmişe sahip olanların farklı düşünmesi, farklı tutumlara ve aynı zamanda farklı beklentilere sahip olması kaçınılmazdır. Bu nedenle, yalnızca dilsel kuralları veya etkileşim için ortak kuralları değil, aynı zamanda verilen iletişimsel olayların bağlamı için, temel kültürel bilginin de bilinmesi veya öğretilmesi gereklidir. Hedef dili Japonca olan öğrenciler için de dilbilgisine ek olarak Japon dilindeki kültürel arka planın öğretilmesi ve öğrenilmesi zorunludur. Bu zorunluluk diğer dillerde olduğu gibi Japon dilinde de bulunan belirsizlik ifadelerinin anlam ve kullanımı açısından doğru kavranabilmesi için de geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: Japoncada Kültürel İletişim, Aimai, Belirsizlik İfadeleri, Chotto

ABSTRACT

The relationship between culture and communication is an indivisible whole. It is inevitable in intercultural interaction that those with different cultural backgrounds think differently, have different attitudes and also different expectations. Therefore, it is necessary to know or teach not only linguistic rules or common rules for interaction, but also basic cultural knowledge for common rules for the context of communicational events. It is compulsory to teach and learn cultural background in Japanese language in addition to grammar for learners whose target language is Japanese. This compulsion applies to the correct understanding of the meaning and use of expressions of uncertainty in Japanese as in other languages.

Keywords: Cultural Communication in Japanese, Aimai, Expressions of Uncertainty, Chotto

Extended Summary

These expressions of uncertainty as a cultural element in Japanese are called 曖昧表現 “aimai hyōgen.” The meaning of the concept of “aimai”, its place and significance in society will be emphasized in this study. In this framework, the meaning confusion that Japanese learners may experience within the concept of “aimai” will be discussed through examples of the use of the word “chotto”. The examples that this word is used will be selected from printed and web-based Japanese sources by using the qualitative research approach of “document analysis” and the meanings of the word will be tried to be explained. Thus, we aim to help foreign learners of

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu; Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü syv@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-6816-6440>).

Japanese to better understand that Japanese culture and language are not as uncertain as they appear on the surface.

Expressions of uncertainty called “aimai hyōgen” in Japanese are frequently used in daily speech. The word “aimai” here consists of the combination of the ideograms 曖 “ai” (vague, unclear) and 昧 “mai” (vague, ambiguous, unclear). The most commonly used ambiguity expressions in spoken language are: “chotto, demo, saa, muzukashii and ii des”.

It is known that since ancient times, the Japanese have a high aesthetic consciousness in terms of respect, compassion and sensitivity to etiquette, giving priority to others even though they sometimes put themselves first. With the influence of aesthetic awareness, the Japanese have generally become a society that prefers indirect communication. The communication they use to maintain social harmony, avoid any conflict, be polite or answer questions is based on non-verbal cues such as body language, posture, expression and tone of voice.

Japanese cultural characteristics and the Japanese psychology of happiness are basic elements that are not taken into consideration by working creatures. For this reason, Japanese learners cannot make sense of the term used in writing and daily speech. This has a close connection with climate and geography.

Japan is an island country. Because it is surrounded by impenetrable seas, Japanese culture has been able to develop in isolation, away from the threat of invasion from outside. On the other hand, because Japan is a mountainous country and does not have much habitable land, the concept of “harmony” called 和 “wa” has become an important factor in Japanese life that helps maintain the relationship between members of close-knit communities.

In addition to geography, climate also had a significant impact on the development of the character of the Japanese people. Extremely hot summers have led people living in this geography to engage in irrigation activities in order to achieve high production in a limited area at a certain time. Intensive agricultural activities such as rice cultivation, where irrigation, planting and harvesting tasks were traditionally shared jointly, have forced people to cooperate. For this reason, the Japanese have developed common rules, 村八分 “murahachibu”, with the tendency not to go against group demands for fear of being ostracized from society. In order to survive without creating serious problems in group cohesion, Japanese society has avoided expressing their opinions clearly, or even giving a simple yes or no answer. If a person really wants to say “no”, they will first say nothing and then use vague expressions that indirectly mean no.

Of these, “chotto” is one of the expressions that is easy to misunderstand because its meaning and usage depend on context. Chotto is used in spoken language in sentences containing expressions such as hesitation, reluctance, kindness and humility. Hesitating while speaking Japanese is a way of showing that the speaker is being polite towards his or her interlocutor. This usage occurs especially when the other person is superior in terms of social status. With the use of Chotto, reluctance is expressed, although not directly rejecting the offer of a person who is in a better position in terms of social status.

By and large, chotto is used by the Japanese to express things that are difficult to express, especially rejection. In some cases, Cotto can include the meanings of In some cases, Cotto can include the meanings of discomfort, reluctance and inconvenience, reluctance and uncertainty.

Ultimately, chotto's meanings of uncertainty are deeply rooted in sociolinguistic context. Depending on formality, intonation and accompanying words, the word chotto can be interpreted semantically differently.

Giriş

Japon kültüründe homojenlik, grup odaklılık ve hiyerarşi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Japonlar arasında uyum, fikir birliği ve karşı bağımlılığı sürekli kılma konusunda endişe hakimdir. Bu düşünce ve endişe Japonların iletişim tarzlarına kendilerini çok fazla öne çıkarmama, iletişimde dolaylı ve belirsiz ifadeler kullanma şeklinde yansımıştır¹.

Japon dilinde “*aimai hyōgen*” denilen belirsizlik ifadeleri günlük konuşma dilinde sık kullanılmaktadır. Buradaki “*aimai*” sözcüğü, 曖 “*ai*” ve 昧 “*mai*” ideogramlarının birleşmesinden oluşmaktadır. Japonca Kanji Sözlüğü’nde “*ai*” ideogramı tek başına “karanlık, net olmayan²”; ve ‘*mai*’ ideogramı ise “karanlık, anlamsız³” demektir. Japonca sözlüklere bakıldığında genel anlamıyla “*aimai*”: “Ayrımı net bir şekilde belli olmayan; belirsiz, anlaşılmaz durum. Şüpheli, kesin olmayan⁴” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aimai, ifade edilmek istenilenin çok fazla anlamlara gelmesi ya da anlamın yeterince açık olmaması nedeniyle belirsiz bir durumun oluşmasıdır⁵. Konuşma dilinde en çok kullanılan belirsizlik ifadeleri: “chotto, demo, saa, muzukashii ve ii des”dir⁶.

Japon toplumu genellikle belirsizliğe karşı hoşgörülüdür. Öyle ki bu, Japon kültürünün özelliği olarak kabul edilir. Japonya’da *aimai* ifadelerin kullanımı bir erdem sayılır ve Japon dili belirsizliğe diğer dillerden daha fazla vurgu yapmaktadır. Çünkü Japon toplumunda kişinin kendini belirsiz ve dolaylı olarak ifade etmesi beklenir. Bununla birlikte belirsizlik, Japonların kendi aralarında da büyük bir kafa karışıklığına neden olabilmektedir⁷. Japon kültürünün dile yansıma biçimi olan *aimai* ifadelerinin kaynağını tarihsel geçmiş ve coğrafi şartlarda aramak gereklidir.

Bu çalışmada Japon konuşma dilinde sıklıkla kullanılan belirsizlik ifadelerinin kaynağı ve bunlardan “chotto”nun kullanımını inceleyeceğiz.

1. Japonya’nın Kültürel Ögesi Aimai’nin Kaynağı

Japon kültür unsurları ve Japon halkının ifade psikolojisi Japonca öğrenmeye çalışan yabancıların çok dikkate alamadıkları temel unsurlardır. Bu nedenle Japonca öğrenenler yazımda ve günlük konuşmada kullanılan belirsizlik ifadelerini anlamlandıramamaktadırlar⁸.

Fiziki coğrafyanın insan faaliyetleri ve kültürünü büyük ölçüde kısıtlayarak derinden etkilemesi “coğrafi determinizm” olarak bilinen bir sosyal teoridir⁹. “Çevresel determinizm”

¹ Yoshiko Matsumoto-Okamoto Shigeko, “The Construction of The Japanese Language and Culture in Theashing Japanese as a Foreignn Language”, Japanese Language and Litarature, 37/1, 2003, s. 29.

² <https://tangorin.com/kanji?search=%E6%9B%96> (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

³ <https://tangorin.com/kanji/%E6%98%A7> (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

⁴ <https://kokugo.jitenon.jp/word/p569?getdata=%E6%9B%96%E6%98%A7&search=contain>

⁵ Roger J. Davies, Ikeno, Osamu, The Japanese Mind Understanding Contemporary Japanese Culture, Tuttle Publishing, Tokyo, 2002, s. 9.

⁶ Maharani Patria Ratna, “Aimai Hyougen Sebagai Cerminan Komunikasi Jepang”, İzumi, Volume 8, No 1, 2019, s. 25.

⁷ Davies, a.g.e., s. 9.

⁸ Yang Xiaozhong-Cao Hong, “Aimai’na Nihongo o Sai Ninshiki — Nihongo Kyōiku no Tachiba Kara — 「曖昧」な日本語を再認識 —日本語教育の立場から—” Fukuidaigaku Kyōiku Chiiki Kagaku-bu Kiyō I (Jinmonkagaku-koku Gogaku Kokubungaku Chūgoku-gaku-hen), 福井大学教育地域科学部紀要I (人文科学 国語学・国文学・中国学編, 56, 2005. s. 48.

⁹ Hasan, İcen, “Coğrafya’da Çevresel Determinizm: Kökleri ve Etkileri”, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar, C.2, İzmir, Ekim 2020, Duvar Yayınları, s. 9.

https://www.platanuskıtap.com/Webkontrol/uploads/Fck/Dosya_2_2.pdf#page=9 (Erişim Tarihi: 14.11.2023)

olarak da adlandırılan bu teoriye göre, bir toplumun yaşadığı bölgenin tüm fiziksel özellikleri o toplumun sosyal ve psikolojik bakış açısının oluşumunda doğrudan etkilidir. Bu çerçevede Japon coğrafyasının, ülkenin gelenek ve kültürel değerlerinin gelişiminde büyük etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Japonya bir ada ülkesidir. Etrafı aşılması güç denizlerle çevrili olması nedeniyle Japon kültürü, dışarıdan gelebilecek istila tehdidinden uzak bir izolasyon içinde gelişebilmiştir. Öte yandan Japonya'nın dağlık bir ülke olması ve çok fazla yaşanabilir arazisi bulunmaması gibi nedenlerle 和 “wa” denilen “uyum” kavramı, Japon yaşamında, birbirine sıkı sıkıya bağlı toplulukların üyeleri arasındaki ilişkiyi sürdürmeye yardımcı olan önemli bir faktör haline gelmiştir¹⁰.

Japon halkının karakterinin gelişiminde coğrafyanın yanı sıra iklimin de önemli bir etkisi olmuştur. Yazların aşırı sıcak olması bu coğrafyada yaşayan insanları belirli bir zamanda, sınırlı alanda yüksek üretim elde etmek için sulama faaliyetine yöneltmiştir. Sulama, dikme ve hasat işlerinin geleneksel olarak ortaklaşa paylaşıldığı pirinç yetiştirme gibi yoğun tarım faaliyetleri, insanları iş birliği yapmak zorunda bırakmıştır. Bu gibi nedenlerle Japonlar, 村八分 “*murahachibu*” toplumdaki dışlanma korkusu ile grup isteklerine karşı çıkmama eğiliminin ile ortak kurallar geliştirmiştir. Japon bireyler, kendilerini gruba adayıp grup için çalıştıkları takdirde, grubun onları desteklediğini görmüşlerdir. Dolayısıyla kendi görüşlerini, gruplarının amaçlarına uygun hale getirerek rahat bir uyum duygusu hissetmişler, iletişimde daha çok tecrübe, hikmet ve güce sahip olan atalarını takip etmişlerdir. Grup uyumunda ciddi sorunlar yaratmadan yaşayabilmek için Japon toplumu, fikirlerini net bir şekilde ifade etmekten, hatta basit bir evet ya da hayır cevabı vermekten bile kaçınmışlardır. Bir kişi gerçekten hayır demek istiyorsa, önce hiçbir şey söylemez sonra dolaylı yoldan hayır anlamı taşıyan belirsiz ifadeler kullanır olmuştur. Bu nedenle insanların kullandıkları bu belirsiz sözler çok çeşitli anlamlara gelmektedir.¹¹

Örneğin; bir ailenin üyelerinden biri çok yerse, diğeri az yemek zorundadır. Bu düşünceden hareketle herkes davranışlarının sonunda komşularını ve diğer topluluk üyelerini nasıl etkilediğinin bilincine varır. Bu nedenle Japonya'da, özellikle kırsal bölgelerde “Ötekiler/Diğerleri”, “Ben” anlamına gelmektedir. Japon toplumu gibi sıkı toplumlarda birlikte geçinmek ve birlikte çalışmak çok önemli olmuştur. Bu durum, aradan birkaç yüzyıl geçmesine rağmen, günümüzde algı ve davranış kalıpları ile dil ifadelerine belirgin bir şekilde yansımıştır. Çoğu topluluk mensubu, kişisel talebinden daha çok grubun uyumuna öncelik vermiş, birey olarak fikirlerini dışa vurmaktan kaçınmıştır. Duyguları ifade etmek veya doğrudan bir şey istemek yıkıcı davranış olarak kabul edilmiştir. Doğal olarak günümüz Japonya'sında konuşma sırasında “evet” veya “hayır” demek bile önemli bir sorun olabilmektedir¹².

Eski zamanlardan beri Japonların kendilerini bazen birinci plana alsalar da önceliği başkalarına vererek saygı duyma, şefkat ve görgü kurallarına değer verme duyarlılığı bakımından yüksek estetik bilince sahip oldukları bilinmektedir¹³. Estetik bilincinin de etkisi ile Japonlar

¹⁰ Davies- Ikeno, a.g.e., s. 9-10.

¹¹ Sema Aslan Demir, Görünüş Kategorisi, Türkmençe Örneği, Ankara, Grafiker, 2016, s. 12. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sigurd Agrell, “Aspektiinderung und Aktionsartbildung Beim Polnischen Zeitwort: Ein Beitrag Zum Studium der Indogermanischen Priiverbia und Ihrer Bedeutungsfunktionen”, Lunds Universitets Arsskrift, New Series, I, IV. 1908, s. 2.

¹² Tolga Özşen-Özbek, Aydın, “A Sociolinguistic and Sociocultural Approach to Attitudinal Dispositions of Graduated Students Toward the Business Japanese Language (Japonca Öğretmenliği Mezunlarının İş Japoncasına Yönelik Tutumsal Eğilimlerinin Sosyolinguistik ve Sosyokültürel Analizi)”, Journal of Language and Linguistic Studies, 12(1), 2016, s. 37.

¹³ Kokudo Kōtsūshō, Kokudo Kōtsū Hakusho- Atarashī Jidai ni Kotaeru Kokudo Kōtsū Seisaku — Gijutsu no Shinpo to Nihonjin no Kansei (biishiki) o İkashite (国土交通白書-新しい時代に応える国土交通政策—技術の進歩と日本人の感性(美意識)を活かして), Nikkei Insatsu, Tōkyō, 2019.

<https://www.mlit.go.jp/hakusyo/mlit/h30/hakusho/r01/pdf/np101300.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

genellikle dolaylı iletişimi tercih eden bir toplum olmuştur. Toplumun uyumunu sağlama, herhangi bir anlaşmazlığı önleme, kibar olma veya soruları cevaplarken kullandıkları iletişim, sözel olmayan beden dili, duruş, ifade ve ses tonu gibi ipuçlarına dayanmaktadır¹⁴. Bunların tümü Japonlar için çok anlamlıdır ve sosyal etkileşimlerinde bunları dikkate almaktadırlar. Bu nedenle bir konuşmayı doğru anlamlandırıp iletişim kurabilmek için muhataplarının hal ve hareketlerine, ses tonuna çok dikkat etmek gereklidir. İletişimin karşılıklı anlaşma mı, anlaşmazlık mı, yanlış anlama mı, bilgi alışverişi mi, yoksa gerçekten zevk mi içerdiğinin anlaşılabilmesi gereklidir. Karşılıklı olarak farklı niyetlerin veya yorumların neden olduğu boşluk nedeniyle yanlış yorumlama veya yanlış anlama meydana gelirse, sorunu çözmek için bunun neden olduğunu açıklığa kavuşturma yeteneğine de ihtiyaç vardır. Yani Japoncada bir cümlenin yorumlanma süreci, onun uygun durumsal bağlamından olası anlamını çağrıştırmayı da gerektirir.

İletişim kurmada Smith'in kültürler arası anlayış için belirlediği temel koşullar şu şekildedir: “Benlik duygusu, ötekilik duygusu, benlik ve öteki arasındaki ilişki duygusu, ortam veya sosyal durum duygusu, amaç duygusu”¹⁵.

Smith, iletişimde kültürler arası empatik ilişkiler geliştirmek için kendimiz ve başkaları aynı zamanda bu ikisi arasındaki ilişkiyi tanımanın önemine işaret etmektedir. Buna göre, başkalarını anlamak için, etkileşim yoluyla bilgi elde ederken, belirli bir ortamda neler olup bittiğini dikkatlice gözlemlememiz ve kendi tepkilerimizi ve başkalarının tepkilerini analiz etmemiz gerekir. Smith'in kültürler arası anlayış için ön koşulları ile Japonların günlük hayatta doğru iletişim ile toplumla uyum için gösterdikleri önem paralellik göstermektedir. Ayrıca Japonlardaki 「空気を読む」 *kūki o yomu* (düz anlamı; havayı okumak) yani ortamdaki atmosferi kavramak¹⁶. Smith'in de bahsettiği ortam ve sosyal durum duygusuna uygun davranış göstermek anlamındaki deyim, yine Japon kültüründeki doğru iletişimin gerektirdiği koşullara verilen önemin dile yansımış biçimidir. Japonların doğru ve etkili iletişim için üst-alt yakınlıktaki insan ilişkileri ile içindeki ortamın atmosferini kavrayıp buna uygun (sözcük, tümce seçimi gibi) sözlü ifadelerine 「待遇表現」 *taigū hyōgen* denilmektedir¹⁷. Muhatap olunan kişinin cinsiyeti, yaşı, sosyal durumu, mesleği veya ona duyulan saygı, sevgi gibi duygusal ilişkiye göre değişen dilsel bir ifade veya biçim *taigū hyōgen* içinde yer alır¹⁸.

2. Japonca *Aimai* İfadelerinden “Chotto”nun Kullanımı

Japonya'da, aynı kültürü paylaşan Japonlara sıradan ya da önemsiz gibi görünen ifadeler, yabancılar için son derece şaşırtıcı ya da gizemli gelebilmekte, çoğu zaman kafaları karışmakta ya da anlayılamamaktadır. Genellikle Japonca öğretiminde telaffuz, cümle kalıpları, dil bilgisi gibi dilsel unsurlara çok fazla önem verilmektedir. Ancak gerçek Japonca eğitimi vermek için öncelikle kültürel farklılıklar konusu her zaman akılda tutulmalı, Japon kültürü ve ifade psikolojisinden başlanmalıdır¹⁹. Ana dili Japonca olmayan bir öğrenci, Japonca olan biriyle

¹⁴ Davies- Ikeno, a.g.e., s. 51.

¹⁵ Seiko Harumi, *The Use of Silence by Japanese Learners of English in Cross-Cultural Communication and its Pedagogical Implications*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of London, 1999, s. 38.

¹⁶ <https://www.japandict.com/%E7%A9%BA%E6%B0%97%E3%82%92%E8%AA%AD%E3%82%80> (Erişim Tarihi: 24.05.2022)

¹⁷ Megum Sakamoto, (Nihongo Hyōgen ni Okeru `Taigū Hyōgen' no Atsukai-kata “Nihongo Kyōiku Renraku Kaigi dai 7-Kai Happyō Ronbun-shū”, Nihongo kyōiku renraku kaigi, Shimonosekishiritsudaigaku, 1994.

<https://www.nier.go.jp/saka/pdf/N07022103.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

¹⁸ <https://kotobank.jp/word/%E5%BE%85%E9%81%87%E8%A1%A8%E7%8F%BE-556789> (Erişim Tarihi: 24.05.2022)

¹⁹ Yang Xiaozhong-Cao Hong, “Aimai'na Nihongo o Sai Ninshiki — Nihongo Kyōiku no Tachiba Kara — 「曖昧」な日本語を再認識 —日本語教育の立場から—” Fukuidagaku Kyōiku Chiiki Kagaku-bu Kiyō I

iletişim kurduğunda sözcüklerin anlamlarını yorumlamakta güçlük çekebilmektedir. Bunlar arasında " *chotto*" anlamı ve kullanımını bağlama dayandığı için yanlış anlaşılması kolay ifadelerden biridir²⁰. “*Chotto*”nun tereddüt, isteksizlik, nezaket, alçak gönüllülük ve daha fazlasını kapsayan anlamları cümlelerinin bağlamlarına dayanmaktadır.

Japonca konuşurken konuşma sırasında tereddüt etmek, Japonların konuşmacının muhatabına karşı kibar davrandığını göstermenin yollarından biridir. Japonlar, tereddüt ve dolaylı anlatımı nezaket işaretleri olarak görme eğilimindedirler. Bu nitelikler özellikle daha yüksek statüdeki biriyle konuşurken oldukça faydalıdır. Zaman zaman bu özelliği “*chotto*”nun da taşıdığı görülmektedir. Bu durum, bir öğretmen ile öğrenci arasındaki diyalogda *chottonun* anlamına ilişkin aşağıdaki örnekte açıkça görülmektedir:²¹

学生: あのう、①ちよと先生・・・

Ano, chotto sensei.

Şey.. (duraksama, tereddüt etme ifadesi) affedersiniz öğretmenim.

先生:はい。

Hai.

Evet?

学生:お忙しいところ恐れ入りますが。

Oisogashii tokoro osoreirimasuga.

Meşgul zamanınızda rahatsızlık verdiğim için özür dilerim.

先生:いや。

Iya.

Hayır.

学生:この作文のことは何ですけど。

Kono sakubun no koto nandesu kedo.

Benim kompozisyonum hakkında.

先生:はい。

Hai.

Evet.

(Jinmonkagaku-koku Gogaku Kokubungaku Chūgoku-gaku-hen), 福井大学教育地域科学部紀要I (人文科学 国語学・国文学・中国学編, 56, 2005. s. 47-48.

²⁰ Xiaoli, Qin, Hairyo Hyōgen to Shite no `Chotto' no Kenkyū (配慮表現としての「ちよと」の研究) Gakui seikyū ronbun s.1 file:///C:/Users/oem20/Desktop/Aimai/235100701.pdf (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

²¹ Fuki Nakai, “The Role of Cultural Influences in Japanese Communication: A Literature Review on Social and Situational Factors and Japanese Indirectness”, Ibunka Komyunikēshon Kenkyū (異文化コミュニケーション研究) S. 14, 2002, s. 106-107. Mitzutani Osamu-Nobuko Mitzutani, N., How to be Polite in Japanese, The Japan Times, Tokyo, 1987, s.33. , s.33.

学生: ② ちよと直していただけますでしょうか。

Chotto naoshite itadakemasen deshouka.

Biraz düzeltebilir misiniz?

Bu örnekte olduğu gibi Japoncada öğrencilerin öğretmenlerine olan saygısı, tereddüt ve belirsizlik yoluyla ifade edilmektedir. Bunun için ① *chottonun* kullanılması konuş dinleyicinin tepkilerini beklerken konuşmasına devam etmesine olanak sağlamıştır. Öğrenci, öğretmeninden kompozisyonunu düzeltmesini ② *chottoyu* kullanarak rica etmiştir.

Bir isteksizlik durumundan ya da istese de gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından kibarca teklifi geri çevirmek için kullanılan *chotto* aşağıdaki üç örnek diyalogda dolaylı anlatım ve eksilteli cümle içinde görülmektedir:²²

1.)

男 A: 「今週の土曜日あたり、ゴルフなんかいかがですか」

Konshū no doyoubi-atari, gorufu nanka ikagadesu ka?

Bu cumartesi golf oynamaya ne dersiniz?

男 B: 「土曜日ですか。土曜日はちよと・・・」

Doyōbidesu ka. doyōbi wa chotto...

Cumartesi mi? Cumartesi biraz...

男 A: 「そうですね。じゃまた別の機会にでも」

Sou desu ka. ja mata betsu no kikai ni demo

Öyle mi. Sonra başka bir sefere.

Diyalogdan anlaşıldığı gibi B kişisi, A kişinin golf oynama teklifini doğrudan reddetmemekle birlikte isteksizliğini *chotto* ifadesi ile belirtmektedir. Bu ifade A kişisi tarafından kibar bir şekilde teklifinin geri çevrilmesi olarak algılanmıştır.

2.)

男 A: 「映画に行こうと思うんだけど、今月の20日、ひま?」

Eiga ni ikou to omoundakedo, kongetsu no hatsuka, hima?

Sinemaya gitmeyi düşünüyorum ama bu ayın 20'sinde boş musun?

女 B: 「20日はちよと・・・」

Hatsuka wa chotto...

Ayın 20'sinde şey... (Uygun değilim.)

Yine aşağıdaki örnekte de *chotto*'nun isteksizlik ve belirsizlik anlamında kullanıldığı görülmektedir:²³

3.)

先輩(男): 「明日、練習が終わってから、部室の大掃除をやってくれないか」

²² Yoko Tomisaka, Nameraka Nihongo Kaiwa (なめらか日本語会話Successful Communication in Japanese), Aruku, Tokyo, 1999, s. 131.

²³ Tomisaka, a.g.e., s. 131.

Ashita, renshuu ga owatte kara, bushitsu no daisouji o yatte kurenai ka

Yarın antrenman bittikten sonra kulüp odasını temizleyecek misin?

後輩: 「明日 は試験前なので、ちよっと・・・」

Ashita wa shiken maenanode, chotto

Yarın sınav öncesi, bu yüzden biraz...

先輩(男): 「そんなこと言ってたらちつともきれいにならないじゃないか」

Son'na ko to ittetara chittomo kirei ni naranai janai ka

Eğer böyle şeyler söylersen, temiz olmayacak değil mi?

後輩: 「でも、練習のあとはつかれますし・・・」

Demo, renshuu no ato wa tsukaremasushi

Ama antrenmandan sonra yorulabiliyorum.

Yukarıdaki örnek diyalogda okul ortamında, üst sınıftan bir öğrenci ile alt sınıftan bir öğrenci sınıf temizliği hakkında konuşmaktadır. Üst sınıftan öğrenci, antrenman bittikten sonra kulüp odasını alt sınıftaki öğrencinin temizleyip temizlemeyeceğini sorar. Alt sınıftaki öğrenci ertesi gün sınavı olduğunu söyleyip cümleyi *chotto* ile bitirir. Diyalogun devamından aslında hem önceliği sınav çalışmaya vermek istediği hem de antrenman sonrası çok yorgun olduğu için temizlik görevini yapmak istemediğini göstermektedir. Diyalogdan çıkarılabilecek tüm bu anlamların *chotto* ifadesine yüklendiği anlaşılmaktadır.

Bu örnekler dışında genel olarak *chotto*, Japonlar tarafından çoğunlukla reddedilme başta olmak üzere ifade edilmesi zor olan şeyleri ifade etmek için kullanılır:²⁴

A. 明日、一緒に映画を見に行きませんか？

Ashita, isshoni eiga wo mi ni ikimasenka?

Yarın birlikte sinemaya gidelim mi?

B. ごめんなさい。明日は、ちよっと・・・

Gomennasai. Ashita wa, chotto.

Affedersin. Yarın biraz...

Belirsizlik ifadelerinden *chottonun* herhangi bir rahatsızlığı karşdakine kibar bir biçimde dile getirmenin iki örneği aşağıdaki dialoglarda görülmektedir:²⁵

1.)

女: 「あのう、ちよっと・・・」

Anou, chotto

Bakar mısınız, biraz şey...

隣の人: 「はい、何でしょうか」

Hai, nandeshou ka

Evet, ne vardı?

²⁴ Ratna, **a.g.m.**, s. 23.

²⁵ Tomisaka, **a.g.e.**, s. 131

女 : 「お宅の犬が少し・・・」

Otaku no inu ga sukoshi
Köpeğiniz biraz...

隣の人: 「うちの犬が何か」

Uchi no inu ga nanika
Köpeğimde ne var?

女 C : 「夜になりますとあたりが静かになりますので、犬の声がどうも」

Yoru ni narimasuto atari ga shizuka ni narimasunode, inu no koe ga doumo
Geceleri etraf sessizleştikten köpeğin sesi...

隣の人: 「うるさいとおしゃるんですか」

Urusai to osharundesu ka
Gürültülü olduğunu mu söylüyorsunuz?

女 C : 「ええ、そういうわけですから・・・」

Ee, souiu wakedesukara
Evet, öyle demek oluyor...

Yukarıda iki komşu arasında komşunun köpeğinin geceleri gürültülü olması konusunda konuşma geçmektedir. Birine nazikçe hitap etmek için de *chotto* kullanılmaktadır. Gürültüden rahatsız olan komşu bunu dile getirmek için konuşmaya *chotto* ile başlar fakat şikayetini söylemek için belki de tereddüt eder. Ancak karşıdaki köpek sahibi ile konuşabileceği izlenimini aldıktan sonra rahatsızlığını en kibar şekilde söyler. Japonlar, rahatsızlık verici bir durumu söylerken bile rahatsız edici olmamasına çok dikkat etmektedir.

2.)

女 C : 「お宅じゃ今、屋根を修理していらっしゃるんですね」

Otaku ja ima, yane wo shuuri shite irassharundesune
Şu anda evinizin çatısını tamir ediyorsunuz değil mi?

女 D : 「ええ、雨もりがひどいものですから・・・」

Ee, amemori ga hidoi monodesukara
Evet, çatıdan çok su sızdığından...

女 C : 「いつまでかかります?大工さんの音がちよと」

Itsu made kakarimasu? Daikusan no oto ga chotto ...

Ne kadar sürer? Marangozun çıkardığı sesler biraz... (Çok gürültülü.)²⁶

Çatı tamiratının yapıldığı bir ortamda gürültüden rahatsız olan bir kadın durumdan şikayetini söylemek istiyor. Ancak bunu çatıyı tamir ettiren kişiye doğrudan söylemenin kabalık olabileceği düşüncesindedir. Bu nedenle önce uygun konuşma zemini hazırlamak için tamirin ne kadar süreceğini sorar. Devamında marangozun sesleri deyiş *chotto* sözcüğü ile cümleyi bitirir. Karşı tarafa gürültüden duyduğu rahatsızlığı duyumsatır.

²⁶ Tomisaka, a.g.e., s. 132.

Rahatsızlık, isteksizlik ve belirsizlik anlamlarını bir arada içerebilen *chotto* kullanımına örnek diyalog şu şekildedir:²⁷

女 C: 「主人はただいま留守にしておりますが・・・」

Shujin wa tadaima rusu ni shite orimasuga・・・

Eşim şimdi evde yok...

男 D: 「何時ごろお帰りになりますでしょうか」

Nanjigoro o kaeri ni narimasudeshou ka?

Saat kaç gibi dönecek?

女 C: 「さあ・・・、ちよと・・・」

Saa..., chotto...

Şimdi...şey ...

Konuşucuları bir kadın ve erkek olan diyalogda kadın, eşinin evde olmadığını söylemektedir. Erkek ise yaklaşık saat kaç gibi döneceğini sormuştur. Kadının ise cevap vermekte tereddüt ettiği için mi yoksa doğrudan detaylı soru sorulmasından rahatsızlık duyduğu için mi *chotto* kullandığı belli değildir. Belki de eşinin saat kaç gibi geleceğini gerçekten bilmediği, tahmin edemediği için ya da ayrıntılı bilgi vermek istemediği için *chotto* kullanmış olabilir.

Chottonun dolaylı yoldan olumsuzluk bildirmek için kullanıldığı durumlardan birine aşağıdaki diyalog ile örnek verilmiştir:²⁸

女 A: 「川上君のこと、どう思う?」

Kawakamikun no koto, dou omou?

Kawakami hakkında ne düşünüyorsun?

女 B: 「いい人だとは思うけど、恋人としてはちよと・・・」

İi hito dato omoukedo, koibito toshitewa chotto... (Düşünemiyorum.)

İyi bir insan olduğunu düşünüyorum ama sevgili anlamında biraz...

Yukarıda verilen örnekte ortamda iki kadın bulunmakta ve diyalogda biri diğer kadının Kawakami Bey'in hakkında ne düşündüğünü sormaktadır. Bu soruya verilen cevapta, Kawakami Bey'in iyi biri olduğunu düşündüğünü fakat cümlenin devamında ise sevgili anlamında olumsuz düşündüğünü *chotto* kullanarak ifade etmiştir. Bu anlam, cümlenin sonunda kullanılan *chottonun* öncesinde gelen sözcük birlikteliğine bakarak çıkarabilir.

Sonuç

Bulgularımız Japon dilindeki *chottonun* belirsizlik anlamlarının toplum-dilbilimsel bağlamda derinden kök saldıgını doğrulamaktadır. Biçimselliğe, tonlamaya ve eşlik eden sözcüğe bağlı olarak *chotto* sözcüğü anlamsal açıdan farklı yorumlara açıktır. Bu araştırma dilsel belirsizliğin daha geniş bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve Japonya'daki günlük dilin çok yönlü doğasının altını çizmektedir.

²⁷Tomisaka, a.g.e., s. 132

²⁸Tomisaka, a.g.e., s. 132.

Hedef dili Japonca olan öğrenciler açısından bakıldığında Japon dili, belirsizlik ifadelerinin yoğun kullanıldığı bir dil olarak görülmektedir. Bu durum, ana dili Japonca olanlara kıyasla iletişimde zaman zaman sorun teşkil etmektedir. Japon dilindeki bu belirsizlik bildiren ifadelerin altında yatan nedenler yabancıların hissettiği belirsizliğin çok ötesinde kültürel farklılıklara dayanmaktadır. Belirsizlik ifadeleri, Japon toplumunun coğrafyanın gerektirdiği zorlu yaşam şartlarının içinde birlik ve beraberliğin uyum içinde sürdürülmesi için geliştirdikleri iletişim stratejilerinden biridir. *Chotto*” sözcüğünün çok anlamlı olma özelliği nedeniyle verdiği anlamlar itibarıyla çoğunlukla belirsizlik ifadeleri içinde değerlendirilmektedir. Verilen örneklerin de desteklediği şekilde “*chotto*” sözcüğü tereddüt, isteksizlik, nezaket, alçak gönüllülük ve daha fazlasını kapsayan anlamları taşıyabilmektedir. Kullanıldığı cümlelerin bağlamına dayalıdır.

Japoncadaki "belirsiz" ifadelerin ve genel anlamda hedef dil olarak Japon dilinin açık, anlaşılır, öğretilmesi için Japon kültür öğelerinin daha fazla dâhil edilmesi ve kapsamlı bir Japonca dil eğitiminin hedeflenmesi gerekmektedir. Bunun için öğrencilerin hedef dilin doğal ortamına en yakın atmosfer sağlanarak bağlamın örtük dil olan Japonca'yı anlamlandırmadaki önemine değinilmelidir. Yabancı dil öğretiminde dört temel beceri (dinleme, okuma, konuşma, yazma)yi geliştirmeye dayalı materyal seçimi göz önünde bulundurulurken aynı özenin hedef dilin kültür öğretimi için de gösterilmesinin dil öğretimini daha verimli kılacağı düşünülmektedir. Böylece farklı kültüre ait yabancı dil öğrenilirken dilin doğru algılanması ve yorumlanması ile kültürlerarası iletişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi sağlanabilir. Kültürel çatışmalar tamamen ortadan kaldırılamasa bile kültürel farklılıklar ve değerleri, benzersizliği algılatılarak iletişimdeki yanlış anlaşılmalara en aza indirilmeye çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Agrell, Sigurd, “Aspektiinderung und Aktionsartbildung Beim Polnischen Zeitworte: Ein Beitrag Zum Studium der Indogermanischen Priiverbia und Ihrer Bedeutungsfunktionen”, Lunds Universitets Arsskrift, New Series, I, IV. 1908, s. 2.
- Davies, Roger J., Ikeno, Osamu, The Japanese Mind Understanding Contemporary Japanese Culture, Tuttle Publishing, Tokyo, 2002, s. 9.
- Demir, Sema Aslan, Görünüş Kategorisi, Türkmençe Örneği, Ankara, Grafiker, 2016, s. 12.
- Harumi, Seiko, The Use of Silence by Japanese Learners of English in Cross-Cultural Communication and its Pedagogical Implications, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of London, 1999, s. 38.
- İçen, Hasan, “Coğrafya’da Çevresel Determinizm: Kökleri ve Etkileri”, Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar, C.2, İzmir, Ekim 2020, Duvar Yayınları, s. 9.
- Kotsusho, Kokudo, Kokudo Kōtsū Hakusho- Atarashī Jidai ni Kotaeru Kokudo Kōtsū Seisaku — Gijutsu no Shinpo to Nihonjin no Kansei (biishiki) o İkashite (国土交通白書-新しい時代に応える国土交通政策—技術の進歩と日本人の感性(美意識)を活かして), Nikkei Insatsu, Tōkyō, 2019.
- Matsumoto, Yoshiko -Okamoto Shigeko, “The Construction of The Japanese Language and Culture in Theaching Japanese as a Foreignn Language”, Japanese Language and Litarature, 37/1, 2003, s. 29.

Mitzutani, Osamu-Nobuko Mitzutani, N., How to be Polite in Japanese, The Japan Times, Tokyo, 1987, s.33.

Nakai, Fuki, “The Role of Cultural Influences in Japanese Communication: A Literature Review on Social and Situational Factors and Japanese Indirectness”, Ibunka Komyunikēshon Kenkyū (異文化コミュニケーション研究) S. 14, 2002, s. 106-107.

Özşen, Tolga- Aydın Özbek, “A Sociolinguistic and Sociocultural Approach to Attitudinal Dispositions of Graduated Students Toward the Business Japanese Language (Japonca Öğretmenliği Mezunlarının İş Japoncasına Yönelik Tutumsal Eğilimlerinin Sosyolinguistik ve Sosyokültürel Analizi)”, Journal of Language and Linguistic Studies, 12(1), 2016, s. 37.

Ratna, Maharani Patria, “Aimai Hyougen Sebagai Cerminan Komunikasi Jepang”, İzumi, Volume 8, No 1, 2019, s. 23.

Sakamoto, Megum, (Nihongo Hyōgen ni Okeru `Taigū Hyōgen' no Atsukai-kata “Nihongo Kyōiku Renraku Kaigi dai 7-Kai Happyō Ronbun-shū”, Nihongo kyōiku renraku kaigi, Shimonosekishiritsudaigaku, 1994.

Tomisaka, Yoko, Nameraka Nihongo Kaiwa (なめらか日本語会話Successful Communication in Japanese), Aruku, Tokyo, 1999, s. 131.

Xiaozhong, Yang-Cao Hong, “*Aimai'na Nihongo o Sai Ninshiki — Nihongo Kyōiku no Tachiba Kara — 「曖昧」な日本語を再認識 — 日本語教育の立場から—*” Fukuidaigaku Kyōiku Chiiki Kagaku-bu Kiyō I (Jinmonkagaku-koku Gogaku Kokubungaku Chūgoku-gakuhēn), 福井大学教育地域科学部紀要I (人文科学 国語学・国文学・中国学編, 56, 2005. s. 47-48.

Web Kaynakları

<https://tangorin.com/kanji?search=%E6%9B%96> (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

<https://tangorin.com/kanji/%E6%98%A7> (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

<https://kokugo.>

jitenon.jp/word/p569?getdata=%E6%9B%96%E6%98%A7&search=contain

<https://kotobank.jp/word/%E5%BE%85%E9%81%87%E8%A1%A8%E7%8F%BE-556789>
(Erişim Tarihi: 24.05.2022)

Qin, Xiaoli, , Hairyo Hyōgen to Shite no `Chotto' no Kenkyū (配慮表現としての「ちょっと」の研究) Gakuī seikyū ronbun s.1 file:///C:/Users/oem20/Desktop/Aimai/235100701.pdf (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

14. Yüzyılın Son Çeyreğinde Moğolistan'daki Siyasi Durum ve Bu Durumun Timurlu-Ming İlişkilerine Etkisi

The Political Landscape in Mongolia during the Final Quarter of the 14th Century and Its Influence on the Relationship between the Timurids and Ming Dynasty

Nureddin İZBASAR*

ÖZ

14. yüzyılın ortasında Çin'de Moğol hâkimiyetine karşı başlayan ayaklanmalar Yuan Hanedanlığı'nın son imparatoru Togan Timur'un 1368 yılında Moğolistan'a çekilmesi ve Ming Hanedanlığı'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Ancak Ming Hanedanlığı, Kubilay soyundan gelen Moğolların siyasi varlıklarını tamamen ortadan kaldırmak için Moğolistan topraklarına defalarca askeri sefer düzenledi. Ming ordusunun yaptığı bu askeri seferler içinde 1388 yılında Moğolistan'ın doğusundaki Buyr Gölü kıyısında Togus Timur'a (Togan Timur'un oğlu) yaptığı ani baskın Moğollara en büyük darbeyi vurdu. Öte yandan Kubilay ile Arık Buka arasındaki mücadeleden bir asır geçmesine rağmen Togan Timur'un Moğolistan'a dönmesi, Arık Buka ailesini hoşnut etmedi. Arık Buka'nın soyundan gelen Yesudar, Buyr Gölü baskını sonrası küçük bir müfrezeyle Karakurum'a doğru kaçan Togus Timur'a saldırarak onu öldürdü. Böylece Kubilay soyundan gelen Moğollar hem Ming'in hem de Arık Buka'yı destekleyen Oyratların baskısı altında kaldılar. Moğolistan'da önemli değişimler yaşanırken dönemin bir diğer büyük imparatoru Emir Timur da bölgeye kervanlar göndererek sıcak ilişki kurmaya çalışıyordu. Nitekim Timur'un bölgeye gönderdiği 100'den fazla Semerkantlı tüccar 1388 yılında Moğolistan'ın doğusundaki Buyr Gölü kıyısında Togus Timur'un yanındaydı ve Ming ordusunun yaptığı baskında yakalanarak Çin'e götürüldüler. Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang getirilen Semerkantlıların casus olabileceğini düşünerek ilk başta Çin'den ayrılmasını izin vermediyse de yapılan tahkikler sonucunda onların Timurlu tüccarlar olduğu anlaşılınca ülkelerine sağ salım dönmeleri sağlandı. Böylelikle dolaylı da olsa iki ülke arasında temas kurulmuş oldu. Öte yandan Togan Timur soyundan gelen Olcay Timur'un Moğolistan'daki kargaşadan kaçarak Timur'a sığınması onun Çin hakkındaki düşüncelerinin şekillenmesinde büyük bir rol oynadı. Nitekim Timur, Moğol tüccarları casusluk için Ming'e göndermekle kalmadı Çin'i fethetmek için yola çıktığında yanına Olcay Timur'u da aldı. Dolayısıyla Timurlu-Ming ilişkilerinde Moğollar ve Moğolistan faktörü gerek doğrudan gerekse dolaylı yoldan etkisini sürdürdü. Bu çalışmamız söz konusu ilişkileri dönemin Moğol, Çin ve Timurlu dönemi ana kaynaklarına yansıyan şekilde ele alarak literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ming Hanedanlığı, Timurlu İmparatorluğu, Kuzey Yuan, Olcay Timur, Semerkant, Tüccarlar, Oyratlar*

ABSTRACT

The revolts against Mongol governance in China in the mid-14th century resulted in the withdrawal of Toghon Temür, the last emperor of the Yuan Dynasty, to Mongolia in 1368 and the establishment of the Ming Dynasty. However, the Ming Dynasty repeatedly organized military

* Doktora Programı Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, nureddinizbasar@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-6520-1223>).

expeditions to Mongolia on multiple occasions in order to completely eradicate the political existence of the Qubilai-descended Mongols. The Ming army's most devastating military battle occurred in 1388 when it unexpectedly attacked Toghus Temür, the son of Toghon Temür, near the shores of Lake Buyr in eastern Mongolia. On the other hand, the Ariq Böke family was not happy with Toghon Temür's return to Mongolia, even though a century had passed since the struggle between Qubilai and Ariq Böke. A descendant of Ariq Böke, Yesudar attacked and killed Toghus Temür, who, following the Lake Buyr invasion, had escaped towards Qaraqorum with a small detachment. Yesudar, a descendant of Ariq Böke, attacked and killed Toghus Temür, who fled towards Qaraqorum with a small detachment after the Lake Buyr raid. As a result, the Qublai-descendant Mongols, were exposed to the pressure of both the Ming and the Oirats, supporters of Ariq Böke. While major changes were occurring in Mongolia, Timur, another notable emperor of the era, was attempting to foster cordial relations by sending caravans to the region. Actually, in 1388, more than 100 Samarkand merchants sent by Timur to the region were with Toghus Temür on the shores of Lake Buyr in the east of Mongolia, but they were captured and taken to China during the Ming army's raid. The Samarkand people were initially prevented from leaving China by Ming Emperor Zhu Yuanzhang, who believed they may be spies. However, as a result of the investigations, it was determined that they were Samarkand merchants, and they were permitted to leave the country without incident. In this way, however indirectly, communication was created between the two countries. On the other hand, Oljei Temür, a descendant of Toghon Temür, escaped from the unrest in Mongolia and took refuge in Timur, which played a crucial role in shaping his views on China. As a matter of fact, Timur not only sent Mongolia merchants to Ming for espionage, but also took Oljei Temür with him when he set out to conquer China. As a result, both directly and indirectly, the Mongols and Mongolia elements continued to affect Timurid-Ming relations. By examining these relationships as they are portrayed in the primary sources from the Timurid, Chinese, and Mongolian periods, this study seeks to provide fresh insight into the literature.

Keywords: *Ming Dynasty, Timurid Empire, Northern Yuan, Oljei Temür, Mongolia, Samarkand, Merchants, Oirats*

Extended Summary

In Turkistan and eastern Asia, there were substantial political and cultural shifts during the latter quarter of the 14th century. For the first time in Chinese history, Zhu Yuanzhang, a member of the lowest social class, emerged victorious in all civil conflicts during the fall of the Yuan Dynasty and established the mighty state of Ming in 1368. For the first time in Chinese history, a political organisation based in the south of the country sent a military force to the north in order to unify the dominance of the nation under one government. In addition to driving the Mongols out of China, the Ming Dynasty made multiple trips to Mongolia in a little period of time in an attempt to keep them from rising to power once more. The Ming were mainly successful in this endeavour. In actuality, the Mongol leaders—descendants of Genghis Khan—were unable to emulate Genghis Khan's achievements because they were always under Ming pressure. Many Mongol tribes were compelled to seek safety in the Ming and establish themselves in the interior of China as a result of the Ming Dynasty's persistent military conquests. This led to a further decline in Mongolia's population and influence, but it also made China's ethnic cosmopolitical system even wealthier. Zhu Yuanzhang did not, in fact, fail to assemble a military unit from the Mongol refugees and deploy them to fight on the front lines. Qubilai's descendants were not the only ones facing difficulties from the Ming dynasty. Simultaneously, they were not welcomed in Mongolia by the Oirats, who were the descendants of Ariq Böke, and the Mongol princes. They attempted to hold onto the middle and lower Herlen River basin, but as a result of being trapped between two sides, they were unable to control the all of Mongolia. After Toghus Temür's assassination following the Battle of Lake Buyr in 1388, they experienced a significant period of instability, albeit experiencing a slight increase in authority for roughly 15 years following 1372.

Conversely, Timur became one of the strongest forces of the day and built a vast empire in Turkistan on the foundations of the Chaghatai Nation. With its campaigns taking it all the way to Turfan in the east and its control established over the Eastern Chaghatai Khanate, it reached the borders of Mongolia. As a result, the grandsons of Genghis Khan, who were under tremendous Ming pressure, were aware of Timur's achievements and his claim to be the heir of Ghengis Khan. The powerful Timurid Empire became a center of attraction for the nobles of Mongolia who could not hold their own there. Timur was aware of the events taking place in Mongolia. He did not ignore this region, in the same way that he dispatched caravans to every corner of the globe. In fact, during the Ming army's military actions in 1388, merchants from Samarkand, which is located east of Mongolia, were taken prisoner and transported to China. The Timurid-Ming relation, actually, began with the capture of these merchants. In an effort to improve relations with the Timurids, Zhu Yuanzhang, who wished to engage in active communication with the nations of the time, permitted the captured Timurid traders to return to their homeland. Then, nearly yearly trade caravans from Samarkand arrived in China over the next ten years. However, due to the influence of the Mongols who took refuge in China and the fact that Ming wanted to include Timur in the Tributary System, Timur had very negative opinions about Ming. In reality, Timur ordered the Chinese embassy delegation that went to Timur in 1395 to be detained and did not allow them to go back to their country. In a way, this was also considered a success for the Mongol princes who took refuge in Timur. In particular, Oljei Temür, who was a descendant of Qubilai and escaped from the turmoil in Mongolia, took refuge in Timur, which played an important role in the maturation of his idea of going on a China expedition. By taking over China, Timur would fulfil his dream of ruling the world and install Oljei Temür on the Chinese throne. With the help of Arugtai, one of Toghon Temür's previous commanders, Oljei Temür returned to Mongolia after eight years of exile and was proclaimed the Mongol Khagan, despite the fact that Timur's vision was not realised owing to his death. Due to his experiences meeting people from many nations in Samarkand and his preconceived notions about the functioning of the governmental apparatus, Oljei Timur's return to Mongolia was inextricably linked to the support he received from Timur. In actuality, Oljei Temür showed his unwavering resolve by assassinating Ming envoy Guo Ji upon his arrival in Mongolia. Oljei Temür did not back down from any of the Ming's subjugation strategies. In addition, he defeated the 100,000 strong Ming army in the eastern part of Mongolia in 1410. The Timurid-Ming relations in the latter part of the 14th century were not the only area in which the Mongols had an impact. They made an effort to be influential in the trade between the two nations throughout the fifteenth century. With their increasing power and expansion into Turkistan, the Oirats took charge of overseeing and leading the commerce caravans that were headed for the Ming. Due to their strategic location along an important east-west commerce route, the Oirats attempted to seize control of the cities of Qumul (Hami) and Beshbaliq. When Samarkand traders joined the Ming in the middle of the 15th century, the Oirats occasionally transported them to Mongolia from where they were dispatched to China in their own caravans. As a result, the Mongols earned their position in history as a group that continued to exert influence over the major Asian powers during the change from the Middle Ages to the New Age.

Giriş

Yuan Hanedanlığı (1271-1368) Kubilay (d.1215-ö.1294) sonrası onun döneminde olduğu gibi yükselişini sürdürmedi. Kubilay'ın ölümünden 1333 yılında Togan Timur'un Yuan tahtına oturmasına kadarki 39 yıllık süreçte Yuan tahtı 10 kez el değiştirdi ve neredeyse her dört senede bir yeni imparator başa geçti.¹ Kubilay haleflerine yaklaşık 80 milyonluk nüfusa sahip büyük bir imparatorluk miras bırakmıştı.² Fakat ondan sonraki dönemde yaşanan istikrarsızlığın temelinde

¹ Nan Bingwen 南炳文 ve Tang Gang 汤纲. *Ming Shi 明史(上)*, (Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe, 2003), 8.

² Li Sha 李莎 “Jin Sanshi Nianlai Yuan Dai Renkou Yanjiu Zongshu 近三十年来元代人口研究综述”. *Chuandou Xuekan*, S. 3 (2007). 44.

Kubilay döneminde uygulamaya başlanan bazı politikaların devam etmesi yatırıyordu. Nitekim, Kubilay Güney Çin'i fethetmeden önce 1265 yılında tebaasını üçe ayırırken Güney Çin'in fethinden sonra bunu dörde çıkararak Çin'de yaşayan toplulukların etnik ve coğrafi kökene dayalı sınıfsal ayrımını yapmıştı. Bunlar Çin kaynaklarında sırasıyla Moğol,³ Se Mu Ren⁴, Han Ren⁵, Nan Ren⁶ olarak kaydedilmiştir.⁷ Bu dört tabakanın sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda kendine özgün yetki alanı ve yasal sorumlulukları vardı. Moğollar ülkenin en üst sınıf vatandaşlarıyken Çin nüfusunun temelini oluşturan Han Ren ve Nan Ren toplulukları en alt sınıflarda yer alıyordu. Bu politika ilerleyen dönemlerde birçok yönetim sorununa yol açmakla birlikte Moğollara karşı başlatılan isyanlarda insanları motive etmek için kullanılan en önemli siyasi söylem haline gelmişti. Nitekim 1337 yılında Güney Çin'in Guangzhou'da 广州 Zhu Guangqing 朱光卿 Moğolları Çin'den kovma çağırısıyla isyan başlattı, bölge halkı kendilerinin ürettiği silahlarla Moğol ordusuna karşı 3 yıl boyunca direndi, ertesi yıl Henan 河南 ve Fujian 福建 bölgelerindeki halk da ayaklandı ve tümü sert bir şekilde bastırıldı.⁸

Öte Yandan Yuan Hanedanlığının son imparatoru Togan Timur tahta çıktığında henüz 13 yaşındaydı. Moğol soylular ve yerel yöneticiler devleti kendi aralarında bölüşmüştü.⁹ Togan Timur tüm bu olumsuzluklarla mücadele etmeye çalıştıysa da sorun artık çok derinleşmişti. Üstelik 1344 yılında Sarı Irmak'ın (黄河) aşağı havzasında 20 gün boyunca şiddetli sağanak meydana gelerek nehir taşı ve bentler yıkıldı. Şiddetli akım yüzünden Henan 河南, Hebei 河北, Shandong 山东, Jiangsu 江苏 eyaletlerindeki birçok sahil bölgesi su altında kaldı. Bu sel felaketinden 5 milyondan fazla insan etkilendi.¹⁰ Yuan sarayı uzun bir süre afet bölgesine herhangi bir müdahalede bulunmadı. Ancak 1351 yılına gelindiğinde bölgeden 150.000'den fazla köylünün zorla katıldığı nehir onarım çalışması başlattı.¹¹ Bu çalışmanın halkın üzerine getirdiği yükü köylüler arasındaki isyan istekleri arttı.

1351 yılı Mayıs ayının başında Yingzhou 颍州 ilinin Yingshang¹² 颍上 ilçesindeki gizli

³ Wolfram Eberhard Yuan Hanedanlığının Moğolları dört tâli gruba ayırdığını ifade etmiştir ayrıntılar için bkz: Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019),259; ayrıca Yuan Hanedanlığının son döneminde yazılan *Nan Cun Chuo Geng Lu 南村辍耕录* adlı eserin yazarı Moğolları 72 kabile halinde sıralayarak adlarını vermiştir, eser için bkz: Tao Zongyi 陶宗仪, *Nan Cun Chuo Geng Lu 南村辍耕录*, (Shanghai: Zhonghua Shuju, 1959), 12.

⁴ Renkli Gözlüler anlamına gelen Se Mu Ren 色目人 kategorisi muhtelif Türk kavimlerini, Müslümanları ve diğer batılı kavimleri kapsar. 1304 yılındaki yasayla Koreliler, Kuzey Çinliler ve Güneylilerin dışında olanlar bu kategoriye alınmıştır. Bkz: Funada Yoshiyoki, "Se Mu Ren Yu Yuandai Zhidu, Shehui 色目人与元代制度、社会". *Menggu Xue Xinxu*, S.2, (2003): 7-15.

⁵ Yangze 长江-扬子江 Irmağının kuzeyinde yaşayan eski Jin Hanedanlığı topraklarında yaşayan Çinli ve Çinlileşen diğer kavimleri gösterir, Çince kaynaklarda Han Ren 汉人 ya da 汉儿 Han Er olarak kaydedilmektedir. Bkz: Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, (Beijing: Renmin Chubanshe 1986),55-60.

⁶ Güneyliler anlamına gelen Nan Ren 南人, Yangze Irmağının güneyindeki eski Song Hanedanlığı topraklarındaki Çinli ve diğer tüm etnik grubu kapsamaktadır. Bkz: Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, 55-60.

⁷ Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, 53.

⁸ Song Lian 宋濂, *Yuan Shi 元史*, (Beijing: Zhonghua Shuju, 1976), 939.

⁹ Chen Dezhi 陈得之, "Gudai Shidai Yuan Shiqi 古代时代·元时期". *Zhongguo Tongshi 中国通史第八卷*, Ed. Bai Shouyi 寿彝白, (Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe, 2006), 506.

¹⁰ Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, 90.

¹¹ Chen 陈, "Gudai Shidai Yuan Shiqi 古代时代·元时期". *Zhongguo Tongshi 中国通史第八卷*, Ed. Bai 白, 2006, 517.

¹² Günümüzde Anhui 安徽 eyaletinde bulunmaktadır. Yer adlarının günümüzdeki konumunun tespiti için bkz: Zhong Yang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Zhongxin, 中央研究院历史语言研究所, "Çin'in Tarihi Yer Adları Sorgulama Sistemi: Zhongguo Lishi Diming Chaxun Xitong 中國歷史地名查詢系統",

Budist örgüt *Beyaz Lotos Tarikatı*'nın¹³ lideri Han Shantong 韩山童 3000'den fazla müridiyle Yuan Hanedanlığı'na karşı silahlı ayaklanma hazırlığı başlatarak kitlesel isyanların fitilini ateşledi.¹⁴ Han Shantong ve taraftarları siyah öküz ve beyaz at keserek tanrıya adak sundu; başlarına kıvılcık tırban takarak kendilerine sembol yaptı. Dolayısıyla bu isyancılar Çin tarihine *Kızıl Tırbanlılar* olarak geçti.¹⁵ İsyancılar önceden haber alındığı için Han Shantong Yuan askerleri tarafından yapılan bir baskın sonucu öldürüldüyse de onun karısı Yang Shi 杨氏 ve oğlu Han Liner 韩林儿, Wu'an 武安 bölgesine kaçtı. Liu Futong 刘福通 tarikatın geride kalan mensuplarına liderlik ederek isyanı sürdürdü ve aynı yıl Mayıs ayının ortalarında Yingzhou'a saldırarak şehrin kalesini ele geçirdi. Liu Futong kısa süre sonra Han Shantong'un oğlu Han Liner'i han ilan ederek kendilerine Büyük Song 大宋 adını verdi. Aynı yıl Eylül ayında yine aynı tarikata mensup olan Zou Pusheng 邹普胜 ve Xu Shouhui 徐寿辉 liderliğindeki isyancılar Po Xinhui'e 破薪水 saldırarak Huang Zhou'yu 黄州¹⁶ ele geçirdi.¹⁷ Ardından Xu Shouhui'i han ilan ederek hâkimiyet alanına Tian Wan 天完 adını verdi. *Kızıl Tırbanlılar* hızlı bir şekilde civar bölgelere saldırı düzenleyip genişlemeye başladı ve sayıları kısa sürede 100.000'i buldu.¹⁸ Kuzey Çin'deki isyanlar Anhui 安徽 eyaletinin kuzeybatısı ile Henan 河南 eyaletinin güneydoğusunda yer alan Xuzhou 徐州, Nanyang 南阳 ve Xiangyang 襄阳 bölgelerinde yoğunlaşmış durumdaydı. 1352 senesi Eylül ayında Yuan ordusu Esen Timur 也先帖木儿 komutanlığında Liu Futong kuvvetlerini bastırmaya çalışsa da geri püskürtüldü ve Esen Timur görevden alındı.¹⁹

İsyancılar bir taraftan hızlı bir şekilde bastırılmaya çalışılırken 1353 senesi Ocak ayında tuz korsanlarından Zhang Shicheng 张士诚, Tai Zhou'da²⁰ 泰州 çoğu kendi akrabalarından oluşan 18 kişilik bir grupla Moğol askerlerini ve zenginleri öldürerek isyan başlattı. Kısa sürede on binlerce isyancı kendisine katıldı, ardından Xinghua 兴华 ve Gaoyou'yu 高邮 ele geçirdi. Ertesi yıl Zhang Shicheng, ele geçirdiği bölgelerde kendisini kral 诚王 ilan etti.²¹ 1354 yılı Ağustos ayında Mabeyin Dairesi Baş Veziri (中书右丞相) Togtoga 脱脱 100.000 kişilik Yuan ordusuyla Gaoyou'yu kuşattı, Togtoga'yı çekemeyen bazı noyanlar Yuan sarayında onun aleyhinde entrikalar yaparak Togan Timur'un Togtoga'yı görevden almasını ve Yunnan'a 云南 sürgün etmesini sağladı. Bunun üzerine durum bir anda tersine döndü, Yuan ordusunda kargaşa yaşandı ve Gaoyou'daki kuşatma ortadan kalktı.²² Hatta şehir kuşatmasına getirilen Çinli askerler başsız kalınca çoğu isyancıların tarafına geçti.²³ Gaoyou kuşatmasının kaldırılması Zhang Shicheng'a toparlanma imkânı sundu ve böylelikle 1356 yılında Hangzhou'ya 杭州 saldırı düzenledi. Şehri

<https://newarchive.ihp.sinica.edu.tw/hplname/placename/basic>. Not: çalışmamızdaki Çin'e ait tüm yer adlarının günümüzdeki konumları merkezi Taiwan'da bulunan *Zhong Yang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Zhongxin* tarafından geliştirilen sistem üzerinden tespit edilmiştir.

¹³ Beyaz Lotos Tarikatı için bkz: B.J. Ter Haar, *The White Lotus Teachings in Chinese Religious History*, (Leiden·New York·Köln: Brill Academic Pub, 1992), 66.

¹⁴ Zhang Tongsheng 张同胜 “On Outlaws of the Marsh and Red-Scarf Army of Late Yuan Daynasty 《水浒传》与元末红巾”, *Journal of Neijiang Normal University* C.29, S.5 (2014), 11

¹⁵ Henry Hoyle Howorth, “The Mongols Proper And The Kalmuks”, *History of The Mongols From The 9th to The 19th Century*, (London: Longmans, Green, And Co, 1876), 317.

¹⁶ Günümüzde Hubei 湖北 eyaletinde bulunmaktadır.

¹⁷ Yang Ne 杨讷, *Yuan Dai Bailian jiao Yanjiu 元代白莲教研究*, (Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe, 2004), 136.

¹⁸ Chen 陈, “Gudai Shidai Yuan Shiqi 古代时代·元时期”. *Zhongguo Tongshi 中国通史第八卷*, Ed. Bai 白, 2006, 520.

¹⁹ Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, 99.

²⁰ Günümüzdeki Jiangsu 江苏 Eyaleti'nin Dongtai 东台 ilçesidir.

²¹ Sun Bingyuan 孙炳元, “Lun Da Zhou Cheng Wang Zhang Shicheng 论大周诚王张士诚”, *Yangzhou Shi Yuan Xueba*, S. 2, (1987): 155.

²² Chen 陈, “Gudai Shidai Yuan Shiqi 古代时代·元时期”. *Zhongguo Tongshi 中国通史第八卷*, Ed. Bai 白, 525.

²³ Quan Heng 权衡, “Gengshen Waishi 庚申外史”, *Haishan Xian Guan Congshu 海山仙馆丛书*, Haz. Yu Pan 禺番, 1842, C.1.

savunmaya çalışan Togtoga'nın oğlu Daş Timur 达识帖木儿 uzun süre dayanamayıp birlikleriyle şehri terk etmek zorunda kaldı.²⁴ Zhang Shicheng kenti işgal ederek kendisini Zhou Kralı 周王 ilan etti ve adına madeni para bastırmaya başladı.²⁵ 1357 yılına gelindiğinde Zhang Shicheng, su yolu taşımacılığında kritik öneme sahip olan kanal ve nehirlerin bulunduğu Huai Nehri 淮河 havzası ve Yangze ırmağının denize döküldüğü sahilleri hâkimiyeti altına aldı. Üstelik bu bölgeler ticari açıdan zengin olmakla birlikte Doğu Çin'deki en önemli tarım bölgelerinden birisiydi. Dolayısıyla bu durum Güney Çin'deki diğer isyancı grupların zaman kazanarak güçlenmelerine neden oldu.²⁶ Böylelikle isyan bölgelerinde Zhang Shicheng liderliğinde Suzhou'yu 苏州 merkez edinen Zhou 周 kuvvetleri, Han Liner ve Liu Futong liderliğinde Nanjing'i 南京 merkez edinen Ming 明 kuvvetleri, Chen Youliang 陈友谅 komutanlığındaki Wuhan'i 武汉 merkez edinen Han 汉 kuvvetleri olmak üzere üç önemli askerî güç ortaya çıktı.²⁷

Bu dönemde Ming Hanedanlığı'nı kuracak olan Zhu Yuanzhang²⁸ 朱元璋 henüz 20'li yaşlardaydı ve 1353'te memleketi Haozhou'daki 濠州²⁹ Ming kuvvetlerine bağlı Guo Zixing'e 郭子兴 katıldı.³⁰ 1353 yılı Haziran ayında doğduğu köye giderek asker toplamaya başladı ve kısa sürede 700 kişilik bir birlik oluşturmayı başardı.³¹ Guo Zixing, Zhu Yuanzhang'ın yeteneğini kısa sürede keşfedip ona Zhenfu 镇府 görevini vererek evlatlık edindiği kızı Mashi 马氏³² ile evlendirdi.³³ 1354 yılında Guo Zixing ölünce Zhu Yuanzhang sol kanat birliklerinin başına geçti.³⁴ 1355 yılının Haziran ayında Zhu Yuanzhang, Yangze ırmağının güneyine geçerek Taiping'i 太平 ele geçirdi ve civar bölgelerdeki diğer isyancılar da ona katıldı.³⁵ 1356 yılında da Nanjing'i kuşatarak şehri ele geçirdi.³⁶ 1363 yılında Poyang Gölü Savaşı'nda, en büyük rakibi Chen Youliang'ı yenerek ortadan kaldırdı. Yaklaşık bir yıl süren savaş sonunda 1367 yılı Eylül'ünde Zhang Shicheng da ortadan kaldırıldı.³⁷ Böylelikle Zhu Yuanzhang, Yuan

²⁴ Cai Meibiao 蔡美彪, "Liao Jin Yuan Shi 辽夏金元史", *Zhongguo Lishi Cidian 中国历史辞典*. (Shanghai: Shanghai Ci Shu Chubanshe, 1986.): 141

²⁵ Zou Zhiliang 邹志谅, "Yuan Mo Jiangsu Yan Min Qiyi Jun Zhuzao De Qianbi 元末江苏盐民起义军铸造的钱币". *Gudai Huobi Yanjiu Jiangsu Qianbi*, S.1 (2012): 6.

²⁶ Sun Bingyuan 孙炳元, "Lun Da Zhou Cheng Wang Zhang Shicheng 论大周成王张士诚", *Yangzhou Shi Yuan Xuebao*, S. 2, (1987): 155,

²⁷ Han Rulin 韩儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史*, 134.

²⁸ Zhu Yuanzhang'ın asıl adı Zhu Chongba 朱重八 olup, ait olduğu sülale içinde sekizinci sırada doğduğu için ailesi ona bu ismi vermiştir. O 1328 yılında Haozhou'ya 濠州 bağlı Taiping 太平 kasabasının Guzhuang 孤庄 köyünde fakir bir ailede doğdu. Ailesi başkalarının hayvanlarına çobanlık yaparak geçimini sağlıyordu. 1344 yılındaki büyük felaketten sonra onun yaşadığı bölgede yaşanan kıtlık ve vebadan ötürü ağabeyi dışında ailesindeki herkes öldü. 16 yaşında kimsesiz kalmıştı ve yiyecek bulabilmek için köyündeki Huang Jue 皇觉 adındaki bir Budist manastırına girerek rahip oldu. Manastırda da yeterli yiyecek yoktu. Memleketinden çıkarak 1348 yılına kadar şehirleri dolaşip dilencilik yaptı.

²⁹ Günümüz Anhui 安徽 eyaletinde yer almaktadır.

³⁰ Yang Hegu 杨鹤皋, *Song Yuan Ming Qing Falü Sixiang Yanjiu 宋元明清法律思想研究*. (Beijing: Beijing Daxue Chubanshe 2001): 149

³¹ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, Ed. Huang Zhangjian 黄彰健, (Taipei: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所): 1962, b.1, 0008

³² Ma Shi, Zhu Yuanzhang'ın başarı kazanmasında önemli roller oynadı ve Ming Hanedanlığı'nın ilk imparatoriçesi oldu.

³³ Xu Weibin 徐渭滨, "Lun Zhu Yuanzhang Mie Yuan Jian Ming De Zhanzheng Fanglue 论朱元璋灭元建明的战争方略", *Junshi Lishi Yanjiu*, S. 3 (1993): 170.

³⁴ Wu Han 吴晗, *Zhu Yuanzhang Chuan 朱元璋传*, (Tianjin: Baihua Wenyi Chubanshe, 2000), 60.

³⁵ Qian Yi 谦益. *Guo Chu Qunxiong Shilue 国初群雄事略*, (Beijing: Zhonghua Shuju 钱, 1982), 13.

³⁶ Zhang Tingyu 张廷玉, *Ming Shi 明史*. (Beijing: Zhonghua Shuju Chubanshe, 1974), b.1, s. 5.

³⁷ Wang Zhaochun 王兆春, *Shijie Huoqi Shi 世界火器史*, (Beijing: Junshi Kexue Chubanshe, 2006), 74.

Hanedanlığı'na karşı ayaklanan bütün isyan kuvvetleri içinde en güçlü konuma geldi.

İsyan bölgelerinde Zhu Yuanzhang gittikçe güçlenirken Yuan sarayında entrikalar ve iç kavgalar devam ediyordu. Yuan Hanedanlığı artık isyanları bastırabilecek güçte değildi. Daha doğrusu Zhu Yuanzhang'ın ordusu artık Yuan ordusundan daha güçlü ve disiplinli durumdaydı. Dolayısıyla Zhu Yuanzhang 1367 yılının sonbaharında Xu Da 徐达 komutanlığındaki 250.000 kişilik ordusu Kuzey Çin'i fethetmesi için gönderdi. Zhu Yuanzhang 1368 yılının Ocak ayında Ming Hanedanlığı'nın kurulduğunu ilan etti ve Nanjing kentinde tahta oturarak saltanat adını "büyük kuvvet" anlamına gelen Hongwu 洪武(洪大武力) olarak belirledi³⁸, böylece Ming Hanedanlığı resmen kurulmuş oldu. Zhu Yuanzhang imparatorluk tahtına oturduktan sonra 1368 yılı Mayıs ayında ordularıyla Bianliang'a 汴梁 geldi ve hedefinde Yuan Hanedanlığı'nın başkenti Hanbalık'ı almak vardı. Ming ordusu Temmuz ayında Hanbalık yakınlarına ulaşınca durumun vahametini anlayan Togan Timur ve veliaht prens Ayuşiridar, Temmuz'un sonlarında haremelerini de yanlarına alarak 100.000 kişilik orduyla kuzeydeki yazlık başkent Shangdu'ya kaçtı.³⁹ 17. yüzyılda yazılan Moğolca vakayinamelerden *Altan Topçı*'ye göre Togan Timur, Hanbalık'ı terk ederken Çin'de 300.000 Moğol askeri bırakmıştı.⁴⁰ Bunlar muhtemelen Kuzey Çin'deki Kök Timur ve Yuan Hanedanlığı adına Ming ordusuyla savaşan diğer askeri birliklerdi.

Moğollar Çin'den çekildiyse de Togan Timur ve oğulları (Ayuşiridar ile Togus Timur) hayattayken Yuan Hanedanlığı döneminde kullanılan Çin usulü saltanat adlarını kullanmaya devam ettiler. 1388 yılında Arık Buka soyundan gelen Yesudar, Togus Timur'u öldürdükten sonra, bazı istisnalar hariç, Moğol Hanları Çin usulü saltanat adı ve Çin usulü türbe adı kullanma geleneğini terk etti.⁴¹ 17. yüzyıl ve sonrası kaleme alınan bazı Moğolca kaynakların Ögedey'in veya Arık Buka'nın soyundan gelen bazı Moğol hanlarını ısrarla Kubilay soyundanmış gibi göstermeye ve istikrarlı bir hanedanlık silsilesi çizmeye çalışsa da Çin'deki hâkimiyetlerini kaybettikten sonra Moğollar tek bir hanedanlık tarafından tek bir devlet adıyla yönetilemedi.⁴² En önemlisi, Moğollar Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılarak bitmek bilmeyen bir mücadeleye giriştiler. Batı Moğolları yani Oyratlar, yeni yurt arayışları için farklı coğrafyalara göç ederek özellikle de Türkistan Hanlıklarının kaderini derinden etkilediler. Ancak güçlenen her Moğol hanı, Yuan Hanedanlığı döneminde Moğolların yaşamış olduğu büyük ihtişamın özlemine duyuyordu. Üstelik bu Moğol hanlarının hayal kurmaları için Cengiz Han soyundan gelmelerine de gerek kalmamıştı. Tıpkı Timur'un yaptığı gibi Cengiz Han soyundan gelen bir aileyle evlilik bağı kurmaları yeterli olacaktı. Nitekim 15. yüzyılın ortalarına doğru Moğolları kısa süreliğine de olsa tek çatı altında birleştirebilen Oyrat Hanı Esen Taişi tam da bu şekilde yaparak *Altan Uruk*'tan gelen bir prensesle evlenip kendisini Kağan ilan etti. 1453 yılında Ming sarayına yazdığı mektubunda Esen, kendisinin Moğolların kağanı ve Yuan İmparatorluğu'nun da varisi olduğunu söylemişti. Üstelik mektubunda Çince saltanat adı Tian Yuan 添元 da yer alıyordu.⁴³ Aradan çok uzun bir süre geçmeden Moğolca kaynakların ısrarla *Altan Uruk*'tan olduğunu iddia ettiği, Oyratların hâkimiyetini yıkararak Cengiz Han soyunu kurtaran Batu Mönke 1488 yılında Ming sarayına yazdığı mektubunda kendisini Dayan Kağan olarak tanıtmıştı.⁴⁴ Dayan kelimesi yine Yuan Hanedanlığı'nın Moğolca adı olan *Dai'ön Kemeku Yeke Mongol Ulus*'da geçen *Dai'ön*

³⁸ Albert M.Craig, *The Heritage of World Civilizations-Çince Tercümesi: 哈佛极简中国史：从文明起源到20 世纪*, (Beijing: CITIC Press Corporation, 2009), 160.

³⁹ Xu 徐, "Lun Zhu Yuanzhang Mie Yuan Jian Ming De Zhanzheng Fanglue 论朱元璋灭元建明的战争方略", 1993, 174.

⁴⁰ *Altan Topçı (Moğol Tarihi)*, Haz. Tuncer Gülensoy, (Ankara: Kültür Ajansı, 2008): 68.

⁴¹ Bo Yinhu 薄音湖, Guanyu Bei Yuan Hanxi 关于北元汗系", *Nei Menggu Daxue Xuebao*, S. 3, (1994): 9.

⁴² Li 李, "Lun Bei Yuan Zhongxing Mingzhu Dayan Han De Zehngzhi Gaige 论北元中兴明主达延合汗的政治改革", 24.

⁴³ *Ming Yingzong Shilu 明英宗实录*, Haz. Sun Jizong 孙继宗, (Taipai: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所, 1964), b. 234, s. 5110 .

⁴⁴ *Erdeni-yin Topçı 蒙古源流*. Haz. Ulan Börçigin, (Shenyang: Liaoning Minzu Chubenshe, 2000), 264.

kelimesinin Dayan'a dönüşmesinden başka bir şey değildi.⁴⁵ Dolayısıyla Ming İmparatorlarının Moğollardan sürekli endişe duyması ve güçlenmelerini önlemeye çalışması boşuna değildi.

1. Ming Hanedanlığı ile Timurlu İmparatorluğu Arasındaki İlk Temaslar

Zhu Yuanzhang Çin'de Yuan Hanedanlığı'nın yerini Ming Hanedanlığı'nın aldığını ve kendisinin Ming İmparatoru olarak ülkenin istikrarını sağladığını yabancı ülkelere gönderdiği elçileriyle duyurdu. Yurt dışına gidecek olan ilk elçiler, Çin ile sınırı olan ülkelere Ming Hanedanlığı'nın kurulduğunu haber vermek üzere 1370 yılında yola çıktılar. 1380 yılından itibaren yurt dışıyla kurulan ilişkiler yoğunlaşmaya ve Çin'e gelen yabancı ülke elçilerinin sayısı artmaya başladı. Fakat Buyr Gölü Savaşı'nı kazanarak Moğollara son bir darbe vurana kadar Türkistan bölgesiyle iletişim halinde olamadı. Zira Zhu Yuanzhang'ın dış politikadaki önceliği Moğol tehlikesini tamamen ortadan kaldırmak ve Yuan Hanedanlığı'ndan miras almış olduğu bazı bölgeleri bir an evvel topraklarına katmaktı. Nitekim bu sorunlar 1380'lerin sonuna kadar büyük ölçüde çözülmüş oldu. Zhu Yuanzhang'ın hayatının son döneminde hatırladığına göre, onun döneminde Ming'e toplam 36 ülkeden elçi gelirken, 31 ülkeye Ming Hanedanlığı tarafından elçi gönderildi.⁴⁶ Zhu Yuanzhang'ın burada kastettiği ülkeler içinde Timurlular da vardı.

Çin'de Ming Hanedanlığının yeni kurulduğu ve Ming-Moğol mücadelesinin Moğolistan topraklarında yürütülmeye başlandığı 14.yüzyılın son çeyreğinde, Timur imparatorluğunu genişletmekle meşguldü. Şöyle ki, 1370-1375 yılları arasında Timur Moğolistan'a (Doğu Çağatay Hanlığı) sefer yapıyordu. 1375-1377 yılları arasında ise Toktamış'ın Kök Orda'yı almasına yardım etmekle meşguldü. 1380'lerin başları ve ortalarında İran'a sefer düzenledi ve 1385-1386 yıllarında ise Toktamış'tan gelen tehdide karşı savaştı. Sonra orta doğuya dönen Timur 1391'de Altın Orda'nın başkentini ele geçirdi. 1393'te Bağdat'ı fethetti ve 1398 yılında ise Delhi' üzerine sefere çıktı.⁴⁷

Çin kaynaklarında Ming'e gelen ilk Timurlu elçisinin kayıtları 1387 yılı Ekim ayına denk gelmektedir. Hemen ertesi sene Ming Ordusunun Moğolistan seferi sırasında esir düşen yüzlerce Semerkantlı tüccarın ülkelerine gitmelerine izin verildikten sonra ise iki ülke arasındaki ilişkinin giderek yoğunlaştığını görüyoruz. 1388 yılından 1396 yılına kadar her sene bir kez Timurlu elçilerinin ve ticaret kervanlarının Ming başkentine geldiği görülmektedir. *Ming Shi*'de kaydedilenlere göre 1395 yılında Fu An 傅安, Guo Ji 郭驥 ve Liu Wei 刘惟 başkanlığındaki 1500 kişilik Çin elçilik heyeti, imparator Zhu Yuanzhang tarafından Semerkant'a gönderildi. Elçiler Semerkant'a ulaştığında Timur henüz Semerkant'ta değildi ve seferden döndüğü 1397 yılında Çin elçilerini kabul etti.⁴⁸ Semerkant'a giden bu elçilik heyeti 13 yıl boyunca Timurlu ülkesinin tutsak misafirleri oldu.⁴⁹ Papa III. Henry'nin Timur'a gönderdiği elçisi Clavijo'nun aktardıklarına göre Çin elçileri Timur'a Ming İmparatoru'nun mektubuyla birçok hediye takdim ettiler. Ayrıca Ming İmparatoru'na göre Timur, Çin'e ait birçok araziye işgal ediyordu ve bu arazilerin vergilerini vermesi gerekiyordu.⁵⁰ Ancak burada Clavijo'nun aktardığı bilgilerde bir sorun gözümüze çarpmaktadır. Şöyle ki, Ming İmparatoru'nun kendisini Timur'dan üstün görmesi zaten Çin merkezli dünya anlayışından anlaşılabilir bir durum olup, hâlihazırda Ming yıllıklarında

⁴⁵ Dalizhabu Bao. "Bei Yuan Shi Yanjiu Santi 北元史研究三题". *Heilongjiang Minzu Congkan* 25, C.25 S. 2 (1991), 69.

⁴⁶ Zhang Xie 张燮, *Dongxi Yang Kao 东西洋考*, (Beijing: Zhonghua Shuju, 1981), 216.

⁴⁷ Peter B. Golden, *Türk Halklarının Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, (İstanbul: Ötüken Neri yayı, 2017), 320.

⁴⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çinde Ming Münasebetleri, Chencheng'in Elçilik Raporu*, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995), 18.

⁴⁹ Zhang 张, *Ming Shi 明史*, 1974, b. 68, s. 963.

⁵⁰ Ruy González de Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*. Çev. Ömer Rıza Doğrul, (İstanbul: Köprü Kitapları 2016): 170.

Timur’dan bir vasal 臣 olarak bahsedilmektedir.⁵¹ Fakat Ming İmparatoru’nun kendisine ait toprakları Timur’un işgal etmekte olduğunu söylemesi pek muhtemel görünmemektedir. Nitekim sırf bunu söylemek için bu kadar çok sayıda elçiyi Timur’a göndermesi lüzumsuzdu. Şayet Zhu Yuanzhang böyle bir düşünceye sahip olsaydı ve Timur’a düşmanca bir tavır sergilemek isteseydi Timurlu tüccarlarının Çin’e girmelerini kolayca yasaklayabilirdi. Zira Ming’e düşmanlık eden ülkeleri cezalandırmanın en etkin yolu Ming tarihinde onlarca örneğine rastladığımız ticaret yasaklarıydı. Esasında Timur’u bu kadar öfkeleniren ve Ming-Timurlu ilişkisinin gerilmesine neden olan şey, muhtemelen Çin’in dış ilişkilerinde temel aldığı haraç sistemi *Chaogong*’a 朝贡 Çin’e oldukça yabancı olan Timurluları da dâhil etmek istemesiydi. Ming kaynaklarında Timurlu İmparatorluğu’nun büyüklüğünden ve haşmetinden bahsedilirken Timur’un Çin’e ait olan toprakları işgal ettiğine dair herhangi bir ima bulunmamaktadır. Çin’in haraç sisteminin Çin’e yabancı olan ülkeler açısından bir tür hegemonya dayatması gibi görünmesi doğaldır. Fakat gerçek ilişkilerde aslında bu tür bir hegemonya söz konusu değildi. Nitekim Çin’i çok iyi tanıyan ve eskiden beri ilişkisi olan komşu ülkeler, özellikle Güneydoğu Asya ülkeleri bu sistemin Çin’le yapılacak olan ticarete esas alınan ve sadece Çin imparatorlarının nezdinde geçerli olan bir sistem olduğunu biliyordu. O ülkeler için bu bir haraç değil Çin’le ticaret yapmanın en kolay yoluydu ve Çin imparatorlarının ne düşündükleriyle pek ilgilenmiyorlardı.⁵² Ama Timur’un, ya da onun devlet adamlarının bunu anlaması beklenemediği gibi Clavijo’nun da anlaması beklenemezdi. Timur için Ming İmparatoru’nun bunu söylemesi oldukça küstah ve kendini bilmez bir tavrıdır. Sonuçta *Chaogong* kelimesini zamanın Uygur Türkçesine *olpan* olarak çevirdiği gibi diğer yabancı dillere de haraç anlamında çevirmekten başka bir çare yoktu. Dolayısıyla Timur’un haraç kelimesine duyacağı öfke, Çin elçilerinin başına nelerin gelebileceğini tahmin etmemize yardımcı olacaktır. Timur’un çok öfkelenmesine rağmen elçilerin kellesini uçurmak yerine onları imparatorluk topraklarında gezdirmesi onun çok daha soğukkanlı davrandığını göstermektedir. Ming yıllıklarında Timur’un Çin elçilerini tutsak etme nedeni olarak elçilerin Ming’in Timurlulardan “daha üstün ve büyük” olduğunu söylemesi ve Timur’un haraç göndermeyi reddetmesi gösterilmektedir.⁵³ Elçilik heyetinin başkanı Fu An ülkesine döndüğünde imparatora yazdığı raporunda, Timur’un kendisine üstünlük addeden Çin elçilerini, Timurluların kudretini ve büyüklüğünü anlamaları için Tebriz’e kadar götürdüğünü,⁵⁴ buna rağmen Timur’un üstünlüğünü kabul etmeyen Çin elçilerinin Timur tarafından alıkonulduğunu aktarmaktadır.⁵⁵ Fu An başkanlığındaki Ming elçilik heyeti Timur’un ölümünden sonra Timur’un torunu Halil Sultan’ın izniyle Semerkant’tan ayrılarak 1407 yılı Haziran ayında ancak ülkesine ulaşabildi.⁵⁶ Fu An 1429 yılındaki ölümüne kadar hayatı boyunca üç kez Timurlulara, üç kez Beşbalık’a olmak üzere toplamda altı kez Ming Hanedanlığı adına elçi olarak Türkistan’a gitti ve tüm bu sefaret serüvenini *Xiyu Shenglan* 西域胜览 adlı eserinde anlattı. Fakat bu eser günümüze kadar ulaşmadı.⁵⁷

Çin elçileri, Ming Hanedanlığı’nın hasımlarından olan ve Timurlular’a sığınan Olcay

⁵¹ Zhang 张, *Ming Shi* 明史, 1974, b.332, s. 8558.

⁵² Zhuang Guotu 庄国土, “On the Illusiveness of Tributary System: a Case of the Tributary Relations between Ancient China and Southeast Asia 略论朝贡制度的虚幻：以古代中国与东南亚的朝贡关系为例”, *Southeast Asian Affairs* C. 123, S. 3, (2005): 7.

⁵³ Zhang Xinglang 张星烺, *Zhong Xi Jiaotong Shiliao Huibian 3* 中西交通史料汇编(第三册), (Beijing: Zhonghua Shuju Chuban She, 2001): 1800.

⁵⁴ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, (İstanbul: Ötüken Neriya, 2007): 245.

⁵⁵ Hong Jiao 焦竑, *Guo Chao Xianzheng Lu* 国朝献征录, (Shanghai: Shanghai Shudian, 1986), b.3, s. 3364-3366.

⁵⁶ Wan Ming 万明, “Mingchu Zhong Xi Jiaotong Shizhe Fu An Chushi Luekao 明初中西交通使者傅安出使略考”, *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu*, C.7, S. 2 (1990): 32.

⁵⁷ Wang Yingxuan 王颖璇, “Ming Dai Fu An Chushi Xiyu Yanjiu 明代傅安出使西域研究”, *Journao of Gansu Open University*, C.32, S.3, (2002): 87.

Timur'un da bulunduğu dönemde Semerkant'a geldiler. Bu iki hasım ülkenin temsilcilerinin her birinin durumu hakkında Timur'un etraflıca düşündükten sonra Çinli elçileri bırakmama kararı almış olması muhtemeldir. Zira Ming Hanedanlığı'nın Müslümanlara iyi davranmadığı haberi de çoktan Timur'a ulaşmıştı. Bunun üzerine Ming İmparatoru'nun elçi göndererek kendisinden vergi istemesi söz konusu kararında etkili olmuştur. Hatta Timur, Çin elçilerinin Semerkant'a ulaşarak kendisinden vergi istemesi üzerine Çin'e sefere çıkmaya niyetlenmiş olsa da batıdaki işlerin iyi gitmemesi üzerine seferini ertelemek zorunda kalmıştı. 1404 yılında Timur batı seferlerini tamamlayarak Semerkant'a döndü. Başkentte sadece birkaç ay kaldıktan sonra Çin seferine çıkmak için büyük bir ordu ve muazzam bir levazım toplayıp sonbaharda Otrar'a ulaştı.⁵⁸ Sefere çıkarken Olcay Timur'u da yanına almıştı.⁵⁹ Ne var ki Timur Otrar'da hastalandı ve 18 Şubat 1405'te öldü.⁶⁰

2. Moğolistan'daki Toparlanma Çabaları

Togan Timur Çin'i terk ettiyse de Zhu Yuanzhang onu büyük bir tehdit olarak algılamaya devam etti. Dolayısıyla onları yine *Di Yuan* 敵元 yani Hasım Yuan olarak adlandırdı.⁶¹ Günümüzde Çin'deki tarihçiler çalışmalarında Togan Timur ve onun soyundan gelen hanların Moğolistan'daki otoritesini koruyabildiği yaklaşık 30 yıllık dönemi Kuzey Yuan yani *Beiyuan* 北元 olarak adlandırırken yine bazı tarihçiler Togan Timur'un Shangdu'ya çekildiği 1368 yılından, Kökönür bölgesinde Mançulara karşı mücadeleyi kaybeden Ligden Kağan'ın oğlu Ezi Konggor'un Mançulara teslim olduğu 1635 yılına kadarki 267 senelik süreçte mevcut olan Moğol otoritelerine Kuzey Yuan 北元 ismini kullanmayı tercih etmektedir.⁶²

Togan Timur Shangdu'ya çekildikten sonra 1369 yazında Chang Yuchun 常遇春 komutanlığındaki Ming Ordusu Shangdu'ya saldırı düzenledi. Togan Timur daha kuzeydeki İnçan 应昌 kalesine çekildi ve kısa bir süre sonra burada hastalanarak ölünce veliaht Ayuşiridar hanlık tahtına geçti.⁶³ 1370 yılında Li Wenzhong 李文忠 komutanlığındaki Ming ordusu İnçan'a saldırdığında Ayuşiridar büyük çölü geçerek atalarının eski başkenti Karakurum'a çekildi.⁶⁴ Kaçış sırasında Ayuşiridar'ın oğlu Maitiribala ve onun annesi Ming ordusunun eline geçerek Nanjing'e gönderildi.⁶⁵ Ayuşiridar Karakurum'a geçtikten sonra Yuan Hanedanlığı'na ait saltanat adı Xuan Guang'ı 宣光 kullanmakla birlikte Moğolların arasında Biligtü Kağan adını kullanmaya başladı.⁶⁶

⁵⁸ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, Çev. Zuhâl Bilgin, (İstanbul: Kronik Kitap, 2006), 133.

⁵⁹ Okada Hidehiro, *Mongoru Teikoku kara Daishin Teikoku He- Çince Tercümesi : 从蒙古到大清*, (Xinbei: Taiwan Shangwu Yinshuaguan, 2016): 231.

⁶⁰ Timur'un ölüm tarihi olarak Yezdi hicri 807 senesi Şaban ayının 17.günü (18 Şubat 1405) işaret ederken, René Grousset çalışmasında 19 Ocak 1405 tarihini işaret etmektedir. bkz. Yezdi, *Zafernâme*, 448; René Grousset. *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*. Trans. Naomi Walford, (New Brunswick: Rutgers University Press, 1970), 456.

⁶¹ Hu Zhongda 胡钟达, "Ming Yu Bei Yuan Menggu Guanxi Zhi Tantaoyu 明与北元-蒙古关系之探讨", *Nei Menggu Shehui Kexue*, S.5, (1984): 45.

⁶² Li Xin 李欣, "Lun Bei Yuan Zhongxing Mingzhu Dayan Han De Zehngzhi Gaige 论北元中兴明主达延汗的政治改革", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hohhot: Inner Mongolia University, 2010), 1.

⁶³ Bo Yinhu 薄音湖, "Guanyu Bei Yuan Hanxi 关于北元汗系", *Nei Menggu Daxue Xuebao*, S. 3, (1987), 42.

⁶⁴ Cao Yongnian 曹永年, *General History of Mongolian Nationality (3) 蒙古民族通史 - 第三卷*, (Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2002): 13.

⁶⁵ Wang Xiong 王雄, "Daming Beiyuan Zhengce 大明北元政策", *Nei Menggu Daxue Xuebao*, S. 1 (1987): 74.

⁶⁶ Buyandelger, "15 Shiji Zhongye Qian De Bei Yuan Kehan Shixi Ji Zhengju 15 世纪中叶前的北元可汗世系及政局", *Menggu Shi Yanjiu*, S. 6, (2000): 131.

Zhu Yuanzhang Karakurum'da bulunan Ayuşiridar'ı tamamen ortadan kaldırmak için 1372 yılında Xu Da komutanlığında 150.000 kişilik süvari ordusunu Moğolistan'a gönderdi.⁶⁷ Xu Da kendisinin komutanlık ettiği ana kuvvetler Moğolistan'ın merkezine doğru ilerleyerek Karakurum'u ele geçirecekti. Doğudan ilerleyecek ordunun başına Li Wenzhong, batıdan ilerleyecek ordunun başına ise Feng Sheng geçti.⁶⁸ Moğolistan'da Ming ordusuna mukavemet edebilecek üç önemli askeri kuvvet vardı. Bunlar Çin'deki isyanları bastırmada tecrübe sahibi olan Köke Timur'un birlikleri, Yuan Hanedanlığı'nın resmî ordusu olan ve Togan Timur'la birlikte Çin'den çekilen Mangi 蛮子 komutanlığındaki birlikler, yine adı Köke Timur 阔阔帖木儿 olan bir diğer komutanın Moğolistan'daki kabilelerden oluşturduğu birliklerdi. Bu birliklerin tamamı Ayuşiridar'a bağlı olarak hareket ediyordu.⁶⁹ Üstelik Ming ordusuna teslim olmayarak sonuna kadar mücadele etmek isteyen bu komutanlar için bu savaş adeta ölüm kalım savaşına dönmüştü. Dolayısıyla bütün ordu dayanışma içinde hareket etmek zorundaydı. Xu Da ilk olarak merkez kuvvetlerine bağlı olan Lan Yu 蓝玉 komutanlığındaki öncü birlikleri Moğolistan'a gönderdi. Bu birlikler 1372 baharında Tola ırmağı civarına ulaştı ve Köke Timur'un birlikleriyle karşılaşarak ilk çarpışmada onları bozguna uğrattır gibi oldu.⁷⁰ Fakat bu Ming ordusunun ana kuvvetlerini Moğolistan içlerine çekme taktiği idi.

İlk zafer haberini alan Xu Da Mayıs ayına doğru ana kuvvetleriyle Moğolistan içlerine kadar ulaştı. Fakat Köke Timur'un klasik bozkır savaş taktikleriyle yaptığı saldırılar karşısında Ming ordusu kısa sürede on binlerce kayıp vererek güneye çekilip savunma pozisyonuna geçti. Doğudan ilerleyen Li Wenzhang, bazı küçük Moğol birlikleri dışında önemli bir mukavemet görmeden ilerleyerek Tola Irmağı'na yaklaştı ve Mangi komutanlığındaki Moğol birlikleriyle karşılaştı. Moğol birlikleri kısa bir çarpışmadan sonra çekilmeye başlayınca Li Wenzhong'un ordusu kaçan orduyu takip ederek Orhun nehrine kadar ulaştı. Burada Karajang'ın kuvvetleriyle birleşen Moğol birlikleri çekilmeyi bırakıp Ming ordusuna saldırı düzenlemeye başladı. Bu ani saldırı karşısında panikleyen Ming ordusu bozguna uğradı. Ming ordusunu takip eden Moğol kuvvetleri gece baskınları yaparak bazı birliklerinin dağılmasına neden oldu. Ana kuvvetlerden ayrı kalarak yollarını kaybeden bazı Çin birlikleri günlerce yiyecek bulamayıp açlıktan öldü. Dolayısıyla Li Wenzhong'un ordusu da yaşadığı ağır kayıplardan dolayı ele geçirdiği ganimetleri ve esirleri yanlarına alarak çekilmeye başladı. Batıdan ilerleyen Feng Sheng, Gansu bölgesinde Köke Timur'un savunma için bıraktığı az sayıdaki Moğol birlikleri dışında savaşacak kimseyi bulamadı ve aldığı az sayıdaki ganimetlerle birlikte geri çekildi.⁷¹ Böylece Ming ordusu Moğolistan'dan hezimetle ayrılmak zorunda kaldı. Zhu Yuanzhang hem Çin'de hem de Moğolistan'da Moğol İmparatorluğu'nun eski topraklarının tamamına egemenliğini yaymak istemişti. Bunu gerçekleştiremeyince 1373'te kaleme aldırıldığı *Huangming Zuxun* 皇明祖训 adlı nasihat kitabında kendisinden sonra gelenler için kuzeydeki ve kuzeybatıdaki düşmanlara karşı uyanık olmaları, ama askerî şan peşinde koşmamaları için uyarıda bulundu.⁷²

Ming ordusunun Moğolistan seferinin başarısız olması Ayuşiridar'ın elini güçlendirdi ve Moğolistan'daki kabilelerin kendine bağlılığını pekiştirmesi için iyi bir fırsat sağladı. Ayrıca

⁶⁷ Zhou Song 周松, "The Change of Dong Sheng Wei in the Confrontation Between Ming and North Yuan in Hongwu Period 明与北元对峙格局中的洪武朝之东胜卫变迁", *Journal of Historical Science*, S.5 (2007): 35.

⁶⁸ Dali Zhabu. "Bei Yuan Chuqi Shishi Lue Shu 北元初期史实略述", *Nei Menggu Shehui Kexue*, S.5 (1990), 51.

⁶⁹ Cao Yongnian 曹永年, Political Situation of Northern Yuan as Reflected in Bei Xun Si Ji (Journal of an Inspection Tour in The North) 《北巡私记》所见之北元政局". *Journal of Inner Mongolia Normal University (Philosophy and Social Science)* C.33, sS 1 曹, 2001b, s. 48)

⁷⁰ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.72, s.1332.

⁷¹ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.74-75, s. 1373-1380.

⁷² Kenneth Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, Çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 52.

eskiden Yuan Hanedanlığı'na bağlı olan ve Çin asıllı olmayan Kore Krallığı'na elçi göndererek kendisine bağlılığının devam etmesini istedi.⁷³ Hatta ünlü komutan Köke Timur da kendisi bizzat Kore Kralına elçiler göndererek hediyeler takdim etti.⁷⁴ Öte yandan Ming Hanedanlığı'na teslim olmayan Yunnan bölgesinin Moğol asıllı yöneticisi Baslavarmi'ye elçi göndererek ilişkilerini sürdürmeye çalıştı.⁷⁵ Böylece Moğollar 1388 yılındaki Buyr Gölü savaşına kadar kısmen de olsa toparlanma fırsatı buldu.

3. Ming-Moğol Mücadelesinin Timurlu-Çin İlişisine Etkisi

Ayuşiridar 1373 yılından itibaren kuzey Çin ve Gansu bölgelerine yönelik akınlar düzenlemeye başladı. Artık Ming ordusu saldırgan pozisyonundan savunma pozisyonuna geçmişti. Zira Moğolistan içlerine kadar ordu sevk etmenin zorluklarını anlamışlardı. Dolayısıyla Çin Seddi'ne yakın yerleşim bölgeleri daha güneye taşındı, Çin Seddi ve diğer savunma kulelerinin onarımları yapılmaya başlandı.⁷⁶ Ayuşiridar'ın Moğol birliklerinin Ming sınırlarına yönelik saldırıları şiddetlenince Moğolistan'daki durumun karışması niyetiyle daha önce Ming ordusuna esir düşen Maitiribala'yı Moğolistan'a göndermesi işe yarar bir sonuç vermedi.⁷⁷ Ne var ki Ayuşiridar çok uzun yaşamadı ve 1378 yılında Karakurum'da hastalanarak öldü. Onun yerine kardeşi Togus Timur (d.1342) Kağan ilan edilerek Moğol tahtına oturtuldu. Togus Timur, Çin usulü saltanat adı olarak Tian Yuan'ı 天元 ve Moğolca Uskal Kağan adını kullandı.⁷⁸

Zhu Yuanzhang Moğolistan'a doğrudan askerî sefer yapmanın maliyetini ve zorluklarını hesaba katarak farklı bir strateji kullanmaya başladı. Amacı Moğolların tüm dış bağlantılarını kesmek ve Çin'e yakın bölgelerdeki Moğol komutanlarının Ming'e teslim olmalarını sağlamaktı. İlk önce Kore Krallığı'na türlü yaptırımlar uygulayarak Moğolistan'la ilişkisinin kesilmesini ve Ming'e yakın politika izlemesini sağlamaya çalıştı. Ming'in yükselen gücü karşısında çok fazla risk almak istemeyen Kore Kralı U, 1385 yılında Ming Hanedanlığı ile resmî ilişki kurarak Moğollardan uzaklaşmaya başladı.⁷⁹ Öte yandan Zhu Yuanzhang 1381 yılının sonbaharında 300.000 kişilik Ming ordusunu Yunnan'ı fethetmek için gönderdi.⁸⁰ Baslavarmi 100.000 kişilik orduyla karşı koymaya çalıştıysa da Ming ordusunun hile yaparak 20.000'den fazla askerini teslim alması sonucu çıkış yolu bulamayıp intihar etti ve eski Da Li ülkesinin toprağı olan Yunnan bölgesi Ming Hanedanlığı'nın hâkimiyeti altına girdi.⁸¹

Zhu Yuanzhang için bir diğer tehlike Yuan Hanedanlığı'nın eski komutanlarından

⁷³ Sun Xiao 孙晓, *Gaoli Shi 高丽史* (Beijing: Renmin Chuban She, 2013), 1306.

⁷⁴ Jin Weixian 金渭显, *Gaoli Shi Zhong Zhong Han Guanxi Shiliao 高丽史中韩关系史料汇编* (Taipei: Shihuo Chuban She 1983), 782.

⁷⁵ Wang Yiqiu 王亦秋, "A Study of Prince Who Commanding Yunnan Province in The Yuan Daynasty 元代出镇云南宗王考". *Journal of Zhaotong Teachers Collage*, C.32, S. 2, (2010): 9.

⁷⁶ Zhang Caiyun 张彩云, "Study on The Great Wall in Gansu Region in Ming Dynasty 明代甘肃地区长城研究", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nanchang: Jiangxi Normal University, 2019), 15.

⁷⁷ Gu Yingtai 谷应泰, *Ming Shi Jishi Benmo 明史纪事本末*, (Beijing: Zhonghua Shuju, 1977), b.10, s. 137-138.

⁷⁸ Fang Linggui 方龄贵, "Guanyu Bei Yuan Xuanguang Nian Hao De Kaozheng 关于北元宣光年号的考证". *Palace Journal of Museum*, S.4, (1974), 61.

⁷⁹ Jia Mufeng 贾慕枫, "An Analysis of The Transaction Between Naha Tu And Beiyuan, Koryo, Ming Dyndasty 纳哈出与北元、高丽、明朝关系变迁研究". (Hohhot: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Inner Mongolia Normal University, 2019), 17.

⁸⁰ Lu Ren 陆韧, "Ming Chao Tongyi Yunnan, Gonggu Xinan Bian Jiang Jincheng Zhong Dui Yunnan De Junshi Yimin 明朝统一云南、巩固西南边疆进程中对云南的军事移民", *China's Borderland History and Geography Studies* C. 15, S. 4, (2005): 68.

⁸¹ Mote, Frederick W ve Denis Twitchett. "The Ming Dynasty, 1368—1644, Volume 7 Part I", *The Cambirdge History of China*, (Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press 2008), 146.

Nagaçu’nun elindeki güçlü orduyu. Cengiz Han’ın büyük komutanlarından Muhuli’nin soyundan gelen Nagaçu, 200.000’den fazla süvari orduya sahipti ve Çin Seddi’nin kuzeydoğusundaki geniş bölge üzerinden Ming sınırlarına sürekli akınlar yapıp Kuzeydoğu Çin’in güvenliğini tehdit ediyordu.⁸² Nagaçu’nun Ming’e teslim olmasını sağlamak için uzun bir süre ikna girişiminde bulunulmasına rağmen başarılı olunamadı. Dolayısıyla 1387 Mart ayında Feng Sheng 冯胜 komutanlığında 200.000 kişilik Ming ordusu Nagaçu’yu ortadan kaldırmak için yola çıktı. Öncü birlikler Qingzhou’daki 庆州 Nagaçu birliklerine saldırdı.⁸³ Çok fazla dayanamayacağını anlayan Nagaçu daha önce Çin’e teslim olan diğer Moğol komutanlarının girişimleriyle Ekim ayında Ming Hanedanlığı’na bütün kuvvetleriyle birlikte teslim oldu.⁸⁴

1372 yılındaki başarısız Moğolistan seferinde yarım kalan işi tamamlamak için Moğolistan’a sefere çıkma zamanının geldiğine karar veren Zhu Yuanzhang, Lan Yu’yu ordu komutanı tayin ederek sefer için hazır olunmasını istedi. 1388 yılı Mayıs ayında 150.000 kişilik orduyla Gobi Çölü’nü aşarak Moğolistan’a giren Lan Yu, Togus Timur’un Buyr Gölü civarında olduğunu öğrendi. Bu defa Ming ordusu daha önce aldığı yenilgiden ders çıkararak güvenilir istihbaratla ve hazırlıklı bir şekilde sefere çıkmıştı. *Ming Shi*’da aktarılanlara göre ordu, Buyr Gölü’nün güney kıyısına ulaştığında kum fırtınasına yakalandı ve Togus Timur’un gölün kuzeydoğu kıyısına 40 km uzaklıkta olduğunu öğrendi. Lan Yu, ana kuvvetlerle karargâhta bekleyerek Yu Lingbi 玉令弼 komutanlığındaki öncü birlikleri Togus Timur’un olduğu mevkiye baskına gönderdi. Togus Timur bu hava şartlarında Ming ordusunun çok fazla ilerlemeyeceğini düşündüğü için hazırlıksız durumdaydı ve 18 Mayıs günü Ming ordusunun ani baskımı karşısında büyük bir bozguna uğradı.⁸⁵ Togus Timur ve oğlu Tian Bao Nu 天保奴 az sayıda birlikle kaçmayı başardı fakat Togus Timur’un ailesinden hatunu, harem ve küçük oğlu Di Bao Nu 地保奴 dâhil 64 kişi; Ayurışiridar’ın ailesinden hatunu ve prensesleri dâhil 59 kişi; soylu Moğol aileleri ve komutanlarından ise 2994 kişi Ming ordusuna esir düştü.⁸⁶ Ming ordusu orta Kerulen havzasına kadar olan bölgeyi adeta taradı ve 77.000’den fazla insan, çok sayıda kıymetli eşya, yazılı belge, 200.000’den fazla canlı hayvan ve binlerce araba ganimet alarak Çin’e döndü.⁸⁷ Togus Timur, Buyr Gölü savaşından sonra kurtulan adamlarıyla Karakurum’a doğru kaçarken Arık Buka soyundan gelen Yesudar 也速迭儿, Togus Timur’a saldırarak onu esir aldı ve oğluyla birlikte yay kirisiyle boğdurarak öldürttü.⁸⁸ Togus Timur ölünce onun yakın komutanlarından La’usa, Nekeley, Şiremün, Horhuy beraberindeki 3000 kişiyle Ming Hanedanlığı’na teslim oldu. Her ne kadar Ming yıllıklarında Togus Timur’un tam olarak öldürüldüğü tarih yer almasa da Nekeley ve Şimerün’ün Ming’e 4 Kasım 1388 tarihinde Togus Timur’un öldürüldüğü haberini verdiği kayıtlıdır.⁸⁹

Söz konusu sefer sırasında Ming ordusuna esir düşen sadece Moğollar olmayıp Semerkant’tan Moğolistan’a gelen yüzlerce tüccar da Ming ordusu tarafından yakalanarak

⁸² Qian Qianyi 钱谦益, *Guo Chu Qunxiong Shilue 国初群雄事略*, (Beijing: Zhonghua Shuju 1982), b.12, s.268.

⁸³ Zhang 张, *Mingshi 明史*, b.3, s. 44.

⁸⁴ Qi Wenying 奇文瑛, *Mingdai Weisuo Guifuren Yanjiu 明代卫所归附人研究-以辽东和京畿地区卫所达官为中心*. Beijing: China Minzu University Press, (2011), 15.

⁸⁵ Zhang 张, *Ming Shi 明史*, 1974, b.3, s. 44.

⁸⁶ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, 1962, b.190, s. 2866.

⁸⁷ Wu Yungaowa, *A Study on The “Da Da Guan” of “Si Yi Guan” in Ming and Mongolian Tribute- Letters of “Hua-I-Yü” 明四夷馆鞑鞑馆及《华夷译语》“鞑鞑来文”研究*, (Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, 2014), 58.

⁸⁸ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, 1962, b.194, s. 2910.

⁸⁹ Henry Serruys, “The Dates of The Mongolian Documents in The Hua-i i-yu”. *Harvard Journal of Asiatic Studies* C.17, S. 3/4 (1954): 420.

Nanjing'e götürüldü. *Shu Yu Zhou Zi Lu* 殊域周咨录 adlı eserde kaydedildiğine göre Zhu Yuanzhang, önce onların casus olabileceğini düşünerek Çin'de kalmasına karar verdi, ardından yapılan tahkik sonucu Timurlu ülkesinden geldikleri anlaşılınca Ağustos ayında Semerkant'a dönmelerine izin verdi.⁹⁰ Hatta Moğol kökenli Lala 刺刺 şefliğindeki bir birlik onların ülkesine sağ salim ulaştırılması için görevlendirildi. Semerkantlı tüccarların ülkelerine geri gönderilmesi aslında Ming Hanedanlığı ile Timurlu İmparatorluğu arasında daha önceden başlayan diplomatik ilişkilerden kaynaklanıyordu. *Ming Taizu Shilu*'daki 明太祖实录 kayıtlara göre 1387 yılının 27 Ekim günü, Timur'un elçisi Molla Hafız, Ming başkenti Nanjing'a gelerek imparator Zhu Yuanzhang'a 15 at, 2 deve sundu; imparatorluk sarayı Molla Hafız'a 15 gümüş para hediye verdi.⁹¹ Molla Hafız Semerkant'tan en erken 1386 senesinin sonunda yola çıkmış olmalıdır ki bu dönemde Timur Mazenderan ve Azerbaycan seferindeydi (1386-1389). Bu durumda bile Çin'e elçi göndermiş olması tesadüf değildi. Zira Ming Hanedanlığı'nın kuruluşu ve Cengiz Han soyundan olan Moğolların Çin'den kovulması başlı başına Timur'un dikkatini çekecek bir meseleydi.⁹² Üstelik Ming Hanedanlığı'nın sürekli olarak Moğolistan'a sefer düzenlemesi, dönemin bir diğer büyük imparatoru olan Timur'un dikkatinden kaçamazdı. Zira Ming baskısından kaçan Moğol asillerinin Timur'a sığındığı Ming kaynaklarına da yansımış durumdaydı. Onların Ming'i Timur'a şikâyet etmesi ve Ming hakkında bilgi vermesi muhtemeldi. Molla Hafız'ın Ming'e gelişyle iki ülke arasındaki diplomatik kanal resmî olarak açılmış sayılırdı.⁹³

Çin kaynaklarında Semerkantlı iki kişinin Ming'in memuriyet kurumlarında istihdam edilmesi Semerkantlı tüccarların Ming ordusu tarafından esir alındığı 1388 yılına denk gelmektedir. Mançu İmparatorluğu döneminde kaleme alınan *Jinling Wen Shi Jiapu* 金陵温氏家谱 adlı aile biyografisinde Zhu Yuanzhang'ın 1388 senesinin Haziran ayında Meşayih Mahmut 马沙亦黑马哈麻 adındaki kişinin yabancı dillerle ilgilenen *Han Lin Yuan* 翰林院 adlı birimde kâtipliğe, Wenerli 温尔里 adındaki bir diğer kişinin ise astronomiyle ilgilenen *Qin Tian Jian* 钦天监 adlı birimde yardımcı memurluğa alınması hakkında bizzat talimat verdiği yer almaktadır.⁹⁴ Araştırmacılar bu iki kişinin Timur'un gönderdiği elçilerin arasından seçildiğini düşünmektedir. Fakat *Shu Yu Zhou Zi Lu* adlı eserde isim zikredilmeyerek Molla Hafız'la birlikte bir kişinin daha elçi olarak geldiği kaydedilmiştir.⁹⁵ Molla Hafız ve beraberindeki kişi Timurlulardan Ming'e gelen ilk elçiler olduğuna göre, Meşayih Mahmut ve Wenerli'nin onlardan önce ya da onlarla birlikte Ming'e gelmeleri söz konusu değildi. Molla Hafız'ın yanında adları zikredilmeyen en az üç kişi olması düşünülebilir fakat bahsi geçen eser Molla Hafız dışında sadece bir kişinin olduğunu net bir şekilde kaydetmiştir. Böylece bu ihtimal de suya düşer. Öte yandan Molla Hafız'dan bir sonraki Timurlu elçileri 1388 senesinin Ekim ayında Ming başkentine ulaştı ve bu tarihte yukarıda adı geçen iki kişi çoktan istihdam edilmiş durumdaydı. Bu durumda Nanjing'de işe alınan iki kişinin Moğolistan'da Ming ordusuna esir düşenlerin içinden seçilmiş olduğu tek bir ihtimal söz konusu olur. Üstelik bu iki kişi imparatorun özel talimatıyla adı geçen birimlerde çalışmalarını emredilen kişilerdi. Kaldı ki bu iki kişi Timur'un gönderdiği elçilerse Ming

⁹⁰ Yan Congjian 严从简, *Shu Yu Zhou Zi Lu* 殊域周咨录. Ed. Yu Sili 余思黎, (Beijing: Zhonghua Shuju, 1993), b.16 s. 484.

⁹¹ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.185, s. 2780.

⁹² Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2007, 41.

⁹³ Zhang Wende 张文德, *Tiemuer Wang Chao Guanxi Shi Yanjiu* 明与帖木儿王朝关系史研究, 30.

⁹⁴ Feng Xishi 冯锡时, "You 'Jinling Wen Shi Jiapu' Kan Mingchu Tiemuer Diguoyu Ming De Youhao Jiaowang 由 <金陵温氏家谱> 看明初帖木儿帝国与明的友好交往", *Minzu Yanjiu*, S. 5 (1990), 84.

⁹⁵ Yan 严, *Te Yu Zhou Zi Lu* 殊域周咨录, 1993, b.16 s. 485.

Hanedanlığı hakkında olumlu fikirlere sahip olmayan Timur'dan izin almaksızın bu kişilerin Çin'de kalabilmeleri ve hatta gönderdiği ilk elçilerin bunu yapmaları kanaatimizce pek ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Semerkantlı tüccarların ülkesine döndükten sonra Timurlulardan Ming'e gelen elçilerin ve tüccarların sayısında artış görüldü. Nitekim 15 Ekim 1388'de Semerkant'tan Tacüddin 塔术丁 başkanlığındaki 59 kişilik heyet Çin'e geldi ve beraberinde 300 adet at, 2 adet deve getirdi. Ming sarayı elçilerin her birine 60 Liang⁹⁶ 两 gümüş verdi.⁹⁷ 19 Ekim 1389'da Molla Hafız ikinci kez Timur'un elçisi olarak Çin'e 205 baş at getirdi. Bu sefer Ming kaynakları Anduer 俺都儿 (Abdul-Abdullah?) dâhil olmak üzere 8 kişinin daha Molla Hafızla birlikte Ming'e geldiğini aktarmaktadır. Adı geçen Anduer muhtemelen 1388 yılında Molla Hafız'ın ilk Çin sefaretinde Hafız'la birlikte gelen kişidir. Bu sefer İmparator Zhu Yuanzhang, Timurlu elçilerini çok iyi bir şekilde karşıladı. Molla Hafız'a 400 Liang gümüş ve kâğıt para, Anduer dâhil diğer 8 kişinin her birine 70'er Liang gümüş, kaliteli kumaş ve kâğıt para verildi.⁹⁸ 27 Ocak 1390'da Semerkantlı tüccar Sheqieer Aliyi (Sedir Ali?) 舍怯儿阿力义 Gansu'daki Liangzhou'da satmak üzere 607 baş at getirdi, imparator bu atların başkent Nanjing'e sevk edilmesi talimatını verdi.⁹⁹

1390 yılı Aralık ayında Ming sarayı Moğol prenslerden 67 ailenin Semerkant'a giderek Timur'a sığındığını öğrendi.¹⁰⁰ 23 Eylül 1391'de Şah Ali (Şeyh Ali?) 拾哈厘 başkanlığındaki Timurlu elçileri Ming'e at ve deve getirdi.¹⁰¹ 10 Aralık'ta ise Moğol prens Buyan Kudu 伯颜忽者 19 kişiyle birlikte Semerkant'tan Timur'un elçisi olarak Çin'e geldi ve beraberinde 56 baş at getirdi.¹⁰² Burada bahsi geçen Moğol prens muhtemelen geçen sene Ming sarayının Semerkant'a sığındığı haberini aldığı Moğollardandı. 24 Mart 1392'de Timur'un Tümen Beyi Nizamüddin 万户尼咎卜丁 başkanlığındaki elçilik heyeti Ming'e geldi. Elçiler beraberinde 84 baş at, 6 baş deve, 6 parça kadife kumaş 绒¹⁰³, 9 parça mavi soft, birer adet kırmızı ve yeşil yün kumaş Sahala 撒哈刺¹⁰⁴, kılıç, hançer ve zırh getirdiler. Elçilere Ming İmparatoru gümüş ve kâğıt para verdi.¹⁰⁵ Aynı dönemde yine çok sayıda Semerkantlı tüccarın Gansu'nun Liangzhou'a atlarını satmak için gelmesi üzerine bütün atların başkent Nanjing'e gönderilmesi talimatı verildi. 11 Ocak 1393'te imparator Zhu Yuanzhang, Shaanxi 陕西 askerî valisine gönderdiği fermanla Gansu ve civar bölgelerde ikamet etmekte olan ve batıya gitmek isteyen 1236 Müslüman'ın Semerkant'a yolcu

⁹⁶ Ming Hanedanlığında bir Liang 50 grama tekabül eder.

⁹⁷ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.193 s. 2905.

⁹⁸ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.197, s. 2962.

⁹⁹ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.199, s. 2983.

¹⁰⁰ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.206, s. 3071.

¹⁰¹ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.210, s. 3133.

¹⁰² *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.214, s. 3157.

¹⁰³ Aynı kelime yine Barak adı verilen bir tür uzun kılı köpek ya da at için de kullanılmaktadır. Sözcüğün anlamı için bkz. Zhou Zhengqing 周正清 ve Zhou Yuntang 周运堂. *Türkçe-Çince Sözlük 土耳其语汉语词典*, (Beijing: The Commercial Press, 2008), 222 .

¹⁰⁴ Bu kelime Çinceye Farsçadaki Sakallat ya da Sahara kelimesinden girmiş olup, İran'da üretilen bir tür yün kumaş veya şallar için kullanılmıştır. Bkz: Liu Zhentian 刘正埏 vd., *A Dictionary of Loan Words and Hybrid Words in Chinese* 汉语外来词词典, (Shanghai: Shanghai Cidian Chubanshe, 1984): 295; Cen Qixiang 岑麒祥, *Hanyu Wailaiyu Cidian* 汉语外来语词典, (Beijing: Shangwu Yinshu Guan, 1990): 321.

¹⁰⁵ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.217, s. 3187.

edilmesinin sağlanmasını istedi.¹⁰⁶ Ming kaynaklarında bu Müslümanların zorla gönderildikleriyle ilgili bir ibare bulunmamaktadır.

1394 senesi Eylül ayında Timur'un üst düzey devlet adamlarından Derviş¹⁰⁷ 迭力必失 başkanlığındaki elçilik heyeti Ming'e geldi ve beraberinde Timur'un Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang'a yazdığı bir mektup ve 200 baş at getirdi.¹⁰⁸ Çin'in resmî hanedanlık kayıtları olan *Ming Taizu Shilu* ve *Ming Shi*'de Timur'un Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang'a yazdığı mektubun içeriği şu şekilde aktarılmaktadır:

恭惟大明大皇帝受天明命，统一四海，仁德洪布，恩养庶类，万国欣仰。咸知上天欲平治天下，特命皇帝出膺运数，为亿兆之主。光明广大，昭若天镜，无有远近，咸照临之。臣帖木儿僻在万里之外，恭闻圣德宽大，超越万古。自古所无之福，皇帝皆有之。所未服之国，皇帝皆服之。远方绝域，昏昧之地，皆清明之。老者无不安乐，少者无不长遂，善者无不蒙福，恶者无不知惧。今又特蒙施恩远国，凡商贾之来中国者，使观览都邑、城池，富贵雄壮，如出昏暗之中，忽睹天日，何幸如之！又承敕书恩抚劳问，使站驿相通，道路无壅，远国之人咸得其济。钦仰圣心，如照世之杯，使臣心中豁然光明。臣国中部落，闻兹德音，欢舞感戴。臣无以报恩，惟仰天祝颂圣寿福禄，如天地永永无极。¹⁰⁹

Daiming padişah-i Muazzam Cenapları, Tanrı'nın iradesiyle ülkenizin bütünlüğünü sağladınız. Yüce hasletiniz ve şevketiniz tüm cihanda duyuldu. İnsanlar lütfunuzla zengin oldu. Cihan halkı ve cümle krallar zat-ı şahanelerinize kıvançla bakmaktadır. Hudavend Teâlâ huzurun tesisini daim kılmak için majestelerine tahtın kudretini nail eyledi, milyonlara hükümdar oldunuz. Saltanat-ı Âlişânınızın görkemi gün ışığı gibi yakın uzak demeden tüm diyarların krallıklarını aydınlatıyor. Bendeniz (臣 Vasalınız) Timur, binlerce fersah uzakta olmama rağmen, sizin yüce şanınızı işittim, bu daha önce işittiklerimin tümünden üstündü. Evvelki vakitlerde hiçbir hükümdara nasip olmayan saltanat sizde vuslat buldu. Hiç fethedilemeyen ülkeler, sizin hâkimiyetinize girdi. Uzak köşelerde güneşin nurundan mahrum kalan ülkeler aydınlığa kavuştu, ihtiyarlar huzurlu, gençler neşeli, iyi insanlar bahtiyar, kötüler ise zillet içinde kaldı. Şimdi yine uzak ülkelere merhamet eylediniz. Çin'e gelip ticaret yapanlar, pay-i tahtınızı, şehir surlarınızı ve zenginliklerinizi görerek adeta zifiri karanlıktan çıkıp aydınlanmış gibi oldular. Bu ne yüceliktir ki, zat-i âlilerinizin hatırumu sorduğu mektubunuz bana ulaştı, mektubunuzda postacıların hızlı ve engelsiz ulaşımını sağlayarak uzak ülkelerden gelenlere kolaylık yaratılmasını buyurmuşsunuz. Sizin yüce gönlünüz, olan her şeyi aksettiren sihirli vazoya¹¹⁰ benzemektedir ki benim kalbimi de aydınlattınız. (Vasalınız olan benim) Ülkemdeki kabile beyleri de sizin yüce hasletinizi duymuş sevinçle dolup taşılar. Ben ki sizin yaptığınız iyiliğe mukabil olamasam da sizin mutluluk içinde uzun ömür sürmeniz için Allah'a dua edebilirim, gökler kadar sonsuz ve yer yüzü kadar sınırsız

¹⁰⁶ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.223, s. 3266.

¹⁰⁷ Buradaki derviş muhtemelen gelen kişinin unvanı ya da lakabıdır. Fakat metinde isim olarak zikredildiği için bu şekilde çevrilmiştir.

¹⁰⁸ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.234, s. 3420.

¹⁰⁹ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.234, s. 3420; Zhang 张, *Ming Shi* 明史, 1974, b. 332, s. 8598.

¹¹⁰ Dünyayı yansıtan sihirli vazo olarak çevirdiğimiz ibarenin aslı Çince metinde *Zhao Shi Zhi Bei* 照世之杯 olup, metnin devamında onların ülkesinde *Zhao Shi Zhi Bei* olarak bilinen bu şeyin dünyanın her yerinde olup biten her şeyi yansıttığına dair bir rivayet vardır, o yüzden böyle yazmışlar diye bir açıklama eklenmiştir. Bu rivayet hakkında bkz: Zhang 张, *Zhong Xi Jiaotong Shiliao Huibian* 中西交通史料汇编, 179.

olunuz.¹¹¹

Bu mektubun Timur tarafından hangi dilde yazılıp gönderildiği bilinmemektedir. Fakat Timurulardan Ming'e gelen mektupların çoğu Farsça yazılmıştır.¹¹² Bu mektubun içeriğine baktığımız zaman Ming İmparatoru'nu yücelten ve Timur'u küçülten ifadeler yer almaktadır. Bu mektup, Timur'un kendisine atfettiği özelliklerin Ming İmparatoru'na atfedildiği gibi bir his uyandırmakla birlikte Timurlu tarihçilerinin Timur'a atfettiği güzellemeleri hatırlatmaktadır. Timur'un Zhu Yuanzhang'a sarfettiği söylenen cümlelerin İmparator'a sunulan saygı sözcükleri olduğunu kabul etsek bile kendisinden Ming'in bir vasalı olarak bahsetmesi mümkün görünmemektedir. Ming kaynaklarında Timur dâhil olmak üzere yabancı ülke hükümdarlarına karşı bu tür ifadelerin kullanılması, eski zamanlardan beri yerel Çin hanedanlıklarının dış ilişkilerde uyguladığı ve batılı bilim insanlarının *Tributary System*¹¹³ adını verdiği *Chaogong Zhidu* 朝贡制度 yani *Haraç Sistemi*'nden ve bu sistemin ideolojik temellerini oluşturan *Huayi Zhixu*¹¹⁴ 华夷秩序 yani *Çin-Yabancı Düzeni* adındaki Konfüçyüsçü düşünceden kaynaklanıyordu. Bu düşünceye göre Çin, dünyanın merkezinde yer almakta ve Çin imparatorları diğer bütün ülkelerin yöneticilerinden üstün olmaktadır. Çin kaynaklarında geçen bu tür abartılar gerçek ilişkilerde Çin'in diğer ülkelerden üstün olmasından değil, Çin imparatorlarının buna inanmasından dolayı saray katiplerinin de Çin imparatorlarını memnun etmek için resmî kayıtları bu şekilde tutmasından kaynaklanıyordu.¹¹⁵ Öte yandan Timurlu kaynaklarından Nizamüddin Şâmî'nin *Zafername*'sinde Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang'dan *Çin, Maçin ve Hutay memleketlerine vali olan Tunguz Han* olarak bahsettiğinin de altını çizmek gerekir.¹¹⁶ Burada Ming İmparatoru'ndan vali olarak bahsetmesi Timur'un da kendisini üstün görmekte Zhu Yuanzhang'dan geride olmadığını göstermektedir.

Ming kaynaklarında aktarıldığına göre 1395 senesinin Temmuz/Ağustos¹¹⁷ aylarında yine Derviş başkanlığındaki Timur'un elçilik heyeti Ming'e geldi ve beraberinde 212 adet at getirdi. Karşılığında onlara para ödendi.¹¹⁸ Fu An başkanlığındaki 1500 kişilik Çin elçilik heyeti de muhtemelen 1395 yılının sonuna doğru Derviş başkanlığındaki Timurlu elçileriyle birlikte

¹¹¹ İmparator Zhu Di tarafından 1407 yılında Ming ile yabancı ülkeler arasındaki iletişim sorununu ortadan kaldırmak için *Si Yi Guan* 四夷馆 adında resmi bir kurum tesis edildi. Bu kurumun maiyetinde bulunan Müslüman ülkelerin dillerinden sorumlu *Huihui Guan* 回回馆 biriminde Ming ile Timurlular arasında kullanılan mektuplaşmanın bazı örnekleri günümüze kadar ulaşmış olup, bu mektuplarda Büyük Ming İmparatoru anlamına gelen 大明皇帝 ibaresi *Daiming Padişah-i Muazzam*, Tanrı anlamına gelen 皇天 kelimesi *Hudavend Teâlâ*, Zhu Yuanzhang'ın türbe adı olarak kullanılan 太祖高皇帝 ibaresi ise *Tayzu-i Padişah-i Âli* olarak geçmektedir. Dolayısıyla makalemizde Çince orijinal metin çevrilirken bu ibareleri uyarlamaya çalıştık. Ayrıca Çince metin Türkçeye çevrilirken kelimenin birebir karşılığına değil anlatmak istediği manaya önem verilmiştir. Mektuplarda geçen bazı kelimelerin Farsça ve Çince karşılıştırması için bkz: Liu Yinsheng 刘迎胜, *Matitime and Continental Routes between East and West* 中古时代东西交流研究, (Beijing: Peking University Press, 2011): 325-329.

¹¹² Shao Xunzheng 邵循正, "You Mingchuye Yu Tiemuer Diguozhi Guanxi 有明初叶与帖木儿帝国之关系", *Shao Xunzheng Lishi Lunwen Ji* 邵循正历史论文集, 86–98. Beijing: Peking University Press, (1985): 86.

¹¹³ *Tributary System* için bkz: Fairbank, J. K., ve S. Y. Têng. "On The Ch'ing Tributary System". *Harvard Journal of Asiatic Studies* C.6, S. 2 (1941): 135–246.

¹¹⁴ *Huayi Zhixu* düşüncesi için bkz: He Fangchuan 何芳川, "Huayi Zhixu' Lun '华夷秩序'论", *Journal of Peking University (Humanities and Social Science)*, C.35, S.6 (1998): 30–45.

¹¹⁵ Zhuang 庄, "On the Illusiveness of Tributary System: a Case of the Tributary Relations between Ancient China and Southeast Asia 略论朝贡制度的虚幻：以古代中国与东南亚的朝贡关系为例", 7.

¹¹⁶ Nizamüddin Şâmî, *Zafername*. Çev. Necati Lugal. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987): 255.

¹¹⁷ *Ming Taizu Shilu*'de elçilerin geldiği tarih tam olarak İmparator Zhu Yuanzhang'ın Hongwu saltanatının yirmi sekizinci yılı yedinci ay 洪武二十八年七月月 olarak geçmektedir. Bu tarih miladi takviminde 1395 senesi 17 Temmuz'la 15 Ağustos arasına tekabül etmektedir.

¹¹⁸ *Ming Taizu Shilu* 明太祖实录, 1962, b.239, s. 3483.

Semerkant'a doğru yola çıkmıştır. 1396 yılında Semerkantlı Ramazan 阿刺马丹 adlı tüccar 22 kişiyle birlikte Ming'e at getirdi. Aynı yıl Mayıs ayında Carullah 劄鲁刺 başkanlığındaki 191 kişilik Semerkantlı kabile Ming'e 1095 baş at getirdi ve karşılığında Ming sarayı elçilere 25.190 tomar kâğıt para ödeme yaptı.¹¹⁹ Ramazan başkanlığındaki elçilik heyeti Timur hayattayken Ming Hanedanlığı'na gelen son Timurlu heyetidir. Fu An başkanlığındaki Ming elçilik heyeti 1397 yılında Timur'un huzuruna çıktıktan sonra bu elçileri geri göndermediği gibi Timur da bir daha Ming'e elçi göndermedi.

1396'nın sonuna kadar elçilerden bir haber gelmeyince 1397 yılı Şubat ayında Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang Kumul, Beşbalık ve Semerkant (Timurlu) ülkelerinde neler olup bittiğini öğrenmek ve bir sorun varsa çözmek için diplomat (主事) Künçek'i 宽彻 iki yardımcısıyla bölgeye gönderdi. Fakat Künçek Beşbalık'a ulaştığında Doğu Çağatay Hanı Hızır Hoca Han tarafından tutuklandı ve iki yardımcısını Çin'e geri gönderdi.¹²⁰ Ardından yine Chen Dewen 陈得文 başkanlığında bir elçilik heyeti Herat'a gönderildi fakat o da geri dönmedi.¹²¹ Muhtemelen Timur Çinli elçilerin ve casusların Timurlu topraklarına girmesini engellemek için Hızır Hoca Han'ı bu konuda uyarılmış olmalıdır. Timur 1397 yılında Hızır Hoca Han'ın kızı Tevekkül Hanım'la evlenerek aralarında akrabalık ilişkisi dahi kurmuştu.¹²² Ming kaynakları Ming-Timurlu ilişkisinin Moğolistan'da Ming ordusuna esir düşen Semerkantlı tüccarların ülkesine dönmesine izin verilmesiyle başladığını, oradan gelen tüccarların Çin'de büyük kârlar elde ettiğini, onlara iyi davranılmasına rağmen Çinli elçilerin 13 yıl boyunca ülkelerine dönemediklerini, aileleri ve akrabalarını göremediklerini sitemkâr bir dille anlatmaktadır.¹²³

Yezdi'nin Zafername'de kaydettiğine göre Timur, 1397 yılının Kasım ayında Seyhun suyuna yakın Ahengerân'daki Çin as köyüne inşa ettirdiği Kışlakta Hızır Hoca Han'ın kızıyla nikahını kıydırdıktan sonra Hitay'dan (Çin) gelen kalabalık elçilik heyetini kabul etti.¹²⁴ Yezdi'nin kastettiği Çin elçileri Zhu Yuanzhang'ın 1395 yılında Timur'a gönderdiği elçilerdi. Elçiler Ming İmparatoru'nun mektubunu ve gönderdikleri hediyeyi Timur'a burada taktim etti. Muhtemelen elçiler en geç 1396 yılının sonunda Semerkant'a ulaştılar ve burada Timur'un seferden dönmesini beklediler. Clavijo'nun aktardıklarına göre Ming elçileri 800 develik bir kervanla Semerkant'a gelmiş ve Timur'u kızdırdıkları için nezarete atılmışlardı. Clavijo Semerkant'a geldiğinde (1404) Ming elçileri neredeyse 8 yıldır Timurlu ülkesindeydi. Çin elçilerinin Semerkant'taki durumuna tanıklık eden dönemin bir diğer şahsiyeti ise Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'le birlikte Timur'a esir düşen Bavyeralı Johannes Schiltberger'dir. Onun hatıratında anlattıklarına göre Çin'in Büyük Hanı, Timur'a, 400 atlıdan oluşan bir elçilik heyeti göndererek ondan beş yıldan beri Çin'e ödemediği haracı talep etti. Timur, elçilik heyetini başkente dönene kadar yanına aldı; ardından kendisinin ne haraç veren ne de tâbi olan biri olmadığını, aksine Çin hükümdarının kendisine haraç verip tâbi olması için bizzat gideceğini söyleyerek onları efendilerine gönderdi.¹²⁵ Aslında Timur'un 1388-1396 yılları arasında Çin'e bu kadar sık elçi göndermesinin bir diğer nedeni muhtemelen Çin hakkında bilgi toplamak ve Çin İmparatoru'nun niyetini anlamaktır. Clavijo'nun aktardığına göre Timur bir Moğol tüccarı Cambaluc (Hanbalık)'a¹²⁶ göndererek altı ay boyunca bilgi toplaması için görevlendirmişti ve bu

¹¹⁹ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, 1962, b.245, s. 3556.

¹²⁰ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, 1962, b.249, s. 3611.

¹²¹ Zhang 张, *Ming Shi 明史*, 1974, b.33, s. 8609.

¹²² Şâmî, *Zafername*, 205-206.

¹²³ *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*, 1962, b.249, s. 3611-3612.

¹²⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Emir Timur-Zafername*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019): 275.

¹²⁵ Johannes Schiltberger, *Bondage and Travels: A Native of Bavaria in Europe, Asia, and Africa 1396-1427*, (New York: Cambridge University Press, 2010): 28.

¹²⁶ Clavijo burada muhtemelen Çin'in başkentini kastederek Hanbalık ismini kullanmış olmalıdır. Fakat Clavijo'nun Semerkant'ta bulunduğu dönemde Çin'in başkenti Nanjing'di. Timur Moğol tüccarı Nanjing'a göndermiş olmalıdır.

tüccar döndüğünde Timur’a Çin hakkında detaylı rapor vermişti.¹²⁷ Fakat Timur Ming elçilerinin haraç talebini duyduktan sonra artık Çin’e sefere gitmeye kesin bir şekilde karar vermişti. Dolayısıyla Çin elçilerinin geri gönderilmemesi Timur’un tavrını net olarak belirlediğinin göstergesidir. Timur, Ming İmparatoru’nun ülkesi hakkında bilgi toplamasını önlemek için elçilerin Çin seferine kadar tutulmasına karar vermişti ve Çin elçilerinin Doğu Çağatay Hanlığı topraklarından dahi geçmesine izin verilmemişti. Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang da Ming’e sığınan Semerkantlılardan bazılarını istihbarat teşkilatına almıştır. Ming kayıtlarını incelediğimiz zaman Ming Hanedanlığı’nın istihbarat ve polis teşkilatı olan *Jin Yi Wei*’de 锦衣卫 Bin Beyi (Qian Hu 千戶) olan Semerkantlı Yilasi’nin 亦刺思 (İlyas?) 1402 yılında Şefliğe (Zhi Hui Shi 指揮使) terfi edildiğini görüyoruz.¹²⁸ Yilasi, 1390 yılında Ming Hanedanlığı’na sığınmış ve Zhu Yuanzhang tarafından *Jin Yi Wei*’e alınarak defalarca Moğolistan’a ve Maverainnehir’e göreve gönderilmiştir. Yilasi 1416 yılında öldükten 10 yıl sonra oğlu Muhammet 马哈麻 babasının yerine göreve alınmıştır.¹²⁹

Togus Timur’un öldürüldüğü 1388 yılından Olcay Timur’un 1408 yılında Moğolistan’a dönerek hanlık tahtına oturduğu 20 yıllık süreç Moğolistan açısından kargaşanın hâkim olduğu, Oyratların da artık yavaş yavaş Moğolistan siyasi sahnesinde güçlü bir aktör olarak ortaya çıktığı bir dönem oldu. Fakat bu dönem için Çin kaynakları fazla bilgi vermezken 17. yüzyıl ve sonrası kaleme alınan Moğolca kaynaklar da karmaşık ve bir o kadar kısıtlı bilgi vermektedir. Sözelimi Moğolca kaynaklardan *Erdeni-yin Topçı’de* Togus Timur’un Enke Corigtu, Elbeg Nigülesküy, Harguçug Dügüreg Timur adında üç oğlunun olduğundan bahsetmektedir.¹³⁰ Üstelik Enke Corigtu’nun Togus Timur’un ölümünden bir yıl sonra 1389 yılında tahta oturup 1392 yılında öldüğünü, onun ölümünden bir yıl sonra Elbeg Nigülesküy’ün tahta oturduğunu söyler. *Erten-ü Kad-un Ündüsüleğsen Törü Yosun-u Jokiyal-i Tobçilan Kuriyagsan Altan Topçı*’deki beyanlar da *Erdeni-yin Topçı*’de geçen beyanlarla örtüşür ama detay vermez.¹³¹ Bir diğer Moğolca eser olan *Altan Topçı*’de bu üç isimden bahsedilirken Enke adı geçmez. Corigtu’nun 1388 yılında tahta oturduğunu ve 1391 yılında öldüğünü, bir sonraki kağan olan Elbeg Nigülesküy’in ancak 1394 yılında tahta oturduğunu yazar. Üstelik Elbeg Nigülesküy’in Harguçug Dügüreg’ün babası olduğundan bahseder ki bu bilgi yaşları itibarıyla doğru olarak kabul edilemez. *Altan Topçı*’ye baktığımızda yine 1391-1394 arasındaki üç senede kimin tahta oturduğu da meçhul kalır. Yine *Asaragçı Neretü-yin Teüke* adlı eserde Togus Timur’dan sonra Corigtu’nun tahta oturduğu, onun ardından Enke’nin tahta oturduğu ve en son Elbeg’in tahta oturduğunu yazar ve yine akrabalık düzeylerinden bahsetmez.¹³² *Ganga-yin Uruksal* adlı bir diğer Moğolca eserin yazarı Gümbüjap, Togus Timur’un ölümünden sonra Moğolistan’ın çok karıştığını ardından gelen kağanların Togus Timur’un soyundan olduklarının da oldukça şüpheli olduğundan bahsetmektedir.¹³³ Ama hiçbir Moğolca kaynak Yesudar’ın adından dahi bahsetmez.

Nizamüddin Şâmî eserinde Togus Timur’dan sonra Yesudar’ın, ardından Enke’nin (Öngke)

¹²⁷ Ruy González de Clavijo, “Embassy to Tamerlane: 1403-1406”, *Broadway Travellers*, (London&Newyork: Routledge Curzon Taylor&Francis Group): 152 .

¹²⁸ Zhang Fu 张辅, *Ming Taizong Shilu 明太宗实录*, (Taipai: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所, 1962), b.13, s. 236 .

¹²⁹ Zhang Wende 张文德, “The Immigrants from The Timurids during The Ming Dynasty 入附明朝的撒马儿罕回回”, *N.W. Ethno-National Studies*, C.38, s.3 (2003): 49.

¹³⁰ Ganjidmaa Chimeddorj, “Erdeni- Yin Tobçi- Hanların Menşei Hakkında Hazinelerinin Tarihi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2017), 55.

¹³¹ Blobsang Bstagiin, *Erten-ü Kad-un Ündüsüleğsen Törü Yosun-u Jokiyal-i Tobçilan Kuriyagsan Altan Tobçi 大蒙古国根本黄金史*, Çev. Gerel, (Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2014): s. 52.

¹³² Byamba, *Asaragçı Neretü-yin Teüke 阿萨喇克其史*, Edi. Borjigidai Oyunbilig., (Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2014): 59.

¹³³ Gümbüjab, *Ganga-yin Uruksal 恒河之流*, Çev. Baoliyuan, (Hohhot: Nei Menggu Renmin Chuban She, 2018): 56.

devamında ise Elbeg'in (İlik) Moğol tahtına oturduğunu yazmaktadır. Şâmî'nin verdiği bilginin kaynağı muhtemelen Olcay Timur'un ta kendisiydi. Nitekim Şâmî, Elbeg'den sonra “İnşallah Olcay Timur (Elcı Timur) padişah olur, çünkü padişahlık onun hakkıdır” ifadesini kullanmaktadır.¹³⁴ Timurlu kaynaklarından Şâmî dışında yine Farsça olarak kalem alınan anonim *Şeceret'ül-Etrak*'ta Tuluy soyundan gelen Moğol hanlarını kronolojik biçimde sıralarken Togus Timur'dan sonra Yesudar'ın, onun ölümünden sonra oğlu Enke'nin (İnke) ve ardından Elbeg'in (Elnek) tahta oturduğunu yazmaktadır.¹³⁵ Biz tüm bu kaynak eserleri ve çalışmaları bir araya getirdiğimizde Yesudar'ın Togus Timur'u öldürdükten sonra kendisini Corigtu Kağan diyerek tahta geçtiğini ve onun ölümünden sonra oğlu Enke'nin tahta oturduğunu öğreniyoruz. Enke'den sonra tahta geçen Elbeg'in ise tahta nasıl geçtiği ve kimin soyundan geldiği konusu bu aşamada yeterince açık değildir. İç Moğolistan Üniversitesi tarih profesörü Buyandelger, Moğolca ve Çince kaynaklar üzerinden yaptığı birtakım araştırmalar sonucu Elbeg'in İnçan kalesinde Ming ordusuna esir düşen Ayuşiridar'ın oğlu Maitirbala olduğu sonucuna varmıştır.¹³⁶ *Ernedi-yin Topçı*, Elbeg'in 1393 yılında tahta oturup 1399 yılında öldüğünü yazmaktadır.¹³⁷ Moğolca kaynaklar nerdeyse iki asır sonra kaleme alındığı için tarihleme ve olayların kronolojisi açısından bazı hatalar barındırır da Olcay Timur'un 1397 yılı dolaylarında Elbeg'in öldürüldüğü sırada kaçarak Timur'a sığındığı muhtemeldir.

Şâmî'nin aktardığına göre 1397 yılında Çin elçileri Timur'un karşısına çıktığında Hitay (Çin) tarafından gelen Tayzi¹³⁸ Oğlan adında bir Moğol prens de oradaydı.¹³⁹ Yezdî ise Tayzi Oğlan'ın *Ulu Yurt*'ta yani Moğolistan'da kağanla arasının açılıp Kalmıklar'dan kaçarak Sahipkıran'a geldiğini yazmaktadır.¹⁴⁰ Moğol kaynaklarının Togus Timur sonrasındaki Moğol hanları için verdiği karışık silsilenin karşısında Şâmî'nin verdiği bilgiler çok değerlidir. Zira Şâmî Moğolistan'da ve Çin'deki Yuan Hanedanlığı'nda tahta oturan Moğol hanlarının listesini teferruatıyla vermektedir. Şâmî'nin Han Tayzi olarak adlandırdığı han, silsileye göre Togan Timur'a denk gelmektedir. Bu da Tayzi Oğlan olarak adlandırılan Moğol prensin Togan Timur'un oğlu olduğunu gösterir. Dolayısıyla tarihçiler tarafında kimin soyundan geldiği çokça tartışılan Olcay Timur'un esasında Togan Timur'un oğlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarihçileri burada yanıltan Tayzi kelimesidir ki bu kelimenin Moğollarda kullanılan Taiji kelimesi olduğu düşünülmüştür. Fakat Şâmî'nin verdiği listeyi dikkatlice incelediğimiz zaman Tayzi'nin unvan değil Togan Timur'a atfedilen hanlık adı olduğu açıkça görülmektedir. Olcay Timur,¹⁴¹ Timur'un ölümünden sonra önce Beşbalık'a ardından 1408 yılında Moğolistan'a giderek hanlık tahtına oturan kişidir. Onun Timur'a sığınan Moğol prens olduğu ve Kubilay soyundan geldiği Ming kaynakları tarafından teyit edilmektedir.¹⁴²

Böylelikle Olcay Timur en az sekiz yıl boyunca Timur'un yanında kaldı. Bu sekiz yıllık süreçte Zhu Yuanzhang'ın gönderdiği Çin elçileri de Timurlu ülkesindeydi ve Timur'un açık bir şekilde Olcay Timur'a destek verdiğini öğreniyoruz. Bu süreçte Olcay Timur, Cengiz Han soyundan gelmiş olması ve Moğolistan'da sahip olduğu siyasi güçten dolayı Timurlularla Ming

¹³⁴ Şâmî, *Zafername*, 14.

¹³⁵ Tavarikh-i Chingiz-namah shajarat al-Atrak, 152, (Cambirgde: Houghton Library-Harvard University). [https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:10652266\\$152i](https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:10652266$152i).

¹³⁶ Buyandelger, “15 Shiji Zhongye Qian De Bei Yuan Kehan Shixi Ji Zhengju 15 世纪 中叶前的北元可汗世系及政局”, 136.

¹³⁷ Chimeddorj, 2017, s. 58

¹³⁸ Moğolca Taişi unvanı olup hanlardan sonraki en üst devlet makamıdır. Kelime Çince Taishi 太师 kelimesinden geldiği düşünülmektedir.

¹³⁹ Şâmî, *Zafername*, 208.

¹⁴⁰ Yezdî, *Emir Timur-Zafername*, 284.

¹⁴¹ Moğolca kaynaklarda Uloi Timur, Ming yıllıklarında ise Wanzhetu 完者秃 ve Benyashili 本雅失利 (Bünyaşiri) olarak kaydedilmiştir.

¹⁴² Li Xianchen 李现臣, “The Inquiry and Analsys of East Mpongolia Ruled by Arugtai 阿鲁台主政东蒙古探析” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hohhot: Inner Mongolia University, 2006), 15.

arasındaki ilişkiyi belli bir ölçüde etkilemiştir. Timur'un Çin'i fethettikten sonraki amacı muhtemelen Kubilay soyundan gelen bir prens olan Olcay Timur'u Yuan Hanedanlığı'nın varisi olarak Çin tahtına oturtmaktır. Nitekim Timur Çin seferine atlanarak Otrar'a geldiğinde Toktamış'ın elçisi Kara Hoca'yı huzuruna aldı. Elçi divanda karşılandığı sırada Timur'un sağ tarafında Tayzi Oğlan (Olcay Timur) oturmuştu. Bu durum Timur'un Çin seferinde Olcay Timur'a büyük önem verdiğini göstermektedir.

Sonuç

14. yüzyılın son çeyreğinde Asya'nın doğusunda ve Türkistan'da önemli siyasi ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönem söz konusudur. Yuan Hanedanlığı'nın yıkılma sürecinde Çin tarihinde ilk defa toplumsal tabakanın en alt sınıfına mensup biri olarak Zhu Yuanzhang, tüm iç savaşlardan galip gelerek 1368 yılında Ming adında güçlü bir devlet kurdu. Üstelik yine Çin tarihinde ilk kez Güney Çin'de örgütlenen bir siyasi yapı, Kuzey Çin'e askeri sefer düzenleyerek ülke hâkimiyetini tek çatı altında birleştirdi. Ming Hanedanlığı, Moğolları Çin'den atmakla kalmadı, kısa sürede Moğolistan'a birçok kez sefer düzenleyerek Moğolların tekrar güçlenmelerini de önlemeye çalıştı ve bu amaca büyük ölçüde ulaştı. Nitekim Cengiz Han soyundan gelen Moğol hanları, Ming tarafından sürekli olarak baskıya maruz kalmaları sebebiyle Cengiz Han'ın Moğolistan'da gösterdiği başarıyı gösteremediler. Ming Hanedanlığı'nın aralıksız yaptığı askerî seferler yüzünden çok sayıda Moğol kabilesi Ming'e sığınmak zorunda kaldı ve Çin'in iç kesimlerine yerleştirildi. Bu da Moğolistan'daki nüfusun azalmasına ve güçlerinin giderek zayıflamasına neden olurken Çin'deki kozmopolitik yapının zenginleşmesini sağladı. Zhu Yuanzhang Çin'e sığınan Moğollardan askerî bir birlik kurarak bu birliği savaşlarda ön saflarda kullanmayı da ihmal etmedi. Kubilay soyundan gelenler içinse sorun yalnızca Ming değildi. Arık Buka soyundan gelen Moğol prensleri ve Oyratlar da onları Moğolistan'da etkisiz hale getirmeye çalıştı. Dolayısıyla her iki tarafın arasında sıkıştıkları için Moğolistan'ın tamamına hâkim olamayarak bu süre zarfında orta ve aşağı Kerulen nehri havzasında tutunmaya çalıştılar. 1372 yılından sonra yaklaşık 15 yıl kendilerini toparlasalar da 1388 yılındaki Buyr Gölü Savaşı'ndan sonra Togus Timur'un öldürülmesiyle büyük bir fetret dönemine girdiler.

Öte yandan Timur, Türkistan'da Çağatay ulusunun mirası üzerine büyük bir imparatorluk kurarak dönemin en büyük güçlerinden biri haline gelmişti. Doğuda Turfan'a kadar seferler düzenlemesi ve Doğu Çağatay Hanlığı üzerinden kurduğu hegemonyasıyla Moğolistan sınırlarına kadar uzanmıştı. Dolayısıyla Cengiz Han'ın varisi olma iddiasıyla ortaya çıkan Timur'un zaferleri, Ming tarafından yoğun bir baskıya maruz kalan esas Cengiz oğullarının dikkatinden kaçmadı. Nitekim Kudretli Timur İmparatorluğu, Moğolistan'da tutunamayan Moğol soyluları için bir cazibe merkezi haline geldi. Timur da Moğolistan'da olup bitenlere ilgisiz kalmadı. Dünyanın dört bir yanına kervanlar gönderdiği gibi Moğolistan'a da tüccarlarını yolladı. 1388 yılında Moğolistan'ın doğusunda bulunan Semerkantlı tüccarlar Ming ordusunun askerî seferleri sırasında onlara esir düşerek Çin'e götürüldü. Bu tüccarlar Timurlu-Ming ilişkisi için adeta bir başlangıç teşkil etti. Dönemin ülkeleriyle aktif biçimde iletişim kurmak isteyen Zhu Yuanzhang, Timurlularla iyi ilişki geliştirebilmek maksadıyla esir düşen Timurlu tüccarlarının ülkesine gitmelerine izin verdi. Ardından geçen 10 yıllık süreçte Semerkant'tan Çin'e neredeyse her yıl bir kez ticaret kervanları gidip geldi. Hem Çin'e sığınan Moğolların etkisi hem de Ming'in Timur'u *Haraç Sistem*'ine dâhil etmek istemesi sebebiyle Timur, Ming hakkında olumsuz fikirlere sahip oldu. Nitekim 1395 yılında Timur'a giden Çin elçilik heyetinin derdest edilmesini emreden Timur, elçilerin ülkelerine geri dönmelerine izin vermedi. Bu, bir açıdan Timur'a sığınan Moğol prenslerin de başarısı olarak görülebilir. Bilhassa Kubilay soyundan gelen ve Moğolistan'daki kargaşadan kaçan Olcay Timur'un, Timur'a sığınması onun Çin seferine çıkılması fikrinin olgunlaşmasında önemli rol oynadı. Timur, Çin'i fethederek Olcay Timur'u Çin tahtına oturtacak ve dünya fatihi olma düşüncesini gerçekleştirecekti. Timur'un bu düşüncesi ölümü sebebiyle gerçekleşmemiş olsa da Olcay Timur, 8 yıllık gurbetten sonra Moğolistan'a dönerek Togan Timur'un eski komutanlarından Arugtay'ın desteğiyle Moğol Kağanı ilan edildi.

Olcaı Timur'un güçlü bir şekilde Moğolistan'a dönmesi, Timur'dan aldığı destekten ayrı düşünülemezdi. O, hem Semerkant'ta birçok ülkeden gelen insanları tanımış hem de devlet yönetimi hakkında belli ölçüde fikir sahibi olmuştu. Ülkesine döndükten sonra Ming'in tüm boyun eğdirme taktiklerine karşı taviz vermeyen Olcaı Timur, Moğolistan'a gelen Ming elçisi Guo Ji'yi öldürerek tavrını açık bir şekilde ortaya koydu. Üstelik 1410 yılında 100.000 kişilik Ming ordusuna karşı Moğolistan'ın doğusunda büyük bir başarı kazanarak Doğu Moğollarının yeniden toparlanmasını sağladı.

Moğolistan'daki siyasi durumun etkisiyle dönemin iki büyük ülkesi birbirlerini anlamak için yoğun çaba sarf etti. Bu da dönemin uluslararası ilişkileri açısından önemliydi. Bilhassa Çin'e giden Semerkantlı bilginlerden Ming Hanedanlığında astronomi ve yabancı dillerin geliştirilmesi konusunda sağladığı büyük katkı, iki ülke arasındaki gerçekleşen ilişkilerin olumlu yansıması olarak görülebilir. Moğollar, Timurlu- Ming ilişkisinde sadece 14. yüzyılın son çeyreğinde etkili olmakla kalmadı, 15. yüzyıl boyunca da iki ülke arasındaki ticarete söz sahibi olmaya çalıştılar. Özellikle Oyratlar güçlenip Türkistan'ın içlerine kadar uzanınca, Ming'e giden ticaret kervanlarını yönetmeye ve yönlendirmeye başladılar. Bu durum, Oyratların doğu-batı ticaretinde önemli bir güzergâh olan Kumul ve Beşbalık şehirlerinde denetimi ele alma çabalarının sebebi olarak görülebilir. 15. yüzyılın ortalarında Ming'e giden Semerkantlı tüccarlar zaman zaman Oyratlar tarafından Moğolistan'a götürülüp kendi kervanlarıyla birlikte Çin'e yollandılar. Böylelikle Moğollar, Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçiş sürecinde Asya tarihindeki büyük devletler arasında etkisini sürdüren topluluklardan biri olarak tarih sahnesindeki yerlerini korumayı başardılar.

KAYNAKLAR

Alan, Hayrunnisa. *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*. İstanbul: Ötüken Neriyaı, 2007.

Bao, Dalizhabu. "Bei Yuan Shi Yanjiu Santi 北元史研究三題". *Heilongjiang Minzu Congkan*, C. 25, S. 2 (1991): 67–73.

Börçigin, Ulan. *Erdeni-yin Topçi 蒙古源流*. Neimengu Dxue Chubanshe. Shenyang: Liaoning Minzu Chubenshe, 2000.

Bo 薄, Yinhu 音湖. "Bei Yuan Yu Mingdai Menggu 北元与明代蒙古". *Journal of Inner Mongolia University (Philosophy and social sciences)*, S.1 (1994): 9–12.

———. "Guanyu Bei Yuan Hanxi 关于北元汗系". *Nei Menggu Daxue Xuebao*, S. 3 (1987): 41–51.

Bstagjin, Bloysang. *Erten-ü Kad-un Ündüsüleşen Törü Yosun-u Jokiyal-i Tobçılan Kuriyagsan Altan Tobçi 大蒙古国根本黄金史*. Genel. Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2014.

Buyandelger. "15 Shiji Zhongye Qian De Bei Yuan Kehan Shixi Ji Zhengju 15 世纪中叶前的北元可汗世系及政局". *Menggu Shi Yanjiu*, S. 6 (2000): 131–55.

Byamba. *Asaragçi Neretü-yin Teüke 阿萨喇克其史*. Editör Borjigidai Oyunbilig. Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2014.

Cai 蔡, Meibiao 美彪, Ed. "Liao Jin Yuan Shi 辽夏金元史". *Zhongguo Lishi Cidian 中国历史辞典*, 141. Shanghai: Shanghai Ci Shu Chuban she, 1986.

Çandarlıoğlu, Gülçin. *Orta Asya'da Timuriler, Çinde Ming Münasebetleri*. *Chencheng'in Elçilik Raporu*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995.

Cao 曹, Yongnian 永年. *General History of Mongolian Nationality (3) 蒙古民族通史 (第三卷)*. Hohhot: Inner Mongolia University Press, 2002.

———. “Political Situation of Northern Yuan as Reflected in Bei Xun Si Ji (Journal of an Inspection Tour in The North) 《北巡私记》所见之北元政局”. *Journal of Inner Mongolia Normal University (Philosophy and Social Science)* 33, S.1 (2001): 48–55.

Cen 岑, Qixiang 麒祥. *Hanyu Wailaiyu Cidian 汉语外来语词典*. Beijing: Shangwu Yinshu Guan, 1990.

Chase, Kenneth Warren. *Ateşli Silahlar Tarihi*. Editör Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Chen 陈, Dezhi 得之. “Gudai Shidai Yuan Shiqi 第八卷-古代时代·元时期 (上)”. *Zhongguo Tongshi 中国通史第八卷 (修订本)*, editör Shouyi 寿彝 Bai 白. Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe, 2006.

Chimeddorj, Ganjidmaa. “Erdeni- Yin Tobçi ” (Hanların Menşei Hakkında Hazinesinin Tarihi)”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017.

Clavijo, Ruy González de. “Embassy to Tamerlane: 1403-1406”. *Broadway Travellers*. London&Newyork: Routledge Curzon Taylor&Francis Group, 2005.

———. *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*. Editör Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Köprü Kitapları, 2016.

Craig, Albert M. *The Heritage of World Civilizations-Çince Tercümesi: 哈佛极简中国史: 从文明起源到20世纪 (修订珍藏版)*. Beijing: CITIC Press Corporation, 2009.

Eberhard, Wolfram. *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

Fairbank, J. K., ve S. Y. Têng. “On The Ch'ing Tributary System”. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 6, S.2 (1941): 135–246.

Fang 方, Lingui 龄贵. “Guanyu Bei Yuan Xuanguang Nian Hao De Kaozheng 关于北元宣光年号的考证”. *Palace Journal of Museum*, S. 4 (1974): 59–62.

Feng 冯, Xishi 锡时. “You ‘Jinling Wen Shi Jiapu’ Kan Mingchu Tiemuer Digo Yu Ming De Youhao Jiaowang 由<金陵温氏家谱>看明初帖木儿帝国与明的友好交往”. *Minzu Yanjiu*, S. 5 (1990): 84–89.

Golden, Peter B. *Türk Halklarının Tarihine Giriş*. Editör Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Neriya, 2017.

Grousset, René. *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*. Editör Naomi Walford. New Brunswick: Rutgers University Press, 1970.

Gülensoy, Tuncer, Çev. *Altan Tobçi (Moğol Tarihi)*. Ankara: Kültür Ajansı, 2008.

Gümbujab. *Ganga-yin Uruksal 恒河之流*. Editör Baoliyuan. Hohhot: Nei Menggu Renmin Chuban She, 2018.

Gu 谷, Yingtai 应泰. *Ming Shi Jishi Benmo 明史纪事本末*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1977.

Han 韩, Rulin 儒林. *Yuan Chao Shi 元朝史 (下册)*. Beijing: Renmin Chubanshe, 1986.

He 何, Fangchuan. “‘Huayi Zhixu’ Lun ‘华夷秩序’论”. *Journal of Peking University (Humanities and Social Science)*, C. 35, S. 6 (1998): 30–45.

Hidehiro, Okada. *Mongoru Teikoku kara Daishin Teikoku He- Çince Tercümesi : 从蒙古到大清*. Xinbei: Taiwan Shangwu Yinshuaguan, 2016.

Howorth, Henry Hoyle. "Part I. The Mongols Proper And The Kalmuks". *History of The Mongols From The 9th to The 19th Century*, 317. London: Longmans, Green, And Co, 1876.

Huang 黄, Zhangjian 彰健, Ed. *Ming Taizu Shilu 明太祖实录*. Taipei: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所, 1962.

Hu 胡, Zhongda 钟达. "Ming Yu Bei Yuan Menggu Guanxi Zhi Tantaosha 明与北元-蒙古关系之探讨". *Nei Menggu Shehui Kexue*, S.5 (1984): 44–55.

Jiao 焦, Hong 竑. *Guo Chao Xianzheng Lu 国朝献征录*. Shanghai: Shanghai Shudian, 1986.

Jia 贾, Mufeng 慕枫. "An Analysis of The Transaction Between Naha Tu And Beiyuan, Koryo, Ming Dyndasty 纳哈出与北元、高丽、明朝关系变迁研究". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hohhot: Inner Mongolia Normal University, 2019.

Jin 金, Weixian 渭显, Ed. *Gaoli Shi Zhong Zhong Han Guanxi Shiliao 高丽史中中韩关系史料汇编*. Taipei: Shihuo Chuban She, 1983.

Liu 刘, Yinsheng 迎胜. *Matitime and Continental Routes between East and West 中古时代东西交流研究*. Beijing: Peking University Press, 2011.

Liu 刘, Zhengtan 正焱, Mingkai 名凯 Gao 高, Yongqian 永乾 Mai 麦, ve Youwei 有为 Shi 史. *A Dictionary of Loan Words and Hybrid Words in Chinese 汉语外来词词典*. Shanghai: Shanghai Cidian Chuban She, 1984.

Li 李, Sha 莎. "Jin Sanshi Nianlai Yuan Dai Renkou Yanjiu Zongshu 近三十年来元代人口研究综述". *Chuandou Xuekan*, S. 3 (2007): 43–47.

Li 李, Xianchen 现臣. "The Inquiry and Analsys of East Mpngolia Rulled by Arugtai 阿鲁台主政东蒙古探析". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hohhot: Inner Mongolia University, 2006.

Li 李, Xin 欣. "Lun Bei Yuan Zhongxing Mingzhu Dayan Han De Zehngzhi Gaige 论北元中兴明主达延合汗的政治改革". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hohhot: Inner Mongolia University, 2010.

Lu 陆, Ren 韧. "Ming Chao Tongyi Yunnan, Gonggu Xinan Bian Jiang Jincheng Zhong Dui Yunnan De Junshi Yimin 明朝统一云南、巩固西南边疆进程中对云南的军事移民". *China's Borderland History and GeographyStudies*, C. 15, S. 4 (2005): 68–76.

Manz, Beatrice Forbes. *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*. Editör Zuhul Bilgin. İstanbul: Kronik Kitap, 2006.

Mote, Frederick W., ve Denis Twitchett. "Volume 7 The Ming Dynasty, 1368—1644, Part I". *The Cambirdge History of China*, 13, 103. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press, 2008.

Nan 南, Bingwen 炳文, ve Tang Gang 汤纲. *Ming Shi 明史(上)*. Shanghai: Shanghai Renmin Chuban She, 2003.

Qian 钱, Qianyi 谦益. *Guo Chu Qunxiong Shilue 国初群雄事略*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1982.

Qi 奇, Wenying 文瑛. *Mingdai Weisuo Guifuren Yanjiu 明代卫所归附人研究-以辽东和京畿地区卫所达官为中心*. Beijing: China Minzu University Press, 2011.

Quan 权, Heng 衡. “Gengshen Waishi 庚申外史”. *Haishan Xian Guan Congshu 海山仙館叢書*, editör Yu 禺 Pan 番, 1842.

Nizamüddin Şâmî. *Zafername*. Editör Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

Schiltberger, Johannes. *Bondage and Travels: A Native of Bavaria in Europe, Asia, and Africa 1396-1427*. New York: Cambridge University Press, 2010.

Serruys, Henry. “The Dates of The Mongolian Documents in The Hua-i i-yu”. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 17, S. 3/4 (1954): 419–27.

Shao 邵, Xunzhi 循正. “You Mingchuye Yu Tiemuer Diguozhi Guanxi 有明初叶与帖木儿帝国之关系”. *Shao Xunzheng Lishi Lunwen Ji 邵循正历史论文集*, 86–98. Beijing: Peking University Press, 1985.

Song 宋, Lian 濂. *Yuan Shi 元史*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1976.

Sun 孙, Bingyuan 炳元. “Lun Da Zhou Cheng Wang Zhang Shicheng 论大周诚王张士诚”. *Yangzhou Shi Yuan Xuebao* 2 (1987): 154–58.

Sun 孙, Jizong 继宗. *Ming Yingzong Shilu 明英宗实录*. Taipei: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所, 1964.

Sun 孙, Xiao 晓, Ed. *Gaoli Shi 高丽史*. Beijing: Renmin Chubanshe, 2013.

Tavārīkh-i Chingīz ‘nāmāh shajarat al-Atrāk. Cambridge: Houghton Library-Harvard University, y.y. [https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:10652266\\$152i](https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:10652266$152i).

Wang 王, Xiong 雄. “Daming Beiyuan Zhengce 大明北元政策”. *Nei Menggu Daxue Xuebao*, S. 1 (1987): 71–84.

Wang 王, Yingxuan 颖璇. “Ming Dai Fu An Chushi Xiyu Yanjiu 明代傅安出使西域研究”. *Journal of Gansu Open University*, C.32, S.3 (2002): 84–88.

Wang 王, Yiqiu 亦秋. “A Study of Prince Who Commanding Yunnan Province in The Yuan Daynasty 元代出镇云南宗王考”. *Journal of Zhaotong Teachers Collage* C. 32, S. 2 (2010): 5–9.

Wang 王, Zhaochun 兆春. *Shijie Huoqi Shi 世界火器史*. Beijing: Junshi Kexue Chubanshe, 2006.

Wan 万, Ming 明. “Mingchu Zhong Xi Jiaotong Shizhe Fu An Chushi Luekao 明初中西交通使者傅安出使略考”. *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu*, C. 7, S.2 (1990): 30–33.

Wu, Yungaowa. *A Study on The “Da Da Guan” of “Si Yi Guan” in Ming and Mongolian Tribute- Letters of “Hua-I-I Yü” 明四夷馆鞑鞑馆及《华夷译语》“鞑鞑来文”研究*. Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, 2014.

Wu 吴, Han 晗. *Zhu Yuanzhang Chuan 朱元璋传*. Tianjin: Baihua Wenyi Chubanshe, 2000.

Xu 徐, Weibin 渭滨. “Lun Zhu Yuanzhang Mie Yuan Jian Ming De Zhanzheng Fanglue 论朱元璋灭元建明的战争方略”. *Junshi Lishi Yanjiu*, S. 3 (1993): 170–75. Bu kaynak tekrarlanış, tekrarı silindi.

Yang 杨, Heguo 鹤皋. *Song Yuan Ming Qing Falu Sixiang Yanjiu 宋元明清法律思想研究*. Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2001.

Yang 杨, Ne 讷. *Yuan Dai Bailian jiao Yanjiu 元代白莲教研究*. Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe, 2004.

Yan 严, Congjian 从简. *Shu Yu Zhou Zi Lu 殊域周咨录*. Editör Sili 思黎 Yu 余. Beijing: Zhonghua Shuju, 1993.

Şerefüddin Ali Yezdi. *Emir Timur-Zafername*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.

Yoshiyoki, Funada. “Se Mu Ren Yu Yuandai Zhidu, Shehui 色目人与元代制度、社会”. *Menggu Xue Xinxu*, S. 2 (2003): 7–15.

Zhabu, Dali. “Bei Yuan Chuqi Shishi Lue Shu 北元初期史实略述”. *Nei Menggu Shehui Kexue*, S.5 (1990): 51–59.

Zhang 张, Tingyu 廷玉. *Ming Shi 明史*. Beijing: Zhonghua Shuju Chubanshe, 1974.

Zhang 张, Caiyun 彩云. “Study on The Great Wall in Gansu Region in Ming Dynasty 明代甘肃地区长城研究”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nanchang: Jiangxi Normal University, 2019.

Zhang 张, Fu 辅, Ed. *Ming Taizong Shilu 明太宗实录*. Taipei: Zhongyang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu Suo 中央研究院歷史語言研究所, 1962.

Zhang 张, Tongsheng 同胜. “On Outlaws of the Marsh and Red-Scraf Army of Late Yuan Daynasty 《水浒传》与元末红巾”. *Journal of Neijiang Normal University*, C. 29, S. 5 (2014): 9–13.

Zhang 张, Wende 文德. *Ming Yu Tiemuer Wang Chao Guanxi Shi Yanjiu 明与帖木儿王朝关系史研究*. Beijing: Zhonghua Shuju, 2006.

———. “The Immigrants from The Timurids during The Ming Dynasty 入附明朝的撒马儿罕回回”. *N.W. Ethno-National Studies*, C. 38, S. 3 (2003): 48–56.

Zhang 张, Xie 燮. *Dongxi Yang Kao 东西洋考*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1981.

Zhang 张, Xinglang 星琅. *Zhong Xi Jiaotong Shiliao Huibian 3 中西交通史料汇编(第三册)*. Beijing: Zhonghua Shuju Chubanshe, 2001.

———. *Zhong Xi Jiaotong Shiliao Huibian 中西交通史料汇编*. Beijing: Zhonghua Shuju, 2003.

Zhongxin, 中央研究院历史语言研究所 *Zhong Yang Yanjiu Yuan Lishi Yuyan Yanjiu*. “Çin’in Tarihi Yer Adları Sorgulama Sistemi: Zhongguo Lishi Diming Chaxun Xitong 中國歷史地名查詢系統.” Erişim 27 Aralık 2023. <https://newarchive.ihp.sinica.edu.tw/hplname/placename/basic>.

Zhou 周, Song 松. “The Change of Dong Sheng Wei in the Confrontation Between Ming and North Yuan in Hongwu Period 明与北元对峙格局中的洪武朝之东胜卫变迁”. *Journal of Historical Science*, S. 5 (2007): 35–41.

Zhou 周, Zhengqing 正清, ve Zhou Yuntang 运堂周. *Türkçe-Çince Sözlük 土耳其语汉语词典*. Beijing: The Commercial Press, 2008.

Zhuang 庄, Guotu 国土. “On the Illusiveness of Tributary System: a Case of the Tributary Relations between Ancient China and Southeast Asia 略论朝贡制度的虚幻：以古代中国与东南亚的朝贡关系为例”. *Southeast Asian Affairs*, C. 123, S. 3 (2005): 1–8, 96.

Zou 邹, Zhiliang 志谅. “Yuan mo jiangsu yan min qi yi jun zhuzao de qianbi 元末江苏盐民起义军铸造的钱币”. *Gudai Huobi Yanjiu Jiangsu Qianbi*, C.1 (2012): 5–7.

İstanbul Depremler Tarihi Kısa Raporu

A Short Report on Istanbul Earthquakes History

Fatih GÜRCAN*

Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi tarafından gerçekleştirilen bir organizasyon kapsamında “İstanbul Depremler Tarihi” ele alındı. Üniversitemizin Kuzey Kampüsünde yer alan Ziraat Kütüphanesinde 04.05.2023 tarihinde gerçekleşen panel, İMU Tarih Bölümünün öğretim üyelerinden Prof. Dr. Recep Karacakaya moderatörlüğünde gerçekleşti. Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Vahdettin Engin ve İMU Tarih Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan konuşmacı olarak programda yer aldılar.

Fatih Gürcan’ın Sunumu

Konferansta ilk konuşmacı olarak yer alan Fatih Gürcan, Bizans’tan 19. yüzyıla kadar geçen süreç içinde İstanbul’un deprem tarihini ele aldı. Sunuma, İstanbul’un topografik haritası tanıtılarak başlandı. Gürcan, konuşmasının başlangıcında şunları söyledi: İstanbul bir depremler şehridir ve 3. ve 4. Jeolojik zamanda oluşan kıta parçaları üzerinde yer aldığından, maalesef bu depremler şiddetli gerçekleşmektedir. Kayıtlara göre, Geç Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde muhtelif depremlerde şehir zarar görmüştür. İstanbul’un tarihsel anlamda yıkıcı depremlerinin özellikle doğuda İzmit-Gölcük hattından batıda ise Marmara Ereğlisi-Tekirdağ istikametinden geldiğini belirten Gürcan, Tarihi Yarımada için Lykos Deresi’nin önemli bir sınır olduğunu belirtti. Gürcan, bu derenin kuzey kesiminde yer alan arazilerin gerek deprem üssüne uzaklık gerekse zeminin yapısı gereği depremlerden daha az etkilendiğini ve Marmara Sahil kıyısında yer alan yerleşimlerin özellikle Yedikule bölgesinin depremden en çok zarar gören kısımlar arasında yer aldığını belirtti.

İstanbul depremlerinin, şehrin anıtsal tarihî yapılarına da zarar verdiğini belirten Gürcan, Bizans İmparatoru II. Theodosius’un, 330’da Konstantin’in kurduğu şehrin sınırlarını genişletme yoluna gittiğini belirterek, 447’deki depremin yeni yapılan Ayvansaray-Yedikule hattındaki kara surlarına zarar verdiğini ve bu deprem sırasında mevcut 96 kulenin 57’sinin yıkıldığını ve ayrıca şehrin güney sahillerinde tsunami gerçekleştiğini dile getirdi. 557-558’de gerçekleşen depremlerin ise Ayasofya’nın kubbesini yıktığını belirten Gürcan, 25 Ekim 989’da ve 1063 depreminin şehirde kalıcı hasar oluşturduğunu dile getirdi. 1202’de Porphyrogenitus Sarayı’nda (Tekfur Sarayı) ikamet etmekte olan imparatorun oğlu Despot Alexios Palaiologos, 1 Mart 1202’de depreme yakalanmış ve canını zor kurtarmış ancak hadım bir saray görevlisi bu depremde ölmüştü. Bizans’ın son büyük depremi 19 Mayıs 1346’da olmuş ve yine Ayasofya’nın özellikle doğu kemerlerine ve kubbenin bir kısmına zarar vermişti. 1346-1348 arası dönemin aynı zamanda Avrupa’daki veba salgınının en korkutucu yıllarına tesadüf etmesi, depremin olumsuz sonuçlarını İstanbul için daha da büyütüştü.

Panelist, Osmanlı dönemi depremleri için ise şunu söyledi: İstanbul’un fethinden sonra 1488-1489 döneminde gerçekleşen daha küçük boyutlu depremlerin etkisi Oruç Bey, Solakzâde, Hoca Saadeddin Efendi gibi müelliflerin eserlerinde yer almaktadır. Ancak asıl yıkıcı deprem

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü, gurcanfatih@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0905-6487>).

Kıyamet-i Sugra olarak anılan 10 Eylül 1509 depremi olmuş ve bu depremde yeni yapılan Bayezid Camii'nin kubbesi çökmüştür. 1556, 1659 ve 1719 depremleri İstanbul'a zarar verseler de bunlar sınırlı yıkıcı etkisi olan depremlerdir. 2 Eylül 1754 depreminin özel olarak incelenmesi gerektiğini belirten Gürcan, bu depremden sonra büyük deprem öncesi 12 yıllık bir sakin dönem olduğunu hatırlattı. 1766 depremi 22 Mayıs gününe tesadüf eden Kurban Bayramı'nın üçüncü günü sabahı gerçekleşmiştir. İstanbul'un o güne kadar gördüğü en büyük felaketlerden biri olan bu büyük depremde Fatih Camii'nin kubbesi yıkılmıştı.

Bu deprem sırasında Fatih Camii dışında da pek çok yapı hasar görmüş, birçok caminin minaresi yıkılmıştı. Depremden sonra ikinci bir fay 5 Ağustos 1766'da Tekirdağ açıklarında kırılmış ve İstanbul'daki yıkımın faturası daha da ağırlaşmıştı. Gürcan, İstanbul'un bir deprem şehri olduğunu ve deprem döngüsünün doğru anlaşılmasının, gelecekteki depremlerin analiz edilebilmesi bakımından mühim olduğunu belirtti.

Vahdettin Engin'in Sunumu

Toplantının ikinci kısmında, Prof. Dr. Vahdettin Engin, 19. ve 20. yüzyılda gerçekleşen ve İstanbul'u etkileyen depremler hakkında bir sunum yaptı.

Panelist, ilk olarak sunumunda, halk içinde Salı gününün uğursuz sayılması hakkında bir izahatta bulundu. Salı gününün İstanbul'daki Gayrimüslim unsurlar için tarihsel olarak uğursuz sayıldığını belirten Engin, bu düşünce yapısının kökeninde İstanbul'un fethinin Salı günü gerçekleşmesinin etkili olduğunu belirtti. Müslüman unsurlar için ise böyle bir tarihin uğursuz sayılmasının, mantıksız olduğunu belirten Vahdettin Engin, hâlihazırda halk içinde bazı gruplarda yaygın olan salı günlerinin uğursuz sayılması düşüncesine temel neden olarak, 1894 Depremi'nin Salı günü gerçekleşmiş olmasını gösterdi.

“Salı sallanır” tabirinin de bu travmanın bir sonucu olmasının muhtemel olduğunu belirten Vahdettin Engin, konuşmasında 10 Temmuz 1894 depremi hakkında detaylı bilgiler verdi. 1893'te kolera salgını yaşayan İstanbul'da salgın hastalıkların önüne geçmek isteyen Sultan Abdülhamid'in konuyla ilgili derhal önlemler aldığını belirten Engin, 1894 depreminin ciddi boyutlu bir zelzele olduğunu belirtti. Depremden bir süre sonra Bâb-ı Âli bürokratlarının hükümet binalarında toplanmaktan çekinmesi üzerine, tahta barakalar inşa edilerek kamu hizmetlerinin bu yapılarda aksatılmadan devam ettiğini belirten Engin, daha sonra şunları söyledi: Yönetimin dirayetli tutumu sayesinde bu felaketin yaraları çok hızlı sarılmıştır. 1894 depreminde en büyük zararı, Kapalıçarşı görmüş ve İstanbul'da o dönemki yapı stoğunun yaklaşık 1/8'i çeşitli boyutlarda depremden zarar görmüştür. Sultan Abdülhamid'in, depremin bilimsel özelliklerini tetkik etmek için hem Aristide Coumbary'nin kurduğu Beyoğlu'ndaki Rasathane-i Amire personelini, hem de Atina Rasathanesinin müdürü Mösyö Eserinisti'yi özel olarak görevlendirdiğini belirten Vahdettin Engin, bu bilimsel heyetin Marmara denizine gemi ile açılarak depremin merkez üssünü araştırdıklarını belirtti. Ölçümü yapılamayan bu depremin 7'ye yakın şiddetle olmasının muhtemel olduğunu belirten panelist, beklenen büyük İstanbul depreminin etkisinin anlaşılması için bu depremin özel olarak incelenmesi gerektiğini ifade etti.

Bu deprem dışında İstanbul'u etkileyen depremler arasında 9 Ağustos 1913 Mürefte depremi olduğunu belirten Vahdettin Engin, bu depremin bugünkü İstanbul'un batı ilçelerini etkilediğini dile getirdi. 18 Eylül 1963'te bir başka depremin gerçekleştiğini belirten Vahdettin Engin, bu depreme İstanbul'a şehir merkezindeki yapıların iyi dayandığını belirtti. Kaynaklara göre Çınarcık ile Adalar arasında 6,4 boyutunda şiddetinde gerçekleşen bu deprem nedeniyle kafasına tuğla düşen bir kimse dışında, bu depremde can kaybı olmamıştı. Akşam 8 sularında bu deprem gerçekleştiği sırada Yunanistan temsilcisi Olympiakos ile Bulgaristan temsilcisi Levski Sofya takımlarının Balkan Kupası finali için Dolmabahçe stadında maç yaptıklarını belirten Engin, zelzele nedeniyle maça ara verildiği ancak bir süre sonra oyuna devam edildiği ve karşılaşmanın tamamlanabildiğini ifade etti. Panelist, 1999 Gölcük depremine de atıfta bulunarak, deprem üssüne yakınlık-uzaklıktan ziyade, asıl önemli olanın zeminin sağlamlığı olduğunu dile getirdi ve Gölcük Depreminin merkez üssüne çok daha yakın bulunan Pendik, Kartal gibi

ilçelerde büyük bir yıkım yaşanmazken, Avcılar ve Beylikdüzü'nün depremden ciddi zarar gördüğünü hatırlattı.

Panelist, deprem meselesinin hassas bir konu olduğunu, vatandaşın tedbir alması ve hazırlıklı hale getirilmesinin önemli olduğunu ama bu sağlanırken insanların paniklemesine izin verilmemesi gerektiğini belirtti.

Her iki konuşmacı sunumlarını tanımladıktan sonra dinleyicilerden gelen muhtelif soruları yanıtladılar. Program, Prof. Dr. Recep Karacakaya'nın genel bir değerlendirmesi ve her iki konuşmacıya teşekkür etmesinden sonra tamamlandı.

Program Afışı

İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

İSTANBUL DEPREMLERİ TARİHİ

4 Mayıs Perşembe
Saat: 11:00

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Vahdettin Engin
Dr. Öğr. Üyesi Fatih GürCAN

Moderatör:

Prof. Dr. Recep Karacakaya

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Ziraat Bankası Kütüphanesi/
Ziraat Bankası Konferans Salonu

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan Konuşmasını Gerçekleştirirken

Prof. Dr. Vahdettin Engin Konuşmasını Gerçekleştirirken

Abidin Karasu. *Georgi Pulevski'nin Makedonca-Arnavutça-Türkçe Sözlüğü (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. 2023. Kriter Yayınevi. 452 sayfa. ISBN: 9786256894907

Abidin Karasu. *Georgi Pulevski's Makedonian-Albanian-Turkish Dictionary (Research-Text-Index-Facsimile)*. Kriter Publishing House. 2023. 452 pages. ISBN: 9786256894907

Emre ÖZKURT*

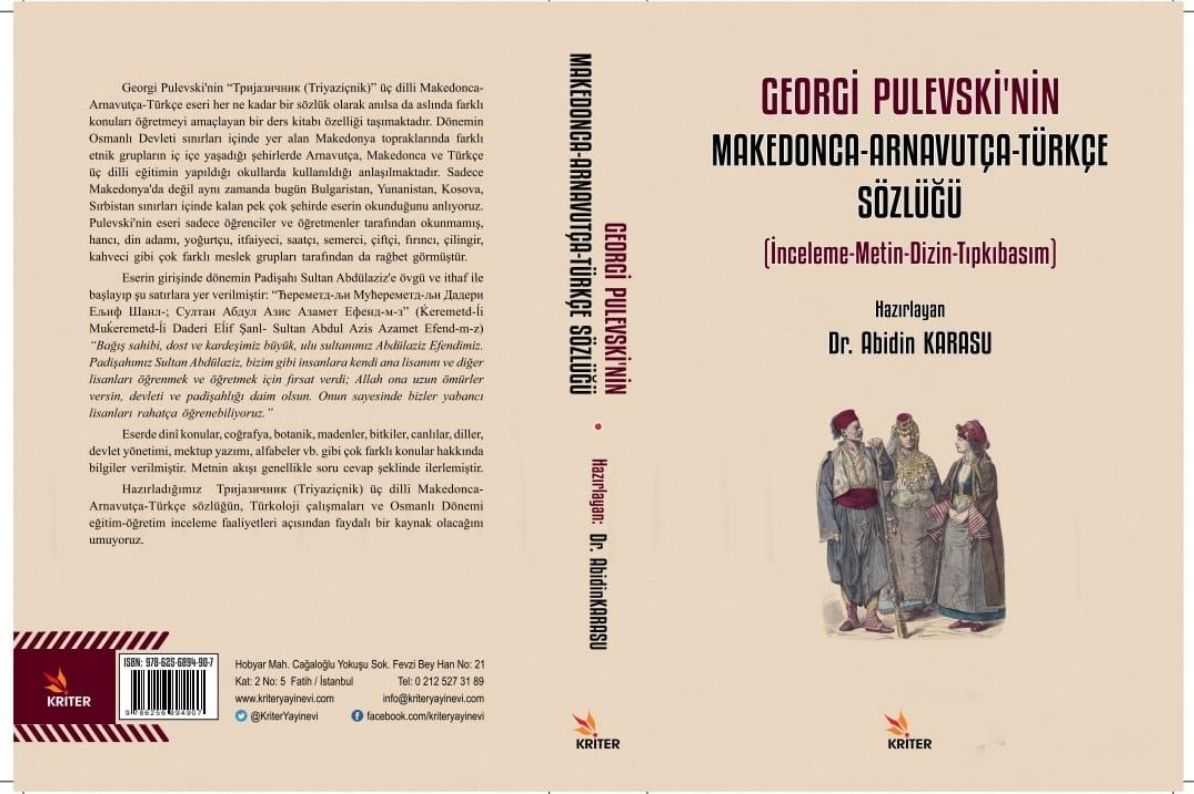
Giriş

Balkan Slavları 600 asra yakın bir süre Türkçe ile iç içe yaşamışlardır. Türkçe bu dönemde Balkanlardaki en önemli dil konumundadır (Karasu, 2019). Balkanlarda Osmanlı himayesinde uzun süre yaşayan milletler üzerinde prestij dil konumunda olan Türkçe, Balkan coğrafyasında yaşayan milletler üzerinde üst katman etkisi göstermektedir (Karaağaç, 2013). Bir coğrafyada diller arasında üst katman-alt katman ilişkisi ortaya çıktığında çok dilli sözlüklerin ortaya çıkması bir zaruret haline gelmektedir. Çok dillilik, bir kişinin ikiden çok dil bilmesi ve bir toplumda ikiden çok dilin konuşulması durumudur (Topaloğlu, 1959). Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğunun farklı kültürlere ve farklı dilleri konuşan topluluklara gösterdiği hoşgörü ve destek de bu süreci hızlandırmaktadır. Bu durumun tezahürlerinden biri olarak Pulevski tarafından kaleme alınan ve 1875 yılında Belgrad devlet matbaasında basılan Тријазичник (Triyaziçnik) üç dilli Makedonca-Arnavutça-Türkçe sözlükte de bu etkiler görülmektedir.

1. Kitabın Görünümü

Balkanlarda XIX. yüzyılda Türkçenin söz varlığı, kullanımı ve öğretimi alanında önemli bilgiler içeren, yazarı tarafından üç dilli sözlük olarak adlandırılan, ancak muhtevası ele alındığında bir ders kitabı ve temel bilgileri öğretme özelliği gösteren *GEORGI PULEVSKI'NİN MAKEDONCA-ARNAVUTÇA-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı bu eser, doktora hocam Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU tarafından Türk dili dünyasının hizmetine sunulmuştur. Ön söz ve içindekilerle birlikte XII+440 sayfa olan eser “Giriş”, “Sonuç”, “Kaynaklar”, “Tıpkıbasım” bölümleri dışında sekiz ana bölümden oluşmaktadır.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora (Yeni Türk Dili) Öğrencisi, emreozkurt@gmail.com, (<https://orcid.org/0009-0004-8888-4003>).

Resim 1. Kitabın Görünümü

2. Kitabın İçeriği

“Genişletilmiş İkinci Baskıya Ön Söz” bölümünde birinci baskıda yer alan eksikliklerin giderilmesi hususuna değinilirken, ayrıca daha ayrıntılı bir gramatik inceleme, çeviri yazılı metinlerin gözden geçirilmesi, metnin Türkiye Türkçesine aktarılması ve gramatikal dizinin hazırlanması gibi çalışmalara yer verildiğinden bahsedilmiştir. 1875 yılında kaleme alınan eserin özellikle Makedonya topraklarında bir arada yaşayan farklı etnik grupların yaşadığı şehirlerde ve ayrıca Bulgaristan, Yunanistan, Kosova ve Sırbistan sınırları içinde yer alan birçok şehirde Arnavutça, Makedonca ve Türkçe olmak üzere üç dilli eğitimin yapıldığı okullarda kullanıldığına, döneminde ilgi gördüğüne değinilmiştir. Eserde kullanılan Kiril harflerinin Türkçenin fonetik yapısındaki birçok hususu aydınlatması yönünden önemi vurgulanmıştır. Devamında eser hakkında konu ve içerik yönünden kısaca bilgi verilmiştir. Bu bölüm, kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ithafıyla son bulmaktadır.

“Birinci Bölüm”de (s. 1-20), ilk olarak Georgi Pulevski'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Daha sonra bu bölümde Georgi Pulevski tarafından çeşitli konu başlıklarında (*Muhabbet-Önsöz, Duyu Organları ve Beden, Dünya, Yaratılış, Madenler, Bitkiler, Canlılar, İnsan, Kıtalar, Gezegenler, Yıldızlar, Zamanın Dilimleri, Bir Senedeki Zaman Dilimleri, Hava Olayları, Yabancı Sözcükler, Mektup Yazımı, Alfabeler ve Sesler, Sözlük*) hazırlanmış 18 farklı metin yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca dil bilgisi konusu da kısaca ele alınarak örnekler verilmiştir. Makedonya topraklarında yaşayan Brsyak, Pomaklar, Kusovlaklar, Arnaudlar, Yahudiler, vd. gibi toplamda 15 etnik unsurdan kısaca bahsedilmiştir. Kitabın ulaştığı ve okunduğu Osmanlı şehirleri hakkında bilgi verilmesinin yanı sıra sözlükte kullanılan Kiril harflerinin özelliklerine ve Türkçe ses karşılıklarına da yer verilmiştir. Birinci bölüm sözlük üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgilerin yer aldığı bölüm ile son bulmaktadır.

“İkinci Bölüm” (s. 21-34), yazılış (imla) özellikleri hakkındadır. Bu bölümde ünlü harflerin “ön seste”, “iç seste” ve “son seste” ki yazılış özellikleri ele alınarak bu özellikleri gösteren örnekler yer verilmiştir.

“Üçüncü Bölüm” (s. 35-44), ses değişimleri ve ses olayları hakkındadır. Eserde yer alan sözcükler, ses değişimleri ve ses olayları bu bölümde ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Ünlüler; ünlü uyumları (kalınlık-incelik uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu), ünlü değişimleri (incelme, kalınlaşma, daralma, genişleme, düzleşme, yuvarlaklaşma), ünlü düşmesi, ünlü türemesi (ikiz ünlüleşme) ünsüzler ise; ünsüz değişimleri (ötümlüleşme, ötümsüzleşme, sürekli ünsüzler arası değişme), ünsüz düşmesi, ünsüz ikizleşmesi, tekleşme gibi ses değişimleri ve ses olayları yönünden incelenmiştir.

“Dördüncü Bölüm”de (s. 45-56) eser, şekil bilgisi yönünden incelenmektedir. Bu bölümde ilk olarak eserde yer alan ekler tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ekler, yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Eklerin işlevleri hakkındaki tespitler ve çıkarımlar örneklerle desteklenerek ele alınmıştır.

“Beşinci Bölüm” (s. 57-66), metinde tespit edilen Batı Rumeli Ağızları ses özelliklerini içermektedir. Bu bölümde Pulevski'nin sözlüğünde tespit edilen Batı Rumeli ağzlarının özellikleri Nemeth'in belirlediği sekiz ölçüte dayanarak değerlendirilmiştir.

“Altıncı Bölüm” (s. 67-128), metnin çeviri yazıya aktarılmasında dikkat edilecek hususları ele alınmasının ardından, eserde yer alan Kiril harfli metnin çeviri yazıya aktarıldığı bölümdür.

“Yedinci Bölüm” (s. 129-160), eserde yer alan Kiril harfli metnin Türkiye Türkçesine aktarıldığı bölümdür.

“Sekizinci Bölüm”de (s. 161-262), ilk olarak dizin hazırlanırken dikkat edilen hususlara kısaca yer verilmektedir. Ardından bu bölümde muhtevası bakımından kapsamlı bir dizin-sözlük bölümü ve bölümün son kısmında özel adlar dizini yer almaktadır.

“Sonuç” (s. 263-265) bölümünde, Pulevski eserini her ne kadar üç dilli sözlük olarak adlandırsa da ders kitabı özelliğinin daha ağır bastığı ifade edilmektedir. Kiril harfleri kullanılarak hazırlanan bu sözlüğün bu yönüyle hem dil tarihimiz hem de Osmanlı dönemindeki eğitim çalışmalarına ışık tutması bakımından önemine değinilmiştir.

Eserin devamında “Kaynakça” (s. 266-268) ve dil verilerinin takibini kolaylaştırmak için “Tıpkıbasım” (s. 269-440) bölümü yer almaktadır.

3. Kitabın Yazarı Hakkında

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı alanında Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapan Abidin KARASU, Bulgaristan'ın Gotse Delchev şehrinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Bulgaristan'da tamamladı. Lise çağından beri Türkiye'de bulunan Karasu, master ve doktora eğitimini Türkiye'de tamamladı. Ayrıca 2013 yılında Polonya'da Yunus Emre Enstitüsünde Türkoloji alanında çalışmalarda bulundu. Türkçenin Slav dillerine etkisi üzerine çeşitli eserleri ve araştırmaları bulunmaktadır. Balkan/Bulgar-Türk dil ilişkileri, Bulgarca-Türkçe söz varlığı üzerine araştırmalarına devam etmektedir. Doktora programı öğrencisi olduğum değerli hocam Karasu, öğrencilerinin dikkatini Balkan ağzları, Balkanlarda Türkçe/Türkoloji üzerine çekmektedir. Ayrıca Türkiye ağzları, ağız atlası, ağız tasnifi üzerine de çalışmalar yapmaktadır. *Georgi Pulevski'nin Makedonca-Arnavutça-Türkçe Sözlüğü (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* eseri vasıtasıyla da Balkanların kapısını tekrar açarak sadece öğrencilerine değil, daha geniş kitlelere bu alandan istifade etme imkânı sunmuş olduğu için kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar üzerinde uzun yıllar hüküm sürmüştür. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda farklı milletlere ve dillere göstermiş olduğu hoşgörü ve

destek, Türkçenin bu coğrafyada gelişme ve yayılma sürecini hızlandırmıştır. Bu bölgede yaşayan kendi dilini konuşan toplulukların Türkçeyi öğrenme ve öğretme çabasının bir sonucu olarak Balkanlarda iki dillilik ve çok dillilik durumlarının görülmesinin akabinde, çeşitli çok dilli sözlükler ve ders kitabı niteliğinde dil öğretim kitapları Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlanmıştır. *GEORGİ PULEVSKİ'NİN MAKEDONCA-ARNAVUTÇA-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı eser, bu alanın en önemli kaynaklarından biridir. Kiril harfli 160 sayfalık eser her ne kadar bir sözlük olarak adlandırılmış olsa da; dinî konular, coğrafya, botanik, madenler, bitkiler, canlılar, diller, devlet yönetimi vb. gibi çok farklı konularda soru-cevap şeklinde genel bilgiler vermesi bakımından bir ders kitabı özelliğini taşımaktadır. Kiril harfleriyle yazılan eser XIX. yüzyılda Balkanlardaki Türkçenin durumuna ve eğitim hayatına ışık tutmaktadır.

KAYNAKLAR

- Karaağaç, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasu, A. (2019). Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca, Arnavutça, Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24-33.
- Karasu, D. A. (2023). *GEORGİ PULEVSKİ'NİN MAKEDONCA-ARNAVUTÇA-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Topaloğlu, P. D. (1959). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: ÖTÜKEN.

Zeki Taştan ve Ali Sait Yağar (ed.). *Şiirimizin Kadın Kahramanları*. Hiper Yayın. 2023. 718 sayfa. ISBN:9786256482180

Zeki Taştan and Ali Sait Yağar (eds.). *Female Heroes of Our Poetry*. Hiper Publishing. 2023. 718 pages. ISBN: 9786256482180

Büşra OKUTAN*

Giriş

Başlangıcından bugüne kadarki süreç içinde Türk edebiyatında en fazla tercih edilen tür şiidir denilebilir. Bu türün ağırlıklı olarak tercih edilmesindeki etkenler ise rahat akılda kalması, ezberlenmeye müsait yapıda olması, insanı etkileme gücü ve hemen her konuya kapı aralaması şeklinde sıralanabilir. Edebî türler içinde nasıl şiir diğerlerinden bir adım önce çıktıysa temalar içinde de “aşk” teması diğerlerinden bir adım öne çıkar. Dolayısıyla insanın en büyük açmazlarından birini oluşturan “aşk” biraz da bu özelliği nedeniyle şiiirde en sık başvurulan temalardan biri hâline gelir. Öyle ki, Türk ve dünya edebiyatında, şiiirlerinde bu temaya yer vermeyen şair yok gibidir.

Daha çok ilahî aşkın öne çıktığı geleneksel edebiyat sürecinden sonra modern edebiyatta aşk teması beşerî aşka doğru dönüşüm yaşamaya başlar. Türk edebiyatının modernleşmesi sürecinde yazılmaya başlayan ve daha çok beşerî aşkı önceleyen şiiirler de kendi içinde farklı kategorilere ayrılır, bir başka ifadeyle çeşitlenir. Bunlar bazen yaşanan bazen yaşanmayan, bazen karşılıksız kalan, bazen de hayalî/muhayyel bir aşkı anlatır.

Türk edebiyatında şiiir, diğer türlerde de olduğu gibi, geçirdiği değişim ve merhaleler sebebiyle araştırmacıların kendisine titizlikle eğilmesi gereken bir özellik arz eder. Okuyucu ise genellikle somut, kime yazıldığı bilinen şiiirlere ilgi gösterir. Hatta bu şiiirler sayesinde bazı şairler, diğerlerinden bir adım öne geçerler. Bu nedenle bazı metinler zamanla, biraz da okurun ilgisi nedeniyle, popüleritesini artırır ve edebiyat araştırmacılarının temel çalışma alanlarından birine dönüşür. Bu tanıtım yazısında üzerinde duracağımız *Şiirimizin Kadın Kahramanları* adlı kitap, araştırmacılar tarafından titizlikle incelenen aşk temalı şiiirlerden hareketle bu şiiirlere ilham veren kadınları ele alır.

Haluk Oral’ın tematik olarak aynı konuya odaklanan on şiiirden hareketle oluşturduğu *Şiir Hikâyeleri*¹ bu yazıda ele alacağımız yapıtla benzerlik gösterse de bunlardan ilki bireysel tercih ve yaklaşımlardan yola çıkarak oluşturulduğu halde ikincisi daha çok akademik nitelik taşıyan müstakil yazılardan meydana gelir. Tekrar *Şiirimizin Kadın Kahramanları*’na döndüğümüzde bu kitapta, Türk edebiyatının zirve şahsiyetleri üzerinden şairlerin edebiyat tarihindeki yeri, önemi ve etkisi de göz önünde bulundurularak bir inceleme ortaya konulmaya çalışılmıştır. *Cânan Aramızda Bir Adını: Modern Türk Şiirinde Sevgili*² adlı bir başka çalışmada Ali Yağar, 1860’tan 1960’a kadarki dönemde yazılmış şiiirlerdeki sevgili tipolojisini konu edinir. Ancak Yağar, sevgiliyi yalnızca erkek ve kadın olarak değil, insan dışı varlıklarda da arar ve konu daha geniş bir perspektife bürünür. Ayrıca Türk şiiirinde kadın imajının seyrine dair kaynak arayışında olanlar

* Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, busra.oktn@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-7473-6032>).

¹ Haluk Oral, *Şiir Hikâyeleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014).

² Ali Sait Yağar, *Cânan Aramızda Bir Adını Modern Türk Şiirinde Sevgili*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2023).

Deniz Durukan'ın *Fahriye Ablâ'dan Çanakkaleli Melahat'a Modern Türk Şiirinde Kadın İmgesi*³ isimli eserine de bakabilirler. Dilaver Cebeci'nin klasik edebiyatı merkeze alan *Divan Şiirinde Kadın*⁴ isimli yapıtını da burada anmakta yarar var. Ayrıca, kadın şairlerimizi incelemek isteyenler Müjgân Cunbur'un *Osmanlı Dönemi Kadın Şâirleri*⁵'ne başvurabilirler.

Şiirimizin Kadın Kahramanları Tanzimat'tan bugüne kadar Türk şiirinde somut yansımaları olan aşk şiirlerini bir bütün hâlinde inceler. Kırk üç ayrı inceleme yazısının derlemesi olarak da düşünülebilecek bu yapıt, klasik ve halk edebiyatındaki metinleri de dışarda bırakmayarak perspektifini geniş tutar.

Kronolojik bir sıra ile ilerleyen kitaptaki ilk yazı, halk edebiyatı ile klasik edebiyattaki kadın yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir yöntemle ele alır. Bu karşılaştırmada Dede Korkut Hikâyeleri ile klasik edebiyatın kadına yaklaşımı üzerinden sonuca ulaşılmaya çalışılır. İki edebiyat geleneğinin sevgiliye bakışını karşılaştıran Şevkiye Kazan Nas, “Kadının Türk Kültüründeki Yeri ve Klasik Türk Edebiyatında Kadına Bakış” isimli yazısıyla bu bahsi İslamiyet öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırarak ele alır.

İkinci inceleme yazısı “Türk Halk Şiirinde Kadın: Karacaoğlan Örneği” başlığını taşır. Halk edebiyatının kadına bakış açısını yansıtan Abdulselam Arvas, Karacaoğlan'ın aşka önemli bir yer ayıran şiirlerini biçim ve konu bakımından değerlendirir. Karacaoğlan'ın şiirlerinde kadınların çoğunlukla ulaşılamaz konumda olmadığı görülür.

“Recaizade Mahmut Ekrem'in Şiirlerindeki Gizemli Kadın: Seher” başlıklı yazıda ise Recaizade Mahmut Ekrem'in eserlerindeki aşk temasının işlenişine ışık tutulur. Şairin, pek çok şiirinde aşktan bahsederken zikrettiği bir isim olan Seher, bir leitmotive gibi yalnızca sabah vaktine işaret etmez, ayrıca bir kadın ismini de simgeleyerek tevriyeli bir anlama bürünür. Seher'in tek bir kadını değil, birden fazla kadını simgelediğinin de belirtildiği yazıda, Recaizade Mahmut Ekrem'in kadın ve aşk algısına açıklık getirilir. Selami Alan bu yazısıyla Ekrem çalışmalarının gizemli bir yönüne ışık tutar.

İhsan Safi'nin “Türk Şiirinde En Çok İltifat Gören ve Ölümüne Kitap Yazılan Müstesna Kadın: Makber Mülhimesi Fatma Hanım” başlıklı yazısında ise Türk edebiyatının bilinen kadınlarından biri olan Fatma Hanım üzerinde durulur. Yazıda Fatma Hanım'ın Abdülhak Hamit Tarhan'daki yerine ışık tutularak şairin hayatından hareketle aile algısı tartışılır. Günümüzde Abdülhak Hamit'in Fatma Hanım'a olan aşkına dair anlatılan ve çoğu yakıştırma olan anılar da masaya yatırılır.

“Mehmet Celal Şiirinin Anna'sı” başlıklı yazıda şairin şiirindeki “Anna” karakterine açıklık getiren Ferhat Korkmaz, karşılıksız aşkın şiire yansımalarını vurgular. Anna'nın fiziksel özellikleri Mehmet Celal'de ideal sevgilinin fiziki özelliklerine dönüşür. Onun şiirinde, Tanzimat romanında işlenen gayrimüslim kadın/erkek ile Müslüman bir kadın/erkeğin aşkının, bir çatışma unsuru olarak sanatının özü hâline geldiği kanısına varılır.

Seda Özbek tarafından yazılan “Cenap Şehabettin'in 'Amelie'si” başlıklı inceleme, pek çok aşk şiiri yazan şairin, bir şiirinde geçen “Amelie” isminin, bu metinde ahenk için de kullanılmış olabileceğini belirtilir. Cenap Şahabettin'e göre bütün güzel eserler aşk ve faziletin ürünüdür. Bu ana düşünceden hareketle şairin aşka ve kadına bakışı aydınlatılır.

“Şairlerin Aşık Olduğu Kadın: Şükûfe Nihal” başlıklı yazı ise Zihniye Okray'a ait olup Şükûfe Nihal hakkındadır. Şükûfe Nihal'in yaşadığı aşklar ile anılmasının yanı sıra

³ Deniz Durukan, *Fahriye Ablâ'dan Çanakkaleli Melahat'a Modern Türk Şiirinde Kadın İmgesi*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2012).

⁴ Dilaver Cebeci, *Divan Şiirinde Kadın*, (İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2009).

⁵ Meltem Cunbur, *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Şâirleri*, (Ankara: Türkkad- Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayını, 2011).

Darülfünun'dan mezun olan ilk kadın olma unvanını taşıdığı belirtilir. Aynı zamanda Nazım Hikmet, Osman Fahri ve Faruk Nafiz'in Şükûfe Nihal'e duyduğu aşk açıklığa kavuşturulur.

Abdullah Uçman'ın yazdığı “Rıza Tevfik’e İlham Veren Kadınlar” isimli yazıda Rıza Tevfik'in aşk anlayışı ve kadına bakışı üzerinde durulur. Şiirlerinden ve düz yazılarından yola çıkılarak Rıza Tevfik'in bazen hayalî bazen de gelip geçici aşklara konu olan kadınları işlediği tespit edilir.

Çilem Tercüman'ın “Yahya Kemal'de Kadın” isimli incelemesi “Anne”, “Cânân” ve “Devrin Meseleleri İçinde Kadın” başlıkları altında ele alınır. “Anne” başlığında Yahya Kemal'in annesinin ve onu yetiştiren dadısının hayatına etkileri tartışılır. “Cânân” bölümünde ise Yahya Kemal'de çevresindeki kadınların etkisi ile oluşan kadın algısı irdelenir. “Devrin Meseleleri İçinde Kadın” başlığında ise Yahya Kemal'in kendi devri içinde Türk kadınının geldiği nokta ve yarattığı algıyı nasıl değerlendirdiğine ışık tutulur.

Oktay Yivli, “Dıranas Şiirinde Kadın ve Aşk Algısı” yazısında Fahriye Abla şiirinden hareketle Ahmet Muhip Dıranas'ın duruma bakış açısını ele alır. Dıranas'ın bilinçdışındaki hayran olunan karakteri yaratması ve muhayyilesinde romantik bir hava oluşturması ile ortaya çıkan kadın imgesi etraflıca tartışılır. Birkaç şiirinde somut bir kadın algısına rastlayabildiğimizi tespit eden yazar, şairin pek çok farklılık barındıran hayalî aşk algısı içerisinde yazılan şiirlerine mercek tutar.

M. Arif Erzen'in yazısında ise “Nahit Hanım ve Türk Şiirindeki İzleri” başlığı ile Nahit Hanım'ın hayatı ele alınır ve etkilediği pek çok şairden, özellikle Orhan Veli ve Sabahattin Ali'den bahis açılır. Ayrıca dönemin edebiyat sohbetlerine evinin kapılarını açan Nahit Hanım'ın ilham verdiği sanatçılar anlatılır.

Türk edebiyatının sevgilileriyle en çok anılan ismi şüphesiz Nazım Hikmet'tir. “Nazım Hikmet'in Şiirindeki Kadınlar” başlığı ile Ersin Özarslan konuyu etraflıca değerlendirir. Özarslan'ın deyimiyle “şair aşkı sınırları aşan bir şekilde işler.” Bu sınırlar, insan davranışları ve ulular arası bağlam olarak düşünülebilir.

“Oktay Rifat'ın Şiir Kadınları” isimli yazıda Tarık Özcan birçok metni şairin bilinçdışından yola çıkarak inceler. İkinci Yeni'ye kadarki dönemde şiirimizde değişen kadın algısını aktaran yazar, Birinci Yeni'de kadının dış hayata yöneldiğini ve baskın bir cinsel cazibe sahibi olduğunu belirtir. Oktay Rifat'ın şiirlerinde dikkatimizi çeken şey kadının sevgili imgesiyle karşımıza çıkmasıdır. İnsanın içi ile dışını birleştiren şeyin aşk olduğunu vurgulayan şaire ilham olan kadınlar, onun şiirinde ölüme bile çareidir. Onun şiirinde kadınlar yalnızlığın ve umutsuzluğun panzehiri olarak görülür.

Sibel Yılmaz tarafından Muzaffer Tayyip Uslu üzerine yapılan “Avare Aşka Düşerse: Muzaffer Tayyip Uslu ve Evadoksiya Şiiri” başlıklı çalışmada savaş, fakirlik ve hastalık ekseninde şairin kadına dair bakışı incelenir. “Evadoksiya” şiiri ile Orhan Veli'nin “Dedikodu” şiiri karşılaştırılır. Şiirlerinde aşkın tensel yanına önem veren şairin, Orhan Veli'nin izinden gitmekte olduğuna değinilerek bu tarz şiirin Cemal Süreya şiirine dönüşeceği belirtilir.

Kitabın editörlerinden Ali Sait Yağar'ın Sait Faik üzerine eğildiği “Bize Bir Masa Ayır Yanakımı: Sait Faik Abasıyanık ve Aleksandra” başlıklı yazısında Sait Faik'in hikâyelerine konu olan kişilerin şiirlerinde de aynı şekilde kullanıldığına açıklık getirilir. Ayrıca Sait Faik'in “Bir Masa” adlı şiirinden hareketle Aleksandra karakterinin şaire ilham verdiği noktalar incelenir. Başka kadınların da etkisiyle şiirinde gelişen kadın algısının temeli öne çıkarılır.

“Asaf Halet Çelebi'ye İlham Veren Kadınlar” yazısı ile Can Şen, şairin hayatına giren kadınların şiire etkisini inceler. Şiirlerde şairin duygularını aktarımı, kültürü kullanım şekli ile benzerlik gösterir. Şairin aşk konusunu doğrudan kullandığı şiirler mercek altına alınır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun en çok konuşulan şiiri “Karadut” üzerine “Ölümsüz Aşkın Ölümsüz Sevgilisi: Karadut” isimli inceleme yazısını kaleme alan Hanife Özer, Eyüboğlu'nun

edebî hayatına ışık tutar. Yazılanlardan hareketle “Karadut” şiirinin öyküsüne önem verilir. Şairde kadın algısının “Karadut” şiirinin mülhimesi Mari Gerekmezyan ile olgunlaştığı tespit edilir.

“Cahit Sıtkı’nın Kendilik İnşasında Aşk ve Sevgili” başlıklı yazıda ise Sema Özher Koç tarafından şairin aşk ve sevgili anlayışına değinilir. Cahit Sıtkı’nın edebiyatımızdaki yadsınamaz yerini inceleyen yazar, şairin zaman içerisinde değişen kadın algısının şiirine nasıl yansıdığını somut örnekleriyle ele alır. Şiirlerine sevgiliyi bir ilham kaynağı olarak alan şair, cinsel imajlarla donattığı sevgiliyi zaman içerisinde gerçek aşkın nesnesi haline getirir.

“Cahit Külebi’nin Kadınları” başlıklı incelemede Sabahattin Çağın, Külebi’nin şiirindeki her bir kadının farklı bir görünümle ortaya çıktığını belirtir. Şairin şiirlerinin büyük çoğunluğunun eşi Süheyla Hanım’dan mülhem olduğu belirtilir.

Necati Cumalı’nın yarattığı kurgusal sevgili karakteri Güler’e dair yazılan “Kurgusal Bir Sevgili Olarak Necati Cumalı’nın Güler’i” isimli yazıda Burak Çavuş, hayalî bir sevgilinin şiire kazanımlarını aktarır. Daha çok ikili aşk ilişkilerini kendi şiirine taşıyan Cumalı’nın, sevgiliyi Güler ile idealize ettiği tespit edilir.

Abdullah Çelik tarafından “Yaşamak da (Güzin) de Bir Çaba İster” başlıklı yazıda Salah Birsel’in şiirlerinden hareketle aşk ve kadın konusu incelenir. Şairin şiirlerinde geçen kadın isimlerinden yola çıkılarak, Birsel’in ruh dünyasına aydınlık getirilir. Çelik, Güzin isminin geçtiği şiirler üzerinde durarak şairin kadın tipolojisini tespit eder.

“İlhan Berk: Aşk, Gövde ve Erotizmin Sıfır Noktasında Bir Şair” başlıklı yazı ile Şaban Çobanoğlu, İlhan Berk’in çocukluğundan itibaren kadın ve aşk algısının nasıl oluştuğuna dair inceleme sunar. Şairin üzerindeki baba etkisine ve bu etkiyle gelişen kadın algısına vurgu yapılır. Edebiyatımızda kadın algısının zamanla değişmesinde mihenk taşı görevini gören İlhan Berk’in şiirde oluşturduğu kadın imajı, çeşitli şiirlerinden ve şairin hayatından örneklerle incelenir.

“Baki Süha Ediboğlu-Arife Çerikçioğlu Aşkı” başlıklı yazıda Sefa Yüce, Baki Süha Ediboğlu’nun hayatına dair bilgileri verdikten sonra Arife Çerikçioğlu’na dair biyografik bilgiler üzerinde durur. Baki Süha Ediboğlu’nun şiirini muhteva ve şekil yönünden inceleyerek yazısını noktalar.

Ayvaz Morkoç’un kaleme aldığı “Nahit Ulvi Akgün’den Melahat’a” başlıklı yazıda Nahit Ulvi’nin şiirinde çoğunlukla somut konuları işlediği belirtilir. Melahat’a şiirinin öyküsünü aktaran Ayvaz Morkoç, şiirin anlam özelliklerini de değerlendirerek yazısını sonlandırır.

Türk edebiyatının sevgiliye yazılan şiirler konusunda belki de en çok konuşulmuş/bilineni olan “Mona Roza” hakkında Muharrem Dayanç’ın yazdığı “Güle Sır Fısıldayan Metafor: Mona Roza” isimli incelemenin başında şair ile ilgili özgün bir anıya yer verilir. Ardından “Mona Roza” şiirinin her bir kıtasını ayrıca ele alan Dayanç, bugüne kadar yanlış tahlillere sebep olan tüm yorumlara açıklık getirir. Yazı, bugüne kadar bu temayla (bu şiirle) ilgili oluşturulan birçok algıyı çürütmesi bağlamında da önemlidir. Metnin sonuna şiirin yayımlandığı ilk hâlinin eklenmesi burada ayrıca vurgulanması gereken bir durumdur.

Yusuf Aydoğdu “Kendisi ve Şiiri Otel Odalarında Unutulmuş Bir Toplumcu Şair: İlhami Bekir Tez ve Yarım Kalan Bir Aşk Hikâyesi: Sesiye” başlıklı yazısı ile İlhami Bekir Tez’in şiirlerindeki kadın tipolojisini “En Güzel Şarkı” şiirini merkeze alarak tartışır. Şairin birçok kadından ilhamla oluşturduğu kadın algısına değinen Yusuf Aydoğdu, Sesiye’nin ilham verdiği şiiri ayrıca inceler.

“Cemal Süreya’nın Kadın(lar)ı” başlıklı yazısı ile Sema Oruç, Türk edebiyatında kadın arketipi ve bu arketipin zaman içerisinde gösterdiği değişimi inceler. Oruç, şairin bilinçdışına yerleşen kadın imajının çocukluğundan yetişkinliğine kadar değişmediğinin altını çizer. Süreya’nın kötü geçen çocukluğu sebebiyle ruhunda oluşan boşluğu ancak kadınların doldurduğunu belirtir.

Gökay Durmuş “Özdemir Asaf’a İlham Kaynağı Olmuş Kadınlar ve Aşk” başlıklı yazısında hiçbir akım ve ekole mensup olmamış olan şairin, kendine özgü şiir dünyasında yarattığı aşk ve kadınları inceler. Şiirin, Asaf için, dünyayı birlikte paylaştığı insanlara bir pencere açabilmek amacıyla yararlandığı mesaj iletme yöntemi olduğu belirtilir. Bu sebeple şair, şiirlerinde *sen*’e rehberlik etme amacı güder.

“Hasan Hüseyin’le Azime’nin Sevdası” yazısı ile Hatem Türk, Hasan Hüseyin Korkmazgil’in duyduğu aşk ve bu aşkın şiirlerine yansımaları ele alır. Yansıtmacı şair, Azime Hanım’la olan aşkını da şiirine yansıtır. Savruk bir şair olan Korkmazgil’e, Azim’e Hanım’ın kişiliği ve ruh dünyası iyi gelir. Azime Hanım, şairin şiirlerini bir arada tutmaya çalışan kişi olur.

Mihriye Çelik ve Macit Balık tarafından yazılan “Metin Eloğlu Şiirinin Kadınları” başlıklı yazıda Metin Eloğlu’nun şiirlerinde değişen kadın tipi incelenir. Şiirinde etkilendiği anlayışlar da olsa özgün tavrını ortaya koyabilen Metin Eloğlu’nun kadın imgesini yaratmada başarılı olduğu belirtilir.

Ahmed Arif’in Leyla Erbil’e yazdığı mektuplardan oluşan “Leylim Leylim Ahmed Arif’ten Leyla Erbil’e Mektuplar” isimli eserle beraber gün yüzüne çıkan aşkı Mehmet Emin Uludağ “Ahmed Arif’in Bir Kahramanı: Leyla Erbil” başlıklı yazısı ile inceler. Mehmet Emin Uludağ mektupların da ışığı ile Ahmed Arif’in şiirinin tahlilini yapar. Aynı zamanda Ahmed Arif’in iç dünyasına da ışık tutulur.

Veysel Şahin’in ele aldığı “Turgut Uyar’ın Şiirlerinde Kimlikleşen Kadınlar” başlıklı yazıda Turgut Uyar’ın şiirinde kendine yer edinmiş kadınların üstünde durulur. Turgut Uyar’ın şiirinde kadın dendiğinde akla ilk gelen kişi şüphesiz ki Tomris Uyar’dır. Şairi etkileyen, ona ilham veren ve aynı zamanda eşi olan Tomris Uyar’ın yanında, şaire annesinin de etkisi tespit edilir.

“Can Yücel ve Müstesna Kadını: Güler” başlıklı yazıda Jale Gülgen Börklü, Can Yücel’in hayatı boyunca tek kadını sevmenin verdiği huzurla şiirlerini yazdığını belirtir. Güler’in şairin hayatında kendisi ile birleşen adeta “sen” olmaktan çıkarak şairin benliğine dönüşen kişi olduğunu dile getirir.

Yasemin Koç, İkinci Yeni şairlerinden Edip Cansever’e dair yazdığı “Edip Cansever’in Ruhbilimsel Saatleri: Alev Ebuzziya ile Tomris Uyar” başlıklı yazıda, Cansever’in şiirindeki Alev Ebuzziya ile Tomris Uyar etkilerini tartışır. “Yaş Değiştirme Törenine Yetişen Öyle Bir Şiir” isimli şiire de yer verilerek konu aydınlatılır.

“Ümit Yaşar Oğuzcan: Ayten ve Mihriban” başlıklı yazıda şairin aşk olgusuna önemle eğilen Abide Doğan, Oğuzcan’ın karşılıksız aşkın şairi olduğuna vurgu yapar. Ayten’e yazılan ve doğrudan Ayten isminin geçtiği üç şiiri inceleyen Doğan, Mihriban’a yazdığı şiiri de inceleyerek şairin gözündeki kadın değişikliğini tartışır.

Medeni Yılmaz “Hayal Kadınlar Gerçek Aşklar Attila İlhan Şiirinde Kadınlar” başlıklı yazısında Attila İlhan’ın şiirine ilham olan kadınları anlatır. Attila İlhan’ın aşk şiirlerinin en belirgin özelliğinin kavuşamama/gerçekleşmeme ve uzaktaki sevgiliye dair özlem olduğunu dile getiren Yılmaz, İlhan’ın şiirlerinde kadın imajını şairin sevgililerinden hareketle inceler.

“Ece Ayhan’ın Sivil Kahramanı: Çanakkaleli Melahat” başlıklı yazıda Hulusi Geçgel, Ece Ayhan’ın şiirinde kadının edindiği yeri tartışır. Şiirimizin bilinen kadın kahramanlarından olan Çanakkaleli Melahat’a yazılmış şiirini inceleyen Geçgel, Ece Ayhan’ın şiirlerinin konusunun döküntüler, dışta bırakılanlar, düşürülenler, hal ve gidişi sıfır olanlar ve yasaklananlardan alındığını belirtir.

Mahfuz Zariç’in kaleme aldığı “Nurullah Genç’in ‘Rüveyda’sı ve Sevgili Karşısında Şair Beni” isimli incelemede şairin şiirlerinde sevgili motifi olarak Rüveyda isminin kullanıldığı belirtilir. Zariç, sevgili olarak Rüveyda’dan bahseden şairin sevgili unsurundan ziyade sevgiliden etkilenen şair beninin ön planda olduğunu belirtir.

Kitabın diğer editörü olan Zeki Taştan'ın kaleme aldığı “Yaşanmış Bir Aşk Öyküsü: Şaşırdım Kaldım İşte” isimli yazıda Yavuz Bülent Bâkiler'in şiirinde kadın ve aşk konusu incelenir. “Şaşırdım Kaldım İşte” şiirinin ilahî aşk üzerinden tahlil edilmesine karşı çıkan Taştan bu metnin beşerî aşkı işlediğini belirtir. Karşılıksız aşkın bir sancısı olan “Şaşırdım Kaldım İşte” şiiri Taştan'a göre bir kaçış ve tutkunun ürünüdür.

“Özdemir İnce Şiirlerinin Ebedi Esin Kaynağı: Ülker Hanım” başlıklı yazısı ile Soner Akpınar, şairin Ülker Hanım ile tanışmasından itibaren ilişkilerini ele alır. Akpınar, Özdemir İnce'nin şiirlerinde Ülker Hanım'ın yalnız sevgili olarak değil, Türk kadınının toplumsal mücadelesi üzere çok çeşitli konularda kullandığı sembol haline geldiğini belirtir.

“Aşk; Aşkınlık ve Bir Keşif Yolculuğudur: Atal Behramoğlu'nun Şiirinde Aşk” isimli yazısında Taner Namlı, şairin zaman içerisinde çoğunlukla aşk konulu şiirler yazdığını vurgularken, Behramoğlu'nun zaman içerisinde varlığın gerçek özünün aşk olduğunu kavradığı belirtilir.

Nazım Elmas'ın kaleme aldığı “Her Yüreğin Kahramanı” başlıklı yazısında Cahit Zarifoğlu'nun şiirlerinden yola çıkılarak sevgili ve kadın tipolojisi incelenir. Zarifoğlu şiirlerinde ilahî ve beşerî aşkların işlendiğini belirten Nazım Elmas, şairin eşi Berat'ın da bu şiirlerdeki görünümünü tartışır.

Bedia Koçakoğlu'nun Şükrü Erbaş'ın şiirlerini incelemek için yazdığı ve kitabın son yazısı olan “Haticem... Eşiksiz Evim, Penceresiz Odam...” başlıklı yazıda Erbaş'ın şiirlerinde farklı görünümleriyle karşımıza çıkan kadın imajını irdeler. Genellikle doğa algısı ile verilen kadın, Erbaş'ın son dönem şiirlerinde ölümün güzel yanını da işaret eder.

Yukarıda özet olarak bilgilerimizi verdiğimiz kırk üç yazıdan hareketle şairlere ilham veren kadınların çeşitli görünümlerle şiirlerde belirdiği tespit edilmiştir. Bu görünümleri şu başlıklar halinde

a. Karşılıksız Aşk Duygusu ile Ele Alınan Kadın Algısı

Karşılıksız aşk, şairlere hissettirdiği coşkunu duygular sebebi ile Türk şiirine birçok örnek kazandırır. *Şiirimizin Kadın Kahramanları* isimli eserde bu duygu sebebi ile şiirini kaleme almış birçok şair etraflıca incelenir. Karşılıksız aşk ile kadın algısını oluşturan şairler arasında kitapta bahsedilen şairler; Attila İlhan, Yavuz Bülent Bâkiler, Sabahattin Ali, Sezai Karakoç, Muzaffer Tayyip Uslu, İlhami Bekir Tez, Edip Cansever, Ahmed Arif, Özdemir Asaf, Ümit Yaşar Oğuzcan'dır. Ele alınan şairlerimizin ortak özelliği aşk karşısında her zaman şiire sığınmış olmalarıdır. Karşılıksız aşk bağlamında yazılan bu şiirler, şairlerimizin hayatına da ışık tutar.

b. Hayalî Aşk Çerçevesinde Ele Alınan Kadın Algısı

Şairlerin muhayyel dünyaları her zaman elde edilemeyecek sevgiliyi aramaya yöneliktir. Bu sebeple bazı şairlerimiz şiirlerinde hayalî sevgililer yaratır. Yahya Kemal'in “Çin Kâsesi” isimli şiirinde gördüğümüz “Gülümser resimdin/ Muhayyel sevgilimdin” mısraları bu duruma en güzel örneklerden birini oluşturur. Şiirlerinde kadın imajını hayallerine bırakan şairler ise Rezaizade Mahmut Ekrem, Cenap Şehabettin, Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Ahmet Muhip Dıranas, Asaf Halet Çelebi, Necati Cumalı, Ece Ayhan'dır. Hayalî aşk çerçevesinde yaratılan hayalî kadın imajı, şairlerin etkilendiği birden fazla kadının izlerini barındırır.

c. Karşılıklı Aşk İtibariyle Ele Alınan Kadın Algısı

Türk şiirinde karşılıklı aşk etkisi içinde yazılan ya da yaşanan aşk bittikten sonra hüsrana yazılan şiirlerin etkisi de yadsınmamalıdır. Şairin hayatında belirli bir süre bulunan ve şiirlerine etkisi olan sevgili, yollar ayrılığa düştüğünde de şairin şiirinin farklı bir yöne evrilmesinde etkili olur. Bu kategoriye giren şairler Abdülhak Hamit Tarhan, Sait Faik Abasıyanık, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Turgut Uyar, Can Yücel, Özdemir İnce, Şükrü Erbaş şeklinde sıralanabilir.

Aşkın oluşumu ve gelişimi ile şairde oluşan kadın algısı genel itibarıyla aşkın şairde bıraktığı izle ilgilidir. Bu sebeple şiirimize yansıyan kadın algısının oluşumuna dair yapılan ayırmada, 3 farklı sınıflandırma gerçekleştirilmiştir. Farklı pencerelerden bakıldığında birçok kadın tipolojisine ulaşabileceğimiz bu sınıflandırma *Şiirimizin Kadın Kahramanları* kaynak alınarak oluşturulmuştur.

Sonuç olarak aşk sadece edebiyatı değil, tüm sanat dallarını etkileyen bir olgudur. Kimi zaman aşkı karşılıksız yaşayan, kimi zaman aşkı elde edip kaybeden, kimi zamansa aşkına kavuşma şansına erişen şairler, Türk edebiyatına en nadide örneklerini bırakarak adlarından söz ettirirler. Belki de Özdemir Asaf'ın da dediği gibi “Aşk kocaman çöllerde bir balık gibi.” olduğundan sanatçı ulaşılamaz olanı ararken onu, en çok kullandığı konulardan biri haline getirir. Dünya edebiyatından örnek verecek olursak Louis Aragon'un “Mutlu aşk yoktur.” dizesi bunca aşk temalı eserin sebebini açıklar. Geçmişten günümüze edebiyattaki yankılarını sürdüren aşk olgusu, insan yaşadıkça eserlere konu olmaya devam edecektir. Bu bağlamda aşk olgusu ile şiirlerde çeşitli kadın imajlarının oluştuğu gözlemlenir.

Türk şiirine çeşitli kadın kahramanlar kazandıran şairlerimiz, bu yönleriyle incelemeye konu olarak Zeki Taştan ve Ali Sait Yağar'ın hazırladığı *Şiirimizin Kadın Kahramanları*'nın hazırlanmasına vesile olur. Eser, ortak konudan hareketle pek çok akademisyenin müstesna fikirlerini bize sunduğu için modern edebiyat ve şiir alanında araştırma yapan kişilerin yararlanacağı kaynak bir kitaptır. Akademik ve anlaşılır üslubu ile genel okuyucu kitlesine hitap ederken makalelerin kronolojik olarak sıralanması eserin bütünlüğüne katkıda bulunur. Modern Türk edebiyatının şiir türüne ilham veren perde arkasındaki kahramanlarına ışık tutan bu eser, yeni bir bakış oluşturur.

KAYNAKLAR

- Cebeci, Dilaver. *Divan Şiirinde Kadın*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2009.
- Cunbur, Meltem. *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Şâirleri*, Ankara: Türkkad- Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayını, 2011.
- Durukan, Deniz. *Fahriye Abla'dan Çanakkaleli Melahat'a Modern Türk Şiirinde Kadın İmgesi*, İstanbul: Everest Yayınları 2012.
- Yağar, Ali Sait. *Cânan Aramızda Bir Adındı Modern Türk Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2023.